

שלחן ערוך

ברכות השחר וקריאת שמע

סימנים מו-פח

מכבוד קדושת אדונינו מורינו ורבינו הגדול הגאון האלהי החסיד המפורסם
אור עולם מופת הדור נזר ישראל ותפארתו קדוש ה'

מרנא ורבנא

מו"ה שניאור זלמן נבג"מ

*

עם באור

דברי שלום

נערך על ידי

הרה"ת ר' שלום דובער לוינ

יוצא לאור על ידי מערכת

"אוצר החסידים"

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שמונים ושש לבריאה

פתח דבר

בשבח ותודה להשי"ת יוצא בזה לאור השלחן ערוך הלכות ברכות השחר וקריאת שמע, אשר לכ"ק אדמו"ר הזקן, הכולל סימנים מו-פח, עם באור "דברי שלום".

הביאור "דברי שלום" נכתב באופן שיקל על המעיין להבין את ההלכות ומקורותיהן.

בפנים נוסח השלחן ערוך נוספו פיסוק, חלוקת קטעים וכותרות משנה לסעיפים.

בהלכות הסבוכות יותר, נוסף בהערות סיכום תוכן פרטי ההלכות הכלולות בו.

במקורות, בא גם ציטוט קצר ממקורות ההלכות, בתלמוד ופוסקים, ראשונים ואחרונים, אשר מהם בירר רבינו הלכות אלו.

במקומות שלפום ריהטא נראית סתירה בדברי רבינו ממקום למקום, מוסברת ההלכה בהערות בדרך אפשר. ואם דנו בנושא זה באיזהו מקומן, מצויין בהערות לדבריהם.

רבינו מרבה לחדש ולהכריע בשלחן ערוך שלו; אלא שחידושים והכרעות אלה שולבו בקיצור בלשונו הזהב, בתוך העתקת דברי הפוסקים שקדמוהו, עד אשר לפעמים המעיין אינו מבחין בפרטיהם. כדי להקל על הבנתם, הורחב ביאור הדברים בהערות.

כיון שמטרת באורים אלו היא להקל הבנת ההלכה, שגם מי שאינו מתמצא כל כך בנושא יוכל להבין את כללות תוכן ההלכה ומסקנותיה, ושיטת רבינו הזקן בזה, לכן מוסברים הדברים בסגנון קל ומובן, מבלי להכנס יותר מדאי לפלפולים; מלבד במקום שהדבר נחוץ להבנת הנושא.

בכל מקום שמצויין בכרך הזה לתלמוד בבלי וירושלמי ונו"כ – בסתם, הכוונה היא למסכת מנחות (שבה נתבארו הלכות ציצית). בכל מקום שמצויין לרמב"ם ונו"כ – בסתם, הכוונה היא להלכות ציצית. ובכל מקום שמצויין לסימן בטור ושלחן ערוך, או לשאר ספרי ההלכה ושו"ת – בסתם, הכוונה היא לחלק אורח חיים.

*

בעריכת הבאור, נעזרנו בספרים שקדמונו, ובעיקר:

(א) מראי מקומות וצינונים (הרב מאנגעל).

(ב) מראי מקומות לקונטרס אחרון (הרב ביסטריצקי).

(ג) הערות בשו"ע אדה"ז מלוקטים מתוך ספרי האחרונים (הרבנים גרוס הבלין).

(ד) שלחן המלך (הרב אלאשווילי).

(ה) שו"ע אדמו"ר הזקן המבואר (הרב אלאשווילי).

*

בסוף הספר באים, פסקי הסדור:

הלכות ברכות השחר.

הלכות קריאת שמע.

מפתחות:

מפתח ענינים.
מפתח פסוקים.
מפתח מאמרי רז"ל.
מפתח ספרים.
מפתח אנשים.

ויה"ר שנזכה לעסוק כל ימינו בתורת רבותינו הקדושים, לירד לעומק דבריהם, וישמיעונו נפלאות מתורתם, בגאולה האמיתית והשלימה על ידי משיח צדקנו.

שלום דובער לויין

כ"ד טבת ה'תשפ"ו
ברוקלין, נ.י.

תוכן ענינים

ב	פתח דבר
ט	הלכות ברכות השחר
ט	מו הלכות ברכות השחר ושאר ברכות
ט	מאה ברכות
יב	ברכות השחר כסדר שנתחייב בהן
כ	כשלא נתחייב באחד מהן
כא	זמן ברכות התורה
כג	קריאת שמע בברכות השחר
כו	מז דיני ברכת התורה
כו	זהירות בברכות התורה
כח	נוסח הברכה
ל	הפסק להצריכו ברכה
לד	המשכים קודם אור היום
לו	נשים בברכות התורה
לז	מח אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד
לח	מט שיכול לומר קריאת שמע בעל פה
לט	נ טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן
מ	נא דיני תפלה מברוך שאמר עד ישתבח
מ	פסוקי דזמרא
מב	ברוך שאמר
מג	הפסק בפסוקי דזמרא
מה	כוונה ודיוקים בפסוקי דזמרא
מו	נב דין מי ששהה לבוא לבית הכנסת עד ישתבח
מח	נג דין הראוי לירד לפני התיבה
מח	אמירת ישתבח ע"י הש"ץ
נ	הראוי להיות ש"ץ
נו	שכר ש"ץ
נז	העברת ש"ץ וירושה

נח	נד דינים השייכים לישתבח
סא	נה דיני קדיש
סא	מספר הקדישים
סא	דבר שבקדושה בעשרה
סג	המצטרפים לעשרה
סו	עשרה במקום אחד
סח	היוצא מהעיר שיש בה רק עשרה
סט	נו דין עניית הקדיש על ידי הקהל
עב	נז דין ברכו וענייתו
עג	קונטרס אחרון
עד	הלכות קריאת שמע
עד	נח הלכות קריאת שמע וברכותיה
עד	קריאת שמע מן התורה
עד	תחלת זמן קריאת שמע
עח	סוף זמן קריאת שמע
עט	קונטרס אחרון
עט	נט דין ברכה ראשונה ביוצר
פד	ס דין ברכות לקריאת שמע ואם צריכים כוונה
פו	קונטרס אחרון
פז	סא דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע
פז	קריאתה בכוונה
פז	רמ"ח תיבות
פח	פסוק שמע ישראל
פט	האומר שמע שמע
צ	ברוך שם כבוד מלכותו
צא	דיוקי לשון בקריאת שמע
צג	סב דין מי שלא דקדק בקריאת שמע או לא השמיע לאזנו
צד	סג לישוב בשעת קריאת שמע ושלא יישן
צד	עומד יושב ומהלך
צה	הכוונה בפסוק ראשון ובפרשה ראשונה

צז	העוסק במלאכתו
צז	קונטרס אחרון
צז	סד דין הטועה בקריאת שמע
צח	סה הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קוראין קריאת שמע או שהפסיק בשעת הקריאה
ק	סו באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק
קו	קונטרס אחרון
קח	סז דין ספק אם קרא קריאת שמע
קט	קונטרס אחרון
קט	סח שלא להפסיק בפיוטין
קיא	קונטרס אחרון
קיא	סט דין פורס על שמע
קטז	קונטרס אחרון
קטז	ע מי הם הפטורים מקריאת שמע
קטז	נשים ועבדים
קטז	קטנים
קיז	חתן
קיז	עוסק בצרכי צבור
קיח	עוסק באכילה, דין, מרחץ, תספורת או מלאכה
קיט	קונטרס אחרון
קיט	עא אבל והעוסקים במת פטורים מקריאת שמע
קכב	עב דין נושאי המטה והמנחמים והמלוין
קכג	עג הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג
קכה	קונטרס אחרון
קכה	עד שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה
קכה	לבו רואה את הערוה
קכו	ערוותו מגולה לאחרים
קכז	מים בין לבו לערוה
קכז	ידו בין לבו לערוה
קכז	ערוה בנשים
קכח	אבריו נוגעים בערוה

קכח	כיסוי לבו בתפלה
קכח	עה להזהר מגלוי ושער [וקול אשה] בשעת קריאת שמע וכן שלא לקרותה כנגד הערוה
קלב	קונטרס אחרון
קלב	עו להזהר מצואה בשעת קריאת שמע
קלו	קונטרס אחרון
קלו	עז שלא לקרות כנגד מי רגלים
קלז	עח מי שנצטרך להטיל מים בשעת קריאה
קלח	עט מי שנזדמן לו צואה בשעת קריאה
קמ	חצר קטנה שנפרצה לגדולה
קמ	צואת בעלי חיים
קמא	ריח שאין לו עיקר
קמא	קונטרס אחרון
קמב	פ מי שאינו יכול להשמר מהפיח
קמב	קונטרס אחרון
קמג	פא דין צואת קטן
קמד	קונטרס אחרון
קמד	פב דין צואה יבשה
קמה	פג דיני בית הכסא בקריאת שמע
קמז	קונטרס אחרון
קמז	פד אם מותר לקרות במרחץ
קמח	קונטרס אחרון
קמח	פה באיזה מקומות אסור לקרות קריאת שמע
קנ	קונטרס אחרון
קנ	פו שצריך להרחיק מן מים סרוחים
קנא	פז כמה צריך להרחיק בשעת קריאת שמע מן גרף של רעי
קנב	קונטרס אחרון
קנג	פח בעל קרי מותר בקריאת שמע
קנד	פסקי הסידור
קנד	הלכות ברכות השחר
קנה	הלכות קריאת שמע

הלכות ברכות השחר

מו הלכות ברכות השחר ושאר ברכות

ובו י"א סעיפים

מאה ברכות

א ברכות¹ השחר תקנום חכמים² על סדר העולם והנהגתו מה שהבריות נהנין בכל יום, שיברכו להקדוש ברוך הוא על זה בפעם ראשונה שנהנין הנאה זו בכל יום ויום, להשלים מנין המאה ברכות³ שחייב כל אדם לברך בכל יום ויום⁴ מערב ועד בקר⁵, כמו שתיקן דוד המלך עליו השלום על ידי מעשה שהיו מתים בכל יום מאה נפשות מישראל, ולא היו יודעים על מה היו מתים, עד שחקר והבין ברוח הקודש, ותיקן מאה ברכות בכל יום. ורמז לדבר נאום הגבר הוקם על, על בגימטריא ק'⁶. וסמך לדבר מן התורה, ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה', אל תקרי מה אלא מאה⁷.

¹ עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) מאה ברכות (ס"א).

(ב) ברכות השחר כסדר שנתחייב בהן (ס"ב-ו).

(ג) כשלא נתחייב באחד מהן (ס"ז).

(ד) זמן ברכות התורה (ס"ח).

(ה) קריאת שמע בברכות השחר (ס"ט-יא).

² ברכות ס, ב. וכנסמן לקמן (הערה 45).

³ שו"ת מן השמים סי' יב (תחילת תקנת אלה הברכות היתה להשלים מאה ברכות בכל יום). הפרדס לר' אשר ב"ר חיים שער ט פ"ד (אין לברך ברכות [אלו] אלא פעם אחת ביום ... שלא נתקנו אלא להשלים למאה ברכות). **טור** (תקנו חכמים ז"ל אלו הברכות סדר העולם והנהגתו, להשלים ק' ברכות בכל יום). לבוש ס"א (ותקנו אלו המאה ברכות על סדר העולם והנהגתו מה שנהנין ממנו הבריות בכל יום).

וראה לקוטי שיחות ח"י"ד ע' 154.

⁴ **מנחות מג**, ב (היה רבי מאיר אומר חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום). רמב"ם הלי' תפלה פ"ז הי"ד (חייב אדם לברך מאה ברכות בין היום והלילה). שו"ע ס"ג (חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות, לפחות).

וכן הוא לקמן סי' רטו ס"ד (מנין ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום), וסי"ה (להשלים ק' ברכות). קונטרס אחרון סי' רמט סוף ס"ק ד (להשלים ק' ברכות, שהוא הכרח גמור מדינא דגמרא, דתניא חייב אדם לברך ק' כו'). סי' רפד ס"ז (להשלים מנין מאה ברכות). סי' רצ ס"א (להשלים מנין מאה ברכות). סדר ברכת הנהנין פ"ג הט"ו (להשלים מנין מאה ברכות).

⁵ סדר היום, חיוב מאה ברכות בכל יום (ומפני שתפלת ערבית בתחלת הלילה, והיא התחלת היום, שהיום הולך אחר הלילה, צריך להתחיל ולמנות מתפלת ערבית).

⁶ תנחומא פ' קרח סי' יב (הוקם על (שמואל ב כג, א), בגימטריא ק', כנגד ק' ברכות. שבכל יום היו מתים מישראל ק' אנשים, בא דוד ותקנו לק' ברכות ... כיון שתקנום נעצרה המגפה). במדבר רבה פי"ח, כא (הוקם על, כנגד מאה ברכות, שבכל יום היו מתים מישראל מאה אנשים, בא דוד ותקנו להם מאה ברכות). ראבי"ה ברכות סי' קמו בשם **רב נטרונאי גאון** (וכן מצאתי שהשיב רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני [אליסאנה], דוד תיקן מאה ברכות, דכתיב נאם הגבר הוקם [על], ע"ל בגימטריא מאה הוי, כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה, עד שחקר והבין ברוח הקודש, ותיקן להם מאה ברכות). סדר רב עמרם גאון (ודוד מלך ישראל תקנו, כשהודיעוהו יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום, עמד ותקנו). הובא בטור ולבוש ס"א, וט"ז ס"ק ג.

⁷ מנחות שם (שנאמר (עקב י, יב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך), ופרש"י (קרי ביה מאה). רב נטרונאי שם (ואסמכינהו רבנן אקרא, מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, אל תיקרי מה אלא מאה, שהקדוש ברוך הוא שואל מנין ק' ברכות בכל יום). הובא בטור ולבוש שם.

והן מאה ברכות שהן ליראה את ה' ולאהבה אותו ולזכרו תמיד⁹, על ידי הברכות שמברך תמיד ערב ובוקר וצהריים בג' תפלות, וברכות השחר, ושאר ברכות הקבועות בכל יום ובכל עת.

והן ק' ברכות¹⁰, אף ביום התענית¹¹, נ"ז בג' תפלות¹², וב' לפני קריאת שמע של ערבית, וג' לאחריה¹³, עם יראו עינינו¹⁴, הרי ס"ב. ובסעודת הלילה מברך ח' ברכות¹⁵, על נטילת ידיים¹⁶ והמוציא¹⁷ וד' של ברכת המזון¹⁸, ועל כוס שבברכת המזון מברך לפניו ולאחריו¹⁹, הרי ע'. ואחר כך ברכת המפיל כשהולך לישן²⁰, ועל נטילת ידיים בשחר ואשר יצר ואלהי נשמה²¹, הרי ע"ד. וט"ו ברכות מהנותן לשכוי עד הגומל חסדים טובים²², הרי פ"ט. וג' ברכות התורה²³, וב' של תפילין²⁴, וא' של ציצית²⁵,

⁸ **לבוש** שם (מאה ברכות, והם מיראת השם יתברך וגו'). וכאמור בפסוק "מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה'".

⁹ **רמב"ם** שם ה"ג-ד (וברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה, כדי לזכור את הבורא תמיד ... כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו).

וראה התוועדויות תנש"א ע' 313. שלחן המלך ע' עה.

¹⁰ מנין הברכות בכל יום נתפרש בירושלמי ברכות פ"ט ה"ה. רמב"ם הל' תפלה פ"ז הי"ד-טו. ב"י. סדר היום חיוב מאה ברכות. מ"א ס"ק ח. ויצויין אליהם לקמן בכל פרט.

וראה התוועדויות תנש"א ח"א ע' 226.

¹¹ ב"י שם (ואם הוא מתענה, חסרו ח' מסעודה אחת שאינו סועד ... ויש לו להשלימן). מ"א שם (ואם כן הוי ק' אף ביום התענית).

והיינו תענית שמתחיל בבוקר, ואם כן יש רק סעודה אחת בליל התענית.

¹² ירושלמי שם (ומתפלל שלשה פעמים של שמונה עשרה). רמב"ם שם (ושלש תפלות שבכל תפלה מהן שמונה עשרה ברכות ... זמן הזה שתקנו ברכת האפיקורסין בתפלה). ב"י שם (וני"ז ברכות בשלש תפלות).

וכדלקמן רס"י פט (אנשי כנסת הגדולה תיקנו להתפלל בכל יום שלשה תפלות של י"ח ברכות ... וכשרבו האפיקורסין בישראל והיו מצירין להם מאד ומסיתין את העם לכפור בתורה שבעל פה, עמד רבן גמליאל ובית דינו והוסיפו ברכת המינים בכל תפלת י"ח). ואם כן הוי ג' פעמים יט, שהם נז ברכות.

¹³ ירושלמי שם (קורא את שמע ומברך לפניו ולאחריה). רמב"ם שם (ושבע ברכות של קריאת שמע של שחרית וערבית לפניו ולאחריה). ב"י (וברכות קריאת שמע שחרית וערבית שבע). וכדלקמן רס"י נט (שבע ברכות תקנו חכמים לקריאת שמע, בשחר שתים לפניו ואחת לאחריה, ובערב שתים לפניו ושתיים לאחריה). וכאן שהיום הולך אחר הלילה, מתחיל בקריאת שמע של ערבית.

¹⁴ תשובת רב נטרונאי ס"י ט (ושלישית שתיקנו חכמים, יראו עינינו וישמח לבנו וחיותם ברוך המולך בכבודו תמיד על כל מעשיו). טור ושו"ע ס"י רלו ס"ב (הנוהגין לומר י"ח פסוקים ויראו עינינו). מ"א שם (וגם ברכת יראו עינינו).

בנוסח הסידור אין ברכה זו. וראה צמח צדק ס"י פה. פסקי דינים צמח צדק ח, ד. ס' המאמרים מלוקט ח"ב ע' שכו הערה 11.

¹⁵ ירושלמי שם (ואוכל את פתו ומברך לפניו ולאחריה). רמב"ם שם (וכשהוא אוכל שתי סעודות של יום והלילה מברך ארבע עשרה ברכות, שבע בכל סעודה, אחת כשיטול ידיו תחלה. ועל המזון אחת בתחלה ושלש בסוף ועל היין לפניו ולאחריו הרי שבע ברכות ... והוסיפו הטוב והמטיב בברכת המזון). ב"י (ובשתי סעודות שהוא סועד אחת ערבית ואחת שחרית יש ט"ז ברכות, ח' בכל סעודה, אחת כשנטול ידיו וברכת המוציא וד' ברכות שבברכת המזון, וכשהוא שותה מברך לפניו ולאחריו).

¹⁶ כדלקמן רס"י קנח.

¹⁷ כדלקמן רס"י קסז.

¹⁸ כדלקמן רס"י קפז. ורס"י קפט.

¹⁹ שהרי כוס ברכת המזון צריך לשתות רביעית ולברך אחריה, כדלקמן ס"י קצ ס"ו (אף על פי שטעימת כוס של ברכה די בכמלא לוגמיו, בכוס של ברכת המזון טוב לשתות רביעית, לצאת מידי ספק ברכה אחרונה).

²⁰ ב"י (כשהולך לישן מברך המפיל חבלי שינה), וכמבואר בטושו"ע ס"י רלט ס"א.

²¹ ב"י (ובשחר מברך נטילת ידיים ואשר יצר), וכדלעיל רס"י ד וס"י ו.

²² ב"י (ועוד מברך ט"ו ברכות מאלהי נשמה עד הגומל חסדים טובים). וכדלהלן ס"ב (המעביר שינה מעיניו וכו' ויהי רצון כו' עד בא"י גומל חסדים טובים לעמו ישראל ... הכל ברכה אחת ארוכה, פותחת בברוך וחותרמת בברוך).

והיינו שבב"י מונה ט"ו מאלהי נשמה עד הגומל כו', ולדין יש ט"ו מהנותן לשכוי עד הגומל כו', כמבואר במ"א שם (ולדין שמברכין גם הנותן ליעף כח), כדלקמן ס"ו (במדינות אלו נוהגין לברך הנותן ליעף כח).

וברוך שאמר וישתבח²⁶, ושתיים לפני קריאת שמע ואחת לאחריה²⁷, הרי ק'.

ובשבת חרו מג' תפלות ל"ו ברכות²⁸, וב' ברכות של תפילין²⁹, וברכת יראו עינינו³⁰. וניתוספו ז' של מוסף³¹, וט"ז של ב' סעודות³², וב' של קידוש הלילה כשמקדש על הכוס³³, וא' של קידוש היום³⁴, הרי כ"ו. חסרו י"ג, צריך למלאותן בפירות ומיני בשמים³⁵.

ואם אין לו, יכוין וישמע ברכות הקוראין בתורה והמפטיר³⁶ ויענה אחריהן אמן, כמ"ש בסי' רפ"ד³⁷.

²³ לפי מה דקיי"ל לקמן סי' מז ס"ה, שהן ג' ברכות.

²⁴ לפי דעה הראשונה לעיל סי' כה ס"ד (ותקנו חכמים לברך עוד ברכה אחרת על תפילין של ראש).

ולמנהג חב"ד (ראה לעיל סי' כה סכ"ג. סידור הלי' תפילין) רק ברכה אחת.

²⁵ כדלעיל רס"י ח.

²⁶ כדלקמן רס"י נא.

רמב"ם שם (וכשמטעף בציצית מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית, וכשלוש תפילין מברך ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין). ב"י (ושלש ברכות על התורה וברכת ציצית וברכת תפילין וברוך שאמר וישתבח). מ"א שם (ולדין שמברכין ... על תפילין ב' ברכות).

²⁷ כדלעיל (הערה 13).

²⁸ רמב"ם שם (בשבתות וימים טובים שהתפלה שבע ברכות). ב"י (ובשבת חסר בכל תפלה י"ב ברכות). סדר היום שם (ויום השבת שנמנעים ממנה כמה ברכות, י"ב בכל תפלה). מ"א שם (ובשבת חסר מג' תפלות ל"ו ברכות). והיינו שבג' תפלות של חול יש י"ט ברכות בכל תפלה (נ"ז ברכות בג' תפלות), ובתפלת שבת יש רק ז' ברכות בכל תפלה (כ"א תפלות בג' תפלות).

²⁹ ב"י (ובשבת חסר ... ברכת התפילין). מ"א שם (ובשבת חסר ... ב' ברכות מתפילין).

³⁰ מ"א שם (ובשבת חסר ... ברכת יראו עינינו).

³¹ ב"י (וכנגדם אנו מוסיפין ... תפלת מוסף שיש בה ז' ברכות). מ"א שם (וז' דמוסף).

³² ב"י (וסעודה שלישית שיש בה ח' ברכות). מ"א שם (וט"ז ברכות בשני הסעודות), שהן סעודה שנית ושלישית של שבת, שבכל סעודה ח' ברכות.

³³ מ"א שם (דשבת חשבינן ג' דקידוש). והיינו כשמקדש על הכוס, אבל אם מקדש על הפת, חסרה ברכת היין.

³⁴ כדלקמן סי' רפט ס"ב.

³⁵ **מנחות שם** (רב חייה דרב אויא בשבתא וביומי טובי טרח וממלי להו (למאה ברכות, רש"י) באיספרמקי ומגדי (אספרמקי בשמים, ומגדי מיני מגדים, שטעונים ברכה, רש"י). רמב"ם שם (בשבתות וימים טובים ... צריך להשלים מאה ברכות מן הפירות). ב"י (וכבר אמרו בפרק התכלת (שם) דממלא להו באספרמקי ומגדים, פירוש מיני בשמים ומיני פירות). מ"א שם (וממלא להו בפירות).

וכן הוא לקמן סי' רצ ס"א (צריך להרבות בפירות ומגדים ומיני ריח אם יש לו, כדי להשלים מנין מאה ברכות).

וראה לקמן סי' רטו ס"ד (ואפילו בשבת שחסרו הרבה ברכות ממנין ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, אסור לגרום ברכה שאינה צריכה כדי להשלים לק'), וס"ה (בשבת ויום טוב, כדי להשלים ק' ברכות, יש לו להניחם לאחר ברכת המזון להשלים בהם, ולא לסמוך על שמיעת חזרת הש"ץ וברכת התורה וההפטר). סי' רמט ס"א (מה שאוכלו קודם הסעודה, הוא מחמת שרוצה להשלים מאה ברכות על ידי שמברך עליו גם ברכה אחרונה כשאוכלו קודם הסעודה, שאינו נפטר בברכת המזון שלאחר הסעודה, יש בזה (איסור גמור מן הדין שאסור לגרום חיוב ברכה כשאפשר לפוטרה בברכה אחרת, כמו שנתבאר בסי' [ר"ט"ו...]). קו"א שם ס"ק ד (כשמטכוין להשלים ק' ברכות, שהוא הכרח גמור מדינא דגמרא, דתניא חייב אדם לברך ק' כו'). סדר ברה"י פ"ג הט"ו (ויש חולקים בזה. ויש לסמוך עליהם בשבת ויום טוב, כדי להשלים מנין מאה ברכות).

³⁶ שבלי הלקט סי' א בשם גאון (ולגאון אחר זצ"ל מצאתי ... וכנגדן אנו ממלאין בשבת י' קורין בתורה, ז' בשחרית וג' במנחה, שהן כ' ברכות אחת לפנייה ואחת לאחריה, ט' ברכות למפטיר). יראים סי' רנה (ונראה הדבר, של"ד ברכות של ז' קורא בתורה וא' של מפטיר, עולין לחשבון לשומעיהן). המנהיג דיני תפילה סי' א (ואני אומר כי לפי מה שאמרו חכמים גדול העונה אמן יותר מן המברך, ישלימם הנזהר לענות אמן אחר הקוראים בתורה שחרית ומנחה, שהן אחד עשר עם המפטיר, והן כ"ב ברכות, וברכות האפטרה חמש). **רא"ש** ברכות פ"ט סי' כד (וגם יכוין אדם בשבתות וימים טובים לברכת הקורא בתורה והמפטיר, ויענה אמן, ויעלו לו להשלים מנין ברכות). ב"י (וכתוב שבלי הלקט (סי' א) בשם גאון, דמשלימין הברכות עשרים בשבת שקורין בתורה ז' בשחרית וג' במנחה, ומברך כל אחד אחת לפנייה ואחת לאחריה, הרי עשרים ברכות, והמפטיר מברך שבע. וכן כתוב בהגהות מיימוניות פ"ז מהלכות תפלה (אות פ) בשם רא"ם (יראים סי' רנה), דברכות שמברכין הקוראים בתורה וברכות המפטיר

אבל אם לא ישמע הברכה, אע"פ שיודע איזה ברכה מברך ועונה אחריה אמן, אינה עולה לו למנין ק' ברכות³⁸. אבל מי שיש לו פירות אינו יוצא בשמיעת הברכות³⁹.

וביום הכפורים יכול להריח ולמלאות מנין ק' ברכות⁴⁰. אך אי אפשר לברך על כל פעם אם לא בהיסח הדעת⁴¹, כמו שיתבאר בסי' רי"ד⁴². והשאר יכוין בשמיעת הברכות בחזרת הש"ץ⁴³. וכן יעשה מי שמתענה מבעוד יום, שחסרו לו ח' של סעודת הלילה⁴⁴:

ברכות השחר כסדר שנתחייב בהן

ב ברכות השחר נתקנו לברך כל אחת בשעה שנתחייב בה⁴⁵.

עולין לשומעיהן לחשבון. וכן כתב הרא"ש בסוף פרק הרואה (סי' כד). סדר היום שם (יום השבת ... צריך בעל נפש להזהר כדי להשלים, ולכוין בכל הברכות העולים לקרות בתורה ובו' ברכות של מפטיר, ויעלו לו). ולא נזכר כאן שמיעת ברכות חזרת הש"ץ, שזה מועיל רק בלית ברירה, כדלקמן לענין יוהכ"פ (והשאר יכוין בשמיעת הברכות בחזרת הש"ץ). וראה גם לקמן סי' רטו סי"ה.

³⁷ סעיף ז (צריך לכוין לברכות הקוראים בתורה ולברכות המפטיר ויענה אחריהם אמן, ויעלו לו להשלים מנין מאה ברכות שחיסר מנינם בשבת, אם אין לו פירות הרבה להשלים בהם, כמ"ש בסי' מ"ו. ועיין סי' ר"צ). וסי' רצ סי"ז (צריך להרבות בפירות ומגדים ומיני ריח אם יש לו, כדי להשלים מנין מאה ברכות, אף ששמע הברכות של קריאת התורה וההפטרה, כמו שנתבאר בסי' מ"ו).

³⁸ מ"א שם (וגם צריך שיכוין וישמע, וכמ"ש סי' רפ"ד. דהא דמי למי שמחויב בברכה דצריך שישמע, כמ"ש סי' קכ"ד עיי"ש). פרי חדש סי"ג (מה שכתב על ברכת התורה וההפטרה, דכיון שיכול לענות אמן אעפ"י שלא שמע, דומיא דאלכסנדריא של מצרים (סוכה נא, ב), הכא נמי נפיק ידי חובת אותה ברכה. ליתא לעני"ד, וכמו שאכתוב בסימן קכ"ד (אות ח) בס"ד). וכדלקמן סי' קכד סי"א (שאם הוא חייב באותה ברכה ורוצה לצאת בה ידי חובתו, צריך שישמע אותה מפי המברך, ואם לאו, אף שיודע איזה ברכה היא, הרי זו אמן יתומה).

³⁹ מ"א שם (ומ"ש סי' רפ"ד סי"ג דיוצא כששומע ברכת התורה והמפטיר, היינו מי שאין לו פירות ... אחר כך מצאתי בכנסת הגדולה בשם מהר"ם מטראני ח"א סי' קי"ז וק"פ גם כן דאין יוצא בשמיעת הברכות אלא מי שאין לו פירות). וכנסמן לעיל (הערה 37).

⁴⁰ סדר היום שם (ביום הכיפורים ... ראיתי טוב ליקח מעט בשמים או הדס ומשעה לשעה יריח בה ויברך). מ"א שם (בסדר היום כתוב דיש להריח).

וכן הוא לקמן סי' תריב סי"ז (מותר להריח כל מיני ריח ביום הכיפורים ... ואדרבא, טוב להריח כדי למלאות מנין מאה ברכות).

⁴¹ שלי"ה יומא סוף עמוד התשובה רכט, א (ומה שכתב להריח בכל שעה ושעה ולעשות ברכת הריח, תמיהני עליו ... זה המביא דבר המרית, ודעתו להריח בו כל היום, איך מברך עליו שנית). מ"א שם (אך אי אפשר לברך כל פעם, אם לא בהיסח הדעת. עסי' רי"ז).

⁴² בשו"ע שם סי"א (ישב שם כל היום, אינו מברך אלא אחת. נכנס ויוצא נכנס ויוצא, מברך על כל פעם. ודוקא שלא היה דעתו לחזור, אבל היה דעתו לחזור לא יברך).

⁴³ שלי"ה שם (מכל מקום מה דאפשר לעשות יעשה, דהיינו שיכוין בברכותיו במאד, ויכוין בברכות של השליח צבור מכל התפילות ... אז יעלו לו מאה ברכות), ומסכת תמיד רנו, ב (וחייב אדם שלא לדבר בעוד ששליח צבור מחזיר התפילה, ושיכוין לשמוע ברכותיה, ושומע כעונה, הרי תשע עשרה ברכות אחרות ... קל וחומר שמחוייב לעשות כן בשבתות וימים טובים, שחסרים הרבה ברכות, וקל וחומר בנו של קל וחומר ביום הכפורים).

⁴⁴ מ"א שם (ומי שמפסיק מבעוד יום התענית, חסר עוד ח' ברכות מסעודה אחת, אפשר שיוצא כששומע חזרת התפלה מהש"ץ).

⁴⁵ ברכות ס, ב (כי מתער אומר, אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה יצרתה בי אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי רבון כל העולמים אדון כל הנשמות ברוך אתה ה' המחזיר נשמות לפגרים מתים. כי שמע קול תרנגולא לימא, ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. כי פתח עיניה לימא, ברוך פוקח עורים. כי תריץ ויתיב לימא, ברוך מתיר אסורים. כי לביש לימא, ברוך מלביש ערומים. כי זקיף לימא, ברוך זוקף כפופים. כי נחית לארעא לימא, ברוך רוקע הארץ על המים. כי מסגי לימא, ברוך המכין מצעדי גבר. כי סיים מסאניה לימא, ברוך שעשה לי כל צרכי. כי אסר המיינינה לימא, ברוך אוזר ישראל בגבורה. כי פריס סודרא על רישיה לימא, ברוך עוטר ישראל בתפארה ... כי משי ידיה לימא, ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים. כי משי אפיה לימא, ברוך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי, ויהי רצון מלפניך ה' אלהי שתרגילני בתורתך ודבקני במצותיך, ואל

דהיינו כשיעור משנתו יאמר, אלהי נשמה⁴⁶.

וכששומע קול התרנגול יברך, הנותן לשכוי בינה⁴⁷.

וכשלוּבש חלוקו, והוא מושכב⁴⁸, יברך, מלביש ערומים.

וכשיניח ידו על עיניו⁴⁹, דרך חלוק (אבל שלא דרך החלוק אסור להושיט יד לעין קודם נטילת ידים, כמו שנתבאר בסי' ד'⁵⁰), יברך, פוקח עורים.

תביאני לא לידי חטא ולא לידי עון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון, וכוף את יצרי להשתעבד לך, ורחקני מאדם רע ומחבר רע, ודבקני ביצר טוב ובחבר טוב בעולמך, ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי, ותגמלני חסדים טובים, ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל).

תשובת רב נטרונאי סי' ט, ובאוצה"ג ברכות חלק התשובות סי' שסט (ומשמע דכל אחת ואחת [ראויה] לומר בעתה ובמקומה). המנהיג דיני תפלה סי' א (שמתוך התלמוד בפרק הרואה נראה, שכל אותן הברכות שלפני ברוך שאמר, צריך אדם לברך כל אחת בשעתה). טור (דמלישנא דגמרא משמע שצריך לומר כל אחת ואחת בשעתה).

ומה שתיקנו הגאונים לאמר כל הברות אחר נטילת ידים, יתבאר לקמן סי' ג.

⁴⁶ גמרא שם. **רמב"ם** הלכות תפלה פ"ז ה"ג (בשעה שייקץ בסוף שנתו מברך והוא על מטתו כד, אלהי נשמה). טור ושו"ע סי"א (כשיעור משנתו יאמר אלהי נשמה).

עין לעיל סי' ו ס"ז (מיד שניעור משנתו צריך לברך אלהי נשמה מדינא דגמרא ... ומכל מקום טוב לסמכה לברכת אשר יצר).

⁴⁷ גמרא שם. טור ושו"ע שם.

⁴⁸ גמרא שם. טור ושו"ע שם. עמק ברכה סדר ברכות השחר אות ט, הובא בשל"ה מסכת חולין קכח, ב (כי מתער אינש משנתו ורוצה לקום ממטתו, בראשית הכל לובש חלוקו, כמ"ש הטור שילבשו בעודו שוכב, על כן ראוי לברך תחלה מלביש ערומים). והוא בטור ושו"ע רס"י ב (לא ילבש חלוקו מיושב, אלא יקח חלוקו ויכניס בו (ראשו) וזרועותיו בעודנו שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה). וכן הוא לעיל סי' ב מהדורא קמא סי"א (מי שישן ערום בלא חלוק, כשיקום, טוב לזוהר שלא ישב ואחר כך ילבש חלוקו, שמיד כשישב הוא מגולה, אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודנו שוכב, ונמצא כשיקום הוא כבר מכוסה). ומהדורא בתרא סי"ב (כשיקום משינתו, ילבש חלוקו מעט מעט תחת הסדין בעודו שוכב, בענין שלא יהיה מעט מבשרו מגולה אפילו רגע אחד שלא לצורך). לבוש כאן סי"ב (וכי ילבוש כתנתו, בעודנו שוכב).

ולכן סדר הברכות כאן, מלביש ערומים מתיר אסורים וזוקף כפופים, שהרי הישן ערום אינו יושב ואינו זוקף עד אחר שלובש חלוקו. אבל בסדור, סדר הברכות הוא פוקח עורים, מתיר אסורים, זוקף כפופים, מלביש ערומים, שהרי הישן בכסות לילה אינו לובש שאר בגדיו עד אחר כך. וכן הוא לקמן סי"ה (וכן לענין פוקח עורים ומלביש ערומים), ושם יתבאר (הערה 64).

⁴⁹ גמרא שם. טור ושו"ע שם.

⁵⁰ סי' הפרדס לר' אשר ב"ר חיים שער ט פ"ד (ולד[ידי קשיא לי טובא בהני ברכות, דאמרינן כי מנח ידיה על עינא [מברך] בא"י אמ"ה פוקח עורים, דהא אמרינן במסכת שבת פרק שמונה שרצים (קח, ב), יד לעין תיקצץ, כלומר בלא נטילה, מפני שרוח רעה מצויה בידיים טמאות בשחרית ומסמא את העינים. וכן פרש"י ז"ל התם. יש לי לומר בדוחק, דהכא מיירי שהעביר הידים בעיניו על ידי הסדין, דאפשר דעכשיו לא אכפת לן. כן נראה לי). עמק ברכה שם, הובא בשל"ה שם (מעביר ידו על עיניו על ידי סדין או כתונת, רוצה לומר, דבידו אסור לנגוע קודם שנטל, משום סכנה, כמ"ש באו"ח סי' ד). **ט"ז** סי"ק א (דכאן מיירי שמניח ידיו על עיניו אחר שישים מלבוש על ידו, ודרך המלבוש הוא מניח ידו). **מ"א** סי"ק א (כשיניח ידיו, פירוש על ידי מפה, דאסור להניח ידיו על עיניו קודם נטילה, כמ"ש סי' ד).

והוא כדלעיל סי' ד מהדורא קמא סי"ה (וקודם שיטלם על דרך שנתבאר, לא יגע בידיו ... לעינים, שלא יסתמא), ומהדורא בתרא סי"ב (הזהירו מאד שלא ליגע ביד קודם נטילה, לא לעין). וראה חקרי הלכות ח"ו ע' ו. קובץ הערות וביאורים תשעו ע' 55.

ואף שנתבאר לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ז (חכמי הזוהר הזהירו מאד שלא ... ליגע במלבושיו קודם נטילת ידים), ומהדורא בתרא סי"ז (בזוהר החמירו מאד ... שלא ליגע במלבושיו ... קודם נטילת ידים). ואם כן איך יכול כאן ליגע בלבושיו קודם נטילת ידים.

ואף בלאו הכי אינו יכול לברך ברכות השחר לפני נטילת ידים, כדלעיל שם (בזוהר החמירו מאד שלא לברך ... קודם נטילת ידים שחרית).

הנה כאן מיירי מדין התלמוד, וכדלעיל סי' ד מהדורא קמא סי"ה-ו, ומהדורא בתרא סי"ב, שלא הוזכרה חומרה זו האמורה בזוהר (רק האמור בתלמוד). וראה דובר שלום ע' לט.

וכשיושב, יברך, מתיר אסורים, מפני שמניע עצמותיו שהיו כל הלילה כמו כפותים⁵¹.

וכשזוקף יברך, זוקף כפופים, שהיתה קומתו כפופה כל הלילה ועכשיו עמדה על מעמדה⁵².

וכשיניח רגליו בארץ יברך, רוקע הארץ על המים⁵³.

וכשנועל מנעליו יברך, שעשה לי כל צרכי. ואין לשנות הנוסח ולומר צרכי הכ"ף בקמץ, שהוא לשון רבים, מפני שברכה זו אינו אלא על נעילת מנעלים שהוא צורך האדם⁵⁴ (ועל שאר צרכיו מברך עליהם בפני עצמו כשנהנה מהם).

וכשהולך יברך, המכין מצעדי גבר⁵⁵, ויש נוהגין לומר אשר הכין⁵⁶.

וכשחוגר חגורו⁵⁷ או לובש האבנט⁵⁸ המפסיק בינו לערוה⁵⁹ יברך, אוזר ישראל בגבורה. וכשמשים כובע או מצנפת בראשו יברך, עוטר ישראל בתפארה⁶⁰. ולמה הוזכרו שם ישראל בב' ברכות אלו, ולא באחרות, לפי שהחגורה והכובע בישראל אינם כמו באומות, שבאומות אינן אלא להנאת הגוף בלבד, אבל בישראל הם גם כן משום צניעות וקדושה⁶¹, החגורה להפסיק בין לבו לערוה⁶², והכובע שלא

⁵¹ גמרא שם. טור ושו"ע שם. ב"י (מפני שמניע עצמותיו שהיו כל הלילה ככפותים).

⁵² גמרא שם. טור ושו"ע שם. ב"י (מפני שהיתה קומתו כפופה כל הלילה).

⁵³ גמרא שם. טור ושו"ע שם. ופירש באבודרהם (ואנו מברכין על רקיעת הארץ, מפני שהיא מצרכי בני אדם, שהבורא יתברך נתן כח שטח הארץ על המים, ואף על פי שהמים גבוהים מן הארץ, הקוה אותם אל מקום אחד ונראית היבשה, לחיות החיים והצמחים עליה).

⁵⁴ גמרא שם. טור ושו"ע שם. מ"א ס"ק ב (ויש אומרים צרכי לשון רבים. ולי נראה דאין לשנות הנוסחא, דהא איתא בטור דקאי אנעילת מנעלים, שהם צורך האדם).

ובימים שאין נועלים מנעלים, נתבאר בפסקי הסדור (בתשעה באב וביום הכיפורים אין אומרים ברכה זו). ובסי' המנהגים – חב"ד ע' 59 (אין מברכים שעשה לי כל צרכי, עד למחה).

⁵⁵ גמרא שם. טור ושו"ע שם. וכן הנוסח בסידור.

והטעם שברכת שעשה לי כל צרכי הוא לפני ברכת המכין מצעדי גבר, יתבאר לקמן ס"ה.

⁵⁶ ראבי"ה ברכות ס"י קמו (כי מהלך אומר ברוך אשר הכין מצעדי גבר). אגודה ברכות ס"י רי (כדסג"י, אשר הכין מצעדי גבר). מ"א ס"ק ג (ובאגודה כתוב אשר הכין). והיינו שהוא בלשון עבר, כמו ברכת "שעשה לי כל צרכי".

⁵⁷ גמרא שם (אסר המייניה). טור ושו"ע שם (כשחוגר חגורו).

⁵⁸ רא"ה ברכות ס, ב. הובא בב"י (כי אסר המייניה, פירוש הוא האבנט שהוא צריך לאזור). אבודרהם בשם הראב"ד (דהיינו כשלוש המכנסים). רמ"א ס"א (או לובש האבנט).

⁵⁹ ב"י בשם הרא"ה שם (כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה). רמ"א שם (המפסיק בין לבו לערוה).

⁶⁰ גמרא שם (כי פריס סודרא על רישיה). תוספות ברכות ס, ב ד"ה כי פריס סודרא על רישיה (והוא הדין לכל כובע ולכל כסוי). טור ושו"ע שם (כובע או מצנפת).

וראה לעיל ס"י כה ס"ט (הרא"ש ז"ל היה מברך ברכות השחר עד עוטר ישראל בתפארה, והיה מניח תפילין, ואחר כך מברך עוטר ישראל בתפארה, כדי ליתן שבח והודיה בברכה זו גם על התפילין שהם נקראים פאר).

⁶¹ ב"י (ולפי שישראל הם המצווין בכך, כדי שיהא מורא שמים עליהם, אנו מברכים עוטר ישראל). לבוש ס"ב (וטעם שתי ברכות אלו שפורט בהן לומר ישראל, מה שאין כן בשאר ברכות, נראה לי מפני שישראל דווקא מצווין בהן ומוזהרין בהן יותר, כי בחגורת חגורה עיקר כוונתם כדי שלא יהא לבם רואה את הערוה, מה שאין כן דעת שאר האומות, שאע"פ שהן גם כן חוגרים חגורה, אין כוונתם לצניעות שלא יהא לבם רואה את הערוה, אלא שיהיו מזורזים בגבורתם יותר, שכן היא טבע החגורה מזרזת את האדם יותר ... וכן במצנפת וכובע אין כוונת האומות ככוונת ישראל בשוה, שהאומות אין כוונתם אלא להגין על הראש מפני הקור או החום, וכשירצו הם הולכים בגילוי הראש ואין מקפידין בזה, אבל כוונת ישראל אינו אלא מפני שיהא מורא שמים עליהם, דקיי"ל שאסור לילך בגילוי הראש או לפחות מדת חסידות הוא ... לפיכך מברכין עוטר ישראל בתפארה, כלומר שגם זה השלימות יש לנו). ט"ז ס"ק ב (הזכיר ישראל בברכה זו, וכן בעוטר ישראל, משא"כ באחרות. הטעם, שהשאר הן להנאת העולם, שהכל שוין בהם, משא"כ באלו שנים הם בישראל לחוד משום צניעות, דחגורה היא משום שלא יהא לבו רואה את הערוה, כמ"ש ב"י, וכובע היא משום צניעות).

יהא בגלוי הראש. ואף שאין איסור בזה מן הדין, מכל מקום מדת צניעות וקדושה הוא, שעל ידי כך ממשיך מורא שמים על ראשו⁶³.

וכשנוטל ידיו יברך, על נטילת ידים⁶⁴.

וכשנוטל פניו יברך, המעביר שינה מעיני וכו' ויהי רצון כו' עד בא"י גומל⁶⁵ חסדים טובים לעמו ישראל. ואין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני, קודם ויהי רצון, מפני שהכל ברכה אחת ארוכה פותחת בברוך וחותרמת בברוך⁶⁶. ואע"פ שצריך לומר החתימה מעין הפתיחה. יש לומר שגומל חסדים טובים הוא החסד שעושה הקב"ה שמעביר חבלי שינה מעיניו⁶⁷:

ג עכשיו מפני שאין הידים נקיות⁶⁸, וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותן, נהגו לסדרן בבית

---

⁶² ב"י בשם הרא"ה (הוא האבנט, שהוא צריך לאזור כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה), וכדלקמן רס"י עד (והחכמים הוסיפו שהמקומות אשר ה' שוכן בהם בקרבנו, שהם ראשו ולבו של אדם, הקורא או מתפלל צריך גם כן שלא יהיו רואים את הערוה, דהיינו שלא יהיה עם הערוה תחת מכסה אחד בלי הפסק וחציצה ביניהם).

⁶³ **שבת קנו**, ב (אמרה ליה, כסי רישך כי היכי דתיהו עלך אימתא דשמיא). וכדלעיל ס"י ב מהדורא קמא ס"ז (ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש, ומדת חסידות שלא ילך אפילו פחות מד' אמות, ושלא לישב כלל בגילוי הראש. ואפילו קטנים נכון לכסות ראשם, כי היכי דתיהו עליהו אימתא דשמיא). מהדורא בתרא שם ס"ו (ומדת חסידות שלא לילך ד' אמות בגילוי הראש). לקמן ס"י צא ס"ג (ומדת חסידות הוא שלא לילך ד' אמות בגילוי הראש).

וראה פסקי דינים צמח צדק ס"י ב. אגרות קודש ח"י"א אגרת ג'תשיב.
⁶⁴ גמרא שם. טור ושו"ע שם.

ונוטל ידיו אחרי כל ברכות השחר, אם היה ישן במלבושו, כדלעיל שם ס"י ד מהדורא קמא ס"ג (אינו צריך אפילו לנקות את ידיו אם שכב במלבושו, ויכול לברך כן בלי נטילת ידים כל ברכות השחר, דסתם ידים שאינו יודע להם שום טומאה אינן פסולות לברכה).

ואף דמירי הכא שישן ערום תחת הסדין (כדלעיל הערה 48). מכל מקום נזהרו בזמניהם, שגם אם ישן ערום נזהר שלא ליגע במקומות המטונפות שבגופו, כמבואר בס' הפרדס (לרבינו אשר ממונתשין) שער ט פ"ד (דשאני בימיהם שהיו קדושין בתכלית הקדושה, דאפילו כשהיו שוכבים ערומים על מטתם היו ידיהם נקיות), ובלבוש ס"ג (והיינו בימיהם שהם היו מתנהגים בטהרה ובקדושה אפילו בלילה, והיו ידיהם נקיות בכל עת אפילו מיד שנתעוררו משנתם). וראה מה שדנתי בזה בקובץ הערות וביאורים תשע"ט ע' 92.

אמנם תקנו הגאונים, שלא לסמוך על זה, ונוטלים הידים לפני כל הברכות האלה, כדלקמן ס"ג (עכשיו מפני שאין הידים נקיות), ושם נסמן (הערה 68).

וכל זה מדין התלמוד, משא"כ לפי הזוהר, אף אם ישן במלבושו ונזהר שלא ליגע במקומות המטונפים, מכל מקום צריך ליטול ידיו לפני כל הברכות האלה, כדלעיל (הערה 50).

וטעם נוסח ברכה זו נתבאר לעיל ס"י ד מהדורא קמא ס"א (וכיון שצריך ליטול ידיו מן הכלי דוקא, לכן יברך על נטילת ידים, ולא על רחיצת ידים, מפני שהכלי שממנו נוטלין לידים נקרא נטלא בלשון חז"ל).

⁶⁵ כן הוא בגמרא ובטור ושו"ע, ולקמן ס"ח (גומל). אבל לעיל ס"א (הגומל). וכן הוא לקמן ס"י קי ס"ז, ובנוסח הסידור, ובנוסח סדור האריז"ל (ר' שבת ור' יעקב קאפיל).

⁶⁶ תוספות ברכות מו, א ד"ה כל (יהי רצון למי היא סמוכה. ואומר רבינו תם שהיא מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שינה מעיני וכו'. וצריך לומר ויהי רצון). **טור ושו"ע** ס"א (אין לענות אמן אחר המעביר שינה מעיני, עד שיחתום גומל חסדים טובים לעמו ישראל, שהכל ברכה אחת היא).

וכעין זה בברכת התורה, יתבאר לקמן ס"י מז ס"ה.

⁶⁷ **תוספות** שם (ואם תאמר, והלא כל הברכות כולן צריך לומר בחתימתן מעין פתיחתן, והא ליכא. ויש לומר, דשפיר הוי מעין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר, דסמוך לחתימה איכא ותגמלני חסדים טובים, והיינו גמילות חסדים שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו). מ"א ס"ק ה (ואף על גב דבעינן מעין פתיחה סמוך לחתימה. יש לומר, דתגמלני חסדים טובים היינו החסד שעושה הקדוש ברוך הוא שמעביר חבלי שינה מעיניו).

⁶⁸ שו"ת ר' נטרונאי ריש ס"י ט (משום הטינוף) כך ה"לכה, כיון שנינער אדם משנתו, אסור לברך אפילו ברכה אחת עד שירחוץ ידיו ... כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומתקן עצמו ונוטל ידיו ופניו ורגליו, ומברך על הסדר). סדר רב עמרם גאון (וסדר אלו מאה ברכות, כך השיב רב נטרונאי ב"ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנה, על ידי מר רב יוסף מאור עינינו, לברך כל אחת ואחת בשעתה כמו שמפורש בפרק הרואה, אי אפשר, מפני טונפת ידים העסקניות העשויות למשמש. אלא כשנינער משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן, לקיים מה

הכנסת, והם עונין אחריהן אמן ויוצאים ידי חובתן⁶⁹. שברכות אלו אינן דומין לברכות המצות שצריך לברך עובר לעשייתן⁷⁰, לפי שמברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, אבל ברכות הללו שהן שבח והודאה, יכול לברך אותן גם אחר כך⁷¹. ואפילו שמע קול תרנגול בחצות, יכול לברך עליו בשחר, כיון שלאחר מכן מברך לא נתנו בהם חכמים שיעור תכיפה⁷²:

שנאמר הכון לקראת אלהיך (ישראל). רא"ש פ"ט דברכות ס"י כג (והאידיא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר אחר שנטל ידיו, דכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברכן). טור ושו"ע ס"ב (עכשיו, מפני שאין הידים נקיות). ולפי חומרת הזוהר, הוא לא רק מי שישן ערום תחת הסדין, אלא אפילו מי שישן בבגדיו. ונתבאר לעיל (הערות 50. 64).

⁶⁹ סדר רב עמרם (ומנהג כל ישראל בספרד, היא אספמיא [ספניא], כך הוא, להוציא למי שאינו יודע, שליח צבור, כהשיב רב נטרונאי בר הילאי). המנהיג דיני תפילה (וכן כתב רב עמרם זצ"ל, מנהג כל ארץ ספרד להוציא את מי שאינו בקי, מתחיל החזן בקול רם כל הברכות על הסדר, והן עונים אמן על כל ברכה וברכה ויוצאין ידי חובתן, דגדול העונה אמן יותר מן המברך). טור ושו"ע שם (עכשיו, מפני שאין הידים נקיות, וגם מפני עמי הארצות שאינם יודעים אותם, נהגו לסדרם בבית הכנסת, ועונין אמן אחריהם, ויוצאים ידי חובתן). והיינו שמפני שאין הידים נקיות, נוטלים ידים לפני ברכות השחר, ומפני שאינם יודעים אותן, נהגו לסדר אותן בבית הכנסת. וכן הוא לעיל ס"ו ו ס"ב (ומסדרין ברכות על נטילת ידים עם שאר ברכות השחר), וס"ט (ומברך גם כן כל ברכת השחר, ועונין אחרי אמן).

והיינו כשיש ט' שומעין ועונין אמן, כדלקמן ס"י נט ס"ד (ומכל מקום אינו מוציא אלא ש"ץ את הצבור, דהיינו כשיש שם ט' השומעים ועונין אמן. אבל כשאין ט' שומעין, יחיד הוא, ואין יחיד מוציא את היחיד אפילו מי שאינו בקי אלא בברכת הנהנין וברכת המצות וכיוצא בהן משאר כל הברכות, חוץ מברכת קריאת שמע וכל ברכת השחר, שהן ברכות שבח והודאה, ונתקנו לאמרם בפיו או שישמע אותן ברוב עם, שהיא הדרת מלך כשט' שומעין מאחד ועונין אחרי אמן).

וראה לקמן ס"ח. לעיל ס"ו ו ס"ד וס"ט.

ומנהג חב"ד לאמרם בבית, כמבואר באגרות קודש ח"י"ט אגרת ז'שפח (לכתבו בהנוגע לאמירת ברכות השחר בצבור, – ידוע מנהגנו לאומרם בבית, ובפרט בתקופתנו שכמה זמן בין הקימה לביאה לבית הכנסת, ובינתים אי אפשר שלא יבטא דבר תורה וכו'). וראה אגרות קודש ח"י"ח אגרת ו'תשעד.

⁷⁰ פסחים ז, ב (כל המצות מברך עליהן עובר (קודם, רש"י) לעשייתן).

וכן הוא לעיל ס"ו ו ס"ה. ס"י כה ס"ז. לקמן ס"י ס ס"ב. ס"י קנח ס"ז. ס"י קסז ס"יא. ס"י רסג ס"ח. ס"י שסו ס"י"ח. ס"י תלב ס"ה. ס"י תרלט ס"ז. ס"י תרמג ס"ב. ס"י תרנא ס"ז.

ואם כן איך דוחין ברכות אלו עד אחר נטילת ידים, ועד שבאים לבית הכנסת.

⁷¹ שו"ת מן השמים ס"י יב (על הברכות שמברכין בכל שחרית ... אין לחוש עליהן לברכן קודם לעשייתן). רא"ש שם (והוא דאמרינן כל הברכות כולן מברכים עליהם עובר לעשייתן. היינו ברכת המצות, שאומר בהן וצונו, צריך לברך להקדוש ברוך הוא תחלה על מה שצונו וקרבתו לעבודתו. אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו, יכול לברך אחר כן). לבוש ס"ג.

⁷² רמב"ן פסחים ז, ב. הובא בר"ן פסחים ד, א, ובב"י (ואם ברכת השבח הם, כגון אותם שבפרק הרואה, ודאי לאו עובר לעשייתן מברכין אותן אלא לאחר מכאן, שאין ראוי לומר כשיתקרב לראות הים הגדול יהא עוצם עיניו ומברך ורואה, אלא רואה ומברך, וכן בכולן. ולפיכך נהגו לסדר סדר ברכות של שחרית בבית הכנסת, שאע"פ שישמע התרנגול בחצי הלילה מברך עליו בשחר, דכיון דלאחר כן מברך, לא נתנו בהם חכמים שיעור תכיפה). וראה לקמן ס"י מז ס"ט.

ומה שהובא בסדר ברכת הנהנין פי"ג הי"ז (היה יושב במקום לא טהור ושמע קול רעם או ראה ברק, אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור לסיום הרעם או הברק, צריך לצאת ולברך ... ואחר כדי דיבור אין לברך על העבר). והוא מהירושלמי ברכות פ"ט ה"ב (היה יושב בבית הכסא או בבית ספיקריא, אם יכול לצאת ולברך בתוך כדי דיבור יצא, ואם לאו לא יצא).

הקשו כן הרמב"ן והר"ן שם (ומיהו בירושלמי אמרו במסכת ברכות גבי ברקים, היה יושב בבית הכסא או בבית ספקלריא, אם יכול הוא לצאת ולברך בתוך כדי דבור יצא, ואם לאו לא יצא. נראה מזה שאין ברכת השבח אלא בתוך כדי דבור של ראייה ושמיעה).

ותרצו (נראה לי, שסדר ברכות הללו של שחרית ברכות שבח הן על נוהג העולם, ואפילו לא שמע שכוי מברך עליו, וכן בכולן). אלא שבזה יש ב' דעות, שיתבארו לקמן ס"ז.

ד ועוד ג' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה.⁷³ ואפילו השבוי יאמר שלא עשני עבד, שאין הברכה על החירות מהעבדות, אלא על שאין העבד חייב אלא במצות שהאשה חייבת בהם.⁷⁴ וגר יש אומרים שיאמר שעשני גר, כי כשנעשה גר הוא כקטן שנולד, ונעשה בריה ועשה חדשה.⁷⁵ אבל לא יאמר שלא עשני גוי, שהרי היה גוי בתחלת עשייתו.⁷⁶ ואעפ"כ יאמר שלא עשני עבד, ואע"פ שהיה נכרי וגרוע מעבד,⁷⁷ מכל מקום היה יכול להתגייר ולהתחייב בכל המצות, אבל אם היה עבד לא היה יכול להשתחרר אלא אם כן שחררו רבו.⁷⁸ ויש אומרים⁷⁹ שאין לו לברך שעשני גר, כי נתגייר על ידי בחירתו שבחר בדת ישראל. ולפי דברי המקובלים⁸⁰ שברכות אלו הן על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בה נשמת גוי או עבד או אשה, גם הגר יכול לברך כן.⁸¹ והנשים נוהגות לברך שעשני כרצונו.⁸² והוא כמו שמצדיק עליו את הדין על הרעה.⁸³

⁷³ **מנחות** מג, ב (היה רבי מאיר אומר, חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום, אלו הן [שלא עשני גוי], שלא עשני אשה ... שלא עשני עבד). טור ושו"ע ס"ד (צריך לברך בכל יום שלא עשני גוי, שלא עשני עבד, שלא עשני אשה).

בדפוסים שונה על ידי הצנוור אל "שעשני ישראל". וכתב המ"א ס"ק ט (שינוי מן המדפיסים, וצריך להיות שלא עשני עכו"ם). וכן הוא בשל"ה חולין קכח, א (ואפשר המדפיסים שינו הלשון כאן מפני היראה של גלויות).

⁷⁴ תשובת הרמ"ה, הובאה באבודרהם, ובארחות חיים דין מאה ברכות סי' ח, ובב"י (השבוי מברך שלא עשני עבד, שלא תקנו ברכה זו מפני העבדות עצמה, אלא מפני שאין העבד חייב במצות כישראל, ואינו ראוי לבא בקהל, ופסול לכמה דברים). וכדלעיל סי' יז ס"א (וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים ועבדים פטורים ממנה). לקמן סי' קפו ס"א (שכל מצוה שהאשה פטורה גם העבד פטור).

ומכל מקום מברכת גם האשה "שלא עשני עבד", וכדאמרינן מנחות שם (עבד היינו אשה. עבד זיל טפי).
⁷⁵ יבמות כב, א (גר שנתגייר כקטן שנולד דמי), ושם כג, א (לכי מגיירה, גופא אחרינא היא). דרכי משה ס"ק ג (ונראה דגר יכול לברך שעשני גר). **רמ"א** ס"ד (גר יכול לברך כן). **ט"ז** ס"ק ה (ונראה טעם רמ"א, דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וכדאמרינן פ"ב דיבמות דף כ"ג, לכי מגייר, גופא אחרינא הוא, ממילא הוה שפיר עכשיו עשה חדשה כאלו בראו הוא ית' עכשיו מחדש).

ודעה ה' (שלא יברך שעשני גר) תתבאר לקמן בהמשך הסעיף.
⁷⁶ תשובת הרמ"ה שם (שברכות אלו אינם אלא על תחלת ברייתו של אדם, לפיכך הגר אינו מברך שלא עשני גוי, כל שלא היתה הורתו ולידתו בקדושה). רמ"א שם (אבל לא יאמר שלא עשני גוי, שהרי היה גוי מתחלה).

ודעה ה' (שיברך שלא עשני גוי) תתבאר לקמן בהמשך הסעיף.
⁷⁷ שפטור מכל המצות.

⁷⁸ ב"ח (הגר מברך ... שלא עשני עבד). **מ"א** ס"ק י (ואף על גב דתחלת בריאה היה גרוע מעבד. מכל מקום אילו היה עבד לא היה יכול להתגייר אלא אם כן שחררו רבו). ומעלה נוספת של הגוי, תתבאר לקמן ס"ה (שיש מעלה בגוי שאינה בעבד, שהעבד אין לו יחוס, שאין זרעו מיוחס אחריו אלא אחרי האם).

⁷⁹ **של"ה** חולין קכח, ב (וחס חלילה פה קדוש יאמר דבר זה, בשכבר ידעת, כי מי שבירך שעשני יהודי ואחר כך בירך שלא עשני עבד ושלא עשני אשה, הוא כמו ברכה לבטלה). **ב"ח** (ונראה דאינו יכול לברך גם כן שעשני יהודי, דמה שנכנס לדת יהודית הוא על ידי בחירתו שמסר הקדוש ברוך הוא ביד האדם, ולא שייך לומר שהוא יתברך עשאו גר שקבל דת משה וישראל ... ודלא כהגהת שולחן ערוך שכתב שהגר יכול לברך שעשני יהודי דליתא). הובא במ"א ס"ק י (ושל"ה ובי"ח כתבו דלא שייך לומר כן, דמה שנעשה גר היה מצד בחירתו שבחר בדת ישראל, לכן לא יברך ברכה זו).

⁸⁰ מצת שמורים כוונת הברכות (צריך לכוין בברכתו כמו שנעבר, לא נכנס בגופו שום נשמה מהשלשה הנ"ל).

⁸¹ **מ"א** שם (ולפי מה שכתבו המקובלים שהברכות הללו מברכין על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בה נשמת עכו"ם או עבד, אם כן גם גר יכול לברך כן).

⁸² טור ושו"ע שם (והנשים מברכות שעשני כרצונו). ורבינו לא הביאה בסידורו. וראה אגרות קודש ח"כ ע' סג. יגדיל תורה (ג.י.) לג ע' קח. לד ע' קעו. לה ע' רמח. לו ע' שיג.

ה כשמסדרין אותן בבית הכנסת יש לסדרן כסדר שמתחייבין בהן⁸⁴, כל מקום ומקום לפי מנהגו⁸⁵. כגון במקומות שאין הולכין יחף כלל ונועלים מנעלים תחלה ואחר כך הולכין, מברך תחלה העושה⁸⁶ לי כל צרכי ואחר כך המכין מצעדי גבר⁸⁷, ובמקומות שהולכין קצת יחף בתוך הבית ואחר כך נועלין כשיוצאין לשוק, מברכין המכין מצעדי גבר תחלה⁸⁸ (וכן לענין פוקח עורים ומלביש ערומים⁸⁹).

ואם טעה בסדר הברכות אין בכך כלום, חוץ מברכת מתיר אסורים וזוקף כפופים, שאם בירך זוקף כפופים לא יחזור ויברך מתיר אסורים, מפני שבכלל זקיפת הקומה הוא התרת האיברים ותנועתם, ולמה יחזור לברך על זה שנית⁹⁰.

אבל אם בירך תחלה שלא עשני עבד יחזור לברך שלא עשני גוי, אף שהגוי גרוע מהעבד, לפי שיש מעלה בגוי שאינה בעבד, שהעבד אין לו יחוס שאין זרעו מיוחס אחריו אלא אחרי האם, כמו בבהמה שנאמר שבו לכם פה עם החמור, עם הדומה לחמור, משא"כ בנכרי⁹¹. וגם הנכרי יכול להתגייר

⁸³ לבוש ס"ה (ואשה, במקום שלא עשני אשה מברכת שעשאני כרצונו, והיא כמו שמצדיקה עליה את הדין על הרעה), וכדאמרין ברכות נד, א (מברך על הרעה מעין על הטובה). טור ושו"ע סי' רכב ס"ג (חייב אדם לברך על הרעה בדעת שלמה ובנפש חפצה, כדרך שמברך בשמחה על הטובה). לקמן סי' קיג ס"ט (שחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה).

⁸⁴ שו"ת רב נטרונאי גאון סי' ט (ונוטל ידיו ופניו ורגליו, ומברך על הסדר), הרי שאף שמברך אותן אחר נטילת ידים, מברך כסדר שהתחייב בהן. המנהיג דיני תפלה סי' א (ירחץ פניו ורגליו כהוגן ... אז יסדרם במקדש מעט על הסדר, כך כתב רבי נטרונאי ז"ל ... כתב רב עמרם זצ"ל מנהג כל ארץ ספרד להוציא את מי שאינו בקי, מתחיל החזן בקול רם כל הברכות על הסדר, והן עונין אמן), הרי שגם כשמברכין אותן בבית הכנסת מברכין אותן כסדר שהתייבו בהן. לבוש ס"ד (ומסדרין אותן בבית הכנסת כמו שסדרנו למעלה, על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון).

⁸⁵ מ"א ס"ק ב (ולי נראה דהכל לפי הזמן והמקום).

⁸⁶ ובקוני השלחן הגיה "שעשה"י כבסעיף ב.

⁸⁷ רמב"ם הל' תפלה פ"ז ה"ו (כשלוש נעליו, מברך שעשית לי כל צרכי. כשמהלך לצאת לדרך, מברך המכין מצעדי גבר). רא"ש פ"ט דברכות סי' כג (וכי מסיים מסאני, אומר ברוך שעשית לי כל צרכי, וכי מסגי, אומר ברוך המכין מצעדי גבר). טור ושו"ע סי' א (כשנועל מנעליו, יברך שעשה לי כל צרכי. כשהולך, יברך המכין מצעדי גבר). וכגון במקום שקרקע הבית אינה מרוצפת, והולכים גם בבית במנעלים.

⁸⁸ נוסח הגמרא שלנו ברכות ס, ב (כי מסגי, לימא ברוך המכין מצעדי גבר. כי סיים מסאניה, לימא ברוך שעשה לי כל צרכי). ב"ח (בספרים שבידינו כתוב איפכא, תחלה ברוך המכין מצעדי גבר ואחר כך ברוך שעשה לי כל צרכי, וכך היה כתוב בכל הסדורים שלנו, וכך סדרן הרוקח בסימן ש"ד והאגודה בפרק הרואה (סי' רל) והסמ"ג (עשין כז) בסוף הלכות ברכות ריש דף קי"ד). וכן הוא בסידור. וכגון במקום שקרקע הבית מרוצפת, ואין נועלים מנעלים אלא כשיוצאים לדרך.

⁸⁹ כדלעיל ס"ב (וכשלוש חלוקו, והוא מושכב, יברך, מלביש ערומים. וכשיניח ידו על עיניו, דרך חלוק (אבל שלא דרך החלוק אסור להושיט יד לעין קודם נטילת ידים, כמו שנתבאר בסי' ד'), יברך, פוקח עורים), ונתבאר לעיל (הערה 48), דהיינו כשישן ערום תחת הסדין, ולובש חלוקו תחלה. ואילו בסידור, ברכת מלביש ערומים באה אחרי ברכת פוקח עורים, שהרי הישן בכסות לילה אינו לובש שאר בגדיו עד אחר כך.

וראה חקרי הלכות ח"ו ו, ב.

⁹⁰ סדר רב עמרם גאון (ולא אמרינן מתיר אסורים, דבזוקף כפופים סגי ליה), הובא בטור (וראיתי בסדורי רב עמרם כיון שבירך זוקף כפופים אין לברך מתיר אסורים). הגהות מהר"י אבוהב לטור (הנראה מסברת רב עמרם הוא בדיעבד, אם בירך זוקף כפופין קודם מתיר אסורים, שבכלל הכל החלק, שהנה זקף כפופים הוא שהוא מברך לשם זוקף גופו מכל וכל, והנה בזה נכלל כי הוא זוקף חצי גופו שהוא זוקף על המטה). ב"י (שאר על פי שצריך לברך שתי ברכות אלו, צריך לברך תחלה ברכת מתיר אסורים ... ואם בירך תחלה זוקף כפופים, קאמר רב עמרם שלא יברך אחר כך מתיר אסורים, שלפי שבכלל זקיפת הקומה היא תנועת האברים, ולמה יחזור לברך פעם שנית על זה. וכן כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב ז"ל). שו"ע ס"ה (אם קדם וברך זוקף כפופים קודם שברך מתיר אסורים, לא יברכנה). ט"ז ס"ק ו (זהו דעת רב עמרם שהביא רבינו הטור, ופירש בו ב"י, שאע"פ שצריך לברך ב' ברכות אלו, צריך לברך תחלה מתיר אסורים ... ואם בירך תחילה זוקף כפופים, אמר רב עמרם שאין לברך אחר כך מתיר אסורים, לפי שבכלל זקיפת הקומה היא תנועת האברים, ולמה יחזור לברך פעם ב' על זה). מגן אברהם ס"ק יא (שכיון שנתן הודאה שנזקף לגמרי, זה בכלל, דמתיר אסורים נתחייב מיד כשיושב).

⁹¹ ט"ז שם (הקשה מו"ח ז"ל, לרב עמרם היה לו להזהיר גם כן אם בירך שלא עשני אשה שוב לא יברך שלא עשני עבד, וכל שכן שלא עשני עכו"ם ... ולא תירץ כלום. ולי נראה דלא קשה מידי, דכולהו צריכי ... עכו"ם ועבד נמי

מעצמו ולהיות כישראל גמור, מה שאין כן בעבד⁹².

וכן אם בירך תחלה שלא עשני אשה, יחזור לברך שלא עשני גוי ועבד, שהאשה אינה יכולה להתחייב בכל המצות כמו נכרי שיתגייר ועבד שישחררו רבו, וצריך ליתן הודאה למקום ברוך הוא שלא שם חלקו כמעולה שבהם, אלא זכה לעבוד ה' ולהיות קרוב אליו יותר מכולם⁹³:

ו במדינות אלו נוהגין לברך הנותן ליעף כח⁹⁴. ותקנוהו הגאונים אחר חתימת התלמוד, מפני תשות כח שירדה לעולם, ובכל יום מתחדש כחו של אדם⁹⁵, וכמו שאמרו⁹⁶ חדשים לבקרים רבה אמונתך, בשר ודם מפקיד פקדון אצל חבירו והוא מתזירו בלוי ומקולקל, וכל אדם מפקיד נשמתו אצל הקב"ה לעת ערב עיפה והוא מחזירה לו חדשה ורגועה, וראו הגאונים לתקן ברכה על החסד הגדול הזה.

ויש מפקקים לאמרה, מפני שאין כח ביד שום אדם לתקן ברכה אחר חתימת התלמוד⁹⁷. ואין בזה

צריכי תרוייהו, והוא תלמוד ערוך בפי"ק דבי"ק דף ט"ו, לענין חיוב תשלומי נזיקין, דממעט עבדים ועכו"ם, וצריכי דאי תני עבד, משום דאין לו חייס, דכתיב (וירא כב, ה) עם החמור, עם הדומה לחמור, אבל עכו"ם יש לו חייס, כדכתיב (מלכים ב יג, ג) בן חזאל, אימא לא. ואי קמ"ל עכו"ם, משום דלא שייך במצות, אבל עבד דשייך במצות אימא לא, צריכי, הרי חזינן שיש לכל אחד מעלה על חבירו, ואם כן לא נכלל בו, על כן צריך האדם לתת הודיה שלא נעשה כלל באחד מאלו, אלא מעלה יתירה על כולם.

⁹² כדלעיל ס"ד (היה יכול להתגייר ולהתחייב בכל המצות, אבל אם היה עבד לא היה יכול להשתחרר אלא אם כן שחררו רבו), ושם נסמן (הערה 78).

⁹³ ט"ז שם (עבד או עכו"ם, אפשר שישתחרר העבד או יגייר העכו"ם ויהי חייב בכל המצות, משא"כ באשה, שאי אפשר שתתחייב בכל המצות, על כן אין בכלל אשה עבד או עכו"ם).

⁹⁴ סמ"ג עשין כז (והנותן ליעף כח). שו"ע ס"ו (יש נוהגין לברך הנותן ליעף כח). רמ"א שם (המנהג פשוט בבני האשכנזים לאומרה).

⁹⁵ **סדר היום** כוונת ברכת השחר (והיא תקנת הגאונים זלה"ה, להיות שראו תשות הכח שנתרבה בעולם, וראו שיהי יפה להם לברך זאת על הגמול הטוב שגומל עמנו בכל יום תמיד לחדש כחנו ורוחנו ולהחליף בנו כח לעשות מלאכתנו מלאכת שמים ולעבוד עבודתו). והיינו שתשות כח ירדה לעולם בסוף זמן התלמוד, כדאמרינן הוריות יג, ב (האידינא דחלשא עלמא), ואחרי חתימת התלמוד תיקנו הגאונים ברכה זו. ט"ז ס"ק ז (שנתן הטור טעם לסידורי אשכנז שיש ברכה זאת, שניתקנה על פי הכתוב חדשים לבקרים וכו').

וזכר גם לקמן ס"י (הגאונים ... שתקנו בהנותן ליעף כח).

⁹⁶ **מדרש** תהלים כה, א. הובא בטור טור (עוד ברכה אחת יש בסדורי אשכנז בא"י אמ"ה הנותן ליעף כח, ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקדוש ברוך הוא עייפה מעבודה קשה כל היום ומחזירה לו בבוקר שקטה ושלוה, ועי"פ המדרש (שחר טוב תהלים כה), חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג, כג), בשר ודם מפקיד פקדון ביד חבירו ומחזירו לו בלוי ומקולקל, אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקדוש ברוך הוא והיא עייפה ומחזירה לו חדשה ורגועה).

וכן הוא לעיל ס"ד מהדורא קמא ס"א (שכל אדם כשהקב"ה מחזיר לו נשמתו נעשה כבריה חדשה, כמ"ש חדשים לבקרים כו', שהאדם מפקיד נשמתו עייפה והקב"ה מחזיר לו חדשה ורגועה, כדי לעבוד להשי"ת בכל יכולתו ולשרתו כל היום, כי זה כל האדם).

⁹⁷ אגור ס"י פז (ובסדר אשכנז מוסיפין ברכה אחת הנותן ליעף כח, ונתקנה על שאדם מפקיד נשמתו ביד ה' עיפה ומחזירה לו חדשה, לשון הטורים. ואני המחבר קבלתי מרבתי שאין להוסיף עוד על אילו ברכות שנתקנו, רק כמו שזכרים בגמרא, ועליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע. ואפילו על הברכה מהנותן ליעף כח ראיתי מקטרגים, מאחר שאינה נזכרת בגמרא. ובסדר ברכות של בעל סמ"ק אינה נזכרת ברכת ליעף כח, וכן ברוקח בסדר של ברכות). **ב"י** (אף על פי שיש סמך יפה לברך ברכה זו, מאחר שלא נזכרה בתלמוד, איני יודע איך היה רשות לשום אדם לתקנה. ומצאתי שכתב האגור שראה מקטרגים עליה מטעם זה, והרמב"ם וסמ"ק והרוקח לא הזכירוה, והכי נקטינן). שו"ע ס"ו (יש נוהגין לברך הנותן ליעף כח, ואין דבריהם נראין). ט"ז ס"ק ז (כיון שהברכה ליתא בגמרא, על כן אין לאומרה. וכן כתב רש"ל בתשובות ס"י ס"ד). ובשו"ת מהרש"ל שם (וברכת הנותן ליעף כח, גם איני נוהג לאומרה, מאחר שליתא בתלמוד בבלי ולא בתלמוד ירושלמי ... שהרי כתב האשר"י להדיא במסכת בכורות, מיום שנחתם התלמוד אין רשות לשום אדם לתקן ולהוסיף ברכה חדשה, אף לגאונים לית להו רשות, ומשום הכי נראה שלא לאומרה).

כדאי לדחות המנהג ותקנת הגאונים.⁹⁸

(אבל ברכה שלא תיקנוה הגאונים, או שלא נתפשטה תקנתם ולא נהגו בה רוב הציבור⁹⁹, אין לאמרה כלל לדברי הכל. ולכן צריך למחות ביד המדפיסים שלא להדפיס בא"י בסוף כמה תחינות ובקשות, כי הן ברכות לבטלה לדברי הכל¹⁰⁰). וכן מה שיש נוהגין לברך בשחר ברכות אחרות נוספות, כגון ברוך סומך נופלים¹⁰¹ ברוך מגביה שפלים¹⁰², טעות הוא בידם, ואין לאמרם כלל¹⁰³:

כשלא נתחייב באחד מהן

ז כל ברכות השחר אם לא נתחייב באחד מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא הלך או שלא לבש או שלא חגר¹⁰⁴ (או שהיה נייעור כל הלילה ולא הוצרך להעביר חבלי שינה מעיניו¹⁰⁵), יש אומרים¹⁰⁶

והוא ברא"ש בכורות פ"ח סי' ח (אחרי הש"ס לא מצינו שיוכלו לחדש ברכה). לבוש ס"ז בהג"ה (כי אין רשות לשום אדם לתקן שום ברכה שאינה נזכרת בגמרא). סדר היום שם (שאמרו האחרונים שאין כח ביד שום בית דין אחר הגמרא לחדש שום נוסח ברכה, לא קטנה ולא גדולה).

וראה לקמן סי' נא ס"ג (ויש מי שאומר, שברכה זו של ברוך שאמר, הואיל ואינה מוזכרת בתלמוד, מפסיקין בה לכל אמן).

⁹⁸ ט"ז ס"ק ז (ואי אפשר ליישב אלא בדרך זה, דאם יש כבר מנהג לומר אותה הברכה, אין לבטלה, אף שלא הוזכרה בפירוש בגמרא, דכבר אפשר שהיה לגאונים שתקנוה סמך מן התלמוד בזה). והיינו שאין לברך ברכה שלא נזכרה בתלמוד, אלא אם כן: (א) נתקנה על ידי הגאונים. (ב) שנתפשט המנהג לברך אותה.

וראה לקמן ס"י (שלא הוזכרה ברכה זו בתלמוד שלנו ... וגם הגאונים לא מצינו שתקנו בה הזכרת השם, כמו שתקנו בהנותן ליעף כח).

⁹⁹ כמבואר ברמב"ם הל' ממרים פ"ב ה"ב (בית דין שגזרו גזרה או תקנו תקנה והנהיגו מנהג ופשט הדבר בכל ישראל).

וראה קובץ הערות וביאורים תשעו ע' 58.

¹⁰⁰ עמק ברכה ברכות השחר, הובא בשל"ה מסכת חולין קכח, ב (ומפני זה אומר אני פשוט, מה שנמצא כתוב בסידורים שלנו בבקשה המסודרת אחר שבעים ושתים פסוקים, המתחלת בשם ה' אלהי ישראל וכו', שחתומה בברכת ברוך אתה ה' שומע תפלה, וכן חתומין כן קצת שאר תחינות ובקשות הנדפסות במקומות אחרים, טעות הוא מי שחתמה בברכה, כי ברכה זו לא הוזכרה בתלמוד ובפוסקים ואין לה סמך בשום מקום, על כן, המברכה מברך לבטלה).

ולענין הזכרת השם בתחינות בלא ברכה ראה לקמן סי' קפח ס"י"ב.

¹⁰¹ עיטור הל' ציצית שער ג ח"ב (והאומר סומך נופלים, טעות היא. ולפי שמצאנו סומך ה' לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים, הרגילו בכך, ואינו בספרים). לבוש ס"ז בהג"ה (וכל המוסיף על הברכות טעות הוא בידם, שלא תקנו חז"ל יותר, כגון ברכת סומך נופלים וכיוצא בה).

¹⁰² תשובות הגאונים החדשות סי' ל, הובא בשבלי הלקט סי' ד (ועל ברכת מגביה שפלים, מצאתי בתשובות הגאונים ז"ל, שרב עמרם גאון זצ"ל הסיר מגביה שפלים ... שאינה במטבע שטבעו חכמים). ב"י (בקצת סדורים יש ברכה אחרת שאינה נזכרת בגמרא, והיא מגביה שפלים ... נראה בעיני דאין לברך ברכה זו כלל והמברך אותה טועה הוא ... וכן כתב בשבלי הלקט שרב עמרם גאון הסיר מגביה שפלים). ט"ז שם (בברכת מגביה שפלים שזכר הב"י שאין לומר, שאינה בגמרא, ובה אין מנהג כלל לאומרה ... ונראה דכיון שאין מנהג ברור גם במגביה שפלים, אין להכניס עצמו בספק בזה, ולא יאמר אותם).

¹⁰³ אגור הל' ברכות סי' פז (אכן ראיתי בסדורי טלייני וקטאלניי וספרדים, הרבה ברכות שלא הוזכרו לא בגמרא ולא בפוסקים, ואין להם ראייה ומנין). שו"ע ס"ז (יש נוהגים לברך ברכות אחרות, נוספות על אלו, וטעות הוא בידם).

¹⁰⁴ שו"ע ס"ח (כל הברכות האלו אם לא נתחייב באחת מהן, כגון שלא שמע קול תרנגול או שלא הלך או לא לבש או לא חגר).

¹⁰⁵ האר"י בפע"ח שער הברכות ריש פ"ד (כל הח"י ברכות, שהוא מן הנותן לשכוי עד סוף ברכת התורה ... שאינו חייב בהם ביום ההוא, כגון שלא ישן בלילה ההוא כלל). עטרת זקנים ס"ק ד (אם לא ישן כל הלילה). הובא באלי" רבה ס"ק יב (כתב בגליון מ"א [עטרת זקנים ס"ק ד] אם לא ישן כל הלילה).

¹⁰⁶ רמב"ם פ"ז מהלכות תפלה ה"ז ט (נהגו העם ברוב ערינו לברך ברכות אלו זו אחר זו בבית הכנסת בין נתחייבו בהן בין לא נתחייבו בהן, וטעות הוא, ואין ראוי לעשות כן, ולא יברך ברכה אלא אם כן נתחייב בה).

שאותה ברכה שלא נתחייב בה לא יאמרנה. ויש אומרים¹⁰⁷ שכל הברכות שהן על סידורו של עולם והנהגתו, כגון הנותן לשכוי בינה ורוקע הארץ, מברך אותן אע"פ שלא נתחייב בהן, אבל הברכות שהן להנאתו, כגון מלביש ערומים והמכין מצעדי גבר¹⁰⁸ ואוזר ישראל בגבורה ועוטר ישראל, אם לא נתחייב בהן כגון ששוכב על מטתו ערום לא יאמרן כלל. ויש אומרים¹⁰⁹ שאפילו לא נתחייב בהן כלל יברך כולן כסדרן, מפני שאין הברכות על הנאת עצמו בלבד, אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם, ואם הוא אינו נהנה אחרים נהנין¹¹⁰. וכן המנהג פשוט, ואין לשנות¹¹¹. ויש מי שאומר¹¹² שאעפ"כ סומא לא יברך פוקח עורים, כיון שהוא דבר החסר בגופו, אבל חרש יברך הנותן לשכוי בינה, כיון ששמיעת האוזן אינה מוזכרת בברכה.

ולכתחלה טוב להביא עצמו לידי חיוב כל הברכות אם אפשר לו¹¹³ (ואם אי אפשר בכולן, עכ"פ יש לו לילך וללבוש ולחגור ולעטר קודם שיסדר ברכותיהן, כדי לחוש לסברא שניה):

זמן ברכות התורה

ח יש¹¹⁴ מקומות שנוהגין לסדר ברכות התורה קודם פרשת תמיד¹¹⁵. ואע"פ שאומרים פסוקים הרבה

¹⁰⁷ תוסי' ברכות ס, ב ד"ה כי שמע קול תרנגול (והוא הדין אפילו כי לא שמע), וד"ה כי פריס סודרא (דוקא כשנהנה, אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו, לא יברך, לא זו ולא מלביש ערומים ולא ברכות כיוצא בהן, כיון שלא נהנה). **רא"ש** פ"ט דברכות ס"י כג (כל הנך ברכות שהן להנאתו, כמו מלבוש ערומים ועוטר ישראל ושעשית לי כל צרכי, אם אין נהנה מהם, כגון ששכב על מטתו ערום, אינו מברך אותם). טור (וכל הברכות שהן על סדור העולם והנהגתו, כגון אלהי נשמה והנותן לשכוי ורוקע הארץ על המים והמכין מצעדי גבר, אין לחסר מהם אפילו לא שמע קול תרנגול או לא הלך על הארץ. אבל אותם שהם על הנאותיו לא יברך אם לא נהנה, כגון ששוכב על מטתו ואינו לא לובש ולא אוזר ולא עוטר, אין לו לברך). לבוש ס"ח (וכל הברכות שהן על סדר העולם והנהגתו והוא אינו עושה מעשה בה, כגון אלהי נשמה והנותן לשכוי בינה ורוקע הארץ על המים, אין לחסר מהם אפילו לא שמע קול תרנגול או לא הלך על הארץ יברך אותם. אבל אותם שהם על הנאותיו שנהנה מהם כשעושה אותם, לא יברך אם לא עשה אותם ולא נהנה, כגון ששוכב על מטתו ואינו לא לובש ולא אוזר ולא עוטר אין לו לברך).

¹⁰⁸ ראה תהלה לדוד סק"ד.
¹⁰⁹ **רמב"ן** פסחים ז, ב (נראה לי שסדר ברכות הללו של שחרית ברכות שבח הן על נוהג העולם, ואפילו לא שמע שכוי מברך עליו, וכן בכולן). הובא בר"ן שם ד, א. שו"ת מן השמים ס"י יב (אף על פי שלא שמע קול התרנגול, או שישן במלבושים, מברך עליהם). כל בו ס"י א (פשט המנהג בכל הארצות האלו לאמרן על הסדר, וכן הנהיגו רב נטרונאי ורב עמרם ושאר הגאונים לסדר את כלם אפילו לא עשה המעשה, שלא על עצמו בלבד הוא מברך אלא על כל העולם מברך את השם שעשה כל הטובות והחסדים האלו תמיד לכל). רמ"א ס"ח (ויש אומרים דאפילו לא נתחייב בהן מברך אותן, דאין הברכה דוקא על עצמו, אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם).

¹¹⁰ **לבוש** שם (ואם הוא לא נהנה עכשיו, אחרים נהנו, לפיכך לעולם מברך כולם).
¹¹¹ רמב"ן שם (וכן נהגו, ומנהג ישראל תורה היא). **רמ"א** שם (וכן המנהג, ואין לשנות).
וכן הוא בפסקי הסיידור (כל הברכות הללו מברך אפילו לא נתחייב בהן, כגון שניעור כל הלילה ולא פשט בגדיו ולא לבש אחרים).

ולענין ברכת על נטילת ידים ואלהי נשמה כשניעור כל הלילה, ראה פסקי הסדור השכמת הבוקר ס"ד.
¹¹² הגהות מיימוניות ה' תפלה פ"ז אות ז (סומא לא יברך פוקח עורים, כיון שהדבר חסר בגופו). **מ"א** ס"ק יד (סומא לא יברך פוקח עורים, כיון שהדבר חסר בגופו (הגהות מיימוניות פ"ז מתפלה, בשם התוס'). ודעת הפוסקים משמע, דאפילו במדבר וסומא וחרש מברך, וצ"ע. לכן נראה לי, דסומא לא יברך פוקח עורים, אבל חרש יברך הנותן לשכוי).

¹¹³ עמק הברכה ברכות השחר, הובא בשל"ה חולין קכט, א (וטוב לאדם להביא עצמו בכל יום ויום לידי חיוב ברכות אלו בכל יכלתו). הובא במ"א שם (ובעמק הברכה כתב, שטוב שיביא עצמו לידי חיוב שישמע קול תרנגול, וכן כולם).

¹¹⁴ דיני ברכת התורה יתבאר לקמן ס"י מז, וכאן יתבאר זמן ברכה זו.

¹¹⁵ תשובות רב נטרונאי גאון ס"י ט, הובא באוצר הגאונים ברכות, תשובות ס"י שסט (ברוך ... נותן התורה. ואומר פרשת התמיד). טור (ואחר כך ברכת התורה ופרשת התמיד). לבוש סוס"ח (ויש אומרים אחר כך ברכת התורה, מפני שרוצין לקרות אחר כך פרשת התמיד, שהיא וידבר שהיא פרשה מן התורה, ואין לקרות פסוק מן התורה בלא ברכה, כמו שיתבאר בסימן שאחר זה בעז"ה"י (ס"א), לפיכך מקדימין לה ברכת התורה).

קודם ברכות התורה, אין חוששין לזה, הואיל ואומרים אותן דרך תחנונים ולא דרך לימוד וקריאה בתורה¹¹⁶. אבל יותר נכון מנהג הנוהגין לברך מיד אחר אשר יצר¹¹⁷ ואלהי נשמה¹¹⁸ (או אחר גומל חסדים טובים¹¹⁹ ויהי רצון כו'¹²⁰), קודם שאומרים שום פסוק מן המקרא¹²¹.

ובימי הסליחות יברך ברכת התורה קודם הסליחות, וידלגנה אחר כך. וכן יש לנהוג בכל מקום¹²². ואם יש אחד שלא אמרה עדיין, ירד לפני התיבה ויאמרנה אחר כך, במקומות שנוהגין לאמרה לפני התיבה כדי להוציא את מי שאינו יודע¹²³. וכן יעשה בראש השנה ויום כפור¹²⁴:

וכן הוא לקמן סי' מז ס"י (שברכת התורה מברכין קודם פרשת התמיד).

¹¹⁶ שבלי הלקט רס"י ה (כתב אחי בשם הר"ר מאיר נר"ו, דהא דתניא שצריך לברך, דוקא בשמשכים לקרוא או לשנות, אבל אם משכים להתפלל תפלות ותחנונים, כמו שרגילין בעשרת ימי תשובה, יש אומרים שאין צריך לברך). הובא באגור סי' א (בעל שבולי הלקט כתב בשם ר"מ מרוטנבורק, דצריך לברך כשהוא משכים, היינו דוקא כשלומד, אבל אם מתפלל תחנונים אין צריך לברך). שו"ת מהרי"ל סי' קנ אות ט (וממנהג דעלמא אין לפקפק, שאין אומרים אלא דרך שבח וריצוי ובקשה ולא דרך למוד ... הנכנסין לבית הכנסת שחרית, מי לא אמר מה טובו וכמה פסוקים, ויש אומרים אשרי וכמה שבחות קודם ברכת התורה, וכן בסליחות). הובא באגור סי' צב (וכ"כ מהר"י מולך בתשובתו, שאין לחוש, כי אין אומרים הפסוק דרך למוד רק דרך בקשה ושבח וריצוי, ולא דרך למוד). שו"ע ס"ט (ויש אומרים שאין לחוש, כיון שאינו אומרם אלא דרך תחנונים). רמ"א שם (המנהג כסברה אחרונה, שהרי בימי הסליחות מתפללים הסליחות ואחר כך מברכין על התורה עם סדר שאר הברכות, וכן בכל יום כשנכנסין לבית הכנסת אומרים כמה פסוקים ותחנונים ואחר כך מברכין על התורה). וראה שיח השדה סי' א. ולענין ת"ת לאבל, גם איזהו מקומן אין בו משום תלמוד תורה, כדלקמן סי' נ ס"ג (יש מקומות שאין אומרים איזהו מקומן בבית האבל, מפני שאסור בתלמוד תורה. ואין זה נכון, שכל שהוא סדר היום אין בו משום תלמוד תורה לאבל).

¹¹⁷ שו"ע שם (לא יקרא פסוקים קודם ברכת התורה, אעפ"י שהוא אומרם דרך תחנונים). רמ"א שם (ונהגו לסדר ברכת התורה מיד אחר ברכת אשר יצר, ואין לשנות). מ"א ס"ק טו (ובלבדו כתב ... לדידן שאומרים ברכת התורה מיד אחר אשר יצר, אם כן סבירא לן דאסור לומר פסוקים קודם ברכת התורה ... וכן נראה לי לנהוג).

¹¹⁸ טור (ונהגתי בעצמי מיד אחר ברכת אלהי נשמה לברך ברכת התורה). שו"ת מהרי"ל שם (ומנהג דילי בהשכמה ובסליחות, לברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה כו', ואחר כך ברכת התורה, ויברכך, ואלו דברים). ע"י לעיל סי' ו ס"ז (ברכת אלהי נשמה ... טוב לסמכה לברכת אשר יצר).

¹¹⁹ כתבי האר"י ז"ל בפע"ח שער הברכות ריש פ"ד (הח"י ברכות, וברכות שיש מן על נטילת ידים עד ברכת התורה ... כל הח"י ברכות שהוא מן הנותן לשכוי עד סוף ברכת התורה). עמק הברכה בסדר הברכות, הובא בשל"ה מסכת חולין קכט, ב (טוב לאחר ברכת התורה עד אחר יהי רצון הראשון, שהיא סוף ברכות של שחרית וחתומתן. ואפשר שגם הטור לא הקפיד שתהיה ברכת התורה מיד אחר אלהי נשמה דוקא, רק שתהיה קודם הפסוקים כנזכר).

¹²⁰ שבקשת יהי רצון באה מיד אחר ברכת הגומל חסדים טובים לעמו ישראל.

וכן הוא הנוסח בסדר רב עמרם, ובסדר רבינו, שברכת התורה באה אחרי יהי רצון.

¹²¹ והיינו קודם פסוקי ברכת כהנים, כדלקמן סי' מז ס"ז (וכן נהגו לומר ברכת כהנים סמוך לברכת התורה), ושם נסמן (הערה 207).

¹²² ב"י סוף הסימן בשם ארחות חיים (ובספר ארחות חיים כתוב, בעשרת ימי תשובה כשקמים קודם היום לסליחות כך מנהגינו, לברך ברכת התורה, ולשנות הלכה אחת ממשנת איזהו מקומן או ממשניות אחרות, ואחר כך תהלה לדוד. כי הכתובים תורה הם, והם בכלל מה שאמרו (ברכות יא, ב) למקרא צריך לברך). מנהגי מהרי"ל ה"ל תפלה עמי' תמ, ושו"ת מהרי"ל סי' קנ ריש אות ט (ומנהג דילי בהשכמה ובסליחות, לברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה כו', ואחר כך ברכת התורה). לבוש סי' תקפא ס"א (אנו, שבכל ימות השנה מברכין ברכת התורה מיד קודם כל הפסוקים, דסבירא לן שאע"פ שאינם אלא משום שבח וריצוי צריכין ברכה לפניהם, הכי נמי יש לנו לעשות כן בימי הסליחות, לברך קודם כל הסליחות והפסוקים ... והוא הדין אותן שאומרים בכל יום מימות השנה בהשכמה מזמורים של תהילים, נראה לי שצריכים לברך קודם לכן, ולדלגו אחר כך כשיאמרוהו בקהל). הובא במ"א ס"ק טו.

¹²³ כדלעיל ס"ג (נהגו לסדרן בבית הכנסת, והם עונין אחריהן אמן ויוצאים ידי חובתן).

¹²⁴ ראה לעיל סי' ו ס"ד-ה (שנוהגים בימי הסליחות ובימים נוראים, שלאחר שמפסיקין באמירת הסליחות או באמירת תהלים ושאר דברים ... כל ברכות השחר).

קריאת שמע בברכות השחר

ט טוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו', ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כי לפעמים אומרים הצבור פיוטים ביוצר¹²⁵ ושוהין עד קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה, ויוצא בזה לדברי האומרים¹²⁶ שפסוק ראשון בלבד הוא מן התורה¹²⁷.

ומכל מקום אף על פי שאומר כן בכל יום, לא יתכוון לצאת ידי חובתו בזה, אלא כשירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע, אבל כשלא יעברו, מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הצבור ולקרותה כדינה בברכותיה¹²⁸, ולסמוך גאולה לתפלה¹²⁹.

וכשירא שהציבור יעברו זמן קריאת שמע, יש לו לקרות כל הפרשה ראשונה¹³⁰, כדי לצאת ידי חובתו להאומרים¹³¹ שכל הפרשה הראשונה הוא מן התורה (ולהאומרים שגם פרשת ויהיה אם שמוע וגו' הוא מן התורה¹³²), יש לקרותה גם כן, ויכוון שאם יעברו הציבור זמן קריאת שמע יהיה יוצא בזה, ואם לאו יהיה כקורא בתורה¹³³).

¹²⁵ כדלקמן רס"י סח (שנוהגין במקומות הרבה לומר פיוטים בברכות קריאת שמע).

¹²⁶ כדלקמן רס"י נח (ויש אומרים שפסוק ראשון בלבד שהוא שמע ישראל הוא מן התורה), ושם נסמן (הערה 928).

¹²⁷ **טור** (ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ורבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והיה מכוין לצאת בו ידי חובת קריאת שמע. משום שפעמים כשעושין קרובץ, מתעכבים מקריאת שמע עד אחר זמנה, ואמר שהיה יוצא בזה, כדאיתא בברכות שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא). והוא כדאמרין בברכות יג, ב (שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא). רמ"א ס"ט (וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' בשכמל"ו, כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה, ויוצא בזה).

ומה שמוסיפים ברוך שם, ביאר בב"י (כלומר, דכשאינו אומר אלא שמע ישראל לבד, נראה שאינו אלא סיפור דברים שאומרים ישראל כשמיחדים, אבל כשאומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, נראה שהוא מכוין עכשיו ליחד, ומשום הכי מברך שם כבוד מלכותו, דאם לא כן למה לו לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד). והטעם שאומרים תמיד ברוך שם, יתבאר לקמן ס"י סא ס"יג (אחר פסוק ראשון צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בחשאי, לפי...).

¹²⁸ כדלקמן רס"י נט.

¹²⁹ כדלקמן רס"י קיא (צריך לסמוך ברכת גאולה לתפלה ולא יפסיק ביניהם).

ב"ח (דאיהו לא הוה קא מכוין לצאת בצפרא קריאת שמע דאורייתא, אלא כשעושים קרוב"ץ דמתעכבין מקריאת שמע עד אחר זמנה, דהשתא לא יהא יוצא ידי חובת קריאת שמע דאורייתא בזמנה כלל, על כן היה מכוין בצפרא ואומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אבל בשאר יומי דקרי ציבורא קריאת שמע דאורייתא בברכותיה תוך זמנה, לא היה מכוין לצאת בצפרא, ולא היה אומר אז ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד). **מ"א** ס"ק טז (פירוש, משום דלפעמים שוהין הציבור, לכן יאמרו בכל פעם. אך לא יכוון לצאת אלא אם כן ירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע, אבל כשלא יעברו, מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הצבור, ולקרות אותה כדינה בברכותיה, ולסמוך גאולה לתפלה ... (ב"ח). ואף על פי שהוא כתב שלא יאמר בשכמל"ו, נראה לי, דאין בכך כלום, כיון שאין מתכוון לצאת בזה).

ואף שיתבאר לקמן ס"י סו ס"יג (אם אין פנאי לאדם להתפלל בעונת קריאת שמע ולסמוך גאולה לתפלה, יקרא קריאת שמע בעונתה בלא ברכותיה, ואחר כך יקראנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה).

מכל מקום מצוה יותר שבעיקר קריאת שמע בעונתה יקראנה בברכותיה ובסמיכת גאולה לתפלה.

¹³⁰ שו"ת **רש"ל** ס"י סד (כשאני מגיע לקריאת שמע דרבי יהודה הנשיא, שהיא אחר לפיכך, אני נוהג לומר כל הפרשה ראשונה עד ובשעריך). **מ"א** שם (ורש"ל בתשובות כתב לומר גם כן פרשה ראשונה של שמע. ונראה לי דדוקא כשירא שיתעכבו הצבור).

¹³¹ דעה הראשונה דלקמן רס"י נח (יש אומרים שפרשה ראשונה בלבד היא מן התורה).

¹³² דעה השנית דלקמן שם (ויש אומרים שגם פרשה ב' היא מן התורה).

¹³³ **פרי חדש** ס"ט (וטוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל, כפי מה שאכתוב בארוכה בסימן ס"ז, דשתי פרשיות ראשונות הוון מן התורה ... שאם הצבור מתעכבין מלקרות הקריאת שמע עד אחר זמנה ... יכוין לצאת, ואם לאו, יכוין שלא לצאת בו ידי חובת קריאת שמע דאורייתא, אלא כקורא פסוק דעלמא. ונכון הוא, דאפילו למאן דאמר (ברכות יג, א) מצוות אינן צריכות כוונה, אם כיון שלא לצאת לא יצא).

אבל זכירת יציאת מצרים¹³⁴, אף על פי שמצותה גם כן בזמן קריאת שמע¹³⁵, מכל מקום יוכל לסמוך על זכירת יציאת מצרים¹³⁶ שבפסוקי דזמרה, כגון אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים¹³⁷:

י במדינות אלו שנוהגין לומר אתה הוא עד שלא נברא העולם כו'¹³⁸, אין לשנות הנוסחא ולומר אתה הוא עד שלא בראת¹³⁹.

(אבל מה שנהגו לחתום בא"י מקדש כו'¹⁴⁰, מן הראוי היה שלא לחתום בשם, כיון שלא הוזכרה ברכה זו בתלמוד שלנו¹⁴¹ (וגם בתלמוד ירושלמי יש שאין גורסין בו הזכרת השם בחתימתה¹⁴², וגם

שהכוונה בפירוש שלא לצאת מועלת, כדלקמן סי' תפט סי"ב (ואם לא אשכח בלילה, הרי דעתי עכשיו שלא לצאת בספירה זו, שאף להאומרים שמצות אין צריכות כוונה לצאת בהן ידי חובתו, מכל מקום כשמכוין בפירוש שלא לצאת בהן ידי חובתו בודאי אינו יוצא בעל כרחו).

ולפי מאי דקיי"ל דמצות של תורה צריכות כוונה (כדלקמן סי' ס"ה), סגי בתנאי סתם, אף שלא התכוין בפירוש שלא לצאת בהן. וראה חקרי הלכות ח"ו ז, ב. ח"ט לא, ב.

ובנוסח בסדור, אמירת פרשה ראשונה היא בכל יום.

¹³⁴ היא פרשת ציצית, כדלקמן סי' נח סי"א (פרשת ציצית, שתקנוה משום זכירת יציאת מצרים).

¹³⁵ ברכות יג, ב (כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה), ופירש"י (בזמן קריאת שמע). וכן הוא לקמן סי' קו ס"ד (כדי להזכיר יציאת מצרים בזמן קריאת שמע).

¹³⁶ וכן הוא לקמן סי' סז סי"א (ואם אמר איזה פסוק של יציאת מצרים או איזה הלכה שזכר בה יציאת מצרים יצא ידי חובתו מן התורה). סי' ע ס"ד (יאמר איזה פרשה שיש בה יציאת מצרים). סי' קו ס"ד (ויחזור אחר הלכה שיש בה יציאת מצרים).

¹³⁷ תהלים פא, יא, שבהודו ל' קראו בשמו, שהוא חלק מ"פסוקי דזמרה" – לפי המנהג הראשון דלקמן סי' נא סי"א (פסוקי דזמרה ... יש מקומות שנוהגים להוסיף הודו לה' קראו בשמו ... ויש נוהגים לומר כל הפסוקים והמזמורים שמוסיפים קודם ברוך שאמר).

והנוסח בסדור כמנהג השני דלקמן שם, שהודו אינו חלק מ"פסוקי דזמרה", אלא לפני ברוך שאמר.

אבל בספר המנהגים – חב"ד ע' 6 (בקריאת שמע שיש אומרים בבוקר – קודם התפלה – כדי לצאת חובת קריאת שמע בזמנה, גם כן כופלים ג' התיבות, ומסיימים בתיבת "אמת").

וכיון שקוראים גם פרשה שלישית שיש בה יציאת מצרים, שוב אין צורך לומר איזה פסוק או הלכה של יציאת מצרים, אף אם מתחילים את התפלה אחר זמן קריאת שמע.

¹³⁸ ראבי"ה והטור מביאים זאת בשם הירושלמי, ובירושלמי דידן ליכא. והוא בילקוט שמעוני ואתחנן רמז תתלו (כיון שישראל נכנסים שחרית לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומיחדין שמו ואומרים שמע ישראל ה' וגו', מתקבצין כל מלאכי השרת אצל הקדוש ברוך הוא ואומרים לפניו אתה הוא עד שלא נברא העולם אתה הוא משנברא העולם אתה הוא בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא, קדש את שמך על מקדישי שמך). וכן הוא בנוסח התפלה שבסדר רב עמרם גאון. סדר התפלה להרמב"ם.

¹³⁹ תוס' ברכות מו, א ד"ה כל (גבי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו'), ופסחים קד, ב ד"ה כל (אתה הוא עד שלא נברא העולם). וכן הוא בנוסח סדור שער השמים להשל"ה. ב"ח (אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו'). הכי איתא הנוסחא האמתית בירושלמי ובכל החבורים שהועתק לשון זה). ט"ז ס"ק ט (בנוסח של הטור, שאומרים אתה הוא עד שלא נברא העולם, כן הוא בתוס' פרק ערבי פסחים דף ק"ד, ובפרק ג' שאכלו, וברמב"ם, וכן בכל הסדורים ישנים, ובירושלמי, וכ"מ בילקוט פ' ואתחנן סי' תתל"ו בשם אליה ז"ל, שאומרים מלאכי השרת נוסח זו). מ"א ס"ק טז (יאמר אתה הוא עד שלא נברא העולם, ולא יאמר עד שלא בראת העולם (של"ה ב"ח)).

וכן הוא הנוסח בסידור.

¹⁴⁰ סדר רב עמרם שם (ברוך אתה ה' מקדש שמו ברבים). תוס' פסחים קד, ב ד"ה כל (אתה הוא עד שלא נברא העולם ... שחותרים ואינו פותח בברוך). טור (ברוך אתה ה' מקדש שמך ברבים). הובא בט"ז שם (שיש לומר מקדש שמך ברבים דרך ברכה דהיינו בהזכרת השם ולומר בא"י מקדש כו').

¹⁴¹ סדר היום, סדר ברכות השחר (ברוך המקדש שמו ברבים. ואף על פי שה"י ראוי לחתום בברוך שם במקום הזה מצד הענין, אין בידנו כח להקל בברכות ולברך ברכה אשר לא מצאנו אותה בגמרא, לכן טוב שלא לחתום). ט"ז שם (והוא תימא, דלא הוזכרה בתלמוד, ומאי שנא ממוזים דרבנן, שלמד בב"י בסי' קנ"ז מברכת בורא נפשות שאין לחתום בה בשם, כיון שאינה בגמרא שלנו).

וראה לעיל סי' (שארין כח ביד שום אדם לתקן ברכה אחר חתימת התלמוד).

¹⁴² אף שבראבי"ה וטור הביאו מהירושלמי, וסיימו ברוך אתה יי' מקדש שמך ברבים). הנה בסדר התפלה להרמב"ם (ברוך המקדש שמו ברבים).

הגאונים לא מצינו שתקנו בה הזכרת השם¹⁴³, כמו שתקנו בהנותן ליעף כח¹⁴⁴). אלא כיון שנהגו, נהגו¹⁴⁵. לפיכך הרוצה לזוהר שלא להכניס עצמו לספק ברכה לבטלה, יפה הוא עושה¹⁴⁶):

יא על פי הסוד¹⁴⁷ יש לומר פסוק ואני ברוב חסדך¹⁴⁸ קודם בואו לבית הכנסת, ובכניסתו יאמר בבית אלהים נהלך ברגש¹⁴⁹.

ויקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך¹⁵⁰ קודם תפלה¹⁵¹.

ויש מי שקבלה בידו לומר פרשה¹⁵² שמע ישראל כשיוצא מביתו לבית הכנסת¹⁵³:

---

¹⁴³ אף שבסדר רב עמרם הנוסח הוא (ברוך אתה ה' מקדש שמו ברבים). וראה קובץ הערות וביאורים תשעו ע' 61.
¹⁴⁴ כדלעיל ס"ו (במדינות אלו נוהגין לברך הנותן ליעף כח. ותקנוהו הגאונים אחר חתימת התלמוד).
¹⁴⁵ כעין האמור לעיל ס"ו (ואין בזה כדאי לדחות המנהג ותקנת הגאונים), ושם נסמן (הערה 98).
אלא שכאן לא מצינו שתקנו הגאונים הזכרת השם, ולכן הרוצה לזוהר כו' יפה הוא עושה. וראה קובץ הערות וביאורים תשעו ע' 60.

¹⁴⁶ עי' מ"א ס"ק [ח] (מצאתי בכנסת הגדולה בשם מהר"ם מטראני ... יאמר ברכת מקדש שמך ברבים בשם ומלכות, וגם ברכת מודים דרבנן יאמר בשם ומלכות עכ"ל כנסת הגדולה. ולי נראה דאין להכניס עצמו בספק ברכה לבטלה בשביל להשלים ק' ברכות).

וכן הוא הנוסח בסדור (ברוך המקדש שמו ברבים).

וכעין זה הוא בכמה מקומות כשיש חשש ברכה לבטלה, שמברכים בלא שם ומלכות, כדלקמן ס"י תפט סוף ס"ג (והערה סד).

¹⁴⁷ הקדמת הזוהר יא, א (לא לבעי ליה לבר נש לאעלא לבי כנישתא, אלא אי אמליך בקדמיתא באברהם יצחק ויעקב, בגין דאינון תקינו צלותא לקמי קודשא בריך הוא, הדא הוא דכתיב, ואני ברוב חסדך אבא ביתך דא אברהם, אשתחוה אל היכל קדשך דא יצחק, ביראתך דא יעקב). כתבי האר"י, פע"ח ריש שער עולם העשיה (הכנס לבית הכנסת ... בבית אלהים נהלך ברגש ... קודם שתיכנס תאמר פסוק ואני ברוב חסדך אבוא ביתך). שער הכוונות ענין בית הכנסת (שצריך לומר כשנכנס בפתח בית הכנסת פסוק ואני ברוב חסדך אבוא ביתך כו' ... כזכר בס' הזוהר ... יכוין ברי"ת בבית אלהים נהל"ך ברג"ש). משנת חסידים מסכת בית הכנסת פ"א מ"ג (ואחר כך יטול רשות מהאבות ויאמר פסוק בני"ת אלהי"ם נהל"ך ברג"ש ... ואחר כך יאמר פסוק ואני ברוב חסדך). מ"א ריש הסימן (קודם בואו לבית הכנסת יאמר ואני ברוב חסדך וכו', ובכניסתו יאמר בבית אלהים נהלך ברגש (כתבים)). וסי' צג ס"ק א (כתוב בזוהר בראשית, שיאמר ואני ברוב חסדך וגומר קודם בואו לבית הכנסת).

¹⁴⁸ תהלים ה, ח.

¹⁴⁹ תהלים נה, טו.

עי' מ"א שם בשם כתבי האריז"ל, וצ"ע. אפשר הכוונה כמבואר בשערי תשובה ס"ק א (ואמנם שם יש לפרש שלא יאמר כלל בבית אלקים, רק שיכוון בו, כמבואר שם ... אך במשנת חסידים כתב שיאמר אותו).

ובנוסח הסידור – רק הפסוק ואני ברוב גו'. ולא נזכר שצריך לאמרו קודם בואו לבית הכנסת.

¹⁵⁰ קדושים יט, יח. ס' המצות להרמב"ם מ"ע רו (לאהוב כל אדם מבני ברית, שנאמר ואהבת לרעך כמוך).

¹⁵¹ פע"ח שער עולם העשי' פ"א (צריך שאחר שישב בית הכנסת, קודם שיתחיל להתפלל כלל ועיקר בתפלת שחרית, צריך שיקבל עליו מצות ואהבת לרעך כמוך). ספר הכוונות בתחלתו (קודם שיתפלל האדם בשחרית צריך לקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך). מ"א שם (קודם תפלת שחרית יקבל עליו מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך (הכוונות)).

וכן הוא בסידור (נכון לומר קודם התפלה: הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך).

וראה לקוטי שיחות חכ"ה ע' 374. התועדויות תש"נ ח"ב ע' 103 הערה 29. יגדיל תורה ירושלים חוב' ג' ע' 35.

¹⁵² אולי צ"ל "פסוק". ראה שו"ע אדה"ז המבואר.

¹⁵³ תשב"ץ ס"י רמח (קבלה היא מרבינו יהודה חסיד זצ"ל, אדם היוצא מן ביתו שחרית קודם שיתפלל, יש לו לומר פסוק זה שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד). מטה משה ס"י כז. מ"א ס"י ו ס"ק ה. באר היטב שם ס"ק ד.

מז דיני ברכת התורה

ובו י' סעיפים

זהירות בברכות התורה

א ברכת¹⁵⁴ התורה צריך ליזהר בה מאד¹⁵⁵, שלא חרבה הארץ אלא מפני שלא ברכו בתורה תחלה¹⁵⁶, לפי שלא היתה חשובה בעיניהם כל כך לברך עליה לכך היו מזלזלים בברכתה¹⁵⁷, לכן לא הגינה עליהם תורתם אע"פ שעסקו בה הרבה¹⁵⁸.

ולכך יראה כל אדם שתהיה כלי חמדו של הקב"ה שהיה משתעשע בה בכל יום¹⁵⁹ חשובה בעיניו לברך עליה בשמחה יותר מעל כל הנאות שבעולם¹⁶⁰, שזה מורה שעוסק בה לשמה¹⁶¹. ויזכה

¹⁵⁴ עיקרי ההלכות שיתבארו בסימן זה:

(א) זהירות בברכות התורה (ס"א-ג).

(ב) נוסח הברכה (ס"ד-ה).

(ג) הפסק להצריכו ברכה (ס"ו-ז).

(ד) המשכים קודם אור היום (ס"ח-ט).

(ה) נשים בברכות התורה (ס"י).

¹⁵⁵ **טור וש"ע ס"א** (ברכת התורה, צריך ליזהר בה מאד).

וכן הוא בפסקי הסדור (ברכת התורה צריך ליזהר בה מאד).

ואפשר שהוא כדעת הפוסקים שברכה זו מן התורה, וכדאמרינן ברכות כא, א (מנין לברכת התורה לפנינה מן התורה, שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו). וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 148. שלחן המלך עמ' עה.

¹⁵⁶ **נדרים פא**, א (אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמ' ט, יא) מי האיש החכם ויבן את זאת [אשר דבר פי ה' אליו ויגידה, על מה אבדה הארץ], דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב (שם ט, יב) ויאמר ה' על עזבם את תורת י וגוי' [אשר נתתי לפניהם, ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה]. היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה. אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה).

וראה לקמן הלכות תלמוד תורה פ"ד ה"ז.

¹⁵⁷ רש"י ב"מ פה, רע"ב (וכיון דלא מברכי, גליא דעתייהו שאינה מתנה חשובה להם). **ר"ן נדרים שם בשם הרב רבינו יונה** (ומצאתי במגילת סתרים של ה"ר יונה ז"ל, דקרא הכי דייק, דעל שלא ברכו בתורה תחילה אבדה הארץ. דאם איתא על עזבם את תורת כפשטא משמע שעזבו את התורה ולא היו עוסקין בה, כשנשאל לחכמים ולנביאים למה לא פירשוהו, והלא דבר גלוי היה וקל לפרש. אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ, עד שפרשו הקב"ה בעצמו, שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחלה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה, והיינו לא הלכו בה, כלומר בכונתה ולשמה. אלו דברי הרב החסיד ז"ל, והם נאים ראויין למי שאמרם).

¹⁵⁸ ט"ז ס"ק א (על מה אבדה הארץ, רוצה לומר דוקא ארץ הזאת עכשיו, והלא כבר עברו על גילוי עריות שפירות דמים ועבודת אלילים, ומה נשתנו עכשיו ... לפי שהתורה היתה מגנת עליהם, כדאיתא בסוטה (כא, א) תורה מגנת ומצלת מן החטא. אבל אחר שעזבו את תורת, אז נפקדו על מה שכבר לא שמעו בקולי בעבירה גילוי עריות שפירות דמים ועבודת אלילים שעשו).

¹⁵⁹ משלי ח, ל (ואהיה שעשועים יום יום). שבת פט, א (אמר לפניו, רבונו של עולם חמודה גנוזה יש לך שאתה משתעשע בה בכל יום). טור (נתן לנו את תורתו הקדושה, שהיא בית חיינו, כלי חמדו שהיה משתעשע בה בכל יום). לבוש ס"ו (ונתן לנו את תורתו הקדושה, כלי חמדו שהיה משתעשע בה בכל יום).

וראה לקוטי שיחות שם הערה 8.

¹⁶⁰ לבוש ס"א (להראות שהתורה היא חשובה בעיניו ונהנה ממנה כמו שמברך על כל הנאותיו ... שלא היו מברכין עליה תחלה, מפני שלא היתה חשובה בעיניהם).

וכאן הוסיף "בשמחה יותר מעל כל הנאות שבעולם", וראה לקוטי שיחות שם הערה 8*.

¹⁶¹ ר"ן שם (שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה). הגהות מהר"י אבוהב לטור (שאיך קוראים אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא).

לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה¹⁶², שהוא לא ימוש מפיו זרעך וגו', שתעשה שאלתו ובקשתו שמבקש בברכתה ונהיה אנחנו וצאצאינו¹⁶³.

ויש מדקדקים להוסיף וצאצאי צאצאינו¹⁶⁴, כי כל שהוא ובנו ובן בנו תלמיד חכם שוב אין תורה פוסקת מזרעו לעולם¹⁶⁵. ואין צריך לכך, כי בכלל צאצאינו הם גם בני בנינו¹⁶⁶:

ב צריך לברך בין למקרא לבד בין למשנה לבדה בין לתלמוד לבדו בין למדרש לבדו, שהכל תורה היא¹⁶⁷, ונתנה למשה מסיני¹⁶⁸.

והמהרהר בדברי תורה אין צריך לברך¹⁶⁹. והוא הדין שיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו, שזהו גם כן אינו אלא הרהור והרהור לאו כדיבור הוא¹⁷⁰, כמו ש[נ]תבאר בסימן ס"ב¹⁷¹:

---

¹⁶² נדרים שם (מפני מה אין מצויין תלמידי חכמים לצאת תלמידי חכמים מבניהן ... רבינא אומר שאין מברכין בתורה תחלה). **מהר"י אבוהב** (טעם זה המאמר שאמרו, שמפני שאין מברכים על התורה תחלה אין זוכים לבנים תלמידי חכמים ... שאין קוראים אותה לשמה אלא כאומנות בעלמא, לפיכך אינם זוכים לשלשלת הנמשך לעוסקים בתורה (ישע"י נט, כא) לא ימוש וכו'), הובא בב"ב. לבוש שם (ואם אינו מברך עליה, אינו זוכה לבן תלמיד חכם, שזה עונשו מדה במדה, שמאחר שאינו מברך עליה, מורה שאין קורא בה לשמה, ואינו משמח עמה ולא נהנה בה אלא היא בעיניו כאומנות בעלמא, לפיכך אינו זוכה לשלשלת הנמשך לעוסק בה לשמה, דכתיב לא ימוש מפיו וגו').

¹⁶³ מפרש בנדרים שם ד"ה שאין מברכין (אינן זהירין לברך כשפותחין, לא מקיימא ברכתא [כדאמרינן בברכת התורה] נהיה אנחנו וצאצאינו מלומדי תורה). ב"ח (כיון דלא זהירין לברך בתורה תחלה, לא מתקיים בהו ברכתא, כדכתיב ונהיה אנחנו וצאצאינו וכו' לומדי תורתך לשמה. וכן כתב המפרש).

¹⁶⁴ **ב"ח** (ולפי זה צריך שיאמר וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל וכולי. וכן שמעתי שנוהגים כך במדינות אחרות, ונכון הוא).

¹⁶⁵ ב"מ פה, א (לא ימוש מפיו זרע זרעך ומפיו זרעך ומפיו זרעך, אמר מכאן ואילך לא צריכנא, תורה מחזרת על אכסניא שלה).

¹⁶⁶ **מ"א** ריש הסימן (ולי נראה דצאצאינו היינו יוצאי חלצינו, וכן תרגום באיוב כ"א על וצאצאינו, בניה ובני בניה. לכן אין לשנות הנוסחא).

וכן הנוסח בסדור. וראה לקוטי שיחות חכ"ו ע' 308.

¹⁶⁷ **רבא ברכות יא**, ב (אמר רב הונא, למקרא צריך לברך ולמדרש אין צריך לברך. ור' אלעזר אמר, למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה אין צריך לברך. ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד אין צריך לברך]. ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך, דאמר רב חייה בר אשי זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב, הוה מקדים וקא משיידיה ובריך ומתני לן פרקין). טור ושו"ע ס"ב (צריך לברך בין למקרא בין למשנה בין לגמרא). רמ"א שם (בין למדרש). לבוש שם (דכולהו תורה מיקרו).

וראה לקמן סי' נ ס"א.

¹⁶⁸ ברכות ה, א (מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות, תורה זה מקרא, והמצוה זו משנה, אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים, להורותם זה גמרא, מלמד שכולם נתנו למשה מסיני).

וכן הוא לקמן הלכות תלמוד תורה פ"א ה"ד (הלכות ואגדות ומדרש, שהוא התלמוד שמפרש טעמי ההלכות שבמשניות וברייתות ומקורם בדרשות הפסוקים שבתורה, וההלכות שאין להן דרשה בפסוקים הן קבלה הלכה למשה מסיני או מסברא, והכל ניתן למשה מסיני. וכן דברי חכמים שהסמיכום על מדרש הפסוקים, שהן ההגדות. כמו שדרשו חכמים על פסוק ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם).

¹⁶⁹ אגור סי' ב (ומי שמהרהר בלבו תורה קודם שברך בבית הכנסת, אין צריך לברך, כי הרהור אינו כדבור לענין ברכה ... וכן פסק מהר"י מולין), בשם **מהר"י"ל**, וראה שו"ת מהר"י"ל סי' רא (וללמוד שאר ענינים בהרהור, רוב רבותינו מסקי דהרהור לאו כדיבור דמי, לענין קריאת שמע וברכת המזון). שו"ע סי'ד (המהרהר בדברי תורה, אינו צריך לברך). ט"ז ס"ק ג, ומ"א ס"ק ב (דהרהור לאו כדבור דמי).

וכן הוא בפסקי הסדור (ואסור לדבר ולהוציא דברי תורה מפיו עד שיברך), אבל בהרהור מותר.

¹⁷⁰ **ר"ן** שבת ד, ב (בבית האמצעי [של בית המרחץ] הרהור מותר, וכן אם נשאל על דבר הלכה, אומר אסור או מותר). ובע"ז יט, ב (באמצעות, שבני אדם עומדין שם ערומים ולבושים, הרהור מותר בה, ולהשיב בדבר איסור ומותר, גם כן מותר בה, שכל שאינו אומר עיקר טעמו של דבר אינו אלא כהרהור). **רמ"א** ס"ב (והוא הדין דיכול לפסוק דין בלא נתינת טעם לדבריו).

ג יש מי שאומר¹⁷², שהכותב בדברי תורה, אע"פ שאינו קורא, צריך לברך. והוא שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שהוא כותב, אבל סופר המעתיק ואינו מבקש להבין, אין צריך לברך¹⁷³. וכן אם כותב איזה פסוק באגרת הרשות לדבר צחות, אינו צריך לברך, כיון שאינו מתכוין ללימוד¹⁷⁴.

ולענין מעשה אין לסמוך על דבריו לברך על כתיבה לבדה בשום ענין, שהרי אינו רק מהרהר בדברי תורה. אלא ראוי לכל כותב בדברי תורה שיוציא מפיו קצת תיבות, להנצל מברכה לבטלה, אם אינו אומר פסוקי ברכת כהנים או שאר דבר מן התורה אחר הברכה, כמו שנוהגין¹⁷⁵:

נוסח הברכה

ד ברכת התורה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה¹⁷⁶. ונוסח מדינות אלו לעסוק בדברי תורה¹⁷⁷, והערב נא וכו', ואשר בחר בנו כו'¹⁷⁸. וגר יכול לברך גם כן אשר בחר בנו¹⁷⁹:

וכן הוא לקמן רס"י פד (מותר להרהר שם בדברי תורה אפילו כשיש שם ערומים, ומותר לפסוק שם דין, ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר, שזה אינו אלא כמו הרהור בדברי תורה שמחשב הטעם בלבו).

¹⁷¹ סעיף ג (אם קראה בלבו לא יצא שהרהור אינו כדבור), וכשם שאינו כדבור לענין קריאת שמע, כך אינו כדבור לענין ברכת התורה, כמבואר באגור שם (כי הרהור אינו כדבור לענין ברכה, כמו שהוא הדין לענין קריאת שמע ותפלה, שצריך הוצאה בשפתיים).

וכן הוא לענין ברכת המזון, כדלקמן סי' קפה ס"ג (לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ... אם לא הוציא בשפתיו כלל, אלא הרהר בלבו לבד, לא יצא, שהרהור אינו כדיבור).

וראה תניא ריש פל"ח (פסק ההלכה הערוכה בתלמוד ופוסקים דהרהור לאו כדבור דמי, ואם קרא קריאת שמע במחשבתו ובלבו לבד בכל כח כוונתו, לא יצא ידי חובתו, וצריך לחזור ולקרוא. וכן בברכת המזון דאורייתא, ובשאר ברכות דרבנן, ובתפלה).

ולענין אם יוצא בזה ידי חובת מצות תלמוד תורה, ראה לקמן הלכות תלמוד תורה פ"ב ס"י"ב (וכל אדם צריך ליהזר להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו כל מה שלומד בין במקרא משנה ותלמוד, אלא אם כן בשעת עיון להבין דבר מתוך דבר. וכל מה שלומד בהרהור לבד ואפשר לו להוציא בשפתיו ואינו מוציא, אינו יוצא בלימוד זה ידי חובת מצות ולמדתם אותם).

¹⁷² תשב"ץ סי' קצד, ואגודה ברכות סי' כה (נשאל לרבי יצחק מווינא, אדם שמשכים קודם תפלה לכתוב אם חייב לברך ברכת התורה כמו ללמוד. והורה לחיוב). **הרב דוד אבודרהם** ברכות השחר (ואם השכים קודם התפלה לכתוב בדברי תורה, חייב לברך ברכת התורה, כמו ללמוד). שו"ע ס"ג (הכותב בדברי תורה, אף על פי שאינו קורא, צריך לברך).

¹⁷³ מ"א ס"ק א (נראה דוקא בכותב ספרים לעצמו דרך לימודו ומבין מה שהוא כותב, אבל סופר המעתיק ואינו מבקש להבין מה שהוא כותב, אין צריך לברך, דאין זה לימוד). ט"ז ס"ק ב (ונראה לי, דהך כותב בדברי תורה, היינו שכותב או מעתיק ומכוון ללמוד, אז שפיר מברך, אבל סופר שמעתיק ספר וכוונתו לעשות פעולה להרויח ממון, אין לו לברך תחלה).

¹⁷⁴ תשב"ץ ואגודה ואבודרהם שם (רק שלא יהא כותב בדברי הרשות). ט"ז שם (משמע דהכי קאמר, אף שיכתוב איזה פסוקים באגרת שלומים וכיוצא בזה, לא יברך. ואם כן הוא הדין נמי שמעתיק לחוד הוי כדברי הרשות, כן נראה לי). מ"א שם (וצריך לומר דהכי פירושו, אף על פי שכותב פסוקים באגרות רשות אין צריך לברך).

¹⁷⁵ ט"ז שם (לא ידעתי מקור לזה, מאין למדו הרד"א שמביא ב"י ... ותו קשה לי, דהא לגבי עדות מצינו מפייהם ולא מפי כתבם, וכיון דגלי לן קרא דכתיבה לאו כדבור, היאך נברך עליה, וצ"ע. לענין מעשה ראוי לכל כותב בדברי תורה שיוציא בודאי מפיו קצת תיבות, להנצל מתוך ברכה לבטלה. אלא שבלאו הכי יש לומר, כיון שאומר יברך אחר ברכת התורה, הוי כלומד דברי תורה), וכדלקמן ס"ז (וכן נהגו לומר ברכת כהנים סמוך לברכת התורה).

וראה חקרי הלכות ח"ט לג, ב.

¹⁷⁶ רב יהודה אמר שמואל ברכות יא, ב – לגירסת רי"ף ה, ב ורא"ש פ"א ס"ג (מאי מברך, אמר רב יהודה, אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה). שו"ע ס"ה (ברכות התורה, אקב"ו על דברי תורה). ט"ז.

וכן הוא הנוסח בסידור.

¹⁷⁷ גמרא שם, כגירסת הדפוסים שלנו (מאי מברך, אמר רב יהודה אמר שמואל, אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה). וגם לפי גירסת הרא"ש הנ"ל, כתב הרא"ש שם (ויש מקומות שאומר לעסוק בדברי תורה). אבודרהם (בא"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה, והגית בו יומם ולילה, כך אומרים בספרד. ויש מקומות שאומרים לעסוק בדברי תורה). טור (וזה נוסחה, בא"י אמ"ה אקב"ו על דברי תורה. ונוסח אשכנזים לעסוק בדברי תורה). לבוש ס"ה (וזה נוסח הברכה, בא"י אמ"ה אקב"ו לעסוק בדברי תורה). ב"ח (תקנו לברך לעסוק בדברי תורה, וכן

ה יש אומרים¹⁸⁰ שצריך לומר והערב בוי"ו, שברכה אחת היא עם אשר קדשנו במצותיו וצונו כו', שהוא מטבע ארוך פותחת בברוך וחותמת בברוך אתה ה' המלמד כו'¹⁸¹. שאם היה מטבע קצר, והערב היא ברכה בפני עצמה, היה לה לפתוח בברוך. ואף על פי שהיא ברכה הסמוכה לחברתה¹⁸², אין זה מועיל כלום במקום שהברכה שלפניה היא מטבע קצר, שהרי ברכת ההבדלה פותחת בברוך אף על פי שהיא סמוכה לברכת הנר והבשמים, הואיל והן קצרות¹⁸³.

ויש אומרים¹⁸⁴ שהערב היא ברכה בפני עצמה. ואינה דומה לברכת ההבדלה, לפי שברכת ההבדלה אינה סמוכה לעולם לברכת הנר והבשמים¹⁸⁵, שאם רוצה מברך על הנר ובשמים בפני עצמם ואחר כך מבדיל על הכוס בלא נר ובשמים¹⁸⁶. ומטעם זה פותחת ברכת אשר בחר בנו בברוך, לפי שבקריאת

עיקר). מ"א ס"ק ג (נוסחא אשכנזית לעסוק בדברי תורה, דקאי על עסק התורה. אבל על דברי תורה משמע דקאי נמי על עסק המצות (בי"ח טור ואבודרהם).

¹⁷⁸ **רב פפא** שם, כגירסת רי"ף ורא"ש פ"ק סי' יג (אמר רב פפא הילכך נימרינהו לכולהו). וקאי על הא דאמרינן בגמרא שם (ורבי יוחנן מסיים בה הכי, הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל. ורב המנונא אמר, אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך אתה ה' נותן התורה, וזו היא מעולה שבברכות). שו"ע שם (והערב נא וכו', ואשר בחר בנו).

¹⁷⁹ **אגרות הרמב"ם**, שו"ת הרמב"ם סי' רצג, בתשובה לר' עובדי' הגר (ודאי יש לך לברך אשר בחר בנו, ואשר נתן לנו ואשר הנחילנו ואשר הבדילנו, שכבר בחר בך הבורא יתעלה והבדילך מן האומות ונתן לך התורה, שהתורה לנו ולגרים). מ"א שם (גר יכול לברך גם כן אשר בחר בנו וכו' (אגרת הרמב"ם סימן ט'. כנסת הגדולה)).

¹⁸⁰ **רבינו תם תוס'** ברכות מו, א ד"ה כל (ולעסוק בדברי תורה והערב נא, הכל ברכה אחת היא, וצריך לומר והערב נא). ובפסחים קד, ב ד"ה חוץ (ור"ת אומר ... ברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא, אומר שהיא ברכה אחת). ובכתובות ח, א ד"ה שהכל (ואור"ת דבפרק קמא דברכות (יא, ב) גבי ברכת התורה גרסינן ר' יוחנן מסיים בה הכי והערב נא, דברכה אחת היא). רא"ש פ"ק דברכות סי' יג (היה אומר רבינו תם, שאין זה כי אם סיום ברכה ראשונה). טור ושו"ע ס"ו (אומר והערב עם וי"ו).

¹⁸¹ שברכה הארוכה פותחת בברוך וחותמת בברוך, כדלעיל סי' מו ס"ב (שהכל ברכה אחת ארוכה, פותחת בברוך וחותמת בברוך).

¹⁸² שאינה פותחת בברוך, כדלעיל סי' ו ס"ו (כל הברכות פותחין בברוך, חוץ מברכה הסמוכה לחברתה).

¹⁸³ תוס' כתובות שם (דאי הוה שתי ברכות, היה צריך לפתוח בברוך. אף על גב דסמוכה לחברתה, כיון שאותה שלפניה היא קצרה). רא"ש שם (שרגיל ר"ת לפרש, דכל היכא שהברכות קצרות, אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך, כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה, אם כן היה צריך לברכה אחרונה שתהא פותחת בברוך. שאותה שלפניה קצרה). מ"א ס"ק ד (דאילו היתה ברכה בפני עצמה היתה פותחת בברוך. ואף על גב דסמוכה לחברתה היא, מכל מקום, כיון דברכות קצרות הן הוי לה לפתוח בברוך, מידי דהוה אברכת הבדלה שפותחת בברכות אף על פי שהם סמוכות כיון שהם קצרות).

¹⁸⁴ **רמב"ם** פ"ז מהלכות תפלה ה"י (ומברך שלש ברכות ואחר כך קורא, ואלו הן ... עד דברי תורה, והערב נא ... אשר בחר). **רז"ה** בהמאור הקטן פ"ק דברכות ה, ב (אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו, פירוש ג' ברכה, דרבי יהודה ורבי יוחנן ורב המנונא). הובא ברשב"א ברכות יא, ב (והרב בעל המאור ז"ל אמר שהן שלש ברכות).

וכן הוא לעיל סי' מו ס"א (וגי ברכות התורה).

¹⁸⁵ **ירושלמי** פ"ק דברכות סוף ה"ה (התיבון, הרי הבדלה. שנייא היא, דמר רבי בא בר זבדא רבי היה מפזרן) הובא בתוס' פסחים שם (ומיהו בירושלמי פריך והרי הבדלה. ומשני רבי הוה מפזרן). ב"י (פירוש מקשה היכי אמרת דברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך, והרי הבדלה שיש בה כמה ברכות ואפילו הכי פותח בה בברוך. ומתרץ שאני ברכות הבדלה שרבי היה מפזרן, כלומר שלא היה אומרן על הכוס אלא כל אחת לבדה. שמע מינה דאי לאו דרבי מפזרן לא היה פותח בה בברוך, משום דברכה סמוכה לחברתה מקריא, ואף על גב דהויא עם מטבע קצרה). מ"א שם (והיש אומרים סבירא להו, דשאני ברכות הבדלה שאינן סמוכות, שאם רצה אומר על כל אחת בפני עצמה, על הנר ועל הבשמים).

וכן הוא בקידוש, כדלקמן סי' קפח ס"א (שמטעם זה פותחת ברכת הקידוש בברוך, אף על פי שהיא סמוכה לברכת היין, לפי שלפעמים אין צריך לברך על היין, כגון שיושב בסעודה מבעוד יום, לכך הצריכו לעולם לפתוח הקידוש בברכה).

¹⁸⁶ כדלקמן סי' רחצ ס"ג (מי שאין לו כוס להבדיל, צריך לברך על האור מיד שרואה (עיין סי' תקנ"ט), וכן על הבשמים אם יש לו).

התורה בצבור מברך אותה בפני עצמה¹⁸⁷.

וכן נהגו לומר הערב בלא וא"ו. אבל יותר טוב לומר בוא"ו¹⁸⁸, לפי שאף אם היא ברכה בפני עצמה ואומרה בתוספת וא"ו, אין בכך כלום. אבל אם היא ברכה אחת ואומרה בלא וא"ו, הרי זה מפסיק באמצע ברכה¹⁸⁹. וכן על פי הסוד¹⁹⁰ היא ברכה בפני עצמה, ויש לענות אמן בינתיים. ואעפ"כ יש לומר והערב בוא"ו:

הפסק להצריכו ברכה

ו ברכת אהבה רבה או אהבת עולם¹⁹¹, הואיל ויש בה מעין ברכת התורה, ותן בלבנו ללמוד וללמד כו', הרי זו פוטרת מלברך ברכת התורה¹⁹², אם למד אחר קריאת שמע ותפלה מיד בלי הפסק¹⁹³, שאז נראית ברכה לשם עסק התורה¹⁹⁴ כמו לקריאת שמע¹⁹⁵, ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום, אפילו הפסיק ועמד וחזר ללימודו, על דרך שיתבאר בברכת התורה¹⁹⁶. אבל אם אינו לומד מיד אחר התפלה, צריך לברך על מה שילמוד.

ויש אומרים¹⁹⁷ שאין צריך לברך אלא אלא אם כן לא קרא קריאת שמע מיד אחר אהבה רבה או אהבת

¹⁸⁷ רבינו יונה ברכות ה, ב (ואף על פי שסמוכה לחברתה, פותחת בברוך, מפני שדרך הוא לאמרה בפני עצמה כשמברכין על התורה). ט"ז ס"ק ה (והא דאמרינן ברכת אשר בחר בנו בפתיחת ברוך, תירץ רבינו יונה, מפני שדרך לאומרה בפ"ע כשמברכין על התורה בצבור). והיינו אף שברכת אשר בחר סמוכה לברכת והערב שהיא ברכה ארוכה, מכל מקום פותחת בברוך, מטעם האמור כאן.

¹⁸⁸ רמ"א ס"ו (וי"א בלא וי"ו, וכן נהגו. אבל יותר טוב לומר בוי"ו).

וכן הוא הנוסח בסדור.

¹⁸⁹ ב"י (ולענין מעשה נראה לומר והערב עם וי"ו, שהרי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם חיסר הוי"ו הוי מפסיק באמצע הברכה, ולדברי האומרים שהיא ברכה בפני עצמה, אף על פי שאמרו עם וי"ו אין בכך כלום). ט"ז שם (כי בזה יצאנו ידי כל הדיעות. אבל אם תאמר בלא וי"ו, הוי הערב נא ברכה בפני עצמה, והוה הפסק לאותה דיעה שסבירא לה ברכה אחת היא). מ"א ס"ק ה (משום שהרי לסוברים דברכה אחת היא, אם אמרה בלא וי"ו מפסיק באמצע הברכה (ב"י)).

¹⁹⁰ האר"י בספר הכונות, ושער הכונות ענין נוסח התפלה, ובפ"ח שער הברכות פ"ז (ברכת התורה הם ג' ברכות, ועל כן צריך לענות אמן בין ברכה ראשונה לשניה שלו, שהוא והערב וכו'). מ"א שם (ובכוונות כתב שהאר"י נהג לענות אמן בנתיים, דסבירא ליה ברכה בפני עצמה היא).

¹⁹¹ כ"י הדעות דלקמן סי' ס"א (ברכה שניה נחלקו חכמים בפתיחתה יש אומרים אהבה רבה ויש אומרים אהבת עולם).

¹⁹² שמואל ברכות יא, ב (השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע צריך לברך, משקרא קריאת שמע אינו צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה). ופירש"י (שיש בה מעין ברכת התורה, ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך, ותלמדם חקי רצונך). טור ושו"ע ולבוש ס"ז (ברכת אהבת עולם פוטרת ברכת התורה).

¹⁹³ ירושלמי ברכות פ"א ה"ה (שמואל אמר, השכים לשנות קודם קריאת שמע, צריך לברך, לאחר קריאת שמע, אין צריך לברך. א"ר בא, והוא ששנה על אתר). טור ושו"ע שם (אם למד מיד בלי הפסק). לבוש ס"ח (ונראה לי, שאף אם התפלל וסיים התפלה, אינו נקרא הפסק אם לומד מיד אחר התפלה). ב"ח (שאם למד מיד אחר תפלת השחר, שאז היא פוטרת).

¹⁹⁴ תוס' ברכות שם ד"ה שכבר (אהבה רבה, דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה, דעיקר אהבה רבה לקריאת שמע נתקן ובשבילה, אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת). רא"ש שם פ"א ס"יג (אהבה רבה, דלא מיתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אתר. ואם שנה לאלתר אז נראית ברכה לשם עסק התורה כמו לשם קריאת שמע, ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו יפסק ללמוד ויחזור וילמוד).

¹⁹⁵ שעיקר עניינה ברכת קריאת שמע, והיא גם מועלת לברך התורה.

¹⁹⁶ בסעיף הבא.

¹⁹⁷ ראב"ד מובא ברשב"א ברכות שם (וכתב הראב"ד ז"ל שיש גרסאות שגורסים והוא שקרא על אתר, ולאותה גירסא כל שקרא קריאת שמע סמוך לאהבה רבה יצא ידי ברכה כל היום, לפי שכבר בירך על התורה פעם אחת בבקר). שבלי הלקט סי' ה (ור' בנימין אחי נר"ו סבירא ליה, שאין צריך לברך על התורה לאחר קריאת שמע, שכבר

עולם, אבל אם קרא מיד אחריה, דיה בכך, ופוטרת לימוד של כל היום, על דרך שיתבאר בברכת התורה.

ויש לחוש לדברי שניהם וליזהר לברך ברכת התורה קודם התפלה ולא לסמוך על אהבה רבה או אהבת עולם, אם לא ילמוד מיד אחר התפלה¹⁹⁸ כסברא הראשונה, וגם שלא לברך ברכת התורה על מה שילמוד אחר כך¹⁹⁹, כסברא האחרונה:

ז וכשמברך ברכת התורה, יש אומרים²⁰⁰ שאין צריך ללמוד מיד אחריה, אלא אף על פי שהפסיק בין ברכה ללימודו, דינו כאילו הפסיק באמצע לימודו, ועל דרך שיתבאר. ואינה דומה לברכת המצות²⁰¹ ולברכת הנהנין²⁰² שאם הפסיק בין ברכה להתחלת עשייה שעליה מברך צריך לחזור ולברך, לפי שכיון שאם רצה שלא לעשותה עד לאחר שעה הרשות בידו, ולפיכך כשמפסיק בין ברכה לעשייה נראה שאין אותה ברכה חוזרת על אותה עשייה, אבל תלמוד תורה שחייב לעסוק בה תמיד²⁰³, כשמפסיק בין ברכה ללימוד לא חשיב הפסק, מאחר שבאותו זמן שמפסיק מחוייב הוא ללמוד²⁰⁴.

ויש חולקים על זה²⁰⁵. ונכון לחוש לדבריהם וליזהר שלא להפסיק ביניהם כלל, כמו בשאר מצות²⁰⁶.

נפטר בברכת אהבה רבה, כמו שמפורש בגמרא דידן. והיה דירושלמי דקאמר והוא ששנה לאלתר, לאו אתלמוד תורה קאי, אלא אקריאת שמע גופו קאי). הובא בב"י.

¹⁹⁸ שו"ע ס"ח (ויש להסתפק אי סגי בקורא קריאת שמע סמוך לה מיד בלי הפסק. ולכן יש ליזהר לברך ברכת התורה קודם אהבת עולם).

¹⁹⁹ אף אם לא למד מיד אחר התפלה.

²⁰⁰ תוס' ברכות יא, ב ד"ה שכבר (אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה, שהן עיקר לברכת התורה, פוטרת כל היום. ואם תאמר מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישיב בסוכה. ויש לומר דשאני תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם מחוייב ללמוד, דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוא כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה), ומו"דכי ברכות רמוז כו (ואין להקשות, מאי שנא מסוכה שצריך לברך בכל פעם שאוכל לישיב בסוכה. דיש לומר שאני גבי תורה שאינו מייאש דעתו, דכל שעה אדם חייב ללמוד, דכתיב והגית בו יומם ולילה, והוא כמו יושב כל היום ולומד. אבל גבי סוכה, יש שעה קבועה לאכילה). שו"ע ס"ט (יש אומרים, שאם הפסיק בין ברכת התורה ללמודו אין בכך כלום).

²⁰¹ כדלקמן סי' תלב ס"ו (אסור להפסיק בשום דיבור בין הברכה לתחלת הבדיקה, כדרך שאסור להפסיק בשאר כל המצות בין הברכה לתחלת עשיית המצות ... אם שח בינתיים שיחה שאינה מענין הבדיקה כלל, צריך לחזור ולברך).

²⁰² כדלקמן סי' קסז ס"ט (ואחר הברכה יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח צריך לחזור ולברך), וסי' רו ס"ג.

²⁰³ כדלקמן סי' קנו ס"א (חייב לקיים והגית בו יומם ולילה כמשמעו).

²⁰⁴ ב"י (וקשה לי, דמאי שנא מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך, ומשמע שכן הדין בברכות המצות, שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המצוה צריך לחזור ולברך ... יש לומר דאכילה ועשיית המצות, כיון שאם רצה שלא לעשותה עד אחר שעה הרשות בידו, כשמפסיק בין ברכה לאכילה או לעשיית המצוה נראה שאותה ברכה אינה חוזרת על אותה אכילה או אותה עשייה, אבל תלמוד תורה שחייב לעסוק בה תמיד, כשמפסיק בין ברכה ללימוד לא הוי הפסק, מאחר שבאותו זמן מחוייב ללמוד). מ"א ס"ק ז (ולא דמי לכל הברכות שאסור להפסיק בין הברכות למצוה, כמ"ש סי' ר"ו. שאני הכא דמצוה להגות יומם ולילה, ואם כן לעולם ליכא היסח הדעת).

²⁰⁵ רא"ש פ"ק דברכות סי' יג (וכן המברך על התורה ולמד, אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע ... ואף אם תמצוי לומר דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה). והיינו שלענין הפסק בין ברכה ללימוד אין חילוק בין ברכת התורה לאהבה רבה. ומה שכתב "ואם תמצוי לומר דאין חילוק" קאי על הפסק באמצע הלימוד, ויבואר במעדני מלך שבסמוך. טור (והמשכים בבוקר ללמוד קודם שילך לבית הכנסת, יש לו לברך ברכת התורה, וכשקורא פרכת התמיד בבית הכנסת, אין לו לחזור ולברך). מש"א"כ אם לא למד אחר ברכת התורה צריך לחזור

וכן נהגו²⁰⁷ לומר ברכת כהנים סמוך לברכת התורה. וכיון שאומרים אותה לשם לימוד (ולא משום זכר לנשיאת כפים), אומרים אותה אפילו קודם אור הבקר²⁰⁸, אע"פ שאין נשיאת כפים בלילה²⁰⁹.

ולדברי הכל אם התחיל ללמוד אחר ברכת התורה והפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו וחזר ללימודו, אין צריך לחזור ולברך, אם הוא אדם שרגיל ללמוד תמיד ואף כשיוצא להתעסק בפרנסתו ממהר לעשות צרכיו בכל מה דאפשר כדי לחזור וללמוד, שעסק זה אינו חשוב הפסק לענין ברכה, כיון שבשעה שהוא מתעסק בו דעתו על לימודו²¹⁰. והוא הדין למרחץ ולבית הכסא שאינן חשובין הפסק, לפי שאף בעודו במרחץ ובית הכסא אינו מסיח דעתו מללמוד אחר כך²¹¹. וכן אם השכיב עצמו לישן

ולברך. שו"ת הרש"ל סי' נו (דעת הרא"ש והטור שצריך ללמוד אחר ברכת התורה מיד, ולא כדעת המרדכי). עיין מעדני מלך במעדני יום טוב ברכות פ"א אות ל (ואף אם תמצוי לומר דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה כו', כלומר, דלעולם אם הפסיק חוזר ומברך, בין באהבה רבה בין בברכת התורה ... דאהפסק קיימין ... מכל מקום גם לענין לימוד מיד אין חילוק ביניהם ... ודאי שאין לנו כח לחלק בין מצוה זו לשאר מצות, שאין מפסיקים בין ברכותיהם לעשייתן). וכן מ"ש ברשב"א ברכות שם (ובתשובה לרבותינו הצרפתים השיבו, שלא הצריכו בירושלמי לחזור ולברך בשלא שנה על אתר, אלא בשנפטר באהבה רבה, לפי שהיא אינה נראית ממש כברכת התורה, אבל במברך אשר בחר בנו, יצא ידי חובת כל היום ואפילו הפסיק והלך למלאכתו וחזר לקרא. והיינו שהוצרך להשמיענו בירושלמי בברכת אהבה רבה, ולא השמיענו כן בעלמא ואנן ידעינן דכל שכן בשנפטר באהבה רבה. ואפשר נמי דבירושלמי פליגא אגמרון, מדלא אמרו כן בגמרא. ומכל מקום, במי שרגיל לקרות ולעסוק בתורה והולך למלאכתו קצת ודעתו על הלימוד למהר ענינו ולחזור על לימודו, אין צריך לחזור ולברך אפילו לדעת הירושלמי).

וראה לקוטי שיחות ח"י"ד ע' 153.

²⁰⁶ שו"ע סי"ט (והנכון שלא להפסיק ביניהם).

²⁰⁷ סדר רב עמרם (ברוך אתה ה' נותן התורה. יברכך ה' וישמרך). הובא בטור רס"י מח (ובסידור רב עמרם כתוב פרשת ברכת כהנים אחר ברכת התורה). תוס' שם (והצרפתים נהגו לומר פסוקים [ד]ברכת כהנים, וגם אלו דברים שאין להם שיעור, שהיא משנה). רמב"ם הל' תפלה פ"ז הי"א (בכל יום חייב אדם לברך שלש ברכות אלו, ואחר כך קורא מעט מדברי תורה. ונהגו העם לקרוא ברכת כהנים). שו"ע שם (וכן נהגו לומר פרשת ברכת כהנים סמוך לברכת התורה).

וכן הוא לעיל סוף סי"ג (פסוקי ברכת כהנים, או שאר דבר מן התורה, אחר הברכה, כמו שנוהגין). וכן הוא בנוסח הסידור.

²⁰⁸ מהרי"ל הל' תפלה אות ו (כשהשכים ללמוד קודם עלות השחר ... וברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא ואשר בחר בנו, ואחר כך יברכך ה' כו'). ושו"ת מהרי"ל סי' קנ ריש אות ט (ומנהג דילי בהשכמה ובסליחות לברך ... ברכת התורה ויברכך ואלו דברים, והשאר אני ממתין עד היום). לחם חמודות בדברי חמודות ברכות פ"א אות עה (ונראה לי, שאפילו כשלומד קודם שיאור היום, דהא דאמר ברכת כהנים, לאו משום שיהא במקום נשיאת כפים, והוא לא היה אלא ביום כשאר העבודות ... אלא טעם דסמכו אלו פסוקים, לפי שרצו לסדר ג' פסוקים כדרך הקורא בתורה). מ"א סי"ח (וכיון דאמרינן להו מטעם לימוד, אומרים אותן ואפילו קודם אור הבקר (ל"ח)).

וראה התוועדויות תנש"א ח"א ע' 69 הערה 15. חקרי הלכות ח"ט לה, א.

²⁰⁹ כדלקמן סי' תרכג סי"ח שנשיאת כפים הוקשה לעבודה, כמ"ש בסי' קכ"ח, ועבודה אינה אלא ביום, ושם נסמן (הערה ל).

ולענין פרשת הקרבנות, נתבאר לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ג (פרשת הקרבנות לא יאמר אלא ביום, לפי שאין מקריבין קרבן בלילה), ומהדורא בתרא סי"ט (וכשיאמר פרשת הקרבנות יאמר ביום, שהוא זמן הקרבנות, ולא בלילה).

²¹⁰ רא"ש שם (מכל מקום מסתבר שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה, ואפילו כשיוצאין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד, ותמיד דעתם על לימודם, לא חשיב הפסק לענין הברכה), ובשו"ת כלל ד סי' ב (מי שתורתו אומנותו, ואינו מבטל אלא כשצריך לחזור אחר פרנסתו, ובכל פעם דעתו על לימודו, ומיד חוזר ללמודו אחר שעשה צרכי פרנסתו, ואין מתעסק בדברים בטלים, אין צריך לברך, דאין כאן היסח הדעת. ואם לאו, צריך לברך). טור ושו"ע סי"י (אם הפסיק מללמוד ונתעסק בעסקיו, כיון שדעתו לחזור ללמוד, לא הוי הפסק).

²¹¹ שו"ת מהר"ם מרוטנברג, פראג סי' מג (ואני נוהג שלא לברך אלא בפעם ראשונה שאני עוסק בתורה ביום ... ותו לא כל היום, אפילו [כשאני] מפסיק ואוכל, כי איני מסיח דעתי. אך כשאני ישן ביום שינת קבע, אני חוזר ומברך) הובא בהגהות מיימוניות פ"ז מהל' תפלה אות ט (מורי רבינו כתב בתשובה, שאינו רגיל לברך אלא פעם ראשונה כשהוא לומד או כשהוא קורא בבית הכנסת, ואינו חוזר ומברך באותו יום, אלא לאחר הפסק של שינת קבע, מפני

ואינו יכול לישן אין זה הפסק, לפי שבעודו ניעור דעתו על לימודו. וכן אם ישן על אצילי ידיו שינת עראי אינה חשובה הפסק.²¹²

אבל ישן שינת קבע על מטתו, חשובה הפסק.²¹³ וכן מי שאין דרכו ללמוד תמיד ובירך ולמד שיעורו ויצא לעסקיו והסיח דעתו מללמוד עוד באותו היום, ואחר כך נמלך לחזור וללמוד, צריך לחזור ולברך.²¹⁴

ויש אומרים²¹⁵ שברכת התורה היא כברכות השחר, שלא תקנו אותן אלא פעם אחת ביום²¹⁶, ולפיכך אפילו ישן שינת קבע על מטתו, או שיצא לעסקיו והסיח דעתו, אין צריך לחזור ולברך. וכן נהגו.²¹⁷

וכשלומד בלילה, כל זמן שלא ישן, אין צריך לברך לדברי הכל²¹⁸, שהלילה הולך אחר היום.

וכשישן שינת קבע והשכים קודם עלות השחר, צריך לברך לדברי הכל²¹⁹, שאף לסברא אחרונה שהיא כברכות השחר, הרי גם ברכות השחר זמנן הוא גם כן קודם אור היום, מיד שניעור משנתו²²⁰.

ואם היה ניעור כל הלילה, לסברא הראשונה אין צריך לברך כשיאור היום, כל זמן שלא הסיח דעתו מללמוד. ולסברא האחרונה צריך לברך כשיאור היום, כמו שאר ברכות השחר שנוהגין לברך אע"פ שלא נתחייב בהן²²¹. והרוצה לצאת ידי ספק, ישמע ברכת התורה מאחר ויתכוין לצאת ידי חובתו²²²,

---

שאינו מסיח דעתו מללמוד אפילו בהפסק אכילה ובית הכסא, עד כאן. ובית הכסא ומרחץ דין אחד להן). שו"ע ס"י (והוא הדין ... מרחץ ובית הכסא, דלא הוי הפסק).

ואילו לענין תפילין נתבאר לעיל סי' כה ס"ל (במה דברים אמורים שלא עשה צרכיו בין חליצת התפילין להנחתן פעם ב', אבל אם עשה צרכיו בינתיים, כיון שבעת ההיא לא היה יכול להניח תפילין, אם כן אינו מועיל כלום מה שהיה בדעתו לחזור ולהניחן מיד, ולכן צריך לחזור ולברך על הנחה שניה כאילו לא היה בדעתו כלל בשעת חליצתן לחזור ולהניחן מיד). וראה לקוטי שיחות שם ע' 151.

²¹² **הרא"ש בתשובות** כלל ד סי' א (ולענין ברכת התורה, אדם הרגיל לשכב על מטתו בכל יום ולישן, שינת קבע מיקרי והוי הפסק, וצריך לברך ברכת התורה בקומו. אבל הרגיל להתנמנם מיושב, או על אצילי ידיו, שינת עראי הוא ולא הוי הפסק. וכן אם השכיב עצמו על המטה ולא היה יכול לישן, לא הוי הפסק, דבעודו ניעור דעתו על למודו). הובא בטור.

²¹³ תשובות מהר"ם שם (כשאני ישן ביום שינת קבע, אני חוזר ומברך). הגהות מיימוניות שם (ואינו חוזר ומברך באותו יום, אלא לאחר הפסק של שינת קבע). ורא"ש שם (שינת קבע מיקרי והוי הפסק). טור ושו"ע ס"יא (שינת קבע ביום, על מטתו, הוי הפסק).

²¹⁴ תשובות הרא"ש שם סי' ב (מי שתורתו אומנותו ... ואם לאו, צריך לברך). מ"א ס"ק ט (משמע דמי שאין דרכו ללמוד ונמלך ללמוד, צריך לברך. וכ"כ הרא"ש בתשובות כלל ד' סי' ב).

²¹⁵ **אגור** הלכות תפלה סי' א (ומורי אבי מהר"ר יהודא לנדא הנהיג שלא לברך ביום אפילו אחר שינת קבע ביום, וכן ראוי לעשות).

²¹⁶ **מ"א** ס"ק יב (דמה שמברך בבוקר היינו משום שקבעו חכמים ברכה זו בכל יום, דומיא דשאר ברכות השחר). וכדלעיל רס"י מו (שיברכו להקדוש ברוך הוא על זה בפעם ראשונה שנהנין הנאה זו בכל יום ויום).

וראה תהלה לדוד סק"ח. לקוטי שיחות ח"ד ע' 150.

²¹⁷ **שו"ע** ס"יא (ויש אומרים דלא הוי הפסק, וכן נהגו).

וראה לקוטי שיחות שם ע' 151 ואילך.

²¹⁸ **רא"ש** בפסקיו שם (וכן אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום, ואין צריך לברך כל זמן שלא יישן). טור ושו"ע ס"יב (אף אם למד בלילה, הלילה הולך אחר היום שעבר, ואינו צריך לחזור ולברך כל זמן שלא ישן).

²¹⁹ כדלקמן ס"ח (המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה), ושם נסמן (הערה 223).

²²⁰ כדלקמן סעיף ט (המשכים קודם אור היום, יכול לברך כל סדר הברכות), ושם נסמן (הערה 227).

²²¹ **כתבי האר"י** שער הכוונות ברכות השחר (כל החיי ברכות שיש מן על נטילת ידים עד סוף ברכת התורה כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אע"פ שלא נתחייב הוא בהם ... אפילו אם האדם לא ישן בלילה, או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה, צריך לברכן בכל יום כולן אע"פ שלא נתחייב בהם, לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו). **מ"א** שם (משמע דאם ניעור כל הלילה אין צריך לברך בבקר. וצ"ע, דבשלמא לסברת הטור דסבירא ליה דבשינה תליא מילתא, אם לא ישן אין צריך לברך, אבל לפי מה שנהגו שלא לברך כשישן ביום,

אם אפשר, ואם לאו יברך בעצמו:

המשכים קודם אור היום

ח המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה²²³. ואין צריך לחזור ולברך בבית הכנסת²²⁴, אפילו אם הוא ש"ץ ויורד לפני התיבה, כמו שנתבאר בסימן מ"ו²²⁵ וסימן ר'²²⁶:
ט המשכים קודם אור היום, יכול לברך כל סדר הברכות²²⁷. חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה, ופרשת

אם כן צריך לומר, דמה שמברך בבוקר היינו משום שקבעו חכמים ברכה זו בכל יום, דומיא דשאר ברכות השחר), ורס"י תצד (לענין ברכת התורה אני מסופק, דבסימן מ"ז סייב כתב אף אם למד בלילה וכו' אין צריך לברך כל זמן שלא יישן, משמע דאם נעור כל הלילה אין צריך לברך ביום שלאחריו ... מיהו קשה דהא אנו קי"ל שינה ביום לא הוי הפסק, אפילו שינת קבע, אם כן יש לומר דגם בלילה השינה לא הוי הפסק, אלא שמתחלה אין דעתינו לפטור רק ביום ולילה אחד, וכשקם בבוקר קודם עלות השחר אזי נחשב ליום שאחריו ... אם כן לדידן נמי יש לומר, כיון שנוהגין לברך כל היום ברכת התורה, אם כן מעיקרא לא היה דעתו לפטור רק ליום ולילה, ולכן צריך לברך ברכת התורה כשיאיר היום. וכן נראה עיקר).

וכן הוא בסידור (ומי שישן בלילה מברך בקומו מחצות הלילה ואילך. ואם ניעור כל הלילה, מברך כשיאור היום, כמו כל ברכת השחר).

וכן הוא בליל חג השבועות שניעורים כל הלילה, כדלקמן ס"י תצד ס"ג (ואם יברכו ברכת התורה בבוקר, נתבאר בסימן מ"ז, עיין שם).

וראה תהלה לדוד ס"ק ז.

²²² **מ"א ס"י תצד** בתחלתו (הרוצה לצאת ידי ספק, ישמע ברכת התורה מאחר ויתכוין לצאת ידי חובתו).
²²³ תוס' ברכות יא, ב ד"ה שכבר (והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד, שאינו צריך לברך ברכת התורה, מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת. ולא נהירא). רא"ש ברכות שם (ומי שהשכים ללמוד קודם שילך לבית הכנסת, וברך על התורה), ובשו"ת כלל ד' ס"י א (והמשכים ללמוד, יברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה וכל סדר הברכות עד ברכת התורה, וברכת התורה בכלל, וילמוד). טור ושו"ע ס"י"ג (המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה).

וכן הוא לעיל סוף ס"ז (וכשישן שינת קבע והשכים קודם עלות השחר, צריך לברך לדברי הכל). וכן הוא בפסקי הסדור (ומי שישן בלילה, מברך בקומו מחצות הלילה ואילך).

²²⁴ תוס' רבינו יהודה ברכות שם (למה לא תהיה ברכה לבטלה, דלא דמי לעומד וקורא בתורה, כי אותו אפילו אם בירך מיד על עסק התורה שעסק בפני עצמו צריך לחזור ולברך על קריאתה בצבור, כי נתקנה שם ברכה לפניו כמו שנתקנה לאחריה, וכמו שנתקנה ברכת אשר בחר בנביאים טובים על ההפטר). הובא ברשב"א ברכות יא, ב (בתוספות), דלא דמי לקורא בתורה, דהתם אפילו בירך על עסק התורה שעסק בפני עצמו צריך הוא לחזור ולברך על קריאתו בצבור, שכך תקנו לברך שם אשר בחר בנו, כמו שנתקנה ברכה לאחריה, וכמו שנתקנה ברכת אשר בחר בנביאים טובים על ההפטר), ובהג"מ פ"ז מתפילה אות כ. **רא"ש** ברכות פ"ק ס"י יג (ומי שהשכים ללמוד קודם שילך לבית הכנסת וברך על התורה, כשקורא פרשת קרבנות בבית הכנסת אינו צריך לחזור ולברך. ואף על פי שאותו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו, אף על פי שכבר בירך כל הברכות קודם פרשת קרבנות. לא דמי, דאותה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור, כמו שנתקנה ברכה לאחריה, וכמו שתקנו אשר בחר בנביאים למפטיר). טור ושו"ע ס"י"ג (המשכים קודם אור היום ללמוד, מברך ברכת התורה, ואינו צריך לחזור ולברך כשילך לבית הכנסת).

²²⁵ סעיף ח (ובימי הסליחות יברך ברכת התורה קודם הסליחות, וידלגנה אחר כך. וכן יש לנהוג בכל מקום. ואם יש אחד שלא אמרה עדיין, ירד לפני התיבה ויאמרנה אחר כך, במקומות שנוהגין לאמרה לפני התיבה כדי להוציא את מי שאינו יודע).

²²⁶ סעיף ד (ואפילו השי"ץ לא יברך ב' פעמים, ואפילו אם הוא מכוין בפעם הב' כדי להוציא את הרבים ידי חובתו).
²²⁷ מחזור ויטרי ריש ס"י מו (חצות לילה, כשישראל עומד לעסוק בתורה, נוטל את ידיו ומברך על נטילת ידים, ואשר יצר כו' אם נפנה, וכל הברכות שלאחריו, ומברך על התורה). **רא"ש בתשובה** כלל ד ס"י א (והמשכים ללמוד, יברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה וכל סדר הברכות עד ברכת התורה, וברכת התורה בכלל, וילמוד). טור ושו"ע ס"י"ג (המשכים קודם אור היום, מברך כל סדר הברכות).

עיין ס"י מו ס"ב (נהגו לסדרם בבית הכנסת), **ובב"י שם** ד"ה ולפי, **בשם הר"ן** פסחים ד, א (שסדר ברכות הללו ברכות השבח על מנהגו של עולם, ואפילו לא שמע שכוי מברך עליו, וכן בכולן). **וכ"מ בתשובות מהרי"ל סימן קנ"ג** אות ט (ומנהג דילי בהשכמה ובסליחות, לברך על נטילת ידים ואשר יצר ואלהי נשמה כו', ואחר כך ברכת התורה ויברך ואלו דברים, והשאר אני ממתין עד היום).

התמיד, עיין סי' א'²²⁸, שימתין מלאמרה עד שיאור היום²²⁹. ואם שמע קול תרנגול, יכול לברך הנותן לשכוי בינה מיד אחר חצות לילה²³⁰.

וכן הוא לעיל סוף ס"ז (ברכות השחר זמנן הוא גם כן קודם אור היום, מיד שניעור משנתו). וכן הוא בפסקי הסדור (אבל אם ישן בלילה ונתחייב בהן, יכול לברך מיד שנתחייב בהן, ובלבד שיהיה מחצות לילה ואילך).

*

כבר נתבאר לעיל סי' מו ס"ז דין "כל ברכות השחר אם לא נתחייב באחד מהן", והובאו שם ג' דעות, ומסיים כדעה הג' (ויש אומרים שאפילו לא נתחייב בהן כלל יברך כולן כסדרן, מפני שאין הברכות על הנאת עצמו בלבד, אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם, ואם הוא אינו נהנה אחרים נהנין. וכן המנהג פשוט, ואין לשנות). ולענין זמנה של ברכה זו (הן בברכת התורה והן בשאר ברכות השחר) יש הפרש בין היה ניעור כל הלילה לבין השכים קודם אור היום, כמבואר במ"א ס"ק יב (אף שלא ישן, כשמאיר היום צריך לברך ... ואם ישן והשכים קודם עלות השחר ... שמברך אותם קודם היום).

וכן הוא לעיל סי' ז' (ברכות השחר זמנן הוא גם כן קודם אור היום, מיד שניעור משנתו. ואם היה ניעור כל הלילה צריך לברך כשיאור היום). וכן הוא בפסקי הסדור (שאם ניעור כל הלילה ולא נתחייב בהן, אינו מברך אלא אחר שיעלה עמוד השחר, אבל אם ישן בלילה ונתחייב בהן, יכול לברך מיד שנתחייב בהן, ובלבד שיהיה מחצות לילה ואילך ... ברכת התורה ... מי שישן בלילה מברך בקומו מחצות הלילה ואילך. ואם ניעור כל הלילה, מברך כשיאור היום, כמו כל ברכת השחר).

וטעם החילוק בינם יש לומר בפשטות, כדלעיל סי' מו ס"ז (מפני שאין הברכות על הנאת עצמו בלבד אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם), ולכן אם היה ניעור כל הלילה, זמן הברכה כשיאור היום, כדלקמן סי' נח ס"ב (משעלה עמוד השחר שאז מקצת בני אדם רגילים לקום ממטתם). אבל אם ישן בלילה והשכים קודם אור היום (מחצות ואילך), תחלת היום אצלו "מיד שניעור משנתו". וזהו פירוש הדברים בסדור שם "שאם ניעור כל הלילה ולא נתחייב בהן ... אם ישן בלילה ונתחייב בהן", שאם ישן בלילה, אזי נתחייב בו "מיד שניעור משנתו".

אלא שבקצות השלחן סי' ה ס"ו הוסיף בחצאי רבוע (לפיכך הקמים באשמורת ומברכין הברכות קודם שיעלה עמוד השחר, צריכין לזוהר שיתחייבו בכל הברכות, ואם לא נתחייבו בכולן, לא יברכו אותן הברכות שלא נתחייבו בהן עד אחר שיעלה עמוד השחר).

ולענין נראה יותר לפרש כאמור לעיל, שכיון שישן, במילא נתחייב בהן מיד, אפילו לא פשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, כאמור כאן (המשכים קודם אור היום יכול לברך כל סדר הברכות), וכמובא לעיל מפסקי הסדור (מי שישן בלילה מברך בקומו מחצות הלילה ואילך. ואם ניעור כל הלילה, מברך כשיאור היום, כמו כל ברכת השחר). וכמובא לעיל (הערה 221) מכתבי האריז"ל (כל החיי ברכות שיש מן על נטילת ידים עד סוף ברכת התורה כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אע"פ שלא נתחייב הוא בהם ... אפילו אם האדם לא ישן בלילה, או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה, צריך לברך בכל יום כולן אע"פ שלא נתחייב בהם, לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו).

וראה מה שדנתי בזה בדובר שלום ע' מ ואילך.

²²⁸ מהדורא קמא ס"יג (פרשת הקרבנות לא יאמר אלא ביום, לפי שאין מקריבין קרבן בלילה), ומהדורא בתרא ס"ט (וכשיאמר פרשת הקרבנות, יאמר ביום, שהוא זמן הקרבנות, ולא בלילה). וכן הוא לקמן סי' מח ס"א (פרשת הקטורת אחר פרשת התמיד ... יכול לומר הכל בביתו משיאור היום).

²²⁹ שו"ת הרא"ש שם (ופרשת התמיד לא יקרא עד שיאיר היום, וכן אשר נתן לשכוי בינה, לא יברך אלא ביום). טור ושו"ע שם (חוץ מברכת הנותן לשכוי בינה ופרשת התמיד, שימתין מלאומרם עד שיאור היום).

והיינו כיון שברכה זו אינו תלויה בשינה, כי אם בשמיעת קול תרנגול, ולכן אף אם השכים קודם אור היום, לא יברך הנותן לשכוי בינה עד שישמע קול תרנגול או עד שיאור היום.

²³⁰ זהר ויקהל קצה, ב (רבי אלעזר ורבי יוסי הוו יתבי ליליא חד וקא מתעסקי באורייתא עד לא אתפליג ליליא, אדהכי קרא גברא, בריכו ברכתא, אמר ליה רבי אלעזר השתא הוא זמנא דקודשא בריך הוא עאל בגנתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקיא). וכתבי האר"י בשער הכונות ענין ברכת השחר (ברכת הנותן לשכוי בינה ... אנו מברכין ברכה זו אחר חצות לילה). פרי עץ חיים שער הברכות פ"ז. מ"א ס"ק יג (ובכתבים איתא שיוכל לומר הנותן לשכוי מיד אחר חצות לילה, וכ"מ בזוהר ויקהל ע' שמ"ב. ונראה לי דוקא אם שמע קול תרנגול).

אמנם בפסקי הסדור לא הביא חילוק זה, וכתב סתם (כל הברכות הללו מברך אפילו לא נתחייב בהן, כגון שניעור כל הלילה ולא פשט בגדיו ולא לבש אחרים. אלא שאם ניעור כל הלילה ולא נתחייב בהן, אינו מברך אלא אחר שיעלה עמוד השחר, אבל אם ישן בלילה ונתחייב בהן, יכול לברך מיד שנתחייב בהן, ובלבד שיהיה מחצות לילה ואילך. ואם ניעור כל הלילה ושמע קול תרנגול מחצות ואילך, יכול לברך הנותן לשכוי בינה. אבל על שמיעה שקודם חצות לא יברך, אלא ימתין עד אחר שיעלה עמוד השחר).

ומ"ש "כל הברכות הללו" קאי גם על ברכת הנותן לשכוי בינה (המופיעה ראשונה אחר הלכה זו בסדור), שכולם "מברך אפילו לא נתחייב בהן"; ולא חילק בין ברכת הנותן לשכוי בינה לבין שאר ברכות השחר, אלא לענין ניעור

ולכתחלה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד, ואם אין לו מים יכול לברך וללמוד בלא נטילה²³¹. רק שינקה ידיו בצרור או בעפר או בקורה, כמו שנתבאר בסימן ד'²³²:

נשים בברכות התורה

י נשים מברכות ברכות התורה²³³, שהרי חייבות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן, והיאך ליזהר מכל לא תעשה²³⁴ שהן מוזהרות בהן כאנשים²³⁵, (ועוד שברכת התורה מברכין קודם פרשת התמיד²³⁶, ובקריאת פרשת התמיד הן שוות לאנשים²³⁷, שהרי תפלה במקום תמיד תקנוה²³⁸ [והן²³⁹

כל הלילה, כאמור שם "ואם ניעור כל הלילה ושמע קול תרנגול מחצות ואילך, יכול לברך הנותן לשכוי בינה. אבל על שמיעה שקודם חצות לא יברך, אלא ימתין עד אחר שיעלה עמוד השחר".²³¹ **אגור** סי' ג (הרא"ש פסק במסכת ברכות בסוף, שאדם יכול לברך כל הברכות השייכות קודם התפלה בלי נטילת ידים ... ואם אין לו מים לפי שעה, כדאי הוא הרא"ש לסמוך עליו בשעת הדחק). רמ"א סי"ג (ולכתחילה יטול ידיו קודם שיברך ללמוד. ואם לא היה לו מים, יכול ללמוד ולברך בלא נטילה, כמו בשאר ברכות שמברך קודם נטילה).²³² מהדורא קמא סי"ג (ואם אין לו מים כלל ... אם היה ישן על מטתו ערום, אסור להזכיר [שום] שם מ'ז' שמות שאינן נמחקין, או להוציא דברי תורה מפיו, עד שינקה את ידיו בכל מידי דמנקי, משום דמסתמא נגע במקומות המכוסים שבאדם), ומהדורא בתרא סי"א (לתלמוד תורה ולהזכרת השם בשאר ברכות, חוץ מקריאת שמע ותפלה, אין צריך לחזר אחר מים, אלא די לנקות ידיו בכל דבר שמנקה).
ויש בזה שני פרטים:

(א) כמובא לעיל מסי' ד (אם היה ישן על מטתו ערום, אסור להזכיר [שום] שם מ'ז' שמות שאינן נמחקין, או להוציא דברי תורה מפיו, עד שינקה את ידיו בכל מידי דמנקי).

(ב) אפילו ישן במלבושיו, ואין חשש שנגע במקומות המטונפים, נתבאר לעיל סי' א מהדורא בתרא סי"ז (בזוהר החמירו מאד שלא לברך ולא ללמוד ... בעוד רוח הטומאה שורה על הידים קודם נטילת ידים שחרית ... ומכל מקום אם אירע מקרה שאין לו מים ליטול ידיו ג' פעמים כראוי להעביר רוח הטומאה כשמשכים בלילה, חלילה לו ליטול מדיברי תורה עד שיאיר היום ויטול ידיו ג' פעמים, אלא יטול מעט, או ינקה בכל מידי דמנקי, ויברך וילמוד כדין התלמוד והפוסקים).

וכן הוא בפסקי הסדר הלכות נטילה שחרית סי"ז-י (בזוהר החמירו מאוד שלא להזכיר השם בברכות, ולא ללמוד, וכן שלא ליגע במלבושיו, וכן שלא לילך ד' אמות, בעוד שרוח הטומאה שורה על הידים קודם נטילת ידים שחרית. ומכל מקום אם אירע מקרה שאין לו מים ליטול ידיו ג' פעמים כראוי כשמשכים בלילה, חלילה לו לבטל מדברי תורה עד שיאיר היום ויטול ידיו כראוי, אלא יטול מעט או ינקה בכל דבר שמנקה כדין התלמוד).

²³³ שו"ת **מהרי"ל** החדשות סי' מה (תמהת על הנשים שמברכות ברכת התורה ... הא לאו פירכא היא ותשובתך בצידך ... הרי בהקדמת סמ"ק כתב, שיש להן ללמוד מצות הנוהגות בהן ... ועוד נראה דעדיף משאר מצות שפטורות מהן, דרבנן תקנו פרשת וידבר [ה' אל משה] נגד התמיד, כדאמר מר כל העוסק בפרשת עולה כו', ואטו נשים מי לא מחייבי בתמיד וקרבתו כמו אנשים, הא חייבות בתפילות, וכנגד תמידין תקנו, ואם כן מחייבי נמי לסדר ענייני קרבנות, קראי). **אגור** סי' ב (כתב מהר"י מולך, הא דנשים מברכות ברכת התורה אף על גב שאינן חייבות ... כי הן מברכות על קריאת הקרבנות, ותפלה כנגד קרבנות תקנום, והם חייבות בתפלה, ואם כן חייבות גם כן בקריאת העולה והקרבתו. וכל שכן לדברי הסמ"ק] שכתב, שהנשים חייבות ללמוד הדינין השייכין להן). שו"ע סי"ד (נשים מברכות ברכת התורה). ט"ז סי' ק י דאע"פ שאינם חייבים בלימוד ... כי הם חייבות לומר פרשת התמיד, שהוא במקום הקרבן. וכל שכן לסמ"ק], דסבירא ליה נשים חייבים ללמוד דינין השייכים להם (בי"י). מ"א סי' יד (דהא חייבות ללמוד דינין שלהם, כמ"ש ביו"ד סימן רמ"ו סי"ו. ועוד דחייבות לומר פרשת הקרבנות, כמו שחייבות בתפלה, ואם כן קאי הברכה על זה (בי"י בשם אגור)).

²³⁴ הקדמת סמ"ק (כתב ושלח באשכנז מורינו רבינו הרב ר' יצחק החסיד בר יוסף מקורביל ... לנשים, המצות הנוהגות להם עשה ולא, ותועיל להן הקריאה והדקדוק בהן כאשר יועיל עסק התלמוד לאנשים).

וכן הוא לקמן סי' קפז סי"ז (שגם הנשים צריכות ללמוד מצות שלהן לידע היאך לעשותן, והאיך ליזהר מכל לא תעשה שבתורה, שהן מוזהרות בהן כאנשים, כמו שנתבאר בסי' מ"ז). ה"ל ת"ת פ"א הי"ד (ומכל מקום גם הנשים חייבות ללמוד הלכות הצריכות להן, לידע אותן, כמו דיני נדה וטבילה ומליחה ואיסור יחוד וכיוצא בהם, וכל מצות עשה שאין הזמן גרמא, וכל מצות לא תעשה של תורה ושל דברי סופרים, שהן מוזהרות בהן כאנשים), ובציונים שם כתב רבינו (אגור בשם ספר המצות, והוא בסמ"ק בהקדמה).

וראה לקוטי שיחות ח"ד ע' 37 ואילך. שם ע' 149 ואילך. ח"ז ע' 49 הערה 11. חל"א ע' 96 בשוה"ג. שלחן המלך ע' פו ואילך.

²³⁵ משנה קידושין כט, א (וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא, אחד האנשים ואחד הנשים חייבין, וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שלא הזמן גרמא, אחד האנשים ואחד הנשים חייבין).

²³⁶ כדלעיל סי' מו סי"ח (יש מקומות שנוהגין לסדר ברכות התורה קודם פרשת תמיד).

חייבות בתפלה כמו אנשים, כמו שיתבאר בסימן ק"ו²⁴⁰):

מח אומרים פרשת התמיד, ופסוקי קרבן שבת אומרים אצל פרשת התמיד

ובו ג' סעיפים

א נהגו כל ישראל²⁴¹ וקבעו חובה על עצמן²⁴² לקרות פרשת התמיד בכל יום²⁴³ קודם התפלה, שעל ידי הקריאה זו מעלה הקב"ה עליהם כאלו הקריבו קרבן תמיד במועדו²⁴⁴, כמו שנתבאר בסי' א'²⁴⁵. וטוב לומר גם פרשת הקטורת אחר פרשת התמיד²⁴⁶, כמו שנתבאר שם. ויש נוהגין לומר²⁴⁷ אביי הוה מסדר סדר המערכה וכו'²⁴⁸ ורבון העולם²⁴⁹ וכו'.

ואם אי אפשר לומר הכל בצבור, מפני שהצבור אין אומרים אלא פרשת התמיד בלבד, יכול לומר הכל בביתו משיאור היום²⁵⁰, ולחזור ולקרות פרשת התמיד עם הציבור. ואין לחוש שיהיה נראה כמקריב ב' תמידין ועובר בכל תוסיף, לפי שבקריאה אין בה משום כל תוסיף²⁵¹. ועל צד היותר טוב יכוין בפעם הב' שהוא כקורא בתורה²⁵². וטוב לומר פרשת הקרבנות מעומד²⁵³, דוגמת הקרבנות שהיה

עין ב"י ד"ה כתוב בתשובות בשם הרשב"א בתשובות ח"ז סי' תקמ (ואל תקשה עלי מברכת התורה בשני וחמישי בשבת בבית הכנסת שמברכין לפני ולאחריה, דהתם תקנת משה ועזרא ועל התקנות מברכין לפני ולאחריהם כדמברכין בהלל ומקרא מגלה), **דקריאה בצבור משום דתקנה היא מברכין לפני וגם לאחריה**, וכמבואר בטושו"ע סי' קלט (כל הקורים מברכים לפני ולאחריה), **משא"כ פרשת תמיד, (עין רא"ש) פ"ק דברכות סי"ג** (ואף על פי שאותו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו, אף על פי שכבר בירך כל הברכות קודם פרשת קרבנות. לא דמי, דאותה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור כמו שנתקנה ברכה לאחריה, וכמו שתקנו אשר בחר בבניאים למפטיר), **שאינו חוב כל כך לברך עליה, וצ"ע**.

והיינו שברכת התורה באנשים אינה מטעם התקנה, כמו בקריאת התורה, אלא מטעם ברכת מצות תלמוד תורה, ומצוה זו אינה בנשים להצריכן ברכה. וגם אמירת התמיד בנשים אינה תקנה וחוב כל כך לברך עליה, ואם כן צ"ע מהו ההכרח לומר שזה מחייבן לברך עליה.

ואפשר שמטעם זה בא קטע זה בין חצאי עיגול, כהכלל המובא בשארית יהודה או"ח סי' ו (שמעתי מפי קדשו פעמים רבות, דכל ספק העמיד בתוך חצאי עיגול, ודעתו היתה לחזור ולשנות פרק זה לראות אם צדקו דבריו).²³⁷ שכמו שהן חייבות בתפלה כמו אנשים, כן הן חייבות בקריאת פרשת התמיד כמו אנשים.

ע"י תהלה לדוד סק"ט. יגדיל תורה (ג.י.) ו ע' נא.

²³⁸ כדלקמן רס"י פט (אנשי כנסת הגדולה תיקנו להתפלל בכל יום שלשה תפלות של י"ח ברכות שהתפללו האבות וקבעו שתיים מהן חובה שהן שחרית ומנחה כנגד ב' תמידין שהן חובה בכל יום). סי' צח, ד (התפלה היא במקום קרבן).

²³⁹ במקור נדפסו תיבות אלו לפני המוסגר. וראה שו"ע אדה"ז המבואר, שכנראה נדפסו שם בטעות, ותיבות אלו מקומן כאן".

²⁴⁰ סעיף ב (נשים ועבדים אף על פי שפטורים מקריאת שמע חייבים בתפלה).

²⁴¹ סדר רב עמרם. **רמב"ם** הלי תפלה פ"ז הי"א וסדר התפלה בתחילתו. טור. רמ"א ריש הסי'.

²⁴² שבלי הלקט רס"י ה בשם ר' בנימין. טור. **ועי' ב"י סוף סי' מז** מאגור סי' ב בשם שו"ת מהרי"ל החדשות סי' מה. **וב"י סי' מט בשם הרב רבינו יונה** ברכות י, ב.

²⁴³ ראה גם לקמן רס"י נ. לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ט.

²⁴⁴ תענית כז, ב. מגילה לא, ב. טור. לבוש סי"א. וכ"ה בנוסח רבון העולמים. וראה לקמן רס"י נ שכ"ה גם ע"י לימוד הלכות הקרבנות.

²⁴⁵ מהדורא קמא סי"א. מהדורא בתרא סי"ט.

²⁴⁶ ראה גם לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ט.

²⁴⁷ על הכל סי' א בשם מהר"ם מרוטנבורג. **טור** ורמ"א. וכ"ה בנוסח הסידור.

²⁴⁸ יומא לג, א. וגירסת רבינו: הוה מסדר. וכ"ה במשנת חסידים תפלה העשיה פ"ז אות א. סידור האריז"ל (ר' שבת).

²⁴⁹ ובנוסח הסידור: רבון העולמים, כבטור ורמ"א שם.

²⁵⁰ כדלעיל סי' מז סי"ט ושי"נ.

²⁵¹ **ב"י**.

²⁵² **טור** ורמ"א שם. מ"א סי"ק א.

מעומד²⁵⁴ :

ב בשבת נוהגין לומר פסוקי קרבן מוסף שבת אחר פרשת התמיד²⁵⁵. ואף על פי שעדיין לא התפללו שחרית²⁵⁶, ואסור להקדים מוסף לתמיד של שחר²⁵⁷. מכל מקום הרי אמרו כבר פרשת התמיד, ואם תחשב אמירת הפסוקים של מוסף להקרבה גם אמירת פרשת התמיד נחשבה להקרבה.

אבל בראש חודש ויום טוב אין צריך להזכיר פסוקי קרבן מוסף אצל פרשת תמיד²⁵⁸, מפני שקורין בתורה בפסוקי מוסף. ובמדינות אלו נוהגין שמזכירין גם בראש חודש כדי לפרסם שהוא ראש חודש²⁵⁹ :

ג נהגו המדקדקים להתנועע בשעה שקורין בתורה²⁶⁰, דוגמת התורה שנתנה ברתת, כמ"ש²⁶¹ וירא העם וינועו וגו'. וכן עושים בשעה שמתפללין²⁶², על שם כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך²⁶³.

ויש מי שאומרים²⁶⁴ שאין להתנועע אלא בפסוקי דזמרה, שהם שבח והלל²⁶⁵, אבל לא בתפלת י"ח. רק בחתימת הברכות נוהגין קצת להתנועע בנחת²⁶⁶, לקיים מפני שמי נחת הוא²⁶⁷. ולענין מעשה, היאך שיעשה יעשה, ובלבד שיכוין²⁶⁸ :

מט שיכול לומר קריאת שמע בעל פה

ובו סעיף אחד

א נהגו לקרות פרשת הקרבנות²⁶⁹, וכן שאר פסוקים כגון זמירות ושירת הים²⁷⁰ וקריאת שמע²⁷¹, וכיוצא בזה, הכל בעל פה²⁷². ואע"פ שאמרו חז"ל²⁷³ דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם בעל פה,

²⁵³ מ"א ריש הסי'. עמק הברכה סוף סדר הקרבנות.

²⁵⁴ זבחים כג, ב. רמב"ם הלי' ביאת מקדש פ"ה הטי"ז-יז. וכ"ה לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ד, אבל במהדורא בתרא סי"ט פסק שאצ"ל מעומד. ועיי' אגרות קודש חיי"א ע' שכה. ולענין מזמור לתודה עיי' לקוטי שיחות חיי"ב עמ' 28 העי' 52.

²⁵⁵ סדר רב עמרם. **טור ושו"ע** סי"א. ובנוסח הסידור לא הובאו פסוקים אלו אחר פר' התמיד (עפ"י סי' הכוונות ענין נוסח התפלה). כ"א בתפלת מוסף ולאחרי מוסף פר' לחם הפנים. ועיי' לעיל סי' א מהדורא בתרא סוף סי"ט.

²⁵⁶ מ"א סי"ק ב.

²⁵⁷ פסחים נח, ב. וש"י. וראה גם לקמן סי' רפו סי"א.

²⁵⁸ ספר האשכול הלכות ברכות השחר. **כל בו** סי' ב וארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' יא. ש"ע.

²⁵⁹ **רמ"א** סי"א. טור ושו"ע סי' תכא. ובסידור לא הובאו פסוקים אלו.

²⁶⁰ **הרב דוד אבודרהם** ברכות השחר. רמ"א. וראה זוהר במדבר ריח, ב. ואילך.

²⁶¹ יתרו כ, יח. וראה ברכות כב, א.

²⁶² המנהיג דיני תפלה סי' מז. ספר חסידים סי' נז. שבלי הלקט סי' יז (דין תפלה בלחש) בשם מעשה המרכבה. ריקנטי פ' יתרו. ארחות חיים הלכות בית הכנסת סי' כט. רמ"א שם. וראה מנהגי מהרי"ל הלכות תפלה עמ' תלו. הובא במ"א סי"ק ד.

²⁶³ תהלים לה, י.

²⁶⁴ **מהרמ"ע** מפאנו בתשובה סי' קיג. שלי"ה עניני תפלה (בתחילתו). מ"א שם.

²⁶⁵ ראה שבת קיח, ב ולקמן רס"י נא שפסוקי דזמרה נקראים הלל.

²⁶⁶ מהרמ"ע בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי חלק א סי' לג. מ"א שם.

²⁶⁷ מלאכי ב, ה.

²⁶⁸ מ"א שם.

²⁶⁹ ראה לעיל רס"י מח.

²⁷⁰ ראה לקמן רס"י נא.

²⁷¹ ראה לקמן סי' נח ואילך.

²⁷² טור ושו"ע. לבוש. ולענין פסוקי המוספין עיי' לקמן סי' תפח סי"ח. ולענין מפטיר עיי' לקמן סי' רפד סי"ד.

²⁷³ **גיטין ס**, ב. וראה גם לקמן סי' רפד שם. הלי' ת"ת פ"ב ה"ג.

מכל מקום כל דבר שהוא שגור ורגיל בפי הכל כגון אלו שאמרנו מותר²⁷⁴. אבל אם לא שגור בפי הכל, אע"פ ששגור בפיו, אסור²⁷⁵.

ויש אומרים שטעם המנהג הוא²⁷⁶, שלא אסרו לומר דברים שבכתב בעל פה אלא שאומר כדי להוציא אחרים ידי חובתם²⁷⁷ (אבל כל אחד לעצמו מותר. ויש לזהר כסברא הראשונה²⁷⁸, אבל המקיל כסברא האחרונה אין צריך למחות בידו²⁷⁹).

וסומא מותר לקרות בעל פה לדברי הכל²⁸⁰, משום עת לעשות לה' הפרו תורתך²⁸¹:

נ טעם למה אומרים משנת איזהו מקומן

ובו ג' סעיפים

א קבעו לשנות אחר פרשת התמיד²⁸² פרק איזהו מקומן²⁸³ וברייתא דרבי ישמעאל²⁸⁴, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא משנה ותלמוד²⁸⁵, דברייתא דרבי ישמעאל היא במקום תלמוד, שהמדרש כתלמוד²⁸⁶, ומפני שהיא תחלת תורת כהנים שהוא ראש לכל פרשת הקרבנות קבעוה אצל הקרבנות²⁸⁷. וכן משנת איזהו מקומן קבעוה אחר התמיד. משום שנאמר²⁸⁸ ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, וכי בכל מקום מקטירין ומגישין, אלא אלו תלמידי חכמים שעוסקין בהלכות עבודה בכל יום בכל מקום שהם מעלה אני עליהם כאלו מקטירים ומגישים לשמי²⁸⁹. ועוד מפני שבפרק זה אין בו מחלוקת²⁹⁰, והוא משנה ברורה למשה מסיני:

ב אין קריאת פרק זה וברייתא זו עולה ללימוד משנה ותלמוד אלא למי שמבין²⁹¹. אבל מי שאינו מבין, צריך ללמוד ולהבין, שאם לא כן אינו נחשב ללימוד, שאף בתפלה מוטב להתפלל בלשון שמבין²⁹², אלא שיש לומר שאף שהוא אינו מבין הקב"ה יודע כוונתו ומבין, אבל אם אומר המשנה

²⁷⁴ ר"ת. הובא במדכ"י גיטין שם רמז תז. טור בשם דודו ר' חיים באור זרוע הלכות תפילין (ח"א סי' תקמה). שו"ע.

²⁷⁵ אור זרוע שם. דרכי משה. מ"א.

²⁷⁶ רא"ש הובא בטור. תוס' תמורה יד, ב ד"ה דברים. לבוש.

²⁷⁷ תענית כח, א. תוספות ישנים ביומא ע, א ד"ה ובעשור.

²⁷⁸ מ"א.

²⁷⁹ רדב"ז ח"ד סי' קלה הובא במ"א. וראה גם פרי"ח. חקרי הלכות ח"ו י, ב.

²⁸⁰ תוספות ב"ק ג, ב ד"ה כדמתרגם. מ"א.

²⁸¹ תהלים קיט, קכו.

²⁸² תשובת רב נטרונאי (סי' ט, ובאוצה"ג ברכות חלק התשובות סי' שסט). סדר רב עמרם. תוס' קידושין ל, א ד"ה לא צריכא. רא"ש קידושין פ"א סי' מג. טור ושו"ע. וראה גם לעיל סי' א מהדורא בתרא ס"ט. וראה לקמן סי' נד סוף ס"ד בענין הקדיש שלאחריו.

²⁸³ זבחים פרק ה.

²⁸⁴ תורת כהנים ריש פ"ו ויקרא.

²⁸⁵ קידושין ל, א. וראה גם לקמן רס"י קנה. הלי' ת"ת פ"ב ה"א. קו"א שם פ"א סוף סק"א.

²⁸⁶ עי' הלי' ת"ת פ"א ה"ד. פ"ב ה"א ושי"נ. וראה גם לעיל סי' מז ס"ב.

²⁸⁷ טור. לבוש. וראה ב"ח. פרישה ס"ק ג.

²⁸⁸ מלאכי א, יא.

²⁸⁹ מנחות קי, א. וראה לעיל רס"י מח, שבפסוקי הקרבנות אמרינן ונשלמה פרים שפתינו.

²⁹⁰ חידושי רא"ה ברכות לב, א. ב"י. לבוש. עי' חקרי הלכות ח"ו יא, ב.

²⁹¹ מ"א ס"ק ב. וראה גם הלי' ת"ת פ"ב הי"ג.

²⁹² עי' הטעם לקמן סי' קא ס"ה.

ואינו מבין, אינו נקרא לימוד כלל:

ג יש מקומות שאין אומרים איזהו מקומן בבית האבל²⁹³, מפני שאסור בתלמוד תורה. ואין זה נכון, שכל שהוא סדר היום אין בו משום תלמוד תורה לאבל²⁹⁴, כמו שיתבאר בסימן תקנ"ד²⁹⁵ וביו"ד סימן שפ"ד:

נא דיני תפלה מברוך שאמר עד ישתבח

ובו י"ג סעיפים

פסוקי דזמרא

א תיקנו לומר פסוקי דזמרה בכל יום²⁹⁶, דהיינו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל וגו'²⁹⁷, כדי לסדר שבחו של מקום ברוך הוא תחלה ואחר כך יתפלל²⁹⁸. כי כן עשה משה רבינו עליו השלום בתפלתו²⁹⁹, שאמר תחלה אתה החילות להראות את עבדך את גדלך וגו'³⁰⁰ ואחר כך אעברה נא וגו'³⁰¹. וכדי לעמוד בתפלה מתוך שמחה של מצוה³⁰².

ולמה בחרו במזמורים אלו³⁰³, לפי³⁰⁴ שאמרו³⁰⁵ כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים³⁰⁶ בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא, ואגב אותו מזמור תקנו לומר עד סיום תהלים, שיש שם י' פעמים הללויה³⁰⁷, כנגד עשרה הילולים שבספר תהלים³⁰⁸, ניצוח ניגון שיר וכו'.

ותקנו ברכה לפניהם ולאחריהם³⁰⁹, לפניהם ברוך שאמר ואחריהם ישתבח.

ויש מקומות שנוהגין להוסיף הודו לה' קראו בשמו³¹⁰, כאשר הוא כתוב בספר דברי הימים³¹¹, לפי³¹²

²⁹³ כנסת הגדולה ומ"א ס"ק א.

²⁹⁴ ולענין ברכת התורה עיי' לעיל סי' מו ס"ח וש"נ.

²⁹⁵ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, וראה טושו"ע שם ס"ד. וראה ס' המנהגים - חב"ד ע' 47 לענין תשעה באב.

²⁹⁶ שבת קיח, ב. טור. לבוש ס"א.

²⁹⁷ מס' סופרים פי"ז הי"א. רי"ף פ"ה דברכות (כג, א) ופט"ז דשבת (מד, א). רא"ש ברכות שם סי' ה. רמב"ם (ראה כס"מ) פי"ז מהל' תפלה הי"ב. טור. לבוש שם.

²⁹⁸ שו"ת ר' נטרונאי סי' יב. טור. לבוש ס"א. ב"ח. וראה גם לקמן ס"ד. רס"י נב. ועיי' סי' קיב ס"א.

²⁹⁹ ר' שמלאי ברכות לב, א.

³⁰⁰ דברים ג, כד.

³⁰¹ שם ג, כה.

³⁰² תוספו' ברכות לא, א ד"ה רבנן. רא"ש ברכות פי"ד סי' ב. טור סי' צג. וראה גם לקמן סי' צג ס"ב וש"נ.

³⁰³ ב"ח בפירוש הטור. לבוש שם.

³⁰⁴ סדר רב עמרם. הובא ברא"ש ברכות פ"ה סי' ו. וראה גם שם פ"א סי' ו. וראה הרב רבינו יונה ברכות לב, א ד"ה ותקינו.

³⁰⁵ ר' אבינא ברכות ד, ב. וראה גם לקמן ס"ח, ס"ט. סי' נב ס"א. סי' נה ס"א.

³⁰⁶ כ"ה גם בסי' נה שם. ולקמן ס"ט השמיט "ג"פ". וראה לקוטי שיחות ח"י"ח ע' 352 הערה 14. קובץ הערות וביאורים נח ע' ז.

³⁰⁷ כל בו סי' ד. ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' ל. ב"י.

³⁰⁸ פסחים קיז, א.

³⁰⁹ סדור רס"ג עמ' לב ואילך. רי"ף ורא"ש ברכות פ"ה סי' ה. רמב"ם הלכות תפלה פי"ז הי"ב. טור ושו"ע ס"א. וראה גם לקמן ס"ד. סי' נג ס"ב. סי' נד ס"א.

³¹⁰ מסכת סופרים פי"ז הי"א. סדר רב עמרם גאון (בתפלת שבת). סדור הר"ש מגרמייזא עמ' כב (בשבת). מחזור ויטרי עמ' 61.

³¹¹ א. טז, ח ואילך.

שדוד קבעו לאומרה בכל יום לפני הארון³¹³.

ומזמור לתודה³¹⁴, לפי³¹⁵ שכל השירות עתידין להבטל חוץ ממזמור לתודה³¹⁶, ולכן יש למשוך אותו בנגינה³¹⁷. ונוהגין במדינות אלו שלא לאומרה בשבת ויום טוב³¹⁸, מפני שאין תודה קריבה בהן³¹⁹. וכן בימי הפסח³²⁰ אין תודה קריבה³²¹, משום חמץ שבה. וכן בערב פסח, כמו שיתבאר בסי' תכ"ט³²². וכן בערב יום כפור, כמו שיתבאר בסי' תר"ד³²³. אבל בט' באב אומרים אותו³²⁴, שהרי בזמן שבת המקדש היה קיים היו מקריבין תודה גם בט' באב. ויש שמוסיפין עוד פסוקים אחרים³²⁵, וכל מקום ומקום לפי מנהגו.

ויש נוהגין לומר כל הפסוקים והמזמורים שמוסיפים קודם ברוך שאמר³²⁶. ובמדינות אלו נוהגין לאמרם אחר ברוך שאמר, כדי שיהיה לכולם ברכה לפנייהם ולאחריהם³²⁷.

ונוהגין להוסיף קודם ברכת ישתבח ויברך דוד, עד מהללים לשם תפארתך³²⁸, כאשר הוא בספר דברי הימים³²⁹. ויברכו שם כבודך, עד שירת הים³³⁰, כאשר הוא בספר נחמיה³³¹. ושירת הים³³², לפי שכל

---

³¹² סדור הר"ש מגרמייזא. ספר האשכול הלכות פסוקי דזמרה. הובא בארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' יח. **טור**. לבוש ס"ה.

³¹³ סדר עולם רבא פי"ד.

³¹⁴ סדור רש"י סי' תיז. מחזור ויטרי עמ' 62. המנהיג דיני תפלה סי' כא. טור וש"ע סי' ט. עיי' לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ד שצ"ל מעומד.

³¹⁵ ר' נתן בר' יהודה בספר המחכים. **ארחות חיים** הלכות מאה ברכות סי' כו. **ב"י**. שו"ע שם.

³¹⁶ ויק"ר ט, ז.

³¹⁷ ראה גם לקמן סי"ב. סי' רפא ס"ג-ד.

³¹⁸ שבלי הלקט סי' עו בשם רש"י בסדור רש"י סי' תיז וסי' תצד. מחזור ויטרי שם ובסי' קיח. **טור**. רמ"א סי' ט. וכ"ה בסידור.

שכן נתבאר לעיל סי' א מהדורא קמא סי"ז (בערב הפסח ובחול המועד של פסח ובערב יום הכיפורים לא יאמר פרשת תודה, מפני שלא היתה תודה קריבה בימים ההם). וכן הוא כאן באמירת מזמור לתודה.

ואף שאמירת מזמור לתודה אינו לשם קרבן, אלא "לפי שכל השירות עתידין להבטל חוץ ממזמור לתודה", נתבאר בלקוטי שיחות חיי"ב ע' 29 (כיון שמזכירים על ידי האמירה את הקרבן תודה, אין לאמרו בזמן שלא הקריבו קרבן תודה בזמן שבת המקדש היה קיים).

וכן הוא לקמן סי' תכט סעיף יג (בערב פסח וחולו של מועד אין אומרים מזמור לתודה, מטעם שנתבאר בסי' נ"א עיי"ש). סי' תרד סעיף ו (ואין אומרים בו מזמור לתודה, מטעם שנתבאר בסימן נ"א עיי"ש). פסקי הסדור (אין אומרים מזמור לתודה בשבת וביום טוב, ולא בערב פסח ובחול המועד של פסח, ולא בערב יום כיפורים).

³¹⁹ תמורה יד, א. רמב"ם ה"ל ביאת מקדש פי"ד ה"ט (לענין שבת). ביצה יט, א-ב. רמב"ם ה"ל חגיגה פי"א ה"ח (לענין יו"ט).

³²⁰ **מנהגים** הלכות ערב פסח.

³²¹ ביצה שם. פסחים יג, ב.

³²² סעיף י"ג וש"נ.

³²³ סעיף ו וש"נ. וראה ח"י צמח צדק רח, ב. אגרות קודש ח"ג ע' עא-ב.

³²⁴ **רש"ל** בתשובה סי' סד. **מ"א** ס"ק יא.

³²⁵ **טור**.

³²⁶ סדר רב עמרם (בתפלת שבת).

³²⁷ טור. וכ"ה במחזור ויטרי. וראה על הכל סי' א בשם מהר"ם. וראה גם לקמן ס"ה. ובסי' נב ס"א. ובנוסח הסידור, הודו ועוד פסוקים לפני ברוך שאמר ומזמור לתודה ועוד פסוקים לאחריו. וכ"ה בכל בו סוף סי' ד. שער הכוונות ענין תפלת השחר.

³²⁸ סדור רש"י עמ' לג. רמב"ם סדר התפלה בתחילתו. מחזור ויטרי ע' 64. טור בשם תקון הגאונים. רמ"א סי"ז.

³²⁹ א כט, י-ג.

³³⁰ רוקח סי' שכ (לאחר מיכן תקנו).

אותם ט"ו לשונות של שבח הסדורות בברכות ישתבח דרשום חכמים מתוך שירת הים, ומתוך אותן פסוקים של ויברך דוד³³³:

ברוך שאמר

ב יש לומר ברוך שאמר בניגון³³⁴ ובנעימה, כי הוא שיר נאה ונחמד³³⁵. ותקנוהו אנשי כנסת הגדולה³³⁶ על ידי אגרת שנפלה מן השמים ומצאוהו כתוב בו. ויש בה פ"ז תיבות³³⁷, וסימנו ראשו כתם פ"ז³³⁸, וקבלו לאמרו מעומד אפילו ביחיד³³⁹. ועל פי הסוד³⁴⁰ יש לומר בפה עמו, ולא בפי עמו³⁴¹. בתשבחות בחיר"ק התי"ו. ויאחזו בב' ציצית שבטלית שהן כנגד פניו, בשעת אמירת ברוך שאמר³⁴²:

ג אם סיים ברוך שאמר קודם שסיים הש"ץ, עונה אחריו אמן³⁴³. ואין אמן זה חשוב הפסק בין פסוקי דזמרה לברכה שלפניהם, לפי שגם אמן שבח הוא וכעין זמרה³⁴⁴ (אבל אם עדיין לא סיים הברכה, לא יענה, שאין מפסיקין באמצע שום ברכה אפילו בעניית אמן, אלא באמן של האל הקדוש ושל שומע תפלה בלבד³⁴⁵, כמו שיתבאר בסימן ס"ו³⁴⁶). ויש מי שאומר³⁴⁷ שברכה זו של ברוך שאמר הואיל ואינה מוזכרת בתלמוד מפסיקין בה לכל אמן.

ואם סיים עם הש"ץ בבת אחת, יש אומרים³⁴⁸ שלא יענה אמן, מפני שהעונה אמן אחר ברכתיו הרי זה מגונה³⁴⁹. ואף שיש מקום לחלוק ולומר שאין זה עונה אמן אחר ברכתיו, שעכ"פ הוא עונה אחר

---

³³¹ ט, ה-יא.
³³² מחזור ויטרי סי' רסה ומנהיג סי' כד בשם הגאונים ומנהג כל הקהלות. ראה גם לעיל רס"י מט.
³³³ טור. לבוש סו"ס ט.
³³⁴ ראה גם בסעיף הקודם וש"נ.
³³⁵ **טור**. מנורת המאור כלל צג. לבוש ס"א.
³³⁶ **תולעת יעקב** (סוד פסוקי דזמרה) בשם אור זרוע (לר' משה די ליאון). בי"ח סי' נג. ט"ז ס"ק א. וראה לקמן סוס"ה בהערה בשוה"ג.
³³⁷ רוקח סי' שכ. תשב"ץ סי' ריח וטור ומנורת המאור שם בשם סי' היכלות. לבוש שם.
³³⁸ שיר השירים ה, יא.
³³⁹ תולעת יעקב שם בשם אור זרוע. הובא בב"ח שם. רמ"א ס"ז. מ"א ס"ק א. ט"ז שם. וראה מהר"ם מרוטנבורג ח"א סי' כט. וראה גם מ"א סי' נג ס"ק א.
³⁴⁰ **מ"א** שם. **האר"י**. וכ"ה הנוסח בסידור.
³⁴¹ וראה לקמן סי' קפז ס"ט.
³⁴² סי' הכוונות כב, א (בהגיע אל ברוך שאמר, אז תאחזו בטלית בפני צדדיו שהם כנגד פניך). שער הכוונות ענין תפלה השחר. מ"א שם (ויאחזו בב' ציציות שבטלית שהם כנגד פניו בשעת אמירת ב"ש בכוונות)).
³⁴³ ובסי' המנהגים - חב"ד ע' 9 (אוחזים ב' הציצית שלפניו ביד שמאל, ובסיום הברכה מעבירים אותם על עיניו ואחר כך נושקים אותם). וראה מנהגי מלך ע' 15.
³⁴⁴ **טור**. **שו"ע** ס"ב.
³⁴⁵ **ב"י**. לבוש ס"ב בהגהה. וכדלקמן סי' קכד ס"ט. ועיי' דברי נחמי' סה, ב. וראה גם לקמן ס"ה.
³⁴⁶ **עיי' הלכה ברורה סי' סו** ס"ק ד **דלא כמ"א שם ס"ק י"א וכ"מ בב"י סי' נ"ט**. וראה גם קו"א שם סק"א.
³⁴⁷ סוף ס"ט. ועיי' בדי השולחן סי' יח סק"ה.
³⁴⁸ **מ"א** ס"ק ג (**ואם טעמו משום שאינו חובה כ"כ תפלת ערבית תוכיח** (ראה לקמן סי' קד ס"ה) **ואי משום שכל אמן לגבה כקדושה לגבי ברכות ק"ש** (ראה לקמן סי' סו ס"ד) **באמן דידה ל"ל הכי** (ראה לקמן סי' סו סוף ס"ט ובקו"א שם סק"א) **והמ"א לשטתו בסי' סו ס"ק יא אזל וצ"ע**). וראה גם לקמן ס"ה ובהערה בשוה"ג. וכ"ז בברוך שאמר, משא"כ באמצע שאר ברכות הקצרות והארוכות ראה קצות השולחן סי' ה ס"א. לענין הפסק בברכת ישתבח ראה בדי השולחן סי' יח סק"ה. לענין עניית אמן באמצע בהמ"ז ראה לקוטי שיחות חכ"ד ע' 380.
³⁴⁹ **רא"ש** כלל ד סי' יט. **טור** סי' נ"ט **וב"י** שם ד"ה כתב א"א. לבוש ס"ב.
³⁴⁹ ברכות מה, ב. רמב"ם פ"א מהלי ברכות ה' טז. וראה גם לקמן סי' נד ס"א וש"נ.

ברכת הש"ץ³⁵⁰, אעפ"כ יש לחוש לדבריהם. ומכל מקום אם סיים עם הש"ץ בבת אחת ברכת ישתבח וכיוצא בה מהברכות שיש מקומות נוהגין לענות בה אמן אפילו אחר ברכות עצמו, כמו שיתבאר במקומן³⁵¹, אף שבמדינות אלו אין נוהגין כן³⁵² לענות אחר ברכת עצמו, מכל מקום כשמסיים עם הש"ץ בבת אחת יכול לענות. והוא הדין אם הש"ץ סיים ברכה אחת והוא סיים ברכה אחרת, יכול לענות אחר ברכת הש"ץ, אפילו סיים הוא ברכה שאין עונין עליו אחר ברכת עצמו לדברי הכל:

הפסק בפסוקי דזמרה

ד צריך ליהרהר מלהפסיק בדיבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח³⁵³. לפי³⁵⁴ שברוך שאמר היא ברכה שלפני פסוקי דזמרה וישתבח ברכה לאחריהם³⁵⁵, ואסור להפסיק ביניהם³⁵⁶ אפילו לצורך מצוה³⁵⁷, כמו שאסור להפסיק בקריאת שמע וברכותיה³⁵⁸. ובין ישתבח ליוצר אור גם כן אין להפסיק³⁵⁹, והמפסיק עבירה היא בידו וחוזר עליו מעורכי המלחמה³⁶⁰, לפי שפסוקי דזמרה נתקנו להסדיר שבחו של מקום ברוך הוא קודם התפלה³⁶¹, וכיון שכן הוא אינו בדין לדבר בין סידור השבח והתפלה³⁶², אלא אם כן לצורך מצוה, כמו שיתבאר בסימן נ"ד³⁶³. ובין ברכות קריאת שמע לתפלה אסור להפסיק אפילו לצורך מצוה, מפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה³⁶⁴:

ה ושאלת שלום מברוך שאמר עד ישתבח, דינה כמו בקריאת שמע וברכותיה³⁶⁵, שבין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם, ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, כמו שיתבאר בסי' ס"ו³⁶⁶.

ואלו הן בין הפרקים, בין ברוך שאמר להתחלת המזמורים, ובין כל מזמור לחבירו, ובין סוף המזמורים לישתבח. ופסוקים המלוקטים שאינם מזמור שלם³⁶⁷, יש מי שאומר³⁶⁸ שכל שנים או

³⁵⁰ מ"א ס"ק ב.

³⁵¹ לקמן שם וש"נ.

³⁵² כדלקמן שם וש"נ.

³⁵³ רי"ף ורא"ש בפרק אין עומדין סי' ה. טור ושו"ע ס"ד. מ"א ס"ק ג. ולאחר תפלת י"ח - ראה להלן רס"י קלא.

³⁵⁴ מ"א סק"ג.

³⁵⁵ כדלעיל ס"א וש"נ.

³⁵⁶ ראב"י ברכות סי' לב וסוף סי' קסח בשם הגאונים. תוס' ברכות מו, א ד"ה כל. הרב רבינו יונה ברכות לב, א סוד"ה ותקינו. שבלי הלקט סי' ז.

³⁵⁷ ב"י ד"ה לכן צריך ממשמעות הכל בו סי' ד. רמ"א ס"ד. לבוש ס"ה. וראה לקמן סי' נג ס"ג.

³⁵⁸ דלקמן סי' סו. וראה לקמן ס"ה. סי' נג ס"ג.

³⁵⁹ כדלקמן סי' נד ס"ג וש"נ.

³⁶⁰ ירושלמי הובא במנהיג סי' ד והגהות מיימוניות פ"ז מהלכות תפלה אות ע וטור. שו"ע סי' נד ס"ג.

³⁶¹ כדלעיל ס"א.

³⁶² ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' כג בשם האשכול הלכות פסוקי דזמרה. כל בו סי' ד. ב"י סי' נד. וראה לבוש שם.

³⁶³ סעיף ג.

³⁶⁴ כדלקמן סי' סו ס"ט. רס"י קיא.

³⁶⁵ תשב"ץ סי' רד. ספר המחכים לר' נתן ברי יהודה. טור ושו"ע ס"ה.

³⁶⁶ סעיף א וש"נ.

³⁶⁷ ראה לקמן סי' נב ס"א.

³⁶⁸ אלי' זוטא ס"ק ב.

שלשה פסוקים הנאמרים כאן כסדר שהם כתובים במקומם דינם כמזמור שלם, וכשמפסיק בין אחד לחבירו דינו כמפסיק באמצע מזמור, ובין סופם לתחלת פסוק אחר דינו כבין הפרקים. כגון במדינות אלו³⁶⁹ מהודו עד אמן והלל לה' הוא פרק אחד, אע"פ שאינם מזמור שלם בדברי הימים³⁷⁰. וכן ב' פסוקים תנו עז וגו' נורא אלהים וגו' עד ברוך אלהים, הם גם כן פרק אחד, הואיל והם סמוכים זה לזה בתהלים³⁷¹. וכן ב' פסוקים אל נקמות וגו' הנשא וגו' עד על גאים³⁷². וכן ג' פסוקים נפשנו חתה וגו' כי בו וגו' יהי חסדך וגו'³⁷³. וכן ג' פסוקים יהי שם ה' וגו' ממזרח וגו' רם וגו'³⁷⁴. וכן ב' פסוקים ברוך ה' אלהים וגו' וברוך שם וגו'³⁷⁵. וכן מויברך דוד עד לשם תפארתך³⁷⁶, ומאתה הוא עד במים עזים³⁷⁷, ומיושע עד סוף השירה³⁷⁸. אבל בין הפסוקים שאינם סמוכים זה לזה בתהלים, דינם כבין הפרקים (אבל באמצע פסוק דינו כאמצע פסוק של קריאת שמע, כמו שיתבאר בסי' ס"ו³⁷⁹).

וכל זה לענין שאילת שלום. אבל לענין להפסיק לעניית אמן³⁸⁰ אין פסוקי דזמרה וברכותיה דומין לקריאת שמע וברכותיה³⁸¹, ומותר לענות אמן על כל הברכות³⁸², מברוך שאמר עד ישתבח, אפילו באמצע המזמור. ואין צריך לומר בין המזמורים לברכה שלפניהם או שלאחריהם (לפי שאמן הוא גם כן שבח וכעין זמרה אינו חשוב הפסק בפסוקי דזמרה³⁸³).

ויש מי שאומר³⁸⁴ שאפילו באמצע הברכה שלפניהם מותר לענות אמן אף על פי שהיא פותחת בברוך וחותמת בברוך אין לחוש במה שמפסיק בין פתיחה לחתימה בעניית אמן הואיל וברכה זו אינה מוזכרת בתלמוד³⁸⁵.

ואם הוא צריך להפסיק באמצע פסוקי דזמרה, טוב שיאמר ברוך ה' לעולם עד ויברך דוד, קודם שידבר³⁸⁶, וכשיחזור למקום שפסק יאמר גם כן אלו הפסוקים, לפי שהם כמו ברכה:

³⁶⁹ כדלעיל ס"א. משא"כ לנוסח סידור רבינו לאמרו לפני ברוך שאמר

³⁷⁰ א. טז, ח ואילך.

³⁷¹ תהלים סח, לה-לו.

³⁷² תהלים צד, א-ב.

³⁷³ תהלים לג, כ-כב.

³⁷⁴ תהלים קיג, ב-ד.

³⁷⁵ תהלים עב, יח-יט.

³⁷⁶ דברי הימים א כט, י-יג.

³⁷⁷ נחמיה ט, ה-יא.

³⁷⁸ שמות יד, ל - טו, יט.

³⁷⁹ סעיף ב.

³⁸⁰ האר"י בשער הכונות ענין ברכת השחר. מ"א ס"ק ג.

³⁸¹ דלקמן סי' סו ס"ד-ה.

³⁸² וכ"ה בסידור ד"ה ועל ברכת ולענין קדושה ואמן של קדיש ועוד ראה אגרות קודש ח"ג ע' קמח. סי' המנהגים - חב"ד עמ' 9-10. וראה יגדיל תורה (נ.י.) חל"ה ע' רמא-ג. ולענין ב"ה וב"ש ראה לקמן סי' קכד ס"ח. ולענין פסוק ראשון של ק"ש עם הצבור עיי' לקמן סי' ס"ה ס"ב. ולענין לבישת וברכת טלית עיי' לקמן סי' נג ס"ג. ולענין לבישת וברכת תפילין עיי' קצוה"ש סי' יח ס"ו.

³⁸³ ב"י. וראה גם לעיל ס"ג ושי"נ.

³⁸⁴ מ"א שם. וראה גם לעיל ס"ג ובהערה בשוה"ג.

³⁸⁵ צ"ע הא עכ"פ היה מנהג פשוט גם בימיהם כמבואר בספר הזהר פ' תרומה [ויקהל רטו סע"ב] וכן בטור בשם ס' היכלות דר"י כה"ג וכן בתולעת יעקב [סוד פסוקי דזמרא] בשם אור זרוע [לר' משה די ליאון] שתיקנוה אנשי כנסת הגדולה והם תיקנו ג"כ כל הברכות [כדלקמן רס"י פט ורס"י רצד].

³⁸⁶ תשב"ץ סי' רד. הרב דוד אבודרהם הובא בב"י. לבוש ס"ה. ב"ח. ט"ז ס"ק ב. מ"א ס"ק ד.

ו אסור לומר פסוק³⁸⁷ מי ימלל גבורות ה'³⁸⁸ אחר ברוך שאמר קודם הודו, מפני שנראה כאומר מי שרוצה למלל גבורות ה' ולהשמיע כל תהלתו יאמר הודו לה' וגו', והרי זה חירוף³⁸⁹:

כוונה ודיוקים בפסוקי דזמרא

ז צריך להפסיק מעט בין אלילים ובין וה' שמים עשה³⁹⁰, שלא יהא נראה כחוזר למעלה. וגם בין כי לכל יש פסיק³⁹¹, ולכן הכ"ף דגושה. ובין העמים לאלילים, ובין שמים לעשה צריך גם כן להפסיק קצת שלא תבלע המ"ם, וכן בכל מ"ם שבסוף תיבה ותיבה שלאחריה מתחלת באל"ף או בעי"ן צריך ליזהר כן, כמו שיתבאר בסימן ס"א³⁹²:

ח צריך לכוין בפותח את ירך פירוש המלות המוציא בשפתיו³⁹³, ואם לא כיון, צריך לחזור ולומר בכוונה³⁹⁴, לפי שעיקר מה שקבעו לומר תהלה לדוד בכל יום³⁹⁵ הוא מפני שבח שבפסוק זה³⁹⁶, שהקב"ה הוא משגיח על בריותיו לפרנס³⁹⁷. ואף עכשיו שאין אנו חוזרין בשביל חסרון כוונה³⁹⁸, לפי שקרוב שאף כשיחזור לא יכוין, כמו שיתבאר בסי' ק"א³⁹⁹, מכל מקום כיון שאינו אלא פסוק אחד, חוזר, שבקל יוכל לכוין כשירצה⁴⁰⁰:

ט נוהגין לומר פסוק ואנחנו נברך יה, אחר תהלה לדוד⁴⁰¹, לסיים בהללויה, כדי לשלשל הללויה אחר הללויה, שכל המזמורות שלאחריה פותחות בהללויה ומסתיימות בהללויה. ועוד, לפי⁴⁰² שכל האומר תהלה לדוד מובטח לו שהוא בן עולם הבא⁴⁰³, לכן אומרים אחריו ואנחנו נזכה לברך יה גם לעולם הבא. ומטעם זה אומרים אותו גם במנחה, אע"פ שאין אחריו מזמור הללויה:

י נוהגין לכפול כל הנשמה תהלל יה⁴⁰⁴, לפי שהוא סוף פסוקי דזמרה. וכן פסוק ה' ימלוך לעולם ועד⁴⁰⁵, שהוא סוף השירה. ויש מוסיפין פסוק כי בא סוס פרעה וגו'⁴⁰⁶, שגם הוא מהשירה, עיין ביו"ד

³⁸⁷ רש"ל בשו"ת סי' סד הובא במ"א ס"ק ג. לבוש ס"ה הובא בט"ז ס"ק ב.

³⁸⁸ תהלים קו, ב.

³⁸⁹ לבוש שם. וראה גם לקמן סי' קיג ס"ח.

³⁹⁰ תשב"ץ סי' רכ. טור ושו"ע ס"ו.

³⁹¹ של"ה עניני תפלה (רנג, א) ד"ה האומר. מ"א ס"ק ה.

³⁹² ס"כ-כא. וראה גם לקמן סי"ב. סי' קסז ס"ה.

³⁹³ עי' טור.

³⁹⁴ הרב רבינו יונה ברכות לב, א בשם הגאונים. טור. שו"ע ס"ז. ומנהג חב"ד למשמש בתש"י באמירת פותח גוי ובתש"ר באמירת ומשביע גוי. ראה סי' המנהגים - חב"ד עמ' 9.

³⁹⁵ ראה לעיל ס"א

³⁹⁶ עי' לקמן סי' צג ס"ב.

³⁹⁷ טור. וראה ברכות ד, ב.

³⁹⁸ מ"א ס"ק ו.

³⁹⁹ סעיף א.

⁴⁰⁰ וראה גם סי' קא שם.

⁴⁰¹ טור בשם רב עמרם גאון בסידורו. רמ"א ס"ז. לבוש ס"ט.

⁴⁰² ספר האשכול הלכות פסוקי דזמרה בשם ר' יצחק בן מרון לוי. הובא בארחות חיים הלי' מאה ברכות סי' כט. כל בו סי' ד. לבוש שם. מ"א ס"ק ז. וראה לעיל ס"א.

⁴⁰³ כדלעיל ס"א וש"נ.

⁴⁰⁴ טור. רמ"א ס"ז.

⁴⁰⁵ הרב דוד אבודרהם. הובא בב"י. רמ"א שם. לבוש ס"ט. וראה מחזור ויטרי עמ' 6. מנהגי מהרי"ל הלי' תפלה עמ' תמג.

סי' ער"ה⁴⁰⁷ :

יא כשמגיע לועתה אלהינו מודים אנחנו לך, או לוכל קומה לפניך תשתחוה⁴⁰⁸, אין לשחות ולהשתחוות שם⁴⁰⁹, כמו שיתבאר בסי' קי"ג⁴¹⁰.

ונהגו לעמוד לויברך דוד עד תפארתך⁴¹¹. ויש מוסיפין לעמוד עד שאומרים אתה הוא ה' האלהים⁴¹², שר"ת אהיה, ואחר כך יושבין. וכשאומרים ואתה מושל בכל נותנים צדקה⁴¹³ מעומד :

יב מי כמכה נאדר וגו', הכ"ף דגושה⁴¹⁴. אבל מי כמכה באלים, וכן כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך, הכ"ף רפויה. ידמו כאבן, הכ"ף דגושה. עם זו גאלת, הג' דגושה, שכך הוא במסורות. וכן בשאר דגוש ורפה צריך ליזהר ולקרות כמו שנמסר במסורות, ולא ירפה החזק ולא יחזק הרפה, כמו שיתבאר בסי' ס"א⁴¹⁵ :

יג אין אומרים הזמירות במרוצה, כי אם בנחת⁴¹⁶ מלה במלה⁴¹⁷, כדי לכוין בהם יפה. ואותן שאומרים אותם במרוצה⁴¹⁸ (כשיש שם מנין⁴¹⁹) לא יפה הם עושים, שמקצרים בשבחו של מקום בשביל שאילת צרכם, היש מושל שיתרצה בכך. והוא הדין לאותם שמכוונים בתפלה בברכות שהן תחנה ובקשת צרכי הגוף, ולא בברכות שהן שבח והודאה למקום ברוך הוא⁴²⁰ :

נב דין מי ששהה לבוא לבית הכנסת עד ישתבח

ובו ב' סעיפים

א תפלת צבור היא רצויה ומקובלת⁴²¹ לעולם⁴²², שנאמר⁴²³ כביר לא ימאס, ואומר⁴²⁴ פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, לפיכך מי שבא לבית הכנסת ומצא צבור בסוף פסוקי דזמרה יש לו לדלג פסוקי דזמרה⁴²⁵ כדי להתפלל עם הצבור, שפסוקי דזמרה גם כן לא נתקנו אלא בשביל

⁴⁰⁶ האר"י (שער הכוונות נוסח תפלת שחרית). מ"א ס"ק ט.

⁴⁰⁷ ראה רמ"א שם ס"ו. וראה יגדיל תורה (ירות"ו) ח"ה ע' 2390.

⁴⁰⁸ בתפלת נשמת.

⁴⁰⁹ דרכי משה בשם הרב רבינו יונה ס"פ אין עומדין. רבינו ירוחם נתיב יא ח"ג. רמ"א ס"ז. שו"ע סי' קיג ס"ג.

⁴¹⁰ סעיף ג. וראה גם לקמן סי' רפא ס"ה.

⁴¹¹ דרכי משה. רמ"א ס"ז. וראה שו"ת מהרי"ל החדשות סוף סי' יז (יש נוהגים).

⁴¹² האר"י בספר הכוונות. שער הכוונות סוף ענין תפלת השחר. מ"א ס"ק ט.

⁴¹³ פרי עץ חיים שער הזמירות פ"ה. מ"א ס"ק ז. ועיי' לקמן סי' צב ס"י. ולישב ביניהם עיי' אגרות קודש ח"א ע' שכד. ח"י"ט ע' עב.

⁴¹⁴ ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' לב. ב"י. לבוש ס"ט. מ"א ס"ק ז.

⁴¹⁵ סעיף כב. ועיי' לעיל ס"ז.

⁴¹⁶ ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' לג בשם ס' המחכים. שו"ע ס"ח. וראה אור זרוע ח"ב סי' מב ס"ו הובא במטה משה ח"א סי' מו.

⁴¹⁷ לבוש ס"ט.

⁴¹⁸ ארחות חיים שם. לבוש שם.

⁴¹⁹ עיין סי' נ"ב ס"א וצ"ע. ועיי' בדי השלחן סי' יח ס"ק יב. חקרי הלכות ח"ו יב, ב. ח"ט לו, ב.

⁴²⁰ ראה סמ"ק ריש סי' יא.

⁴²¹ ברייתא ברכות ח, א. וראה גם לקמן סי' סט ס"ד. סי' צ ס"י-יא. סי' קט ס"ד.

⁴²² ראה רמב"ם הלכות תפלה פ"ח ה"א. לבוש סי' צ ס"ט.

⁴²³ איוב לו, ה.

⁴²⁴ תהלים נה, יט.

⁴²⁵ הרב רבינו יונה ברכות לב, א ד"ה ותקינו ורא"ש פ"ה סי' ו בשם רב עמרם גאון בסידורו. וסמ"ק סי' יא וטור בשם רב נטרונאי גאון (שו"ת סי' יב) [וראה הלכות גדולות הל' ק"ש ופ"י רבינו חננאל בסוטה פרק ואלו

התפלה שתהיה רצויה ומקובלת⁴²⁶ על ידי שמסדר שבחו של מקום תחלה ואחר כך יתפלל, ואם כן מוטב להתפלל עם הצבור שאז תפלתו מקובלת ודאי⁴²⁷.

וכיצד מדלג, אם יש לו שהות לקרות מזמור תהלה לדוד, די במזמור זה⁴²⁸ לברך לפניו ברוך שאמר ואחריו ישתבח. ואף שתיקנו לברך ולקרות מתהלה לדוד עד כל הנשמה⁴²⁹, מכל מקום כיון שעיקר התקנה לא היתה אלא בשביל מזמור זה, כמו שנתבאר בסימן נ"א⁴³⁰, די לו במזמור זה כדי שיקרא קריאת שמע⁴³¹ ויתפלל עם הצבור. ואם יש לו שהות יותר, יאמר אחר תהלה לדוד ב' מזמורים של הילולים, שהם הללו את ה' מן השמים ומזמור הללו אל בקדשו⁴³². ואם אין לו שהות לומר שניהם, יאמר הללו אל בקדשו לבדו⁴³³. ואם יש לו שהות יותר, יאמר כל ה' מזמורי הללויה⁴³⁴. ואם יש לו שהות יותר, יאמר גם ויברך דוד עד לשם תפארתך⁴³⁵, ומדלג עד ישתבח. ואם יש לו שהות יותר, יאמר הודו לה' קראו עד והוא רחום, ומדלג עד והוא רחום שלפני אשרי⁴³⁶, כי בינתיים אינם רק פסוקים מלוקטים⁴³⁷.

ואם כבר התחילו הצבור יוצר, ואין לו שהות לומר פסוקי דזמרה אפילו בדילוג, יקרא קריאת שמע וברכותיה עם הצבור ויתפלל עמהם⁴³⁸. ואחר כך יש אומרים⁴³⁹ שצריך לקרות כל הפסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ולאחריהם. ויש אומרים⁴⁴⁰ שאין צריך כל עיקר, לפי שלא נתקנו אלא קודם התפלה, לפיכך אין לו לברך כלל לא לפניהם ולא לאחריהם. אלא אם רוצה לקרותם בלא ברכה, יפה הוא עושה, והלוואי שיאמרם כל היום⁴⁴¹. ולענין הלכה יש לו לקרותם אחר התפלה, כדי לחוש לסברא הראשונה, אבל לא יברך לא ברוך שאמר ולא ישתבח⁴⁴², שספק ברכות להקל. ומכל מקום יאמר כל הברכות שמחויב לברך בבקר⁴⁴³, כמו שנתבאר בסי' מ"ו⁴⁴⁴. ויש מי שאומר⁴⁴⁵, שלא יברך

נאמרין (הובא באור זרוע ח"א סי' ק) וערוך ערך תפלה וסמ"ג עשין יט והגהות מיימוניות הלכות תפלה פ"ז אות נ בשם רב משה גאון. וכ"כ רשב"א בתשובה ח"ג סי' רפה בשם הגאונים. ומנהג חב"ד ע"י אגרות קודש חט"ו ע"י קע. ולענין ק"ש ראה לקמן סי' קיא ס"ד. ולענין אם מותר לאמרו במרוצה כדי להספיק למנין ראה לעיל סי' נא סי"ג.

⁴²⁶ **טור סי' נא.** וכדלעיל סי' נא סי"א ושי"נ.

⁴²⁷ ע"י רמב"ם שם. וע"י צמח צדק חאו"ח סי' קיג.

⁴²⁸ רבינו יונה ורא"ש שם בשם רב עמרם גאון בסידורו. טור. רמ"א סי"א.

⁴²⁹ רבינו יונה שם. וראה רא"ש שם.

⁴³⁰ סעיף א.

⁴³¹ ע"י לקמן סי"ב. וראה תהלה לדוד סק"א.

⁴³² הגהת רבינו פרץ בסמ"ק שם וסמ"ג שם **לפי' רש"י שבת קיח**, ב ד"ה פסוקי. הגהות מיימוניות דפוס קושטא הלכות תפלה פ"ז ד"ה ושבחו בשם ס' התרומה. שו"ע סי"א.

⁴³³ **טור** בשם רב נטרונאי גאון והגהות מיימוניות שם בשם רב משה גאון. שו"ע שם.

⁴³⁴ **מ"א** בריש הסי' ובס"ק א.

⁴³⁵ **סמ"ג** שם בשם רב משה גאון. הובא במ"א שם.

⁴³⁶ **הגהות מיימוניות** ה' תפלה פ"ז אות נ. רמ"א שם. מ"א ס"ק א. והיינו למנהג שאומרים הודו אחר ב"ש, כדלעיל רס"י נא. ולמנהג חב"ד ע"י פסקי הסידור ס"ד.

⁴³⁷ ראה לעיל סי' נא סי"ה.

⁴³⁸ **הרב רבינו יונה** בשם רבותיו **ורא"ש** שם. טור ושו"ע שם.

⁴³⁹ הרב רבינו יונה ורא"ש שם. ב' הדיעות בשו"ת הרשב"א ח"א סי' קפט וסי' תשנג וח"ג סי' רפה. טור.

⁴⁴⁰ **רב נטרונאי גאון** ורב משה גאון שם. **ע"י עטרת זקנים בשם** הגהת **רש"ל** על הטור בשם לקוטי הפרדס.

⁴⁴¹ **ב"י**.

⁴⁴² **שו"ע**.

⁴⁴³ **מהר"י אבוהב**. **כל בו** סי' ה. ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' לה. רמ"א.

⁴⁴⁴ אבל לא ברכות התורה. ע"י דברי נחמי' סה, ג.

ברכת אלהי נשמה, מפני שיצא בברכת מחיה המתים שבתפלה. וטוב לחוש לדבריו לכתחלה⁴⁴⁶ לברך אותה קודם התפלה:

ב אם בא כשהתחילו הקהל ישתבח, טוב שישמע ישתבח מהש"ץ⁴⁴⁷. ואם בא סמוך לקריאת שמע, ויכול להתחיל יוצר ולהגיע להתפלל י"ח עם הצבור, יעשה כן⁴⁴⁸, אף על פי שלא יקרא קריאת שמע עם הצבור, כי עיקר הקפידה היא שיתפלל י"ח עם הצבור⁴⁴⁹.

וכל זה בדיעבד שעבר ושהה לבא לבית הכנסת. אבל לכתחלה חייב כל אדם לזרז את עצמו לבא לבית הכנסת בענין שלא יצטרך לדלג כלום כדי להתפלל תפלת י"ח עם הצבור⁴⁵⁰:

נג דין הראוי לירד לפני התיבה

ובו ל"ו סעיפים

אמירת ישתבח ע"י הש"ץ

א עד ישתבח אין צריך לש"ץ שירד לפני התיבה כלל. אבל כשמגיעים לישתבח יש לו להש"ץ לעמוד לפני התיבה ולומר ישתבח⁴⁵¹. ולא ימתין מלירד לפני התיבה עד הקדיש שלאחר ישתבח⁴⁵², לפי שיש להסמיך הקדיש לישתבח בכל מה שאפשר, ואסור להפסיק ביניהם כלל⁴⁵³, ולכן נהגו שהש"ץ עומד גם כן כשאומר ישתבח, שלא להפסיק משיבה לעמידה בין ישתבח לקדיש שלאחריו⁴⁵⁴, שהוא צריך לומר אותו בעמידה מן הדין, מפני שהוא דבר שבקדושה⁴⁵⁵, והוא הדין לברכו.

במה דברים אמורים בש"ץ שאומר גוף הקדיש וברכו. אבל הצבור שעונין אחריו, יש אומרים שאינם צריכים לעמוד, כמו שיתבאר בסימן נ"ו⁴⁵⁶. ואעפ"כ נוהגין לעמוד בשעת אמירת ישתבח⁴⁵⁷ אפילו כשאומר אותו ביחיד⁴⁵⁸:

ב אע"פ שאין צריך הש"ץ לומר לפני התיבה אלא מישתבח ואילך, מכל מקום צריך שיקרא לעצמו תחלה קצת פסוקי דזמרה וברוך שאמר לפניהם, ואם לאו אינו יכול לומר ישתבח⁴⁵⁹, שהרי היא ברכה

⁴⁴⁵ פרי חדש. וראה ירושלמי ברכות פ"ד ה"ב.

⁴⁴⁶ ראה מ"מ וציונים.

⁴⁴⁷ מטה משה ח"א סי' סה. מ"א סוף הסי'. באר היטב סי' נג ס"ק ב.

⁴⁴⁸ הגהת יש נוחלין אזהרת התפלה אות א. הובא במ"א שם.

⁴⁴⁹ עיי לעיל ס"א.

⁴⁵⁰ ספר המגיד מישרים לר"י קארו פרשת בהר הובא בבאר היטב ס"ק א.

⁴⁵¹ כל בו סי' כז וארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' לו בשם רב עמרם גאון בסידורו. הגהת סמ"ק סי' סו. טור ושו"ע ס"א.

⁴⁵² לבוש ס"ב. ב"ח. ט"ז ס"ק א.

⁴⁵³ הגהות מיימוניות הלכות תפלה פ"ז אות ע. רמ"א סי' לפירוש (בדרכי משה סק"א) בכל בו סי' ה. לבוש שם.

⁴⁵⁴ ב"ח. וראה כל בו סי' כז.

⁴⁵⁵ עיי ריש סי' קמ"א. סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו וראה טוש"ע שם ס"א. וסוף סי' קמ"ו. סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו וראה טוש"ע ורמ"א שם ס"ד.

⁴⁵⁶ סעיף ה.

⁴⁵⁷ רמ"א סי' נא ס"ז. אליה רבה ס"ק א.

⁴⁵⁸ מ"א ס"ק א.

⁴⁵⁹ מהר"י ו' חביב. מהר"י אבוהב. הובאו בב"י. ארחות חיים שם בשם ר' משה בר אברהם. שו"ע ס"ב ומ"א ס"ק ב.

אחרונה לפסוקי דזמרה, כמו שנתבאר בסימן נ"א⁴⁶⁰. ולכן צריך למחות ברבים שטועים כשהם בדרך ואין עת להאריך, שמתחילין מישתבח ומברכין ברכה לבטלה⁴⁶¹. אלא יאמרו ברוך שאמר וקצת פסוקי דזמרה, על דרך שנתבאר בסי' נ"ב⁴⁶². או יתחילו מיוצר אור⁴⁶³:

ג מי שלא היה לו טלית עד שהגיע לישתבח, לא יברך על עטיפת ציצית⁴⁶⁴ בין פסוקי דזמרה לישתבח⁴⁶⁵, ואין צריך לומר באמצע פסוקי דזמרה⁴⁶⁶, מפני שאסור להפסיק מברוך שאמר עד סוף ישתבח אפילו לצורך מצוה, כמו שנתבאר בסימן נ"א⁴⁶⁷. אלא יברך בין ישתבח ליוצר, שאז מותר להפסיק לצורך מצוה, כמו שיתבאר בסימן נ"ד⁴⁶⁸.

במה דברים אמורים ביחיד. אבל ש"ץ שלא הביאו לו טלית עד ישתבח, יתעטף⁴⁶⁹ ויברך⁴⁷⁰ קודם שיתחיל ישתבח, כדי שיאמר הקדיש מיד אחר ישתבח ולא יפסיק. אלא אם כן הביאו לו אחר ישתבח, כמו שיתבאר בסי' נ"ד⁴⁷¹.

וכן אם אין מנין בבית הכנסת, ימתין הש"ץ עם ישתבח⁴⁷² וישתוק, ולא ידבר כלום עד שיבא מנין, ויאמר ישתבח וקדיש. ויכול להמתין ולשהות אפילו חצי שעה⁴⁷³, שזהו שיעור כדי לגמור את כל פסוקי דזמרה מברוך שאמר עד סוף ישתבח⁴⁷⁴, ואף על פי כן אין צריך לחזור לראש, הואיל ושהה ברצונו שלא מחמת אונס, כמו שיתבאר בסי' ס"ה⁴⁷⁵. ובדיעבד אפילו שהה מחמת אונס⁴⁷⁶, כגון שלא היה המקום נקי וכיוצא בזה⁴⁷⁷, בענין שבקריאת שמע כיוצא בזה יש שמצריכים לחזור לראש⁴⁷⁸, כמו שיתבאר שם, מכל מקום בפסוקי דזמרה, שהם מדברי סופרים⁴⁷⁹, יש לסמוך על דברי המקילין שם⁴⁸⁰:

⁴⁶⁰ סעיף א ושי"נ.

⁴⁶¹ **אלי' זוטא** ס"ק א בשם נחלת צבי (עטרת צבי סק"א).

⁴⁶² סעיף א.

⁴⁶³ כדלעיל שם לענין מצא צבור שהתחילו יוצר.

⁴⁶⁴ דלעיל רס"י ח.

⁴⁶⁵ **שו"ע** ס"ג. מ"א ס"ק ג. ולענין תפילין עיי' קצוה"ש ס"י יח ס"ו. ואם הגיעו לידי ברכות ק"ש עיי' לקמן ס"י ס"ו ס"ג. ואם הגיעו לידי בין ק"ש לתפלה עיי"ש ס"א.

⁴⁶⁶ עיי' בדי השלחן ס"י יח סקכ"ג.

⁴⁶⁷ סעיף ד.

⁴⁶⁸ סעיף ג.

⁴⁶⁹ **רמ"א** ס"ג לפי' (בדרכי משה סק"א) **בכל בו** ס"י ה. לבוש ס"ג.

⁴⁷⁰ דרכי משה שם.

⁴⁷¹ סעיף ג.

⁴⁷² מהרי"ל הל' תפלה אות ז. רמ"א שם. מ"א ס"ק ה.

⁴⁷³ מהרי"ל שם. שו"ת מהר"מ מינץ ס"י ח. מ"א שם.

⁴⁷⁴ עיי' מ"א לקמן **ריש סי' סה**.

⁴⁷⁵ סעיף א ושי"נ.

⁴⁷⁶ מ"א ס"ק ה.

⁴⁷⁷ עיי' מ"א ס"י סה ס"ק ב.

⁴⁷⁸ **תוספות** ברכות כב, ב ד"ה אלא. **רא"ש** ברכות פ"ג ס"י כג.

⁴⁷⁹ **דרכי משה** ומ"א ס"י **תכב** ס"ק ט. וראה גם לקמן ס"י קפה ס"ה.

⁴⁸⁰ **רי"ף** ברכות שם. **רמב"ם** הל' ק"ש פ"ב הי"ב.

הראוי להיות ש"ץ

ד ש"ץ צריך שיהיה הגון⁴⁸¹, שנאמר⁴⁸² נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה, ואמרו חכמים⁴⁸³ זה ש"ץ שאינו הגון ויורד לפני התיבה. ואיזהו הגון⁴⁸⁴, שיהיה ריקן מעבירות⁴⁸⁵, ושיהיה פרקו נאה⁴⁸⁶, דהיינו שלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, ושיהיה עניו, ומרוצה לעם, כדי שיסכימו לתפלתו, ויש לו נעימה וקול ערב שמושך הלב⁴⁸⁷, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, כדי שיהיו הפסוקים של תפלה סדורים בפיו⁴⁸⁸:

ה אם אין מוצאין מי שיהיו בו כל המדות הללו, יבחרו הטוב שבצבור בחכמה ומעשים טובים⁴⁸⁹. ואם היה כאן עם הארץ זקן וקולו נעים, והעם חפצים בו, ובן י"ג שנה המבין מה שהוא אומר ואין קולו נעים, הוא קודם לעם הארץ הזקן, כי יודע מה מתפלל⁴⁹⁰:

ו מי שעבר עבירה בשוגג⁴⁹¹, אפילו הרג נפש בשגגה וחזר בתשובה, מותר להיות ש"ץ, מפני שלא נקרא אין פרקו נאה⁴⁹² אלא מי שמועד לעשות דברים שאינם מהוגנים, אבל מי שבאה לידו שגגת מעשה ומתחרט, הרי זה צדיק גמור לכל התורה כולה. אבל אם עשה במזיד⁴⁹³ (פעמים רבות⁴⁹⁴), אע"פ שאחר כך עשה תשובה גמורה⁴⁹⁵, אין ממנין אותו ש"ץ, שהרי מכל מקום יצא עליו שם רע קודם התשובה, ולא היה פרקו נאה. ומכל מקום אם עבר עבירה באונס, אפילו המיר באונס ושב, יכול להיות ש"ץ קבוע⁴⁹⁶.

וכל זה למנותו ש"ץ לכתחלה. אבל אין מעבירין אותו מפני שם רע שיצא עליו בילדותו⁴⁹⁷, או אפילו יצא עליו מקרוב וידוע. ואם יוצא עליו שם רע עתה, והוא קול שאינו פוסק (ואין לו אויבים המוציאים קול⁴⁹⁸), אפילו יחיד יכול למחות להעבירו⁴⁹⁹.

⁴⁸¹ טור וש"ע ס"ד.

⁴⁸² ירמיה יב, ח. וראה לבוש ס"ד. וראה גם לקמן ס"ד.

⁴⁸³ רב תענית דף טז, ב.

⁴⁸⁴ טור וש"ע שם ממשנה שם טו, א וגמרא שם (ברייתא שם טז, סע"א. ופרש"י שם. וגמרא טז, רע"ב. ופרש"י שם). לבוש ס"ד.

⁴⁸⁵ כדלקמן בהמשך הסימן.

⁴⁸⁶ ראה לקמן ס"ו.

⁴⁸⁷ ראה לקמן סל"ג וסל"ה.

⁴⁸⁸ רש"י שם ד"ה ורגיל. לבוש שם. ועיי' בדי השלחן ס"י יז סק"א.

⁴⁸⁹ טור וש"ע ס"ה.

⁴⁹⁰ מרדכי סוף פרק קמא דחולין רמז תקצז ואור זרוע ח"א ס"י קטז בשם רב יהודאי גאון וספר המקצועות. רמ"א ס"ה. וראה לקמן ס"י. ס"י קא ס"ה.

⁴⁹¹ אור זרוע ח"א ס"י קיב. רמ"א ס"ה ומ"א ס"ק ח.

⁴⁹² ראה לעיל ס"ד.

⁴⁹³ רמ"א שם.

⁴⁹⁴ מ"א שם.

⁴⁹⁵ ולענין נשיאת כפים עיי' לקמן ס"י קכח ס"נ וסנ"א. ועיי' תהלה לדוד סק"ו.

⁴⁹⁶ מ"א שם. וראה שו"ת תורת אמת ס"י קנז בשם רא"ם ס"י פח. ועיי' שו"ע ס"י קכח סל"ז ולקמן ס"י קכח סנ"א. ועיי' חקרי הלכות ח"ו יג, א. ח"ט לט, ב.

⁴⁹⁷ ראב"ח ח"ב מים עמוקים ס"י מב. מ"א ס"ק ז.

⁴⁹⁸ יבמות כה, א. ועיי' מים עמוקים שם.

⁴⁹⁹ עיי' לקמן סכ"ג. לעיל ס"ד שלא יהיה בעל עבירה.

וש"ץ שיצא פעמים רבות טריפה מתחת ידו, מסלקין אותו מש"ץ⁵⁰⁰, ואין מחזירין אותו אפילו אחר שיעשה תשובה המכשרתו⁵⁰¹ להיות שוחט ובודק ככתחלה⁵⁰², כיון שכבר יצא עליו שם רע פעם אחת וסלקוהו, שוב אין ממנין אותו לכתחלה:

ז ראוי לש"ץ שיכנס לבית הכנסת ראשון ויצא אחרון⁵⁰³. וטוב לחזור אחר ש"ץ בן צדיק⁵⁰⁴, כי אינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו'⁵⁰⁵. ויש אומרים⁵⁰⁶ שצדיק בן רשע תפלתו על הצבור יותר נשמעת מתפלת בן צדיק, לפי שמתוך שאין לו זכות אבות הוא שפל רוח בתפלתו, שאין בוטח בתפלתו על מעשה אבותיו, כמו בן צדיק, כי אם על חסדו של הקדוש ברוך הוא⁵⁰⁷ (ולענין מעשה הכל לפי ענין שפלות רוח של זה וצדקת אבותיו של זה):

ח אין מומין פוסלין אלא בכהנים, אבל לא בש"ץ⁵⁰⁸. ואעפ"כ יש ליהזר⁵⁰⁹ במומין הגלויים⁵¹⁰, משום הקריבהו נא לפחתך הירצך וגו'⁵¹¹:

ט אין ממנין אלא מי שנתמלא זקנו⁵¹², מפני כבוד הצבור⁵¹³. ואפילו הצבור מוחלין על כבודם, אסור⁵¹⁴. במה דברים אמורים בש"ץ קבוע, אבל באקראי יכול לירד לפני התיבה⁵¹⁵ משהביא ב' שערות⁵¹⁶. ובלבד שלא יתמנה מפי הציבור או מפי ש"ץ הממנה אותו להקל מעליו להתפלל בעדו לעתים⁵¹⁷, שזהו גם כן קביעות לאותם העתים. אבל אם מנהו הצבור או הש"ץ שיהיה הוא מוכן להתפלל לפעמים כשלא יהיה ש"ץ בבית הכנסת, אין זה נקרא קביעות, כיון שאפשר שלא יבא לידי כך, ולא אסרו אלא לעתים ידועים, שלאותו עת הוא קבוע בודאי⁵¹⁸.

וכל זה בכל השנה. אבל בתענית, צריך להיות זקן ממש ש"ץ לכתחלה⁵¹⁹, כמו שיתבאר בסי'

⁵⁰⁰ משפט צדק ח"ב סי' עה. מ"א ס"ק ח.

⁵⁰¹ ראה לקמן ה' שחיטה סי' ב ס"ב וקו"א ס"ק ה.

⁵⁰² כ"מ מראב"ח שם ורשד"ם חלק או"ח סי' לג וחלק יו"ד סי' קיג שבמ"א ס"ק ז. ועי' תהלה לדוד סק"ו בסופו. עי' לקמן סל"א.

⁵⁰³ שו"ת ר"מ מינץ סי' פא. מ"א ס"ק ז. ועי' לקמן סי' צ סט"ו.

⁵⁰⁴ ב"ח ומטה משה ח"א סי' ס בשם מהרש"ל (בהגהותיו לטור. ויש"ש חולין פ"א סי' מח). מ"א ס"ק ח.

⁵⁰⁵ יבמות סד, א.

⁵⁰⁶ ט"ז ס"ק ג. מטה משה שם בשם תשובות מהרש"ל סי' כ. אלי' זוטא ס"ק יא.

⁵⁰⁷ ראה לקמן צח, ה.

⁵⁰⁸ מהר"מ (שו"ת דפוס קרימונה סי' רמט), הובא בב"ח. רש"ל בים של שלמה פרק קמא דחולין סי' מט, הובא במ"א שם. ועי' לקמן סי' קכח סמ"ד.

⁵⁰⁹ מ"א שם (ואין איסור גמור כמבואר משו"ע סי"ד ולקמן סי"ח). וראה גם שו"ת חוות יאיר סי' קעו. פרישה ס"ק יב.

⁵¹⁰ הלכה ברורה ס"ק ב. ולענין סומא ראה לקמן סי"ח.

⁵¹¹ מלאכי א, ח. וראה גם לקמן סי' ערב ס"א. ועי' חקרי הלכות ח"ו יג, ב.

⁵¹² ברייתא חולין כד, ב. טור ושו"ע סי"ו. וראה גם לקמן סי' קכח סמ"ט.

⁵¹³ רמב"ם ה' תפלה פ"ח הי"א. רשב"א חולין שם. שו"ע שם. וראה גם לקמן סי"ב. סי"ז.

⁵¹⁴ ב"ח. ט"ז ס"ק ב. מ"א ס"ק ט.

⁵¹⁵ תוס' חולין שם ד"ה נתמלא. מגילה כד, א ד"ה ואינו. רשב"א מגילה וחולין שם. רא"ש מגילה שם סי' טו ובתשובה כלל ד סי' יז וסי' כב. ר"ן מגילה וחולין שם. ספר המחכים. טור ושו"ע שם.

⁵¹⁶ עי' לקמן סי' נה סי"ו.

⁵¹⁷ שו"ת הרא"ש שם סי"ז. טור ושו"ע שם.

⁵¹⁸ ט"ז סק"ד.

⁵¹⁹ מ"א ס"ק ט.

תקע"ט⁵²⁰, או המופלג שבצבור⁵²¹, והוא הדין בראש השנה ויום כפור טוב שיהיה אדם מופלג ש"ץ, אם אפשר⁵²²:

יא אם אין שם מי שיודע להיות ש"ץ כי אם בן י"ג שנה ויום אחד, מוטב שיהיה הוא ש"ץ, אף על פי שאין לו זקן, משיתבטלו מלשמוע קדושה וקדיש⁵²³:

יב מי שאינו בעל זקן, כל שניכר בו שהגיע לכלל שנים שראוי להתמלאות זקנו, הרי זה כאלו נתמלא זקנו⁵²⁴. לפיכך בן כ' שנה, אע"פ שאין לו זקן ממנין אותו. וכן אם היה לו זקן אפילו מעט, הרי זה כנתמלא זקנו⁵²⁵, אם הוא מבן י"ח שנה ומעלה⁵²⁶:

יג סריס, יש אומרים שמותר למנותו אם הוא בן עשרים⁵²⁷, שאז נעשה גדול. והוא שנראו בו סימני סריס⁵²⁸, ואם לא נראה בו, אינו נקרא גדול עד שיעברו רוב שנותיו, כמו שיתבאר באה"ע סימן קע"ב⁵²⁹. ויש מי שאומר⁵³⁰, שאף על פי כן אין זה כבוד הצבור למנות סריס⁵³¹:

יד יש ללמד זכות על מקומות שנוהגין שהקטנים יורדים לפני התיבה להתפלל ערבית במוצאי שבתות⁵³², לפי שאין מוציאין את הרבים ידי חובתן⁵³³, שהרי אינן מחזירין את התפלה רק שאומרים ברכו וקדיש⁵³⁴. ובמקומות שלא נהגו כן, אין לקטן לעבור לפני התיבה אפילו בתפלת ערבית⁵³⁵ (משום ברכו שבה⁵³⁶). והוא הדין שלא יפרוס על שמע⁵³⁷ למי שלא שמע ברכו בשחרית⁵³⁸, ואין ברכו של תפלת שחרית וערבית דומה לברכו של קריאת התורה שקטן יכול לאמרה⁵³⁹, לפי שאינה חובה כל כך אלא על העולה לקרות בתורה⁵⁴⁰, אבל אלו הן חובה על כל צבור לשמען שחרית וערבית⁵⁴¹), וקטן שאינו חייב אינו מוציאם ידי חובתן⁵⁴².

⁵²⁰ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו ועיי' טושו"ע שם ס"א.

⁵²¹ **אור זרוע** ח"א סי' קטז. הובא **בדרכי משה** סק"ג.

⁵²² אור זרוע ודרכי משה שם.

⁵²³ **רב נטרונאי גאון** בתשובה סי' יד. סדר רב עמרם. **רשב"א** חולין כד, ב. שו"ע ס"ז. ועיי' לעיל ס"ה.

⁵²⁴ ב"י שו"ע ס"ח **ממסכת סופרים פרק יד** הי"ז. וראה גם לקמן סי' קכח סמ"ט.

⁵²⁵ **נימוקי יוסף** מגילה כד, א ד"ה נתמלא **בשם הגאונים**. רמ"א שם.

⁵²⁶ **רמ"א** שם **ממסכת סופרים שם**.

⁵²⁷ **מסכת סופרים שם**. שו"ע ס"ז. וראה לקמן סי' נה ס"ו וש"נ.

⁵²⁸ **מ"א** ס"ק יא.

⁵²⁹ ראה בטושו"ע שם ס"ז.

⁵³⁰ **רש"ל** בים של שלמה פרק קמא דחולין סי' מח הובא ברמ"א שם. וראה לבוש ס"ט.

⁵³¹ ראה גם לעיל ס"ט וש"נ.

⁵³² **שו"ע** ס"י.

⁵³³ **ב"י**. מ"א ס"ק יב.

⁵³⁴ עיי' תהלה לדוד סי' נד סק"א.

⁵³⁵ **רמ"א** שם.

⁵³⁶ היינו למנהג שאין אומרים קדיש קודם ברכו בערבית, כדלקמן סי' נד ס"ד. וראה פרי חדש רס"י סט.

⁵³⁷ משנה מגילה כד, א. תשו' **רמ"ע** סי' פז. **אלי' זוטא** סי' סט ס"ק א. ועיי' לקמן סי' סט ס"א-ב.

⁵³⁸ **עיי' תוס' מגילה כד, א ד"ה אבל כו'.**

⁵³⁹ כדלקמן סי' רפב ס"ה וש"נ. ועיי' שו"ת צמח צדק חאו"ח סי' לה ס"ז. חיי צמח צדק עז, א-ב.

⁵⁴⁰ כדלקמן סי' קכד ס"א וש"נ.

⁵⁴¹ ראה לקמן סי' נה סוף ס"א.

⁵⁴² משנה ר"ה כט, א. וראה לבוש ס"י. לקמן סי' קפו ס"ב-ג.

ואפילו מי שמגיע לכלל י"ג שנה ביום השבת, אין לו להתפלל ערבית של שבת⁵⁴³ במקומות שנוהגין להתפלל של שבת בערב שבת מבעוד יום משום תוספת שבת⁵⁴⁴, שהרי עדיין לא נשלמו לו י"ג שנה עד ליל שבת, שתוספת שבת אינה מועיל לענין שנות ימי הנער⁵⁴⁵. אבל אם מתפלל בלילה ערבית, מותר לירד לפני התיבה⁵⁴⁶.

ומה שאמרו⁵⁴⁷ י"ג שנה ויום אחד, לא שצריך יום אחד יותר על י"ג שנה⁵⁴⁸, אלא לומר שצריך י"ג שנה שלימות מיום אל יום, ולא שיום אחד בשנת י"ג נחשב שנה. אבל מיד שהגיע תחילת כניסת היום שנולד בו וכלו בו י"ג שנה שלימות, הרי מקצת כניסת היום זה נחשב כיום שלם, והרי הוא בן י"ג ויום אחד⁵⁴⁹, ואין צריך י"ג שנה מעת לעת. ואם צריך לבדוק אם הביא ב' שערות, יתבאר בסימן נ"ה⁵⁵⁰:

יד ש"ץ שמאריך בתפלתו כדי שישמעו קולו הערב⁵⁵¹, אם הוא מחמת ששמח בלבו על שנותן הודאה להקב"ה בנעימה, תבא עליו ברכה. והוא שיתפלל בכבוד ראש⁵⁵² ועומד באימה ויראה⁵⁵³, אבל אם מכוין להשמיע קולו ושמח בקולו, הרי זה מגונה, ועליו נאמר⁵⁵⁴ נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ומכל מקום כל שמאריך בתפלתו, לא טוב הוא עושה, מפני טורח הצבור⁵⁵⁵:

טו מי שיש לו קול נעים, ירנן להקדוש ברוך הוא, ולא שאר רננות⁵⁵⁶.

ואם רק, יקנח ואחר כך יתפלל⁵⁵⁷:

טז אין ממנין לעגי שפה שאינן יודעין לחתך האותיות⁵⁵⁸, כגון אלו שקורין לאלפי"ן עייני"ן ולעייני"ן אלפי"ן⁵⁵⁹, והוא הדין למי שקורא לחתי"ן ההי"ן⁵⁶⁰. ואם כולם מדברים כך, מותר להיות שם ש"ץ⁵⁶¹, ואין צריך להביא להם ש"ץ ממקום אחר:

⁵⁴³ מהרי"ל הלכות תפלה אות ח. רמ"א סי"י. מ"א סי"ק יג.

⁵⁴⁴ כדלקמן סי' רסז סי"ב.

⁵⁴⁵ מהרי"ל שם. עיי' לקמן סי' רסז סי"ג. סי' תעב סי"ב.

⁵⁴⁶ ב"ח. מ"א שם. ט"ז סי"ק ו.

⁵⁴⁷ נדה מה, ב. לעיל סי' ד (מהדורא בתרא) סי"ב. סי' לז, סי"ג. לעיל סי"י. לקמן סי' נה, ס"ו וסי"ב. סי' קצט סי"ט.

⁵⁴⁸ ב"ח בסוף הסימן ובתשובות סי' קמה. מ"א שם (עיי' במשנה רפ"ח דנדריים ס, א דקתני מיום ליום דלא שייך גבי יום ולא קתני מעת לעת משום דלא שייך גבי חדש שנה שבוע כו' וכן משמע בהדיא בפירוש הרמב"ם שם אבל בטור ושו"ע יו"ד סי' רכ סי"ג סי"ז וסי"י איתא מעת לעת ומשמע שם דדוקא הוא ע"ש בש"ך סק"א וסק"ד וצ"ע). וראה גם תוס' נדה מז, ב ד"ה כולן.

⁵⁴⁹ ראה גם לקמן סי' תרטז סי"ח.

⁵⁵⁰ סעיף ו.

⁵⁵¹ שו"ת רשב"א ח"א סי' רטו. שו"ע סי"א. לבוש סי"א. ועיי' לקמן סי' קא סי"ג. סי' רפא סי"ד.

⁵⁵² כדלקמן סי' צג סי"ב.

⁵⁵³ כדלקמן סי' צה סי"ד.

⁵⁵⁴ ירמ"י יב, ח. ראה גם לעיל סי"ד.

⁵⁵⁵ ולענין התפלה בשבת ויו"ט ראה לקמן רפא סי"ג. סי' תקכט סי"ח. סי' תקפד סי"ו. סי' תרכ סי"א.

⁵⁵⁶ ספר חסידים סי' רנא. מ"א סי"ק יד.

⁵⁵⁷ סי' חסידים ומ"א שם. עיי' לקמן סי' צב סי"ט.

⁵⁵⁸ טור ושו"ע ולבוש סי"ב. ועיי' לקמן סי' קכח סמ"ח.

⁵⁵⁹ ברייתא מגילה כד, ב.

⁵⁶⁰ דב"ז ח"א סי' שצד. כנסת הגדולה. מ"א סי"ק טו.

⁵⁶¹ רדב"ז שם. מהרי"ט ח"ב אהע"ז סי' טז. הובאו בכנה"ג ובמ"א שם.

יז פוחח, והוא מי שבגדו קרוע וזרועותיו מגולין, לא ירד לפני התיבה⁵⁶², מפני כבוד הצבור⁵⁶³.
וראוי לש"ץ שיהיה לו בגדים ארוכים, שלא יראו רגליו⁵⁶⁴ (אם הולך בלא אנפלאות⁵⁶⁵):

יח סומא יורד לפני התיבה⁵⁶⁶, מפני שחייב בכל המצות⁵⁶⁷, ויכול להוציא את הרבים ידי חובתן⁵⁶⁸.
ואם יכול לעלות ולקרוא בתורה יתבאר בסימן קמ"א⁵⁶⁹:

יט ש"צ קבוע יורד לפני התיבה מעצמו, ולא ימתין עד שיאמרו לו⁵⁷⁰, לפי שנראה שאינו סומך על
דיבור הצבור שמנוהו לכך⁵⁷¹. אבל מי שאינו ש"צ קבוע, צריך לסרב מעט קודם שיורד לפני
התיבה⁵⁷². ולא יסרב יותר מדאי, אלא פעם ראשונה מסרב וממאן לגמרי, כלומר איני כדאי לכך⁵⁷³,
וכשיאמרו לו פעם שנית מכין עצמו כמו שרוצה לעמוד, ובפעם שלישי יעמוד. ואם האומר לו שירד
הוא אדם גדול, אינו מסרב לו כלל⁵⁷⁴, שאין מסרבין לגדול⁵⁷⁵ אלא בדבר שיש בו גסות ושררה⁵⁷⁶,
כמו שיתבאר בסי' ק"ע⁵⁷⁷:

כ אם טעה הש"ץ⁵⁷⁸ וצריכין להעמיד אחר תחתיו⁵⁷⁹, אותו שמעמידין תחתיו לא יסרב כלל, מפני
שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך⁵⁸⁰:

כא האומר איני עובר לפני התיבה מפני שבגדי צבועים, או מפני הסנדל שברגלי⁵⁸¹, לא ירד באותו
התפלה כלל⁵⁸², לא בצבועים ולא בלבנים ולא בסנדל ולא יחף⁵⁸³, מפני שדרך האפיקורסין להקפיד
בכך, וחוששין שמא אפיקורסות נזרקה בו⁵⁸⁴. ואע"פ שנותן טעם לדבריו ומראה פנים שלכבוד

⁵⁶² משנה מגילה כד, א לפי רבינו חננאל (נעתק בערוך ערך פחה) הרי"ף ותוס' שם ד"ה פוחח. שו"ע סי"ג.

⁵⁶³ לבוש סי"ג.

⁵⁶⁴ מהר"מ מינץ סי' פא. מ"א סי"ק ז. לפי רש"י שם במשנה ד"ה פוחח.

⁵⁶⁵ במקום שרגילין לילך בלא אנפלאות (עיי' לעיל סי' ב מהדורא בתרא סי"ב וש"נ), שאז מותר להתפלל כן כשאינו
ש"ץ, כדלקמן סי' צא סי"ה.

⁵⁶⁶ משנה מגילה שם. רמב"ם פ"ח מהל' תפלה הי"ב. טור ושו"ע סי"ד. ספר המקצועות בשם רב יהודאי גאון
(מובא באור זרוע ח"א סי' קטז). שבלי הלקט סי' י בשם תשובות הגאונים. סדר רב עמרם גאון.

⁵⁶⁷ תשובת הרא"ש כלל ד סי' כא. מ"א סי"ק טז. כדלקמן סי' תעג סנ"ב. סי' תקפח ס"ח. ועיי' גם לעיל סי' יח סי"א.
לקמן סי' סט סי"ט. סי' רסג סי"ב. סי' רחצ סי"ט.

⁵⁶⁸ אור זרוע ח"א סי' קטז. לבוש סי"ד. ב"ח.

⁵⁶⁹ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. וראה ט"ז שם סי"ק ג.

⁵⁷⁰ טור ב"י ושו"ע סט"ו.

⁵⁷¹ ב"י. לבוש סט"ו.

⁵⁷² ברייתא ברכות לד, א. טור ושו"ע סט"ז.

⁵⁷³ רש"י שם ד"ה יסרב.

⁵⁷⁴ חידושי הרא"ה שם. שו"ע שם.

⁵⁷⁵ בבא מציעא פז, א. לבוש סט"ו. מ"א סי"ק יז.

⁵⁷⁶ תוס' פסחים פו, ב ד"ה אין. מ"א שם.

⁵⁷⁷ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. וראה מ"א שם סי"ק י.

⁵⁷⁸ משנה ברכות שם. טור ושו"ע סי"ז.

⁵⁷⁹ כדלקמן סי' קכו ס"ב.

⁵⁸⁰ רש"י שם ד"ה ולא. וראה לבוש סי"ז.

⁵⁸¹ משנה מגילה כד, ב. טור ושו"ע סי"ח.

⁵⁸² רמב"ם הלכות תפלה פ"י ה"ה. טור ושו"ע סי"ח.

⁵⁸³ ט"ז סי"ק ח.

⁵⁸⁴ גמרא שם. שו"ע שם.

המקום עושה כן ודרך ענוה הוא אוהז ללבוש לבנים⁵⁸⁵, מכל מקום כיון שהצבור מבקשים ממנו להתפלל להם כך, אין ראוי לו להיות סרבן מפני דברים אלו, אם לא שאפיקורסות נזרקה בו:

כב יש מונעים גר מלהיות ש"צ⁵⁸⁶, מפני שאינו יכול לומר אלהי אבותינו. ונדחו דבריהם⁵⁸⁷, שאף הגרים יכולים לומר אלהי אבותינו, שנאמר⁵⁸⁸ כי אב המון גוים נתתיך, כלומר מכאן ואילך אתה אב לכל הגוים שיתגירו:

כג אפילו יחיד יכול לעכב ולומר איני רוצה שפלוגי יהיה ש"צ⁵⁸⁹, אם לא שהסכים עליו מתחלה. ורבים יכולים לחזור בהם אפילו אחר שהסכימו⁵⁹⁰. וגם בכל המנויים יכול יחיד לעכב⁵⁹¹, ואפילו במרביץ תורה⁵⁹², והוא שרוצה לקבל ש"צ או רב אחר⁵⁹³, ויש אחר לשכור בדמיו של זה⁵⁹⁴ שרוב הצבור חפצים בו. וכל מי שהעבירוהו ועמד כך ימים בהסכמת הקהל ואחר כך רוצים לחזור ולמנותו, הרי זו כתחלת קבלה⁵⁹⁵, ואפילו יחיד יכול לעכב. והוא הדין אם מנוהו תחלה לזמן ואחר כך נשלם הזמן⁵⁹⁶.

ואין היחיד יכול לעכב בכל מקום, אלא כשיש לו טעם הגון, ויזיע טעמו לפני טובי העיר⁵⁹⁷, ואם יראו שדבריו נכונים שראוי לו לעכב מטעם זה, יחושו לדבריו ולא ימנוהו. ואם הוא שונא להש"ץ, יכול למחות שלא ימנוהו לש"צ⁵⁹⁸. אבל אם כבר הסכימו עליו ואחר כך נעשה שונאו, אינו יכול למחות, אלא הש"ץ מחוייב לומר בפיו שיסיר הקנאה מלבו ויציאנו בתפלתו.

וכל זה בימים הראשונים שהיו הכל מתכוונים לשם שמים⁵⁹⁹. אבל עכשיו אם היו חוששין לדברי יחיד לעולם לא היו יכולין להשוות למנות שום מינוי, כי כל אחד היה מטיל מום בקדשים, וזה מוחה בשל זה וזה מוחה בשל זה. לפיכך נוהגין לילך אחר רוב דיעות של פורעי שכר הש"ץ, אפילו יש פסולי קורבה ביניהם⁶⁰⁰. ויש מקומות ממנין י"א או י"ג אנשים על זה, והכל שלא ירבו מחלוקת, ואין משגיחין על המיעוטים:

---

⁵⁸⁵ הרב רבינו יהונתן מגילה שם. הובא בב"י. רמ"א סי"ח ומ"א ס"ק יח.
⁵⁸⁶ ר"ת בתוס' ב"ב פא, א ד"ה למעוטי ומרדכי פרק קמא דמגילה רמז תשפו ממשנה פרק קמא דבכורים משנה ד. שו"ע ולבוש סי"ט וט"ז ס"ק ט. וראה אור זרוע ח"א סי' קז.
⁵⁸⁷ רבינו יואל במרדכי שם. ר"י בתוס' שם. רמב"ן ב"ב שם. רשב"א שם. ר"ן שם. מירושלמי שם ה"ד. שו"ע לבוש וט"ז שם ומ"א ס"ק יט. ועי' רמב"ם פ"ד מהל' בכורים ה"ג.
⁵⁸⁸ בראשית יז, ה. וראה לקמן סי' קפו ס"א. סי' קצט ס"ד.
⁵⁸⁹ רבינו שמחה באור זרוע ח"א סי' קיד ומהרי"ק שורש ל ענף ד. שו"ע סי"ט. וראה גם לעיל סי"ו.
⁵⁹⁰ כנסת הגדולה. מ"א ס"ק כא.
⁵⁹¹ שו"ת ר' בצלאל אשכנזי סי' כה. הובא בכנסת הגדולה. מ"א ס"ק כ.
⁵⁹² שו"ת רשד"מ חאו"ח סי' לו. כנסת הגדולה. מ"א שם.
⁵⁹³ מ"א שם.
⁵⁹⁴ רש"ל בים של שלמה פרק קמא דחולין. מ"א שם.
⁵⁹⁵ ראב"ח ח"ב מים עמוקים סי' מב. רשד"מ חאו"ח סי' לג וחיו"ד סי' קיג. כנסת הגדולה. מ"א ס"ק ז.
⁵⁹⁶ ט"ז ס"ק י.
⁵⁹⁷ מהרי"ו בפסקיו סי' ס בשם מהר"ח אור זרוע. רמ"א סי"ט. לבוש ס"כ. ראה חחו"מ הל' נזקי גוי"נ סט"ו ואילך.
⁵⁹⁸ מהר"מ פדווא בתשובותיו סי' סד. דרכי משה. רמ"א סי"ט וט"ז ס"ק יא ומ"א ס"ק כב. עי' אלי' זוטא ס"ק טו.
⁵⁹⁹ לבוש ס"כ. ט"ז שם. מ"א ס"ק כ.
⁶⁰⁰ מ"א שם.

כד ש"צ צריך להיות אהוב לקהל⁶⁰¹, שאם לא כן, כשקורא התוכחה סכנה היא למי שאינו אוהבו, ואם הוא שונאו לא יעלה⁶⁰²:

כה יראו שלא יהיה ש"ץ טפוש, שיוכל להתעסק בצרכי צבור כראוי⁶⁰³. ואין הש"ץ צריך להחניף לצבור במילי דשמיא, וצריך להוכיח⁶⁰⁴:

כו אם אחד אבל על אביו⁶⁰⁵ ורוצה להתפלל כדרך האבלים⁶⁰⁶, ואחד רוצה להתפלל בשביל אחר, מי שירצה הקהל שיתפלל הוא יתפלל, שקדיש בלבד הוא יכול לומר בשביל אביו שלא מדעת הקהל, אבל לא יוכל להיות שליח הקהל להתפלל על כרחם⁶⁰⁷. ולכן אע"פ שנוהגין שהמוהל דוחה האבל מלהתפלל⁶⁰⁸, מכל מקום אם הקהל רוצים שיתפלל האבל, זכה האבל⁶⁰⁹. ויום שמת בו אביו ואמו שקורין יאר ציי"ט, קודם למוהל, אם אין הקהל מקפידים בכך:

כז אין למנות ש"צ על פי השר אע"פ שרוב הצבור חפצים בו⁶¹⁰ כי חלילה לקבל עבודת בוראנו ע"י הנכרים⁶¹¹ כי לא כצורינו וגו'⁶¹²:

שכר ש"ץ

כח ש"ץ יותר ראוי להיות בשכר מבנדבה⁶¹³, לפי שבמקום שהוא לוקח שכר ברור מן הקהל אין פרץ ואין צוחה, שאין אחר שאינו הגון רשאי לפשוט רגלו להתפלל, ואם היה בנדבה הרשות נתונה לכל, ובפרוץ הדבר יעלה מי שאינו הגון⁶¹⁴. וגם הש"ץ נזהר בתפלתו ותיקוניו כשהוא שכיר:

כט אין לאדם להתפלל בלא רצון הקהל⁶¹⁵. וכל מי שמתפלל שלא ברשות מחמת אלמות וגיאות, אין עונין אמן אחר ברכותיו, שנאמר⁶¹⁶ ובוצע ברך נאץ ה'. ואין להתקוטט בעבור שום מצוה, כגון גלילת ספר תורה וכיוצא בו, שהרי הצנועין מושכין ידיהם מלחם הפנים והגור[נ]ים חוטפין⁶¹⁷, ואכילת

⁶⁰¹ **אור זרוע** ח"א סי' קיד בשם ר' יהודה החסיד (ספר חסידים סי' תט - תי). רמ"א סי"ט. מ"א ס"ק כב.

⁶⁰² ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 31, שהבעל קורא עולה מעצמו לתוכחה.

⁶⁰³ **רש"ל** בים של שלמה פרק קמא דחולין. **מ"א** ס"ק ח. באר היטב ס"ק ו.

שכן בימיהם השליח צבור היה מתעסק גם בשאר צרכי צבור הנוגעים לבית הכנסת.

⁶⁰⁴ **אור זרוע** ח"א סי' קיד. **דרכי משה**. מ"א ס"ק כב.

⁶⁰⁵ **מהרי"ק** שורש ל ענף ד. שו"ע ס"כ.

⁶⁰⁶ כמבואר ברמ"א יו"ד סי' שעו ס"ה.

⁶⁰⁷ מהרי"ק שם ענף ג. לבוש ס"כ. מ"א ס"ק כד. וראה גם לקמן סכ"ט.

⁶⁰⁸ הגהות לסי' המנהגים לר' אייזיק טירנא מנהגי עשרה בטבת הגה"ה מ. ראה ש"ך יו"ד סי' רסה ס"ק כג.

⁶⁰⁹ **מ"א** שם.

⁶¹⁰ **מהר"ם** (בשו"ת דפוס קרימונה סי' קצ ודפוס פראג סי' קלז) הובא במרדכי פרק החובל רמז קז. שו"ע סכ"א.

⁶¹¹ מהר"ם שם. לבוש סכ"א.

⁶¹² דברים לב, לא.

⁶¹³ תשובת **רשב"א** ח"א סי' תנ. שו"ע ולבוש סכ"ב ומ"א ס"ק כה.

⁶¹⁴ ע"י תניא קו"א ד"ה הוכח, שמטעם זה יבחרו אנשים ע"פ הגורל או בריצוי רוב המנין.

⁶¹⁵ **אגודה** ברכות פרק כיצד מברכין הובא בתשובת **בנימין זאב** סי' קסג. רמ"א סכ"ב ומ"א ס"ק כו. וראה גם לעיל

ס"ד וסכ"ו.

⁶¹⁶ תהלים י, ג.

⁶¹⁷ יומא לט, א.

לחם הפנים הוא מצות עשה של תורה⁶¹⁸:

ל שכר ש"ץ יש אומרים שפורעים מקופת הקהל שגובין לפי ממון כל איש כערכו⁶¹⁹. ואף על פי שהש"ץ מוציא את הדל כעשיר, מכל מקום אין יד העני משגת כעשיר. וכן כל מה שהיא תקנת הצבור ונעשה על ידי ממון, נותנים לפי ממון⁶²⁰. ויש אומרים⁶²¹ שגובין חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות, כי יש סברא לומר שהעני צריך להש"ץ כמו העשיר⁶²², ויש לפעמים שהעשירים מוסיפים בשכר להש"ץ שקולו ערב יותר ואין העניים חפצים בכך, על כן עשו פשרה זאת, וכן הוא מנהג קהלות במדינות הרבה⁶²³. ובקצת מקומות דל ועשיר נותנים בשוה, אך יש לו קצבה מכל נישואין, וזה לפי ממון⁶²⁴. ובמקום שאין מנהג יש לגבות לפי ממון⁶²⁵, שברוב הפעמים העשירים מוסיפים בשכר לפי נעימת הקול ואין יד העניים משגת לתת עמהם:

העברת ש"ץ וירושה

לא צבור שצריכים לשכור רב וש"ץ ואין בידם כדי סיפוק שניהם⁶²⁶, אם הוא רב מובהק ובקי בהוראה, הוא קודם לש"ץ, שתלמוד תורה קודם לכל⁶²⁷, ואם לאו, ש"ץ קודם כדי להוציא הרבים ידי חובתן.

ואין מסלקין ש"ץ מאומנתו אלא אם כן נמצא בו פסול⁶²⁸ בעדים, אבל לא משום רנון בעלמא⁶²⁹, כגון שיצא עליו שם שנתפס עם הנכרית, או שמסר ממון ישראל ביד נכרי. ומכל מקום יש להושיב בית דין על ככה⁶³⁰, ואם יבואו עליו עדים בזה וכיוצא בזה, מעבירין אותו ואין חוזרין ומקבלין אותו עד שישוב בתשובה שלימה בלי ערמה⁶³¹. ואפילו נשבע שלא ילך עוד בדרכים אלו, אין זה כלום, שהרי כבר מושבע ועומד הוא מהר סיני⁶³²:

לב ש"ץ שהוא שוחט ובודק, לא יתפלל בבגדים הצואין ומסריחין⁶³³. וטוב שיחלוף בגדיו כל היום כשמהלך בין הבריות, שלא יהיה בכלל משנאי אהבו מות⁶³⁴. ואם אינו רוצה להחליף בגדיו בשעת

⁶¹⁸ ס' המצות להרמב"ם מ"ע פט. השגת הראב"ד למנין המצות שבראש ספר היד מ"ע כז. ועיי' חקרי הלכות ח"ט מא, א.

⁶¹⁹ תשובת רשב"א ח"ג סי' שפא. שו"ת מהרי"ל סי' סו. שו"ע סכ"ג ומ"א ס"ק כז. ועיי' לקמן סי' נה סכ"ה.

⁶²⁰ עיי' הלי' ת"ת פ"ד הי"ג.

⁶²¹ תשובת מהר"ם בהגהות מיימוניות פי"א מהלי' תפלה אות א והגהות מרדכי פ"ק דבבא בתרא. רמ"א סכ"ג. ועיי' לקמן סי' נה סכ"ג.

⁶²² לבוש סכ"ג. ט"ז ס"ק יד. וראה תשובת רב האי גאון ברבינו ירוחם ספר מישרים נתיב כ"ט ח"ג הובא בב"י.

⁶²³ מהר"ם פדואה בתשובה סי' מב. דרכי משה. רמ"א שם.

⁶²⁴ דרכי משה. מ"א ס"ק כז.

⁶²⁵ לבוש שם. מ"א שם.

⁶²⁶ רא"ש בתשובה כלל ו סי' א. טור יו"ד סי' רנא. שו"ע סכ"ד.

⁶²⁷ אפילו לפני התפלה בצבור, כדלקמן סי' צ סי"ז ושי"נ.

⁶²⁸ שו"ת רשב"א ח"ה סי' רפג. שו"ע סכ"ה.

⁶²⁹ כל בו (בשו"ת שבסופו ד"ה במסכת עדיות). רמ"א סכ"ה.

⁶³⁰ מהרי"ט הכהן בתשובה הובא בכנסת הגדולה. מ"א ס"ק כט.

⁶³¹ רשד"ם חלק א"ח סי' לג וחלק יו"ד סי' קיג הובא בכנה"ג. מ"א ס"ק כח. ועיי' לעיל סי' נ.

⁶³² נדרים ח, א.

⁶³³ כל בו שם. רמ"א סכ"ה ומ"א ס"ק ל. וראה לקמן סי' צח ס"ד.

⁶³⁴ ראה גם לעיל סי' ב מהדורא בתרא ס"ג. מהדורא קמא שם ס"ב ושי"נ.

התפלה ולהתפלל, מעבירין אותו. וש"ץ המנבל פיו או שמרנן בתפלה בשירי הנכרים⁶³⁵ שמנגנים בהם לעבודת אלילים⁶³⁶, מוחין בידו שלא לעשות כן, ואם אינו שומע מעבירים אותו:

לג ש"ץ שהזקין ורוצה למנות בנו לסייעו לפרקים, אע"פ שאין קול בנו ערב⁶³⁷ כקולו, אם ממלא מקומו בשאר דברים ואין קולו משונה, אין הצבור יכולים למחות בידו⁶³⁸, לפי שכל המתמנה לש"ץ מן הסתם על דעת כן נתמנה שאם לפעמים לא יוכל להתפלל שימנה אחר לסייעו, ואם כן בנו קודם בסיוע לכל אדם⁶³⁹. ואפילו אחר מותו בנו קודם לכל אדם, כי כן הוא בכל המנויים, שהבן שראוי לכך קודם אפילו לאחרים שגדולים ממנו⁶⁴⁰. חוץ ממנויים של כתר תורה⁶⁴¹, כגון חכם הממונה להרביץ תורה או לדין, שהתורה אינה ירושה⁶⁴²:

לד כמה דברים אמורים במקום שאין שם מנהג⁶⁴³. אבל אם המנהג הוא שאין בנו קודם לאחר, יעשו כמנהגם. ואפילו אם נהגו למנות הש"ץ עצמו על זמן ידוע ובכלות הזמן מעבירין אותו וממנין אחר תחתיו, יעשו כמנהגם⁶⁴⁴, ואין בזה משום בזיון לו כיון שנהגו כך. והוא הדין לשאר מנויים הצריכים לצבור, כגון קופה של צדקה וכיוצא בה משאר צרכי ציבור, בין שנוטלין עליהם שכר בין שאין נוטלין, אם נהגו למנות אנשים לזמן ובהגיע הזמן יצאו אלו ונכנסו אחרים תחתיהם, אפילו לא קבעו להם זמן בפירוש כשמינו אותם, סתמן כפירושן מאחר שנהגו כך:

לה אין נכון להעביר ש"ץ (תוך זמנו) בשביל אחר שקולו ערב יותר⁶⁴⁵. ואם הרוב חפצים באחר ישמשו שניהם כאחד:

לו יש מי שאומר⁶⁴⁶ שראוי לש"ץ שיתפלל מתוך הסידור המיוחד לצבור, שבודאי נכתב לשם שמים ולא לשם התפארות. אבל בהנדפסין, אין חילוק בין של צבור לאחר⁶⁴⁷:

נד דינים השייכים לישתבח

ובו ד' סעיפים

א ישתבח אינה פותחת בברוך⁶⁴⁸, לפי שהיא סמוכה לברוך שאמר⁶⁴⁹, ששתייהן נתקנו על פסוקי דזמרה⁶⁵⁰ זו לפנייהם וזו לאחריהם, ופסוקים שביניהם אינם חשובין הפסק. ולכן⁶⁵¹ נוהגין במקומות

⁶³⁵ כל בו שם בשם תשובת הרי"ף. רמ"א שם.

⁶³⁶ מ"א ס"ק לא בשם ספר חסידים ס"י רלח.

⁶³⁷ וכדלעיל ס"ד שצריך שיהי קולו ערב.

⁶³⁸ שו"ת רשב"א ח"א ס"י ש. רמ"א שם ומ"א ס"ק לב.

⁶³⁹ ע"י רשב"א שם. מ"א ס"ק לג.

⁶⁴⁰ ספרי שופטים פ"ק קסב. מ"א שם. וראה שו"ת צמח צדק חאו"ח ס"י כא.

⁶⁴¹ רשד"ם יו"ד ס"י פה. עשרה מאמרות מאמר חיקור דין ח"ב פ"ט. מ"א ס"ק לג.

⁶⁴² ע"י הלי ת"ת פ"ד ה"א: שהיא ירושה לכל ישראל.

⁶⁴³ זהו כוונת הרשב"א שכתב ואם מנהג כו'. ע"י שו"ת צמח צדק חאו"ח ס"י כא. חו"ד ס"י שמג. שדי חמד אסיפת

דינים מעי חזקה במצות ס"י ח סק"ה-ו. אבני נזר יו"ד ס"י שיב סק"ה. סקע"ט. ע"י בן פחמא חאו"ח ס"י ג.

⁶⁴⁴ שו"ת רשב"א ח"ה ס"י רפג. שו"ע ולבוש סכ"ו.

⁶⁴⁵ שו"ת רלב"ח ס"י עט. שו"ת לחם רב ס"י ב. כנסת הגדולה. מ"א ס"ק לב. וראה לעיל ס"ד.

⁶⁴⁶ מהרי"ל הלכות תפלת שחרית דיום כפור בשם רוקח. רמ"א סכ"ו וט"ז ס"ק טו.

⁶⁴⁷ ט"ז שם.

⁶⁴⁸ תוס' ברכות מו, א. טור ושו"ע ס"א.

⁶⁴⁹ ראה גם לעיל ס"י ו ס"ו וש"נ.

⁶⁵⁰ כדלעיל ס"י נא ס"א וס"ד. ס"י נג ס"ב.

הרבה לענות אמן⁶⁵² אחר ברכת ישתבח, אפילו אחר ברכת עצמו, שלא אמרו שכל העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה מגונה⁶⁵³ אלא כשלא בירך רק ברכה אחת⁶⁵⁴, או אפילו בירך ב' ברכות אלא שאין אחיזה לזו בזו⁶⁵⁵, שרשאי הוא להפסיק ולדבר בינתיים, כגון ברכת השחר, אבל כשעונה אחר סיום ב' ברכות או יותר הסמוכות זו לזו שיש אחיזה לזו בזו, כגון ברכת קריאת שמע⁶⁵⁶ ושמונה עשרה⁶⁵⁷, הרי זה משובח. וכן ישתבח, כיון שהיא סמוכה לברוך שאמר ואסור להפסיק ביניהם כדיבור⁶⁵⁸. ומטעם זה עונין אמן אחר בונה ירושלים שבברכת המזון⁶⁵⁹.

ויש אומרים⁶⁶⁰ שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו אלא בברכת בונה ירושלים שבברכת המזון⁶⁶¹ לבד, להפסיק בין ג' ברכות הראשונים שבברכת המזון שהן מן התורה⁶⁶² לברכה רביעית⁶⁶³ שהיא מדברי סופרים⁶⁶⁴, אבל שאר ברכות שכולן מדברי סופרים, אין עונין אמן אחר ברכת עצמו אפילו בסיום כמה ברכות הסמוכות זו לזו. וכן נוהגין במדינות אלו⁶⁶⁵:

ב אין לענות אמן אחר בא"י אל מלך גדול בתשבחות⁶⁶⁶, שאין זה סיום הברכה, אלא אחר חי העולמים, שזה סיום הברכה⁶⁶⁷:

ג המספר בין ישתבח ליוצר, עבירה היא בידו, וחוזר עליו מעורכי המלחמה⁶⁶⁸, מטעם שנתבאר בסימן נ"א⁶⁶⁹. ויש מי שאומר⁶⁷⁰, שלצרכי צבור או לצורך מצוה, כגון לפסוק צדקה למי שבא להתפרנס מן הצדקה, מותר להפסיק. וכן ש"ץ שלא היה לו טלית ותפילין והביאו לו בין ישתבח לקדיש, יכול ללבשן ולברך עליהן⁶⁷¹. אבל כשהביאו לו קודם ישתבח, יברך עליהם קודם ישתבח, כמו שנתבאר

---

⁶⁵¹ רלב"ח מובא בב"י סי' נא. וראה אור זרוע ח"א סי' קצ.
⁶⁵² תוס' ברכות מה, ב ד"ה הא ורא"ש ברכות פ"ז סימן י בשם הלכות גדולות ורבינו חננאל. טור ושו"ע סי' נא ס"ג.
⁶⁵³ ברכות מה, ב. ועיי' לעיל סי' נא ס"ג. לקמן סי' סו ס"ט. סי' קפח ס"א. סי' רטו ס"א.
⁶⁵⁴ רמב"ם הל' ברכות פ"א הט"ז והי"ח. רא"ש מובא בטור סי' רטו שנהג כהרמב"ם. וראה ירושלמי ברכות פ"ה ה"ד מובא ברי"ף ברכות פ"ז.
⁶⁵⁵ רלב"ח שם בדעת הרא"ש והטור סי' נא וסי' קיא וסי' רטו.
⁶⁵⁶ רש"י ברכות מה, ב ד"ה הא בבונה. רא"ש שם בשם ה"ג ור"ח. טור סי' סו. וראה לקמן סי' נח סוף ס"א. סי' ס ס"ג. סי' סא ס"ד. סי' סו ס"ט.
⁶⁵⁷ רבינו יונה ברכות מה, ב ד"ה ונמצינו. רא"ש שם.
⁶⁵⁸ כדלעיל סי' נא ס"ד.
⁶⁵⁹ שהן סמוכות כדלקמן סי' קפט ס"א.
⁶⁶⁰ תוספות שם. מרדכי ברכות רמז קסב. שו"ת מהרי"ק שורש לא.
⁶⁶¹ גמרא שם. וראה גם לקמן רס"י קפח.
⁶⁶² כדלקמן רס"י קסז.
⁶⁶³ כל בו סי' ה וארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' מא בשם ר' שמעיה. וראה רבינו יונה שם סוף ד"ה הא. לבוש סי' רטו ס"א. ט"ז שם ס"ק א. מ"א שם ס"ק ב. וראה גם לקמן סי' קפח ס"א.
⁶⁶⁴ כדלקמן רס"י קפט.
⁶⁶⁵ רמ"א סי' רטו ס"א. וראה גם לעיל סי' נא ס"ג. לקמן סי' רטו ס"א.
⁶⁶⁶ ובנוסח הסיידור: ומהולל בתשבחות.
⁶⁶⁷ רא"ש בתשובה כלל ד סי' יב. טור ושו"ע ס"ב. מ"א ס"ק א. ט"ז ס"ק ב.
⁶⁶⁸ ירושלמי הובא במנהיג סי' ד והג"מ פ"ז מהלכות תפלה אות ע וטור סי' נא ושו"ע ס"ג.
⁶⁶⁹ סעיף ד.
⁶⁷⁰ סדר רב עמרם גאון הובא בטור. כל בו סוף סי' ד. שו"ע שם. לבוש ס"ג. ולענין ב"ה ובי"ש, בריך שמיה וכיו"ב עיי' קוני דיני הפסק בתפלה עמ' 25.
⁶⁷¹ דרכי משה בשם אור זרוע במסכת ברכות (ראה שם ח"א סי' נב וסי' צח) בשם תשובות הגאונים. רמ"א ס"ג ומ"א ס"ק ד.

בסי' נ"ג⁶⁷². אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר⁶⁷³. ואין צריך לומר בין ברכו ליוצר אור⁶⁷⁴, בין ש"ץ עצמו ובין הצבור שעמו:

ד ומזה שמפסיקין בין ישתבח ליוצר לצורך מצוה, נתפשט המנהג מקדם בהרבה מקומות לברך חולה, או לקבול בבית הכנסת שיעשו לו דין⁶⁷⁵, בין ישתבח ליוצר⁶⁷⁶, שכל זה נקרא צורך מצוה.

ולאחר כן כשחוזרין ומתפללין, יאמר הש"ץ מקצת פסוקי דזמרה ויאמר קדיש עליהם⁶⁷⁷, כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה לפניו. ואם לא אמר פסוקים, לא יאמר קדיש, אלא יאמר ברכו בלא קדיש, כמו שבערבית נוהגין לומר ברכו בלא קדיש, הואיל ואין אומרים פסוקים לפניו⁶⁷⁸.

והפורס על שמע⁶⁷⁹, לא יאמר קדיש אם לא שאמר פסוקים, שלעולם לא תמצא קדיש בלא פסוקים שלפניו, אם לא אחר גמר התפלה. ולכן נהגו לומר פריסת שמע אחר גמר תפלת י"ח בלחש, כדי שיאמר הקדיש על תפלת י"ח, אבל אחר כך לא שייך לומר קדיש⁶⁸⁰.

ועתה חדשים מקרוב באו שפורסין על שמע אחר קדיש האחרון מיד, ואינו נכון, דמה ענין לומר ב' קדישין סמוכין זה לזה⁶⁸¹. ויש ללמדם שיאמרו מקצת פסוקים בין ב' הקדישים⁶⁸².

ומנהג כל ישראל⁶⁸³ שאין מקדישין בקדיש לעולם אלא בסיום הפסוק או אגדה שהיא דרשת הפסוק⁶⁸⁴, אבל לא בסיום התורה שבעל פה שאינה דרשת הפסוק. ולכן נוהגין לומר אחר פרקי אבות אגדת רבי חנניא בן עקשיא אומר כו'⁶⁸⁵, ואחר פיטום הקטורת⁶⁸⁶ ובמה מדליקין⁶⁸⁷ אגדת אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים וכו', ואם כן גם כשלומדין משניות יש לומר איזה אגדה בסיומן כדי לומר קדיש לאחריה (אבל אחר איזהו⁶⁸⁸ די בסיום תפלת יהי רצון⁶⁸⁹):

⁶⁷² סעיף ג.

⁶⁷³ דרכי משה בשם אור זרוע שם וספר מערכת אלקות והגאון מהר"א מפראג. רמ"א שם. תשו' הגאונים החדשות סי' נב. ועיי' לקמן סי' נה ס"ד. סי' נו ס"ז. סי' נז ס"ה.

⁶⁷⁴ ספר המנהיג סי' כו. ארחות חיים הלכות מאה ברכות סי' כד. רמ"א שם.

⁶⁷⁵ רמ"א שם.

⁶⁷⁶ אבל לא בין קדיש וברכו ליוצר כדלקמן סי' נז ס"ה.

⁶⁷⁷ ספר המחכים לרי' נתן ברי' יהודה. ארחות חיים דין קדיש ופירושו. כל בו סי' ו. רמ"א שם ומ"א ס"ק ג.

⁶⁷⁸ דרכי משה. לבוש ס"ג. ובסידור הנוסח: והוא רחום, שיר המעלות, ח"ק וברכו, ובשבת כגוונא ח"ק וברכו. וראה שעה"כ פי"ז סי"ב. פסקי הסידור ס"ה.

⁶⁷⁹ שיתבארו דיניו לקמן סי' ט.

⁶⁸⁰ מ"א שם. וראה גם לקמן סי' ט ס"ד.

⁶⁸¹ ראה גם לקמן סי' רצב ס"ד.

⁶⁸² וראה לקמן שם שיש מקומות נוהגים שהש"ץ אומר ברכו אחר קדיש האחרון.

⁶⁸³ מ"א שם.

⁶⁸⁴ לקוטי פרדס. פרדס (בפירוש תפילות). וראה הלי' ת"ת פ"א ה"ד.

⁶⁸⁵ וכ"ה בסידור.

⁶⁸⁶ ראה טור סי' קלג. רמ"א סי' קלב ס"ב. וכ"ה בסידור.

⁶⁸⁷ עיי' לקמן רס"י ער. אבל לא הובא בסידור.

⁶⁸⁸ דלעיל סי' נ.

⁶⁸⁹ סדר היום (סדר עבודה בסופו). וראה פסקי הסידור. שעה"כ פי"ג סכ"ז.

נה דיני קדיש

ובו כ"ו סעיפים

מספר הקדישים

א אומרים קדיש בכל מקום שיש הפסק בסדר התפלה⁶⁹⁰, והם לא פחות מז' קדישים בכל יום, על שם⁶⁹¹ שבע ביום הללתיך⁶⁹², ואלו הם⁶⁹³, א' אחר פסוקי דזמרה⁶⁹⁴, ששם הוא הפסק סדר הפסוקים. ב' אחר סיום תפלת י"ח⁶⁹⁵, שהיא מצוה בפני עצמה ואינה דבוקה למה שלאחריה. ג' אחר סדר קדושת ובא לציון⁶⁹⁶, שהוא גם כן דבר שבקדושה⁶⁹⁷. ד' אחר אשרי למנחה⁶⁹⁸, שהיא מצוה בפני עצמה, שכל האומר תהלה לדוד בכל יום ג' פעמים מובטח לו שהוא בן עולם הבא⁶⁹⁹. ה' אחר סיום תפלת י"ח של מנחה⁷⁰⁰, שהיא מצוה בפני עצמה. ו' אחר ברכות של קריאת שמע של ערבית, מטעם שיתבאר בסי' רל"ו⁷⁰¹. ז' אחר תפלת ערבית⁷⁰², שכבר נשלמה התפלה.

וז' אלו הן חובה⁷⁰³ כשמתפללין בצבור, והשאר מנהג⁷⁰⁴. וראוי לכל אדם ליזהר שלא לפחות מלענות י' קדישים בכל יום⁷⁰⁵:

דבר שבקדושה בעשרה

ב כל דבר שבקדושה כגון קדיש וברכו וקדושה⁷⁰⁶ אין אומרים בפחות מעשרה⁷⁰⁷, שנאמר⁷⁰⁸ ונקדשתי בתוך בני ישראל, ולהלן נאמר⁷⁰⁹ הבדלו מתוך העדה וגו', ולמדין גזרה שוה תוך תוך, מה תוך האמור להלן עדה, אף תוך האמור כאן עדה, ואין עדה פחותה מעשרה⁷¹⁰, שנאמר⁷¹¹ עד מתי לעדה הרעה

⁶⁹⁰ תשובת ראב"י אב"ד (תשו' הגאונים החדשות סי' לה). שבלי הלקט סי' ח בשם ראב"ד. אגור סי' צד.

⁶⁹¹ שבלי הלקט סוף סי' ח בשם הגאונים. אגור שם.

⁶⁹² תהלים קיט, קסד. וראה עדי"ז גם לקמן רס"י נט.

⁶⁹³ תשו' ראב"י אב"ד בשבלי הלקט שם (במקום אחר תפלת מנחה הוסיף אחרי משנה או אגדתא). אגור שם (כנ"ל). רוקח סי' שסב (כלפנינו). לבוש ס"א (במקום אחר תפלת ערבית הוסיף אחרי עלינו שחרית). ראה פרישה סק"א.

⁶⁹⁴ טור ושו"ע ס"א.

⁶⁹⁵ סדר רב עמרם. טור סוף סי' קלא.

⁶⁹⁶ סדר רב עמרם. טור סי' קלב. לבוש שם ס"ב. ראה גם לקמן ס"ד.

⁶⁹⁷ ראה לקמן סי' נט ס"ב.

⁶⁹⁸ סדר רב עמרם. טור ולבוש סי' רלד ס"א. ראה לקמן סוף ס"ד ושי"נ.

⁶⁹⁹ ראה לעיל סי' נא ס"א ושי"נ.

⁷⁰⁰ סדר רב עמרם. טור ולבוש שם.

⁷⁰¹ סימן זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו, ועי' טור ולבוש שם ס"ב.

⁷⁰² סדר רב עמרם. טור ולבוש סי' רלז. וראה גם לקמן ס"ד.

⁷⁰³ עי' טור סי' רלה דלא כלבוש כאן סוף ס"א.

⁷⁰⁴ ראה גם לקמן ס"ד-ה. רס"י קט. אגרות קודש ח"י ע' שב ואילך. ספר המנהגים - חב"ד ע' 6.

⁷⁰⁵ זהר. ראה תקוני זהר לג, סע"א. ר"ח שער הקדושה פרק י"ז ד"ה בפרט ובהקדמת ע"ח ד"ה ועשה טוב. אגרות קודש ח"י אגרת ג'רס. ח"י אגרת ד'יתקמו. קובץ אור ישראל כג ע' קצט.

⁷⁰⁶ ולענין קדושת יוצר ראה לקמן סי' נט ס"ב.

⁷⁰⁷ משנה וגמרא מגילה כג, ב. טור ושו"ע ס"א. וראה מסכת סופרים פ"י ה"ז. וראה גם לקמן רס"י סט.

⁷⁰⁸ ויקרא כב, לב. וראה גם לקמן ס"ז.

⁷⁰⁹ במדבר טז, כא.

⁷¹⁰ סנהדרין ב, א. רש"י מגילה שם ד"ה עדה. ב"ח.

⁷¹¹ שם יד, כז. וראה לקוטי שיחות חל"ג ע' 85.

הזאת, צא מהם יהושע וכלב, נשארו עשרה.

ועדה זו צריך להיות כולה מזכרים בני חורין גדולים⁷¹² שהביאו ב' שערות, וכמו שהיתה עדה האמורה להלן, אבל נשים ועבדים וקטנים אינן מצטרפין⁷¹³ :

ג אם התחיל לומר קדיש או קדושה בעשרה ויצאו מקצתם, גומרין אותו הקדיש או אותה הקדושה שהתחיל⁷¹⁴. והוא שנשתיירו רובן⁷¹⁵. ומכל מקום עבירה היא לצאת⁷¹⁶, ועליהם נאמר⁷¹⁷ ועוזבי ה' יכלו. אבל אם נשארו עשרה מותר לצאת⁷¹⁸ :

ד ולא שהתחיל הקדושה עצמה, אלא אפילו התחיל ברכות אבות בקול רם ויצאו מקצתן, גומר⁷¹⁹ אפילו קדושה⁷²⁰ וכל תפלת י"ח⁷²¹ וסדר קדושת ובה לציון וקדיש שלאחריה שלא בעשרה, שכל זה מגמר תפלת י"ח הוא, ולכך אין ש"ץ אומר קדיש שלם עד אחר סדר קדושה זו, ואותו קדיש שלם חוזר על תפלת י"ח, שהרי אומר תתקבל צלותהון וכו'⁷²².

ומכל מקום אם הוא יום הכניסה, אין קורין בתורה אם הלכו מקצתן קודם שהתחילו לקרות, שהקריאה אינה מגמר התפלה, שהרי במנחה קורין קודם התפלה⁷²³.

וכן אם יצאו מקצתן לאחר שהתחילו יוצר, לא יתחיל הש"ץ להתפלל התפלה בקול רם, שתפלת י"ח וקדושה אין להם ענין עם קדיש וברכו⁷²⁴. וכן כיוצא בזה בערבית לא יאמר הקדיש שלאחר תפלת י"ח, אלא אם כן היו עשרה בתחלת תפלת י"ח, ולא די במה שהיו עשרה בשעת קריאת שמע וברכותיה⁷²⁵. אבל קדיש שלפני תפלת י"ח יאמר כשהיו עשרה בתחלת ערבית, אע"פ שיצאו מקצתן אחר כך⁷²⁶.

וקדיש שלאחר עלינו בין בשחרית בין בערבית⁷²⁷ לא יאמר, אלא אם כן יש עשרה בשעת אמירת הקדיש. ואפילו היו עשרה בשעת אמירת עלינו אין זה מועיל לקדיש שלאחריו, הואיל ואינו אלא מנהג לומר קדיש אחר עלינו, ולא מתקנת חכמים הוא⁷²⁸. והוא הדין בקדיש שאומרים אחר

⁷¹² טור ושו"ע שם.

⁷¹³ **ברכות מז**, ב ומח, א. ולענין בהמ"ז עי' לקמן סי' קצט ס"ט.

⁷¹⁴ **ירושלמי** מגילה פ"ד ה"ד. הובא ברי"ף ורא"ש מגילה שם סי' ז. רמב"ם פ"ח מהלכות תפלה ה"ו. טור ושו"ע ס"ב.

⁷¹⁵ ר"ן מגילה כג, ב ד"ה ירושלמי. שו"ע שם.

⁷¹⁶ **ירושלמי** שם. הובא ברי"ף מגילה שם. רמ"א ס"ב. וראה גם תניא אגה"ק סוס"י כג.

⁷¹⁷ ישעיה א, כח.

⁷¹⁸ **מרדכי** פרק בתרא דמגילה רמז תתי. רמ"א שם.

⁷¹⁹ שו"ת **רשב"א** ח"א סי' צה. שבלי הלקט סוף סי' ט בשם רבינו נסים גאון במגלת סתרים. שו"ע ולבוש ס"ג.

⁷²⁰ אבל לא ברכת כהנים כדלקמן סי' קכח ס"א.

⁷²¹ לבוש שם. מ"א ס"ק א.

⁷²² **תרומת הדשן** סי' טו. רמ"א ולבוש שם. מ"א ס"ק ב. וראה גם לקמן סי' קכג ס"ז.

⁷²³ שם.

⁷²⁴ ר"ן מגילה כג, ב **מירושלמי** מגילה פ"ד ה"ד. וכ"ה בשבלי הלקט ותרומת הדשן ורמ"א שם.

⁷²⁵ **תרומת הדשן** ורמ"א שם.

⁷²⁶ **לבוש** שם. מ"א ס"ק ג. ט"ז ס"ק ג.

⁷²⁷ משא"כ במנחה, להנוהגים שלא לאמר עלינו במנחה. עי' מ"א סי' קלב ס"ק א. אליה רבה שם סוף ס"ק ג. ובנוסח הסידור אומרים עלינו גם במנחה.

⁷²⁸ לבוש שם. ט"ז שם. וכדלעיל ס"א.

הלימוד⁷²⁹, צריך שיהיו עשרה בשעת אמירת הקדיש⁷³⁰.

והוא הדין אם היו עשרה באמירת פסוקי דזמרה, או באמירת אשרי שלפני תפלת המנחה, ואחר כך יצאו מקצתן קודם שהתחיל הקדיש, לא יתחילו בפחות מעשרה⁷³¹. שאף שקדיש זה הוא מתקנת חכמים שסדרו התפלה, מכל מקום כיון שלא יוכל לומר ברכו או תפלת י"ח אחר קדיש זה כמו שסדרו חכמים, אין קדיש זה חובה כלל, שתקנת חכמים היתה לומר קדיש וברכו סמוכים זה לזה, ומטעם זה אסור להפסיק ביניהם בשום ענין כמו שנתבאר בסימן נ"ד⁷³², וכן במנחה תקנתם היתה לומר קדיש לפני תפלת י"ח, שלעולם אין מתחילין תפלת י"ח כך בלא קדיש לפניו, כמו שיתבאר בסי' רצ"ב⁷³³:

המצטרפים לעשרה

ה יש מתירין⁷³⁴ לומר דבר שבקדושה בט' וצירוף עבד או אשה⁷³⁵ או קטן⁷³⁶, לפי שעל כל עשרה בני ברית השכינה שורה⁷³⁷, אלא שאינו כבוד שמים לומר דבר שבקדושה בפחות מט' בני מצות⁷³⁸, שט' נראים כעשרה⁷³⁹. ובלבד שיהיה הקטן יותר מבן ו' שנה ויודע למי מתפללין⁷⁴⁰, שפחות מבן שש אע"פ שיודע אין דעתו כלום, שהרי לא הגיע לעונת הפעוטות⁷⁴¹, והרי הוא כמו שאינו בן דעת.

ויש אומרים⁷⁴² שאין אשה ועבד או קטן מצטרפים בשום ענין, אלא צריך שיהיו כל עשרה זכרים בני חורין גדולים שהביאו ב' שערות⁷⁴³, ובפחות מכן אין השכינה שורה⁷⁴⁴, ואין אומרים דבר שבקדושה, ואפילו על ידי ספר תורה שביד הקטן אין לצרפו⁷⁴⁵, וכן עיקר⁷⁴⁶.

ואעפ"כ אין למחות באותן שנוהגין להקל בשעת הדחק⁷⁴⁷ לצרפו על ידי חומש שבידו, או אפילו

⁷²⁹ כדלעיל סוף סי' נד.

⁷³⁰ ט"ז שם.

⁷³¹ ראה ט"ז שם. וראה תהלה לדוד סק"ב.

⁷³² סעיף ג.

⁷³³ סעיף ד: חוץ מתפלת השחר מפני סמיכת גאולה לתפלה.

⁷³⁴ **ר"ת** (תוס' ברכות מח, א ד"ה ולית. תשובתו שהובאה בתוס' רבינו יהודה שירליאון ברכות מז, ב. או"ז ח"א סי' קצו. רא"ש פ"ז דברכות סי' כ) **ורז"ה** (המאור הקטן ברכות שם) **כריב"ל ברכות מז**, ב. דעה הא' בשו"ע ס"ד.

⁷³⁵ מרדכי ברכות רמז קעג בשם רבינו שמחה.

⁷³⁶ ר"ת שם בשם **רב האי** גאון.

⁷³⁷ סנהדרין לט, א. ר"ת שם. וראה גם לקמן סי' ז. תניא אגה"ק פכ"ג.

⁷³⁸ ר"ת שם.

⁷³⁹ רב הונא ברכות שם (לגבי צירוף ארון). ברכות מה, ב (לגבי התחילו לאכול בעשרה). ר"ת בסי' הישר חלק התשובות סי' נד אות יב (לגבי התחילו בעשרה).

⁷⁴⁰ שו"ת **ריב"ש** סי' תנא **כרב נחמן שם** מח, א. וראה גם מאירי ברכות שם. שו"ע שם. וראה לקמן סי' קנט סי"כ. סי' קצט ס"ט. הלי' שחיטה סי' ב קו"א א.

⁷⁴¹ גיטין נט, א.

⁷⁴² שו"ת רב נטרונאי סי' טז (אוה"ג ברכות חלק התשובות סי' שטו-ז). **ר"י** (בתוס' רבינו יהודה שירליאון שם). **רא"ש** (שם). **רמב"ם** הלכות תפלה פ"ח ה"ד. שו"ת **רשב"א** ח"א סי' רלט וסי' תנג. **הרב רבינו יונה** ברכות שם. **ראב"ד** הובא בתשובת הרשב"א שם. **ראב"ה** סי' קכח (הובא במרדכי פ"ז דברכות רמז קעב). וראה מס' סופרים סו"פ טז.

⁷⁴³ טור ולבוש ס"ד. וראה סעיף הבא.

⁷⁴⁴ ראה תשובת מהר"ם בהג"מ פ"ח מהלכות תפלה אות ט. שו"ת **מהרי"ל** סי' קנ ס"ק ח. **מ"א** ס"ק ח.

⁷⁴⁵ ר"י בתוספות ברכות שם. **רא"ש ומרדכי** שם. רמ"א ס"ד.

⁷⁴⁶ **שו"ע** ורמ"א ס"ד. וראה אגרות קודש ח"ח ע' רעו. וראה לקמן סי' קצט ס"ט טעם החילוק בין כל דבר שבקדושה לזימון, לענין צירוף קטן. ושם סי' לענין צירוף אשה.

⁷⁴⁷ **רמ"א** שם. וראה ארחות חיים הלכות תפלה סי' עג בשם הר"פ והראב"ד. אלי' רבה ס"ק ה.

בלא חומש⁷⁴⁸, כיון שיש להם על מי שיסמכו. ומכל מקום לא יאמרו אלא ברכו וקדיש שהוא חיוב, אבל לא קדיש שאחר עלינו שאינו אלא מנהג⁷⁴⁹:

ו אם לא הביא ב' שערות⁷⁵⁰, אפילו הוא גדול בשנים, דינו כקטן, עד שיצאו רוב שנותיו⁷⁵¹, דהיינו ל"ו שנה⁷⁵², שאז נתברר שהוא סריס ולא יביא שערות לעולם. ואם נראה בו סימני סריס קודם לכן, דינו כגדול מבין עשרים שנה ומעלה⁷⁵³. ומכל מקום אין צריך לבדוק בשערות בכל שהגיע לכלל שנותיו⁷⁵⁴, דהיינו בן י"ג שנה ויום אחד⁷⁵⁵, שכיון שתפלה מדברי סופרים⁷⁵⁶, סומכין על החזקה שמן הסתם הביא ב' שערות⁷⁵⁷, כיון שהגיע לכלל שנותיו שראוי להביא בהן ב' שערות:

ז אם התחיל אחד מעשרה להתפלל תפלת י"ח לבדו ואינו יכול לענות עמהם, אעפ"כ מצטרף עמהם⁷⁵⁸. והוא הדין לב' או ג' או ד', כל שנשאר הרוב שעונין אמן, אין עניית המיעוט מעכבת⁷⁵⁹, שאין אמירת דבר שבקדושה ב' תלוי בענייתן, רק שיהיו שם⁷⁶⁰, שנאמר⁷⁶¹ ונקדשתי בתוך בני ישראל, על כל עשרה שהם בני קדושה שכינה שורה עליהם⁷⁶² ויכולים לומר דבר שבקדושה (כגון קדיש וברכו, או אפילו קדושה אם הש"ץ לא התפלל עדיין בלחש לעצמו⁷⁶³, אבל כשהש"ץ חוזר התפלה פעם ב' צריך ליהזר שיהיו ט' שומעין ועונין אמן אחריו שלא יהיה ברכותיו לבטלה, כמ"ש סימן קכ"ד⁷⁶⁴):

ח ויש אומרים⁷⁶⁵ שהוא הדין אם אחד מי' ישן מצטרף לדבר שבקדושה, אע"פ שאינו עונה עמהם. אבל יותר מאחד⁷⁶⁶, אין כבוד שמים לצרפם אם הם ישנים⁷⁶⁷. ויש אומרים⁷⁶⁸ שאין לדמות ישן

⁷⁴⁸ מ"א ס"ק ה. ממשמעות הדרכי משה סק"ג.

⁷⁴⁹ מ"א שם. וראה גם לעיל ס"א וס"ד.

⁷⁵⁰ ראה לקמן ס"י קצט ס"ט.

⁷⁵¹ נדה מז, ב. שו"ע ס"ה. וראה גם לעיל ס"י נג ס"ב.

⁷⁵² לבוש ס"ה. נחלת צבי (בעטרת צבל) ס"ק י. מ"א ס"ק ו. טור אה"ע ס"י קנה. סמ"ע ח"מ ס"י לה ס"ק ז.

⁷⁵³ ע"י ס"י נג ס"ט ולעיל שם ס"י ובאה"ע ס"י קעב ס"ז. וראה דברי נחמ"י סו, א.

⁷⁵⁴ מהרי"ק שורש מט בשם ספר המחכים. רמ"א ס"ה.

⁷⁵⁵ כדלעיל ס"י נג ס"ג.

⁷⁵⁶ מ"א ס"ק ז. וכדלקמן רס"י קו וש"י.

⁷⁵⁷ רמ"א שם. וכ"ה לקמן ס"י קצט סוף ס"ט. וע"י לקמן ס"י קכח סוף סמ"ט. ולדברים שהם מה"ת ראה ב"ב קנו, א. לעיל רס"י לט וש"י. וע"י שו"ת צמח צדק חיו"ד ס"י שנה אות א.

⁷⁵⁸ שו"ת מהר"ם (דפוס פראג ס"י תקכט ודפוס לבוב ס"י רב). הגהות מיימוניות בפ"ח מהלכות תפלה אות ט. שו"ע ס"ו.

⁷⁵⁹ שו"ת רלב"ח ס"י טו הובא במ"א ס"ק ח. כנסת הגדולה הגהות ב"י. אלי' זוטא ס"ק ג. וראה לקמן ס"א בהערה שבשוה"ג דלא פליג המ"א אלא בישן, כדלקמן ס"ח.

⁷⁶⁰ ראה מ"מ וציונים. תשובת מהר"ם בהג"מ שם. דברי נחמ"י סו, א. תהלה לדוד סק"ו. אמרי יושר ח"ב ס"י ט. שאלי ציון תנינא ס"י. יגדיל תורה (ירוש"ו) ח"ד ע"י 1757. וע"י לקמן ס"י נו ס"ד.

⁷⁶¹ ויקרא כב, לב.

⁷⁶² תשובת מהר"ם בהג"מ שם. ב"י בשם מהר"י בי רב. לבוש ס"ו. וע"י לעיל ס"ב וס"ה. לקמן ס"ח.

⁷⁶³ ע"י רמ"א ס"י קכד ס"ב ובמ"א שם ס"ק ו ואל"ה רבה שם ס"ק ה. וראה שאלי ציון תנינא ס"י י. מחשבת חיים ע"י מה.

⁷⁶⁴ סעיף ו. וראה גם לקמן ס"א. לקוטי שיחות ח"ט ע"י 280.

⁷⁶⁵ שו"ת מהרי"ל ס"י קנ ס"ק ח. הובא באגור ס"י רנב. ב"י בשם מהר"י בי רב. שו"ר ס"ו.

⁷⁶⁶ מ"א ס"ק ח.

⁷⁶⁷ ע"י תשובת ר"ת שהובאה בתוס' רבינו יהודה ברכות מז, ב. וברא"ש פ"ז דברכות ס"י כ. וראה גם לעיל ס"ה. לקמן ס"א בהערה בשוה"ג.

⁷⁶⁸ ט"ז ס"ק ד.

למתפלל, לפי שהישן נשמתו מסתלקת ממנו ואין קדושה שורה עליו⁷⁶⁹, ואפשר שרוח הטומאה שורה עליו אפילו כשישן ביום כמו שנתבאר בסי' ד'⁷⁷⁰. ולענין מעשה אין להכניס את עצמו למחלוקת, כיון שאפשר להקיצו⁷⁷¹:

ט כשאדם מתפלל לבדו, אע"פ שיש עשרה בלעדו, נכון שימתינו מלומר קדיש עד שיגמור, כדי שיזכה גם הוא⁷⁷². אבל אם מתפלל עמהם ומאריך בתפלתו, אין צריך להמתין עליו, כמ"ש סי' קכ"ד⁷⁷³:

י ומי שישן בשעה שהצבור מגיעין לדבר שבקדושה, נכון שימתינו עד שיעוררוהו משנתו⁷⁷⁴. ואם לא רצה לעמוד, אין צריך להמתין:

יא חרש המדבר ואינו שומע⁷⁷⁵, או שומע ואינו מדבר⁷⁷⁶, הן כפקחים⁷⁷⁷ ומצטרפים לכל דבר שבקדושה, אע"פ שאין עונין עמהם. ואפילו הם ב' או יותר⁷⁷⁸, כל שהרוב הם פקחים שיכולים לענות אמן אין עניית המיעוט מעכבת⁷⁷⁹, כל שהם בני מצות והשכינה שורה עליהם. אלא שאם הש"צ התפלל כבר בלחש, לא יחזיר התפלה שנית⁷⁸⁰, אלא אם כן יש ט' השומעים ועונין אמן, כמ"ש סי' קכ"ד⁷⁸¹. אבל מי שאינו שומע ולא מדבר, הרי הוא כשוטה וקטן, וזהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום⁷⁸²:

יב לעולם הוא קטן עד שיביא ב' שערות אחר שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד⁷⁸³, אבל קודם לכן, אע"פ שהביא ב' שערות, אינו אלא שומא⁷⁸⁴:

יג מי שנולד ביום ראשון של ראש חודש כסליו, שהוא יום ל' של מרחשוון, ובשנת י"ג חודש מרחשוון חסר וראש חודש כסליו אינו אלא יום אחד, אעפ"כ אינו נעשה בר מצוה עד ראש חודש כסליו⁷⁸⁵. שאע"פ שלחדשים ושנים מונין מיום ב' של ראש חודש, שהוא עיקר, ויום א' הוא מן חודש שלפניו⁷⁸⁶, מכל מקום עדיין לא מלאו י"ג שנים שלימות מיום אל יום עד שיעברו כ"ט יומין שלמים

⁷⁶⁹ עי' לעיל סי' ד מהדורא בתרא ס"ב.

⁷⁷⁰ מהדורא קמא סעיף טו וש"נ.

⁷⁷¹ אליה רבה ס"ק ז. וראה ט"ז שם. פרי חדש ס"ו. ועי' דברי נחמ"י סו, א.

⁷⁷² תשובת מהר"ם שם. הג"מ בפ"ח מהלכות תפלה שם. שו"ע ס"ז.

⁷⁷³ סעיף ה.

⁷⁷⁴ מ"א ס"ק ט.

⁷⁷⁵ מהרי"ל בתשו' סוף סי' קו. שו"ע ס"ח.

⁷⁷⁶ מהר"ם בתשו' (דפוס פראג סי' תקכט ודפוס לבוב סי' רב). שו"ע ס"ח.

⁷⁷⁷ חגיגה ב, ב. רמב"ם הל' אישות פ"כ חכ"ו.

⁷⁷⁸ מהרי"ל הלכות סעודה אות ו. דרכי משה סי' קצט. לקמן סי' קצט ס"י.

⁷⁷⁹ שו"ת רלב"ח סי' טו. הובא במ"א ס"ק ח (והתם ה"ט דפליג עליו המ"א (ראה לעיל ס"ה) משום יקרא

דשמיא כמ"ש הרא"ש פ"ז דברכות סי' כ אפי' בעבד) לדעה האי דלעיל ס"ה. וראה גם לעיל ס"ז.

⁷⁸⁰ ט"ז סי' קכד ס"ק ב.

⁷⁸¹ סעיף ו. ועי' דברי נחמ"י סו, א. יגדיל תורה (ירוש"ו) ח"ד ע' 1757.

⁷⁸² משנה פ"ק דתרומות מ"ב. חגיגה ב, ב. רמב"ם הל' אישות פ"ב חכ"ו. ב"י. שו"ע ס"ח. ראה גם לקמן סי' קצט

ס"י. רס"י תס. סי' תקפח ס"ז. חיו"ד סי' א ס"ק לה.

⁷⁸³ שו"ע ס"ט.

⁷⁸⁴ דרכי משה סק"ג. וראה נדה מה, ב. מו, א. רמב"ם הל' אישות פ"ב ה"י.

⁷⁸⁵ מ"א ס"ק י.

⁷⁸⁶ שו"ע אה"ע סי' קכו ס"ו.

ממרחשוון, כמו שנולד אחר שעברו כבר כ"ט יום⁷⁸⁷ :

יד עברייך שעבר על גזירת הצבור שגזרו בנידוי וחרם⁷⁸⁸, או שעבר עבירה שנתחייב עליה נידוי, מצטרף למנין עשרה לכל דבר שבקדושה, שנאמר בעכך⁷⁸⁹ חטא ישראל, אע"פ שחטא ישראל הוא⁷⁹⁰ ובקדושתו הוא עומד⁷⁹¹, ולא יצא מכלל ישראל. אבל אם נדוהו מאצלם, אינו מצטרף לכל דבר שבקדושה⁷⁹², שאם מצטרף מה הועילו בתקנתם שהבדילוהו מאגודתם. ומכל מקום מותר להתפלל בבית הכנסת שהוא שם⁷⁹³, כיון שיש עשרה בלעדו, אלא אם כן פירשו להחמיר עליו בכך :

עשרה במקום אחד

טו צריך שיהיו כל העשרה במקום אחד ושליח צבור עמהם⁷⁹⁴, אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר, אינם מצטרפים, אף על פי שהפתח פתוח ביניהם. ואפילו אם הרוב עומדים בבית הכנסת והמיעוט בעזרה שלפני בית הכנסת, אינם נגררים אחר הרוב להצטרף עמהם⁷⁹⁵. ואפילו העומדים על האסקופה בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגר הדלת ממקום שפה הפנימית של עובי הדלת ולחוץ, כלחוץ⁷⁹⁶, שהדלת מבדלת בין פנים לחוץ⁷⁹⁷, ואף על פי שהיא פתוחה, הרי מקומה כלחוץ⁷⁹⁸ (ולא מקום עוביה בלבד, אלא כל מקום חפיפתה שהיא חופפת על האסקופה עד מקום שהיא נוקשת בו⁷⁹⁹, כגון שהדלת קבועה באמצע עובי האסקופה וסובבת על צירה מצד פנים לצד חוץ עד כנגד הציר, הרי כל עובי האסקופה משפה הפנימית עד מקום הנקישה, שהוא כנגד הציר הכל כלחוץ⁸⁰⁰):

טז במה דברים אמורים כשהעומדים בחוץ אינם נראים להעומדים בפנים⁸⁰¹. אבל מי שמראה פניו להעומדים בבית הכנסת, אפילו הוא עומד אחורי בית הכנסת ומראה להם פנים דרך חלון שביניהם,

⁷⁸⁷ וצ"ע שהשמיט דין חודש העיבור שבשוי"ע ס"ט-י. ראה קונטרס השלחן. לקוטי שיחות ח"י"א ע' 311 בשוה"ג. חט"ז ע' 603. התועדויות תשמ"ו ח"ב ע' 538 הערה 11.

⁷⁸⁸ המנהיג דיני תפלה ס"י עט בשם רש"י (ספר האורה ס"י קל. מחזור ויטרי ס"י מה). שו"ת ריב"ש ס"י קעב. שו"ע ולבוש ס"י"א.

⁷⁸⁹ יהושע ז, יא.

⁷⁹⁰ סנהדרין מד, א.

⁷⁹¹ רש"י סנהדרין שם.

⁷⁹² המנהיג שם. ועי' בתשובת רשב"א שהובא בב"י. שו"ת ריב"ש שם. שו"ע ס"י"ב. ולענין זימון עי' לקמן ס"י קצט ס"י"א.

⁷⁹³ תשובת ריב"ש ס"י שעא. שו"ע ס"י"ב.

⁷⁹⁴ פסחים פה, ב. טור ושו"ע ס"י"ג.

⁷⁹⁵ (ריב"ש) [רבינו ירוחם] נתיב ג ח"ז. שו"ע ולבוש ס"י"ח.

⁷⁹⁶ פסחים פה, ב. רבינו ירוחם שם. שו"ע ס"י"ג (והא דפ"י רש"י פסחים שם ד"ה החלונות גבי חלונות היינו מ"ט קדשינהו בפ"י כמ"ש התוס' שם ד"ה חלונות אבל מקדשי לא קדשי ממילא משום דלא הוה כלפנים כמ"ש הרמב"ם הל' קרבן פסח פ"ט ה"א (לגבי אגף עצמו) דלא כמ"א ס"ק יא).

⁷⁹⁷ רמב"ם בפ"י המשנה שם בפסחים פ"ז מ"י"ב.

⁷⁹⁸ מ"א ס"ק יא לדעת הש"ע. ועי' חקרי הלכות ח"ו טז, ב.

⁷⁹⁹ רש"י שם ד"ה מן האגף ולפנים כלפנים וד"ה אגף עצמו. פרישה ס"ק ו. אלי' רבה ס"ק יא.

⁸⁰⁰ כן צ"ל ברש"י (דס"ל דאגף היינו מקום הפיפת הדלת על האסקופה כשנפתחת לפנים עד מקום הנקישה) לפי מ"ש בשו"ע ורמב"ם (דמקום אגף כלחוץ) ודו"ק.

⁸⁰¹ כ"מ במ"א ס"ק יב דמדמי לה לסימן קצה ס"ב מכלל דלא בעינן שיכניס פניו לבית הכנסת (וכ"מ בהדיא בשו"ע ס"ט"ו ולקמן ס"י"ז עי' מ"א ס"ק יד ולקמן סוף סכ"א ובשו"ע ס"י קצה ס"ק ג ולקמן שם ס"ג כמ"ש מהר"י אבוהב בב"י דסגי מה שעומד בחוץ ומכניס ראשו לחלון). וראה גם שו"ת הרשב"א ח"י"א ס"י צו. פרי"ח ס"י"ג.

אפילו גבוה כמה קומות, אפילו אינו רחב ד', מצטרף עמהם לעשרה⁸⁰². אבל מי שאינו מראה פנים להם, אפילו עומד על גביהן מלמעלה על גג בית הכנסת, אינו מצטרף עמהם⁸⁰³, בין שעומד על הגג ממש, בין שעומד על עובי הכתלים של בית הכנסת, שגם עובי הכתלים אינם נגררים אחר תוכם, להיות נידון כלפנים אע"פ⁸⁰⁴ שאינו מראה פניו להם⁸⁰⁵:

יז אם מקצתן מבפנים ומקצתן בחוץ וש"ץ על גבי האסקופה תוך הפתח, הוא מצרפן⁸⁰⁶, מפני שהוא רואה אלו ואלו⁸⁰⁷, והרי זה כאילו מקצת העומדים בחוץ נראים למקצת העומדים בפנים שהם מצטרפין:

יח חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה, דהיינו שנפרצה קטנה במקום חיבורה לגדולה ונפל כל אותו כותל שהיה מפסיק, ובגדולה נשארה משארית כותל זה פסין מכאן ומכאן. הרי הגדולה כמפלגת מן הקטנה על ידי הפסין שמכאן ומכאן, שהן מועילים לחלק הרשויות⁸⁰⁸ (אם אין ביניהם יותר מעשר אמות⁸⁰⁹), שאפילו חצר אחת שהעמיד בה פס משהו מכאן ופס משהו מכאן באמצע כתלי ארכה, נתחלקה לשתי רשויות לכל דבר⁸¹⁰, כמו שיתבאר בסי' שס"ג⁸¹¹. והקטנה אינה מופלגת מן הגדולה, שהרי אין לה פסין מכאן ומכאן, והרי היא כקרן זווית של הגדולה. לפיכך אם ט' בגדולה וא' בקטנה, מצטרף עמהם, שהקטנה נגזרת אחר הגדולה, והרי זה כאלו הוא בתוך הגדולה, כיון שהרוב בגדולה. אבל אם ט' בקטנה ואחד בגדולה, אין מצטרף עמהם, שאין הגדולה נגזרת אחר הקטנה⁸¹², והם אינם נגררים אחריו כיון שהמה הרבים, ואפילו היו מחצה על מחצה ה' בקטנה וה' בגדולה אינן מצטרפין, שאין נגרר אלא המיעוט אחר הרוב⁸¹³:

יט היה ש"צ בקטנה וציבור בגדולה, מוציאן ידי חובתן, שהוא נגרר אחריהם⁸¹⁴. אבל אם ש"צ בגדולה וציבור בקטנה, אין מוציאן ידי חובתן, שאין הרוב נגרר אחר היחיד:

כ (וכל זה כשנכנסים כתלי אורך הקטנה לתוך הגדולה ומופלגים שם ג' טפחים מכותלי אורך הגדולה⁸¹⁵, שאם לא כן, גם הקטנה היא כמפלגת מן הגדולה על ידי פסי הגדולה, משום נראה בחוץ

⁸⁰² ארוחת חיים (הובא בב"י) בשם רב האי גאון. שו"ע סי"ד.

⁸⁰³ רבינו ירוחם נתיב ג חלק ז. רמ"א סי"ד.

⁸⁰⁴ כלומר, אין אומרים שנידון כלפנים גם כאשר אינו מראה פניו להם.

⁸⁰⁵ מ"א ס"ק יב. פרי"ח סי"ג. וכדלעיל סט"ו בהערה שבשוה"ג בפי' רש"י ותוס' לגבי חלונות. וראה גם השגת הראב"ד בהל' בית הבחירה פ"ו ה"ט ובכסף משנה שם.

⁸⁰⁶ טור בשם הרא"ש. שו"ע סט"ו.

⁸⁰⁷ ע"י מ"א סי' קצה ס"ק ג. לקמן שם סי"ג. פרי"ח סי"ג.

⁸⁰⁸ עירובין צב, א-ב. טור ושו"ע סט"ז. רמב"ם הלכות תפלה פ"ח ה"ז. וראה גם לקמן סי' עט ס"ז.

⁸⁰⁹ ע"י סימן ששה טור ושו"ע סי' ובי"ד סימן רצ"ו] סמ"ו דפרצה יותר מי' מבטלת המחיצה בכ"מ ולא בשבת לחוד וע"י במ"ש בסימן ששה.

⁸¹⁰ ע"י רא"ש פ"ה דעירובין סי' ט, ואין חילוק בין שבת לשאר דברים כמבואר מתוס' עירובין דף צב, א ד"ה גפנים ודו"ק.

⁸¹¹ סלי"ח.

⁸¹² פרישה ס"ק ח.

⁸¹³ תוס' עירובין שם ע"ב ד"ה תשעה. רא"ש בפ"ט דעירובין ס"ב. טור ושו"ע שם.

⁸¹⁴ גמרא ורש"י שם ד"ה יוצאין וד"ה אין יוצאין. טור ושו"ע סי"ז.

⁸¹⁵ תוס' עירובין שם ע"א ד"ה גפנים כו' (ומהשמטת הטור אין רא"י שגם בסי' שעד וראה לקמן שם סי"ג ושי"נ ובסי' שס וראה לקמן שם סי"ז ושי"נ השמיט זה משום שסמך על מ"ש בסי' [שסו] [שסג] וראה לקמן שם סי"א ושי"נ אע"פ שהם ענינים חלוקים מאד ע"ש בב"י סי' שעד ד"ה ומ"ש דאין) ובהכי א"ש מ"ש אבן העוזר סי' נה סי"ג על המ"א סק"יב ודו"ק. וראה כללי הפוסקים וההוראה כלל רלח.

ושוה מבפנים, כמו שיתבאר בסי' ש"ס⁸¹⁶):

כא במקומות שהש"ץ עומד בתיבה או בבימה, אע"פ שהיא גבוהה י' טפחים ורחבה ד' על ד' או יותר, ויש לה מחיצות גבוהות י' טפחים או יותר, מצטרף עמהם ומוציאם ידי חובתן⁸¹⁷, מפני שהיא בטלה לגבי בית הכנסת. ואע"פ שהיא רשות בפני עצמה לענין עמידה בפני ספר תורה⁸¹⁸, כמו שיתבאר ביו"ד סי' ר[מ]ב⁸¹⁹, מכל מקום בטלה היא לגבי בית הכנסת לענין זה שמצטרפין, הואיל והוא תשמיש בית הכנסת, ורגלי בני בית הכנסת בתוכה, ועוד כיון שרואין אלו את אלו מצטרפין, כמו שנתבאר לעיל⁸²⁰:

כב וכל זה לענין צירוף, או להוציא י"ח⁸²¹, אבל אם היו עשרה במקום אחד ואומרים קדיש או קדושה, יכול לענות עמהם כל השומע קולם אפילו הוא בבית אחר לגמרי, ואפילו כמה בתים מפסיקים ביניהם, מפני שאפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים⁸²². ויש אומרים⁸²³ שמכל מקום צריך שלא יהיה מפסיק טינוף, או עבודה זרה שהיא חשובה כצואה לענין זה, ויש לחוש לדבריהם.

וכן לענין להוציא י"ח לא אמרו שצריך שיהיה במקום אחד, אלא הש"ץ עם הציבור, אבל כשהם במקום אחד יכול לצאת כל השומע קול הש"ץ, אף על פי שאינו עמהם⁸²⁴, ועל דרך שנתבאר, וכמו שיתבאר בסי' רע"ג⁸²⁵ ותר"צ⁸²⁶:

היוצא מהעיר שיש בה רק עשרה

כג עיר שאין בה אלא עשרה ואחד מהם רוצה לצאת בימים נוראים, כופין אותו לישאר או לשכור אחר במקומו⁸²⁷, שכיון שמנהג הוא בכל תפוצת הגולה שאפילו אותם שאין להם מנין שלם כל השנה שוכרים להם אחד או שנים בימים נוראים או הולכים למקום מנין, הרי זה דומה לספר תורה ובית הכנסת שבני העיר כופין זה את זה⁸²⁸. אבל אם הם י"א, יכול אחד לצאת, ואין חוששין שמא יצטרך אחד לצאת לנקביו ויצטרכו להמתין, שאם כן אין לדבר סוף. ואם ב' רוצים לצאת שניהם שוכרים

⁸¹⁶ סעיף ז. וראה גם לקמן סי' עט ס"ז.

⁸¹⁷ רשב"א בתשובה סי' צו. ובשו"ע סי"ט.

⁸¹⁸ רשב"א שם הובא במ"א סי' יד. ומ"ש הסמ"ק סי' רפב בהגה ס"ק ה הובא בב"י, זה אינו עיי' תוס' עירובין דף עט, א ד"ה ש"מ דהיינו דוקא במחיצות עראי דהיינו של יריעות כמ"ש התוס' שם דף עב, א ד"ה במחיצות. וראה לקמן סי' שע ס"ה וש"נ. עיי' צמח צדק חאו"ח סי' ח ס"ו.

⁸¹⁹ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. ועיי' י"ד סי' רמב סי"ח בהג"ה.

⁸²⁰ סעיפים טז-יז.

⁸²¹ תוס' פסחים פה, ב ד"ה וכן. רשב"א בתשובה ח"ג סי' רפו בשם הראב"י אב"ד (סי' פח). אור זרוע ח"א סי' ה בשם תשובות הגאונים. טור ושו"ע ס"כ. וראה יגדיל תורה (נ.י.) חובי' סט עי' קכז.

⁸²² ריב"ל פסחים שם. וראה גם לקמן סי' קכח סל"ז. סי' קלא ס"ג.

⁸²³ הלכות גדולות (מהדורת הילדסהיימר עי' טז) משמיה דרב יהודאי גאון בשם רב אחא משבא. מהר"י אבוהב בשם ארוחות חיים בשם רב אחאי גאון. שו"ע שם. מ"א סי' טו. באר היטב סי' יז.

⁸²⁴ משנה ר"ה כז, ב ע"ש בתוס' ד"ה ושמע. ותוס' סוטה לח, ב ד"ה מחיצה.

⁸²⁵ סעיף י.

⁸²⁶ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו ועיי' שו"ע שם סי"ד. וראה גם לקמן סי' קלא ס"ג. סי' ריג ס"א.

⁸²⁷ תשובת מהר"ם (דפוס פראג סי' תתרטז). הובא במרדכי פרק קמא דבבא בתרא רמז תעח-ט). הג"מ פי"א מהלכות תפלה אות א. שו"ע ולבוש סכ"א.

⁸²⁸ טור ושו"ע חו"מ סי' קסג ס"א. וראה גם הלי' ת"ת פי"ד הי"ג.

אחד בשותפות להשלים המנין במקומם, ושניהם יפרעו בשוה, אפילו אחד עני ואחד עשיר, כיון שכל אחד חייב להשלים המנין עני כמו עשיר.⁸²⁹

אבל אם אין דרין בישוב אלא ח' או ט' ושוכרים להם א' או ב' להשלים המנין, פורעין חצי לפי ממון וחצי לפי נפשות⁸³⁰, כי יש סברא לומר שהעני חייב בהשלמת המנין כמו העשיר, ויש סברא לומר שהעני יכול לילך לעיר הסמוכה והעשיר אינו יכול לעזוב ביתו ורכושו, על כן עשו פשרה זאת⁸³¹. משא"כ כשדרין כאן מנין שלם, אין אחד מהם רשאי לבטל המנין, אפילו ילך הוא לעיר שיש בה מנין:

כד כל היוצאים בענין שצריכים לשכור אחר במקומן צריכין גם כן ליתן לשכור ש"ץ⁸³², כאילו לא יצאו⁸³³. ואפילו מי שיוצא זמן ארוך לפני יום טוב, צריך ליתן לשכר הש"ץ והשלמת המנין כמו שיוצא סמוך ליום טוב⁸³⁴, כיון שלא יחזור ביום טוב לביתו. ומי שאינו יכול לחזור לביתו מחמת אונס שאינו רשאי לבא במדינה, פטור אפילו הגיע זמן הרגל⁸³⁵. והוא שהוא אנוס ממש, אבל אם מחמת חוב ממון או פשיעה לא יכול לבוא, לא יפסידו חבריו חלקם:

כה אין כופין לשכור להשלים המנין, אלא בימים נוראים⁸³⁶, וכגון שאין חסרים אלא א' או ב'. אלא אם כן מנהג קבוע בעיר לכופף לשכור אפילו בחסרון ג' או ד'. אבל אם יש מנין שלם מיושבי העיר, כופין לשכור ש"ץ ואפילו כל השנה, כדי להתפלל שם תמיד בעשרה⁸³⁷. וכן מקום שאין מנין תמיד בבית הכנסת, כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד מנין לבית הכנסת⁸³⁸, שלא יתבטל התמיד⁸³⁹:

כו ישובים שצריכים לשכור מנין וש"ץ, ויש סביבות שרגילין לבא גם כן שם עם בני ביתם, אין צריכים ליתן כלום להישוב⁸⁴⁰, שאם היו רוצים היו הולכים לעיר אחרת שיש שם מנין בלעדס, ולא היו צריכים ליתן כלום אפילו לשכירות הש"ץ, כיון שגם בלעדס הם צריכים שם לש"ץ:

נו דין עניית הקדיש על ידי הקהל

ובו ח' סעיפים

א צריך לזהר מאד בעניית הקדיש⁸⁴¹ (והשומע ואינו עונה הוא בנידוי מ' יום⁸⁴²). ויש להשתדל לרוץ לשמוע קדיש⁸⁴³, שקדושת הקדיש גדולה מכל הקדושות⁸⁴⁴, ויש יותר מצוה בעניית הקדיש מבעניית

⁸²⁹ הג"מ ומרדכי שם. מ"א ס"ק טז.

⁸³⁰ שלטי הגבורים למרדכי שם.

⁸³¹ ט"ז ס"ק ו. מ"א שם. - ראה שו"ת צמח צדק חיו"ד סי' קפח. ועיי לעיל סי' נג ס"ל.

⁸³² שו"ת מהרי"ל סי' קיד.

⁸³³ מהר"ם (דפוס פראג סי' תתרטז). הג"מ ומרדכי שם. ועיי תהלה לדוד סק"ט.

⁸³⁴ מהרי"ל שם. רמ"א סכ"א.

⁸³⁵ מהרי"ל שם. מ"א ס"ק טז.

⁸³⁶ שו"ת מהרי"ק שורש קיג (וראה תרומת הדשן ח"ב סי' רמג). שו"ע סכ"ב.

⁸³⁷ תרומת הדשן ח"ב סי' רמג. שו"ע שם. ועיי לעיל סי' נג ס"ל.

⁸³⁸ תשובת ריב"ש סי' תקיח. רמ"א סכ"ב.

⁸³⁹ ראה לשון זה גם לקמן סי' שלט ס"ג.

⁸⁴⁰ שו"ת מהרי"ל החדשות סי' נט. מ"א ס"ק יז.

⁸⁴¹ זהר פ' תרומה קכט, א-ב. הובא בב"י.

⁸⁴² ראה ילקוט ראובני ערך אמן בשם מדרש כונן. מעשה רב הנדפס בלבוש בתחלתו בשם דרך משה.

⁸⁴³ זהר פ' תרומה קסו, א. שו"ע ס"א.

⁸⁴⁴ זהר שם קכט, ב.

קדושה⁸⁴⁵. ומכל מקום אם יש לפניו ב' בהכ"נ, באחד מגיעים לקדיש שאחר שמונה עשרה ובאחד מגיעים לקדושה, ילך ויענה קדושה כי שם ישמע גם כן הקדיש שלאחר שמונה עשרה⁸⁴⁶:

ב ויש לכיין היטב באמן יהא שמיה רבא⁸⁴⁷, שכל העונה אמן יהא שמיה רבא⁸⁴⁸ בכל כח כוונתו⁸⁴⁹ קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה⁸⁵⁰. ויש לענות אותו בקול רם⁸⁵¹, שקול זה שובר כל המקטרגים⁸⁵² ומבטל כל גזרות קשות⁸⁵³. ומכל מקום לא יתן קולות גדולות, שלא יתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא⁸⁵⁴:

ג יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא, הוא תרגום של יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים⁸⁵⁵, לכן אין להפסיק בין יהא שמיה רבא למברך⁸⁵⁶, שלא להפסיק באמצע המאמר. ומכל מקום אין צריך להיות בנשימה אחת⁸⁵⁷.

וצריך לומר⁸⁵⁸ מְבָרַךְ, הב' בקמ"ץ והרי"ש בפת"ח, שאז פירושו כמו מבורך, שאם יאמר רי"ש בציר"י יהיה פירושו שיברך לאחרים. וצריך לומר לעלם, בקמ"ץ העין. ויש לומר ולעלמי בוא"ו⁸⁵⁹:

ד מצות הקדיש הוא לשמוע מן הש"ץ יתגדל כו', ועל זה יענה איש"ר⁸⁶⁰, שאמן יהא שמיה רבא הוא ענייה על יתגדל כו'⁸⁶¹. וצריך לשמוע לכיין על מה הוא עונה, כמו שצריך לכתחלה לשמוע ולכיין לברכה שעונה עליו אמן⁸⁶², וגם הש"ץ צריך לומר גם כן אמן יהא שמיה רבא כו' כמו הצבור⁸⁶³.

ומכל מקום אינו דומה לגמרי לעניית אמן, שבדיעבד אם בא לבית הכנסת כשהצבור עונין כבר איש"ר עונה עמהם (אמן) יהא שמיה רבא⁸⁶⁴, הואיל והוא שבת בפני עצמו, אף על פי שאומרים אותו על יתגדל כו', אבל לא יענה אמן יהא שמיה רבא אלא אם כן יוכל לכיין דעתו שידע לענות על הקדיש⁸⁶⁵,

⁸⁴⁵ באר שבע (סי' לא) הובא במ"א ס"ק א מגמרא ברכות כא, ב.

⁸⁴⁶ מ"א שם.

⁸⁴⁷ טור.

⁸⁴⁸ שבת קיט, ב.

⁸⁴⁹ רש"י שבת שם ד"ה בכל כחו. רבינו יונה ברכות פ"ג.

⁸⁵⁰ גירסת רי"ף ורא"ש ברכות פ"ג סי' יט. טור.

⁸⁵¹ שו"ע ס"א. וראה גם לקמן סי' נט ס"ב (לענין קדושה). סי' סא ס"ה וסכ"ה (לענין ק"ש).

⁸⁵² זהר תרומה קכט, ב.

⁸⁵³ פסיקתא (פרקי היכלות פ"ו אות ג) הובא בתוס' שבת שם ד"ה כל.

⁸⁵⁴ הרב רבינו יונה שם. מ"א ס"ק ג. ראה לעיל סי' א ס"א וש"נ.

⁸⁵⁵ תוספות ברכות ג, א ד"ה ועונין. טור (ובמפיק ה' ומ"ש באגודה ברכות סי' ג ודרכי משה וט"ז סק"א ומ"א סק"ב שלפי פירוש זה צ"ל בלא מפיק ה' צע"ג שכל שמה שבדניאל מפיק ה' אף שגם שם הוא תרגום של שמו).

⁸⁵⁶ המנהיג דיני תפילה סי' כה. רמ"א ס"א. ב"ח. עי' הלכה ברורה ס"ק ב.

⁸⁵⁷ מ"א ס"ק ב.

⁸⁵⁸ של"ה עניני תפילה ק"ש של ערבית (הובא במ"א שם). וכ"ה בנוסח הסידור.

⁸⁵⁹ ב"י. מ"א שם.

⁸⁶⁰ רא"ש בתשובה כלל ד סי' יט. ב"י סי' קכה. וראה גם לקמן רס"י קכה.

⁸⁶¹ רמב"ם בנוסח הקדיש בסדר התפילות, ופ"ט מהלכות תפלה ה"א.

⁸⁶² עי' ט"ז סי' קכד ס"ק ד. ועי' דרכי משה בשם הגהות מרדכי ברכות (שלטי הגבורים) פ"ז אות ד.

⁸⁶³ טור. רמ"א ס"א.

⁸⁶⁴ הגהות מרדכי שם. רמ"א שם. מ"א סק"ה. תוס' דף לו [אוצ"ל ג, א ד"ה ועונין].

⁸⁶⁵ מ"א שם ס"ק ה.

שאז אינה אמן יתומה בדיעבד אע"פ שלא שמע, כיון שיודע על מה הוא עונה, כמ"ש סימן קכ"ד⁸⁶⁶. אבל לכתחלה כשאפשר לו לשמוע צריך לשמוע ולא יסמוך על מה שיוכל לכיין דעתו אחר כך, ולכן יש לגעור בהמשיחים כשהש"ץ אומר הקדיש, אפילו כשיש מנין בלעדם השומעים ומכוונים לש"ץ⁸⁶⁷.

ואם אין ט' שומעין לש"ץ לא יאמר כלל קדיש, שכל דבר שבקדושה אי אפשר לומר בפחות מי', ט' שומעין ואחד אומר⁸⁶⁸. וכן צריך להזהיר להאומרים ועתה יגדל נא וגו' זכור וגו'⁸⁶⁹, שיאמרו קודם שיתחיל הש"ץ יתגדל⁸⁷⁰ (עיין סימן ס"ו⁸⁷¹):

ה יש אומרים⁸⁷² שאין צריך לעמוד כשעונין קדיש וברכו, אלא שכל קדיש שתפסו מעומד כגון שלאחר הלל, טוב שלא ישב עד לאחר שיענה אמן יהא שמיה רבא. ויש אומרים⁸⁷³ שיש לעמוד כשעונה קדיש או כל דבר שבקדושה, שיש ללמוד ק"ו מעגלון מלך מואב⁸⁷⁴, שקם מעצמו מעל כסאו לדברי ה'⁸⁷⁵, כל שכן אנחנו עמו, וטוב לחוש לדבריהם⁸⁷⁶ (עיין סימן קמ"ו⁸⁷⁷):

ו יש מקומות נוהגין לענות אמן אחר בריך הוא⁸⁷⁸, שסוברים דבריו הוא חוזר על דקודשא, והוא תרגום של הקב"ה. אבל במדינות אלו אין מפסיקים כלל בין בריך הוא ללעילא מן כל ברכתא⁸⁷⁹, שסוברים דשמיה דקודשא הוא הפסק מאמר, וברוך הוא לעילא כו' הוא ענין בפני עצמו. ומכל מקום לא יפה עושים קצת שעונין בריך הוא לעילא⁸⁸⁰, שהוא כמו חירוף שמשמע שאינו מבורך אלא למעלה ולא למטה, אלא יש להם לומר גם מן כל ברכתא כו'. וגם לא יפה עושים החזנים שמפסיקים בניגונם בין מכל לברכתא בשבת ויו"ט⁸⁸¹:

ז פעם אחת מצאו אליהו ז"ל ועמו ד' אלפים גמלים טעונים⁸⁸², אמרו לו מה אלו טעונים, אמר להם אף וחימה, למה, אמר להם לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכו⁸⁸³, בין קדושה

⁸⁶⁶ סי"א. וש"נ.

⁸⁶⁷ עי' טור סי' רסח בשם ספר חסידים סי' נח. באר היטב ס"ק א. וראה לקמן סי' רסח סי"ז.

⁸⁶⁸ רא"ש כלל ד סי' יט. ב"י ריש סי' קכה. ראה לקמן שם סי"א. ועי' לעיל סי' נה ס"ז. תהלה לדוד סי' נה סק"ו.

⁸⁶⁹ טור. רמ"א שם. ובנוסח הסידור השמיטו. עי' מ"א ס"ק ז.

⁸⁷⁰ מ"א ס"ק ו.

⁸⁷¹ סעיף ה.

⁸⁷² מהרי"ל (הלכות תפלה אות ג). האריז"ל (שער הכוונות בסוף דרוש הקדיש. פע"ח שער הקדישים פ"ו). ט"ז סי' נג ס"ק א ובמ"א ס"ק ד. ועי' לעיל רס"י נג.

⁸⁷³ שלטי הגבורים על המרדכי פרק תפלת השחר אות ה, ובהקדמת הגהות מנהגים, בשם ירושלמי. רמ"א ס"א. וראה ארחות חיים דין קדיש ופירושו סי' ד.

⁸⁷⁴ מ"א ס"ק ד (עי' סנהדרין ס, ב) [א] דבהזכרת השם מיירי וצ"ע.

⁸⁷⁵ שופטים ג, כ. סנהדרין שם.

⁸⁷⁶ מ"א שם.

⁸⁷⁷ סימן זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, וראה שו"ע שם ס"ד ונו"כ.

⁸⁷⁸ רמב"ם בסדר התפלות נוסח הקדיש. ארחות חיים דין קדיש ופירושו סי' ח. שו"ע ס"ב. וכ"ה בנוסח בסידור.

⁸⁷⁹ טור. רמ"א שם. אור זרוע ח"ב סי' מב ס"ק י.

⁸⁸⁰ ט"ז ס"ק ג.

⁸⁸¹ מ"א ס"ק ח. וראה גם לקמן סי' רפא ס"ד.

⁸⁸² מנהיג דיני תפלה סי' ד בשם מדרש, הובא בב"י. וראה אור זרוע ח"א סי' קב בשם ויקרא רבה. שבלי הלקט סי' טו בשם אגדה.

⁸⁸³ ב"י שם. ראה גם לעיל סי' נד ס"ג.

לקדושה⁸⁸⁴, בין קדוש לברוך⁸⁸⁵, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק, בין אמן יהא שמיה רבא ליתברך, וכל המדבר בהן⁸⁸⁶ עליו נאמר⁸⁸⁷ ולא אותי קראת וגו'.

יש למדין מכאן שהעונה אמן יהא שמיה רבא צריך לומר גם יתברך⁸⁸⁸ עד דאמירן בעלמא⁸⁸⁹. וי"א⁸⁹⁰ שיוצא ידי חובתו במה ששומע מהש"ץ⁸⁹¹, דשומע כעונה⁸⁹². ומה שאסרו לדבר בין אמן יהא שמיה רבא ליתברך, אם הש"ץ הוא מאריך באמן יהא שמיה רבא והוא ענה כבר, לא יספר כלום קודם שיתחיל הש"ץ יתברך⁸⁹³. ועוד שאפשר שלא הקפיד אליהו אלא על תיבת יתברך בלבד שצריך לאמרה ולהסמיכה לתיבת עלמא⁸⁹⁴, אבל יותר אין צריך לומר אלא לשמוע⁸⁹⁵, כמו שאסור לומר יתגדל עם הש"ץ אלא צריך לכוין ולשמוע⁸⁹⁶. וכן נוהגין לענות עד יתברך, ומנהג יפה הוא⁸⁹⁷, לפי שכשהש"ץ אומר במהירות יצטרך הוא למהר יותר כדי לענות אמן אחריו, והמהירות מבטלת הכוונה, לכן מוטב לשמוע:

ח נוהגין שהש"ץ כורע ה' כריעות בקדיש, ביתגדל, וביהא שמיה רבא, וביתברך, ובברך הוא, ובאמן⁸⁹⁸. ולאחר שסיים הקדיש, נוהגין לפסוע ג' פסיעות⁸⁹⁹, ואחר כך אומר עושה שלום במרומו, כמו בסיום שמונה עשרה⁹⁰⁰:

נז דין ברכו וענייתו

ובו ה' סעיפים

א הש"ץ צריך לומר ברכו את ה' המבורך⁹⁰¹ בקול רם⁹⁰², כדי שישמעו כל הקהל ויענו אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד:

ב ואם אמר בלחש, יש אומרים⁹⁰³, שמי שלא שמע (א) ממנו ברכו, אלא שמע הקהל שסביביו עונין

⁸⁸⁴ שבלי הלקט סי' ח בשם משנת דרך ארץ זוטא. הובא בב"י סי' קכה.

⁸⁸⁵ מנהיג שם. ב"י. וראה גם לקמן סי' קכה ס"ב.

⁸⁸⁶ שבלי הלקט סי' ח בשם משנת דרך ארץ זוטא. הובא בב"י סי' קכה. וראה מנהיג שם. וראה גם לקמן שם.

⁸⁸⁷ ישע"י מג, כב. וראה גם לקמן סי' סג ס"ז. סי' קכה ס"ב.

⁸⁸⁸ ב"י. וראה שו"ע סי"ג.

⁸⁸⁹ של"ה דין ק"ש של ערבית. מ"א ס"ק ט בשם ב"י.

⁸⁹⁰ רמב"ם בנוסח הקדיש. רש"י בספר הפרדס. ר' דוד אבודרהם. מ"א שם.

⁸⁹¹ מ"א שם.

⁸⁹² סוכה לח, ב. וראה לעיל סי' ח סי"א ושי"נ.

⁸⁹³ ב"י.

⁸⁹⁴ מ"א סי' סו ס"ק ו.

⁸⁹⁵ מ"א ס"ק ט.

⁸⁹⁶ שו"ת רא"ש כלל ד סי' יט. ב"י סי' קכה. מ"א שם.

⁸⁹⁷ מ"א שם. וראה גם לקמן סי' סו ס"ה.

⁸⁹⁸ ארחות חיים דין קדיש ופירושו סי' ח בשם רב נחשון גאון. כל בו סי' ז. הובא בב"י. שו"ע ס"ד. וראה טור. ועיי

לקמן סי' קיג ס"ג. ולמנהג חב"ד ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 6. ועיי קצוה"ש סי' טז סק"ז ובבדי השלחן שם.

⁸⁹⁹ תרומת הדשן סי' יג. שו"ע ס"ה. וראה ראבי"ה סוף סי' צו.

⁹⁰⁰ אלא שבסיום שמונה עשרה נוטה קודם לשמאלו שהוא לימין השכינה כו' כדלקמן ריש סי' קכג, ובקדיש נוטה

קודם לימינו. עיי ספר המנהגים - חב"ד ע' 6 וע' 12.

⁹⁰¹ משנה ברכות מט, ב. טור ושו"ע ס"א.

⁹⁰² ארחות חיים דין ברכו סי' א. טור סי' קלט. שו"ע ורמ"א שם ס"ו. ר' נתן ברי' יהודה בספר המחכים הובא

בארחות חיים הלכות שני וחמישי סי' טז.

⁹⁰³ מ"א ס"ק א. ר' נתן ברי' יהודה שם.

אחריו ברוך ה' כו', אינו יכול לענות עמהם, אלא עונה אחריהם אמן. ויש מי שאומר⁹⁰⁴, שאם ט' שמעו ממנו ברכו ועונין אחריו, יכולים כל הקהל לענות עמהם, כיון שיש כאן עשרה האומרים דבר שבקדושה. וכן עיקר⁹⁰⁵, כמ"ש בסי' קכ"ד⁹⁰⁶ (עיי' במ"א שם⁹⁰⁷):

ג וצריך הש"ץ לחזור ולומר ברוך ה' וכו'⁹⁰⁸, כדי שלא יוציא את עצמו מן הכלל, שאומר להם ברכו והוא אינו מברך. ואע"פ שאמר המבורך ולא הוציא עצמו מן הכלל לגמרי⁹⁰⁹, צריך הוא להחזיר את עצמו לכלל לגמרי ולומר ברוך ה' המבורך⁹¹⁰, כמו שאמרו הצבור (עיי' לקמן סי' קצ"ב⁹¹¹):

ד ונהגו שהש"ץ מאריך בברכו⁹¹², והקהל אומרים יתברך וישתבח כו' בעוד שהוא מאריך בניגון, אבל בשעה שאומר התיבות, אסור לומר כלום, אלא צריך לכוין ולשמוע כמו בקדיש⁹¹³, ולכן אם אין הש"ץ מאריך כל כך בניגון אלא בחתוך האותיות אין לאמרו כלל:

ה מקום שנוהגין לצעוק על חבריהם בין קדיש וברכו ליוצר אור, או לדבר בצרכי רבים, טועים הם⁹¹⁴, שאסור להפסיק ביניהם אפילו לצורך מצוה⁹¹⁵, כמו שנתבאר בסי' נ"ד⁹¹⁶:

קונטרס אחרון

(א) דין זה במ"א⁹¹⁷. וצ"ע שסותר למ"ש המ"א סי' קכד⁹¹⁸, ובסימן קל"ט לקמן⁹¹⁹, שכיון שלא שמעו עשרה, הוי יחיד, ולא מועיל, כמו שכתב בב"י⁹²⁰ בשם מהר"י⁹²¹ וצע"ג:

---

⁹⁰⁴ אליה זוטא סי' קלט ס"ק ג. ב"י סי' קכד בשם ארחות חיים בשם תשובה לרב האי גאון. רמ"א שם סי"א.
⁹⁰⁵ (כי ראיית המ"א בסי' קכד ס"ק יח מאלכסנדריא סוכה נא, ב היא תשובה נצחת וכ"ד הגאון רב האי שם בב"י סוף סי' קכד ד"ה כתוב בארחות חיים ע"ש). עיי' צמח צדק פסקי דינים דף ד וה'.
⁹⁰⁶ סעיף יא. ולענין ברכת הזימון ראה לקמן סי' קצה ס"ד. סי' קצח ס"א.
⁹⁰⁷ ס"ק יח.
⁹⁰⁸ הרב רבינו יונה ברכות שם והרא"ש ברכות פ"ז סי' כו בשם הרב יהודה ברצלוני בשם רב סעדיה גאון בסידורו (שנט, א). טור סי' קלט. שו"ע ס"א.
⁹⁰⁹ ירושלמי ברכות פ"ז ה"ג.
⁹¹⁰ טור שם.
⁹¹¹ סעיף א. וראה שם סוס"ב. וראה סידור (ד"ה כשמפסיק) שלא ימתין הש"ץ עד שיסיימו הצבור ושלא יענה הצבור אמן.
⁹¹² טור. רמ"א ס"א. ראה גם לקמן סי' סו ס"ה. ולא הובא בסידור.
⁹¹³ לבוש ס"ב. מ"א ס"ק ג.
⁹¹⁴ ספר המנהיג דיני תפלה סי' כו. שו"ע ס"ב.
⁹¹⁵ דרכי משה סי' נד בשם אור זרוע במסכת ברכות (ראה שם ח"א סי' נב וסי' צח) בשם תשובות הגאונים.
⁹¹⁶ סעיף ג.
⁹¹⁷ ס"ק א.
⁹¹⁸ ראה שם ס"ק יח.
⁹¹⁹ אוצ"ל: לק"מ [לא קשה מידי]. ראה מ"א שם ס"ק י.
⁹²⁰ סי' קלט.
⁹²¹ אבוהב בשם ארחות חיים הלכות שני וחמישי סי' טז בשם ר' נתן בר' יהודה בספר המחכים.

הלכות קריאת שמע

נח הלכות קריאת שמע וברכותיה

ובו י"א סעיפים

קריאת שמע מן התורה

א קריאת שמע שחרית וערבית היא מן התורה⁹²², שנאמר⁹²³ בשכבך ובקומך. יש אומרים⁹²⁴ שפרשה ראשונה בלבד היא מן התורה, ומה שנאמר בפרשה שנייה⁹²⁵ ובשכבך ובקומך, בדברי תורה הכתוב מדבר⁹²⁶. ויש אומרים⁹²⁷ שגם פרשה ב' היא מן התורה. ויש אומרים⁹²⁸ שפסוק ראשון בלבד שהוא שמע ישראל הוא מן התורה, ומה שנאמר⁹²⁹ ודברת בם כו' ובשכבך ובקומך הוא מוסב על פסוק ראשון בלבד⁹³⁰. אבל פרשת ציצית שתקנוה משום זכירת יציאת מצרים⁹³¹, לדברי הכל היא מדברי סופרים, כשמזכיר יציאת מצרים בפני עצמו⁹³², כמ"ש בסימן ס"ז⁹³³ (ובעל נפש יחמיר לעצמו בשל תורה בכל מה שנוגע למעשה בחילוקי סברות אלו⁹³⁴, כמו שיתבאר לפנינו):

תחלת זמן קריאת שמע

ב (זמן קריאת שמע של שחרית) מן התורה⁹³⁵ הוא משעלה עמוד השחר, שאז מקצת בני אדם⁹³⁶ רגילים לקום ממתנם. ואע"פ שהם מועטים⁹³⁷, הרי אמרה תורה ובקומך⁹³⁸ לשון יחיד⁹³⁹, לומר שהולכין אף אחר המיעוט. אבל הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו מן התורה, שאף שמקצת בני אדם קמים גם כן קודם עלות השחר, מקרה הוא⁹⁴⁰, ואין הולכין אחריו.

⁹²² ר' אלעזר ברכות כא, א.

⁹²³ דברים ו, ז.

⁹²⁴ רש"י ברכות ב, א ד"ה עד סוף. הרב רבינו יונה ברכות טז, א ד"ה למימרא. ראה גם לעיל סי' מו ס"ט. לקמן סי' ס ס"ה. רס"י סז. סי' קכח סמ"ב.

⁹²⁵ דברים יא, יט.

⁹²⁶ מנחת כהן מבוא השמש מאמר שני פי"ג ד"ה הדעת השנית. ע' ברכות יג, ב. שם כא, א.

⁹²⁷ רמב"ם פי"א מהל' ק"ש ה"א-ב. תוס' ברכות ב, א ד"ה מאימתי. מנחת כהן שם ד"ה הדעת השלישית. וראה גם פרי חדש סי' סז.

⁹²⁸ רשב"א בשו"ת ח"א סי' שכ (שאלו דאורייתא אלא פסוק ראשון), ובחידושים לברכות כא, א (כולהו סבירא להו דפסוק ראשון דאורייתא). ב"י בסוף סי' סג. מ"א ריש סי' סז.

⁹²⁹ דברים ו, ז.

⁹³⁰ מנחת כהן שם ד"ה השנית.

⁹³¹ ברכות יב, ב.

⁹³² מנחת כהן שם ד"ה וני"ל. מ"א סוף סי' סז. פרי חדש שם.

⁹³³ סעיף א.

⁹³⁴ ע' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, יח.

⁹³⁵ רשב"א ברכות בדף ט ד"ה הכי גרסינן לעולם ליליא הוא. וראה גם לקמן סי' ו.

⁹³⁶ ברכות ח, ב.

⁹³⁷ רמב"ן במלחמות ריש פרק קמא דברכות.

⁹³⁸ דברים ו, ז. ברכות י, ב. וראה גם לקמן רס"י סג.

⁹³⁹ רמב"ן שם. מ"א ס"ק ו.

⁹⁴⁰ רשב"א שם.

וחכמים עשו הרחקה וגדר ותקנו שלא יקרא לכתחלה עד שעה שדרכן של רוב בני אדם⁹⁴¹ לקום ממטתם, דהיינו שיאיר היום כל כך עד שיראה את חברו ברחוק ד' אמות וכירנו⁹⁴². והוא שרגיל עמו קצת, שאם רגיל עמו הרבה, יכירנו אפילו מרחוק הרבה, ואם אינו רגיל עמו כלל, לא יכירנו אפילו בקרוב, אלא כמו אכסניא שרגיל לבא לקץ עתים⁹⁴³:

ג ונמשך זמנה⁹⁴⁴ עד סוף⁹⁴⁵ ג' שעות מעלות השחר⁹⁴⁶, שהוא תחלת זמנה מן התורה, לפי שיש קצת בני אדם שרגילים לקום ממטתם בסוף ג' שעות⁹⁴⁷ על היום, כגון בני מלכים וכיוצא בהם⁹⁴⁸.

ושעות אלו⁹⁴⁹ הם זמניות, שכל יום בין ארוך בין קצר נחלק ליי"ב שעות, ונמצא לעולם רביע היום הוא זמן קריאת שמע בין ביום ארוך בין ביום קצר. ולכן צריך ליזהר⁹⁵⁰ בימות החורף למהר לקרוא קריאת שמע, מאחר שהיום קצר ורביע היום קצר הוא:

ד ומצוה מן המובחר⁹⁵¹ שלא לקרותה מיד שהאיר היום כשיעור שנתבאר⁹⁵², אלא כוונתיקין⁹⁵³, שהיו מכוונים לקרותה מעט קודם הנץ החמה, כדי שיסיימו קריאת שמע וברכותיה, דהיינו גאל ישראל⁹⁵⁴, עם הנץ החמה, שאז הוא זמן תפלה לכתחלה, כמו שיתבאר בסימן פ"ט⁹⁵⁵. ויתפללו מיד, כדי לסמוך גאולה לתפלה⁹⁵⁶. ומי שיוכל לכוין ולעשות כן שכרו מרובה מאד⁹⁵⁷, ומובטח לו שהוא בן עולם הבא⁹⁵⁸.

(ומי שאינו יכול לכוין לעשות כן, אין להקדים לקרות קריאת שמע ולהתפלל קודם הנץ החמה, אלא

⁹⁴¹ **רמב"ן** במלחמות שם (כיון דכתיב בקומך, ורובא דאינשי לא קיימי עד שיכיר אחד את חברו). **רשב"א** שם. וראה גם לקמן ס"ד. וראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, כ.

⁹⁴² **אב"י** כאחרים **ברכות ט**, ב לפי הרב רבינו יונה בברכות שם ד"ה תניא. טור ושו"ע סעיף א. וראה גם לעיל סי' ל ס"א. ועיי' ח"י צמח צדק ג, א שלפי דעת הרשב"א דלאו שיעור א' הוא עם משיכיר בין תכלת ללבן כו' דלעיל סי' יח ס"ו, זמן זה הוא לפני משיכיר בין תכלת כו'. ועיי' לקמן ס"ו. ובסדור סוף הלי' ציצית הביא י"א שהם זמן אחד וש"נ. ועיי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, כא.

⁹⁴³ **ירושלמי** פ"א דברכות הלכה ב (הובא בתוס' ברכות ט, ב ד"ה אחרים. רא"ש פ"ק דברכות סי' י). טור ושו"ע שם. **משנה שם**. טור ושו"ע סעיף א.

⁹⁴⁴ רמב"ם הלי' ק"ש פ"א הי"א. הג"מ שם אות ט. טור ושו"ע שם. וראה ח"י צמח צדק (ג, ב) על המשנה. ⁹⁴⁵ **מ"א** ס"ק א. ועד"ז לקמן ריש סי' פט לגבי זמן תפלה. אבל בסידור ד"ה זמן ק"ש פסק שגי' שעות הן מנץ החמה. ולענין סוף זמן חמץ בערב פסח עיי' לקמן סי' תמג ס"ד. ועיי' ח"י צמח צדק ג, ג ד"ה כתב. אגרות קודש ח"י ע' רצד. וראה קובץ הערות וביאורים תשפא ע' 38. הזמנים בהלכה ע' קכ הע' 23.

⁹⁴⁶ פי' המשניות לרמב"ם פ"א דברכות מ"ד. וראה ב"ח. פרי חדש ס"א ד"ה עד סוף. ⁹⁴⁷ הרב רבינו יונה שם ד"ה ר' יהושע אומר. אליה רבה ס"ק ב.

⁹⁴⁸ **רמב"ם** בפ"י המשניות שם. פרי חדש סוף ס"א. וראה גם לקמן סי' פט ס"א. סי' רסא ס"ה. סי' תמג שם. הלי' נדה סי' קפד קו"א סק"ג.

⁹⁴⁹ **מהר"י אבוהב**. ב"י. ט"ז ס"ק א. וראה סידור ד"ה זמן ק"ש.

⁹⁵⁰ תוס' ברכות ט, ב ד"ה לק"ש. **רא"ש** בברכות פ"א סי' י. רמב"ן במלחמות שם. טור ושו"ע סי' נח ס"א. וראה **רמב"ם** הלכות ק"ש פ"א הי"א. דרכי משה ס"ק א. צרור החיים הדרך הראשון משפט א סי' ח. ועיי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, כג.

⁹⁵¹ **הרב רבינו יונה ט**, ב ד"ה תניא. הובא **ב"י** ד"ה ומ"ש ומצוה.

⁹⁵² **ברייתא שם**.

⁹⁵³ הרב רבינו יונה שם ד"ה תניא וד"ה וכתב. לבוש ס"א.

⁹⁵⁴ סעיף א.

⁹⁵⁵ כדלקמן סי' קיא ס"א וש"נ.

⁹⁵⁶ **גמרא שם**. טור ושו"ע ס"א. וראה תוס' שם ד"ה כל הסומך.

⁹⁵⁷ **טור** (עפ"י ר' יוחנן ברכות ט, א). לבוש ס"א.

⁹⁵⁸ **טור** (עפ"י ר' יוחנן ברכות ט, א). לבוש ס"א.

אחר הנץ החמה, מפני שזמן התפלה לכתחלה הוא אחר הנץ החמה, וזמן קריאת שמע נמשך עד רביע היום לכתחלה, שהויתקין שהיו מקדימין לקרות קודם נץ החמה מעט, לא היו מקדימין משום חובת קריאת שמע⁹⁵⁹, אלא כדי לכוין להתפלל בדמדומי חמה⁹⁶⁰, דהיינו בתחלת יציאתה, כמו שיתבאר בסימן פ"ט⁹⁶¹.

ויש אומרים⁹⁶² שגם משום חובת קריאת שמע היו מקדימין לקרותה קודם נץ החמה, לפי שלכתחלה יש לקרותה בשעה שהוא שעת קימה לרוב בני אדם, כמו שנתבאר⁹⁶³, ועד נץ החמה קמים רוב בני אדם, שאין ישנים אחר נץ החמה אלא בני מלכים וכיוצא בהם⁹⁶⁴. לפיכך מי שאינו יכול לכוין לעשות כוונתיקין⁹⁶⁵, אי אפשר לו לסמוך גאולה לתפלה לכתחלה, אלא אם כן יוכל לכוין שיקרא לפחות פרשה ראשונה קודם נץ החמה וודאי ויתפלל אחר נץ החמה וודאי, אע"פ שלא יתפלל בדמדומי חמה⁹⁶⁶. ואם גם זה לא יוכל לכוין, יקרא קריאת שמע וברכותיה קודם נץ החמה לכתחלה, ויתפלל אחר הנץ החמה, ולא יסמוך גאולה לתפלה⁹⁶⁷.

והעיקר⁹⁶⁸ כסברא הראשונה. ואעפ"כ נכון לחוש⁹⁶⁹ לסברא האחרונה, ולקרא לפחות פרשה ראשונה קודם נץ החמה, אף על פי שעדיין לא לבש יציאת ותפילין⁹⁷⁰, ואחר נץ החמה יקראנה כולה עם ברכותיה⁹⁷¹, ויסמוך גאולה לתפלה):

ה אם לא קרא אותה קודם נץ החמה, יש לו להקדים לקרותה במהרה כל מה שיוכל⁹⁷² אם יש לו יציאת ותפילין⁹⁷³ (וציבור להתפלל עמהם ולסמוך גאולה לתפלה⁹⁷⁴):

ו מי שהוא אנוס, כגון שהיה משכים לצאת לדרך מיד שעלה עמוד השחר⁹⁷⁵ למקום גדודי חיה ולסטים, שיצטרך ללכת במהרה, ולא יוכל לעמוד על מקום אחד כשיגיע זמן קריאת שמע, ולא לכוין בקריאתה⁹⁷⁶ אפילו בפסוק ראשון בלבד⁹⁷⁷, או שבני השיירא הולכים במהרה ולא ימתינו כלל בדרך⁹⁷⁸

⁹⁵⁹ רשב"א שם ד"ה ולענין פסק. תוס' יומא לז, ב ד"ה אמר אביי. רא"ש ברכות שם.

⁹⁶⁰ ברכות כט, ב. וראה תוס' יומא שם.

⁹⁶¹ סעיף א וש"נ.

⁹⁶² רמב"ן במלחמות שם. הרב רבינו יונה שם. וראה גם הל' ת"ת פ"ד קו"א סק"ב. ח"י צמח צדק ד, א ד"ה ואם (הא').

⁹⁶³ לעיל ס"ב.

⁹⁶⁴ כדלעיל ס"ג.

⁹⁶⁵ רי"ף ברכות שם.

⁹⁶⁶ הרב רבינו יונה שם ד"ה וכתב הרי"ף בפירוש דברי הרי"ף.

⁹⁶⁷ ראה רבינו יונה ורמב"ן שם.

⁹⁶⁸ כן משמע בב"י והאחרונים. ע' מ"א ס"ק ג ויש סי' פט.

⁹⁶⁹ ב"י סוף סי' מו.

⁹⁷⁰ לבוש ס"ב (אף גבי לאחר הנץ, ובזה חלקו עליו בסעיף הבא). וראה לקמן סי' סו סי"א וש"נ. וראה ח"י צמח צדק ד, א שהוכיח כעין זה מהמשנה ברכות כב, ב ירד לטבול כו'.

⁹⁷¹ ראה לקמן סי' סו ס"ב וש"נ.

⁹⁷² הרב רבינו יונה שם ד"ה ומצינו. שו"ע ס"ב.

⁹⁷³ עולת תמיד ס"ק א. אליה רבה ס"ק ה. ועיי' לעיל סי' ח ס"א. סי' כה ס"א. לקמן סי' סו סי"א.

⁹⁷⁴ כדלעיל סי' מו ס"ט וש"נ.

⁹⁷⁵ רי"ף ברכות (ב, ב). רמב"ם פ"א מהלכות קריאת שמע הי"ב. מברייתא ברכות ח, ב. טור ושו"ע ס"ג. וראה לקמן ס"ט.

⁹⁷⁶ רשב"א שם ט, א ד"ה ולענין פסק. שו"ע ולבוש ס"ג. וראה לקמן סי' סו ס"ה. סי' סג ס"ד.

⁹⁷⁷ לבוש שם (ומ"ש המ"א ס"ק ד צ"ע עי' סוף סי' פט ס"ח בהגהת הרמ"א). ולקמן שם ס"ט.

כשיגיע זמן קריאת שמע שינוכח ל לעמוד ולכוין, יכול לקרותה בביתו מיד שעלה עמוד השחר, ויסמוך גאולה לתפלה ויתפלל⁹⁷⁹, כמ"ש בסוף סימן פ"ט⁹⁸⁰, לפי שבמקום אונס העמידו על דברי תורה שמשעלה עמוד השחר זמנה הוא⁹⁸¹. ויש מי שאומר⁹⁸² שהוא הדין כשיש קבורת מת בעיר או מילה, או יום ערבה שמרבים בתחנונים אחר התפלה, וצריכים למהר להתפלל, יכולים לקרות קריאת שמע משעלה עמוד השחר.

מכל מקום אין להקדים לומר יוצר אור כל כך בהשכמה, עד שיכיר עכ"פ בין תכלת ללבן⁹⁸³:

ז אבל מי שמשכים לצאת בדרך שלא במקום גדודי חיה ולסטים, וגם אין בני השיירא נחפזים כל כך בדרך, בענין שיוכל לעמוד ולכוין⁹⁸⁴ אפילו בפסוק ראשון בלבד⁹⁸⁵ כשיגיע זמן קריאת שמע, לא יקרא בביתו אעפ"י שעלה עמוד השחר, אלא בדרך כשיגיע זמן קריאת שמע (והיאך ינהג עם התפלה יתבאר בסוף סימן פ"ט⁹⁸⁶):

ח אם קראה מיד שעלה עמוד השחר, אע"פ שלא היה אנוס, יצא⁹⁸⁷, שבדיעבד העמידוהו על דברי תורה בכל ענין⁹⁸⁸.

ואם קרא בלא ברכותיה, יחזור לקרותה בזמנה בברכותיה⁹⁸⁹, שאף שכבר יצא ידי חובת קריאת שמע, לא הפסיד ברכותיה כמו שנתבאר בסימן ס'⁹⁹⁰:

ט מי שהיה אנוס ולא קרא קריאת שמע ערבית בלילה, שהוא קוראה אחר שעלה עמוד השחר, כמ"ש בסי' רל"ה⁹⁹¹, והוא משכים גם כן לצאת לדרך למקום גדודי חיה ולסטים בענין שיוכל לקרוא קריאת שמע של שחרית מיד שעלה עמוד השחר⁹⁹², אי אפשר לקרא קריאת שמע ב' פעמים, אחת בשביל לילה ואחת בשביל יום, שמאחר שעשה לאותה שעה לילה אי אפשר לחזור ולעשותה יום⁹⁹³. (א) אלא יקרא בשביל ק"ש של לילה⁹⁹⁴ שזמנה עובר, שאחר נץ החמה אי אפשר לקרותה כלל, כמו שיתבאר שם, ושל שחרית ימתין, אולי יזדמן לו לקרותה בזמנה כהלכתה⁹⁹⁵:

⁹⁷⁸ הרב רבינו יונה ברכות (ב, ב) ד"ה אי נמי. שו"ע שם.

⁹⁷⁹ אל"י רבה סי' נח ס"ק ו. ועי' תהלי"ד סק"ג-ה.

⁹⁸⁰ סעיף ט.

⁹⁸¹ כדלעיל ס"ב.

⁹⁸² כסף משנה פ"א מהל' ק"ש הי"ב בשם רבינו מנוח. מ"א ס"ק ג.

⁹⁸³ ברכות יב, רע"א. רמב"ן במלחמות ה' ריש פ"ק דברכות (הובא במ"א ס"ק ו). רשב"א ט, א ד"ה ולענין פסק. מ"א ס"ק ה. וראה לעיל ס"ב וש"נ. וראה לקמן סי' נט סוף ס"א שיוכל לאמרה אחר תפלה י"ח.

⁹⁸⁴ ברייתא ברכות ל, א. רשב"א ברכות ט, א ד"ה ולענין פסק. הרב רבינו יונה ברכות (ב, ב) ד"ה אי נמי. שו"ע ס"ג.

⁹⁸⁵ רמ"א סוף סי' פט.

⁹⁸⁶ סעיף ט.

⁹⁸⁷ רי"ף שם. רמב"ם פ"א מה' ק"ש הי"ב. טור ושו"ע ס"ד.

⁹⁸⁸ ראה תהלי"ד ס"ק ו.

⁹⁸⁹ רמ"א שם. וע' דרכי משה ס"ק ג.

⁹⁹⁰ סעיף ב. ועי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, לו.

⁹⁹¹ סימן זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו, ועי' שו"ע שם ס"ד.

⁹⁹² כדלעיל ס"ו.

⁹⁹³ רא"ש פ"ק דברכות סי' ט. שו"ע ס"ה.

⁹⁹⁴ עיין בקונטרס אחרון. טור ברמזים פרק קמא דברכות סי' ט.

⁹⁹⁵ ב"י. לבוש ס"ה. ועי' חקרי הלכות ח"ו יט, א. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, מד.

סוף זמן קריאת שמע

י אע"פ שזמנה נמשך עד סוף שעה ג'⁹⁹⁶, אם עברה שעה ג' ולא קראה, קוראה בברכותיה⁹⁹⁷ כל שעה ד'⁹⁹⁸, שהוא שלישי היום, כדי תפלת השחר שהיא עד שלישי היום⁹⁹⁹. ואין לו שכר על קריאתה אלא כקורא בתורה¹⁰⁰⁰, אבל לא כמי שקוראה בזמנה¹⁰⁰¹, שאז שכרו גדול מהעוסק בתורה¹⁰⁰² כל היום, אפילו שלא בשעת קריאת שמע ותפלה¹⁰⁰³.

ואם עברה שעה ד' ולא קראה, שוב אינו יכול לקרותה עם ברכותיה¹⁰⁰⁴. אבל בלא ברכותיה יכול לקרותה כל היום¹⁰⁰⁵. וטוב שיקראנה¹⁰⁰⁶, כדי לקבל עליו עול מלכות שמים¹⁰⁰⁷ (ויש אומרים¹⁰⁰⁸ שיכול לקרותה כל היום בברכותיה¹⁰⁰⁹. והעיקר כסברא הראשונה¹⁰¹⁰):

יא אם לא קראה ביום, יש אומרים¹⁰¹¹ שיש לה תשלומין בערבית, שיקרא תחלה של ערבית ואחר כך של שחרית¹⁰¹². וכן אם לא קרא קריאת שמע של ערבית, יש לה תשלומין בשחרית, כמו בתפלה שאם לא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתיים¹⁰¹³. ויש אומרים¹⁰¹⁴ שאינה דומה לתפלה, שהיא בקשת רחמים ויכול לבקש בכל עת ובכל שעה¹⁰¹⁵. אבל קריאת שמע תלה הכתוב זו בזמן שכיבה וזו בזמן קימה, ואיך יקרא של שכיבה בזמן קימה או של קימה בזמן שכיבה¹⁰¹⁶, ועל זה נאמר¹⁰¹⁷ מעוות לא יוכל לתקן כו' (וכן עיקר¹⁰¹⁸).

⁹⁹⁶ כדלעיל ס"ג.

⁹⁹⁷ **ברייתא** ברכות י, ב. טור ושו"ע סעיף ו.

⁹⁹⁸ **רבינו האי** הובא ברא"ש פ"ק דברכות סוף סי' י וברשב"א ברכות י, ב ד"ה הקורא.

⁹⁹⁹ כדלקמן סי' פט ס"א. רשב"א ורא"ש שם בשם הר"י בן גיאת.

¹⁰⁰⁰ **משנה** שם ט, א. רש"י שם י, ב ד"ה הקורא. רמב"ם פ"א מהל' ק"ש הי"ג.

¹⁰⁰¹ טור ושו"ע שם.

¹⁰⁰² **ר' מני** שם י, ב.

¹⁰⁰³ עי' **תוספות** שם ד"ה גדול.

¹⁰⁰⁴ הרא"ש והרשב"א שם לדעת רב האי. טור ושו"ע שם. ועי' חקרי הלכות ח"ט מד, ב.

¹⁰⁰⁵ **לבוש** שם.

¹⁰⁰⁶ ממשמעות **שו"ע** שם. וראה תהלי"ד ס"ק ז. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, פג.

¹⁰⁰⁷ כדלקמן סי' ס ס"ה.

¹⁰⁰⁸ **רמב"ם** הלכות ק"ש פ"א הי"ג, וכסף משנה שם בשם רבינו מנוח. **ורשב"א** שם בשם התוס' שנסתפקו, ובתשובות המיוחסות להרמב"ן סי' קצב (לענין ברכות ק"ש של ערבית קודם זמנה). פרי"ח ס"ו.

¹⁰⁰⁹ עי' ח"י צמח צדק ג, ג ד"ה לא.

¹⁰¹⁰ **שו"ע** שם.

¹⁰¹¹ השלמה ומאורות ברכות כו, א בשם ר' אשר ב"ר משולם מלוניל. המכתם שם בשם ר"ח. ארחות חיים הלכות ק"ש סי' כג. **כל בו** סי' י בשם רבינו חיים. שו"ע ס"ז.

¹⁰¹² **מ"א** שם ס"ק ח.

¹⁰¹³ כדלקמן סי' קח ושי"נ, וראה שם ס"ד.

¹⁰¹⁴ השלמה ומאורות שם. המכתם שם. ארחות חיים וכל בו שם.

¹⁰¹⁵ ברכות כו, א. השלמה ומאורות שם. **לבוש סי' קח** ס"ב. פרי"ח ס"ו. וראה גם לקמן סי' נט ס"ד ושי"נ.

¹⁰¹⁶ לבוש ס"ז וסי' קח שם.

¹⁰¹⁷ קהלת א, טו. ברכות שם.

¹⁰¹⁸ **לבוש** סי' קח שם. **וכ"מ בגמרא דף כו, א לפי הס"ד** [ולהמסקנא הא דקתני בברייתא בטל דמשמע טעה לא, משום תפלה הוא דקאמר הכי, אבל לק"ש הוא הדין לטעה - השלמה ומאורות שם] **וגם בדברי סופרים** [ראה פרי"ח שם] **הלך אחר המקיל שאצ"ל**.

וכל זה בקריאת שמע בלבדה. אבל ברכותיה לדברי הכל אי אפשר לאמרן אלא בזמנן¹⁰¹⁹ (כי היאך יאמר יוצר אור בערב ואשר בדברו מעריב ערבים בבקר¹⁰²⁰, וברכות האחרונות הן סמוכות לראשונות¹⁰²¹):

קונטרס אחרון

(א) אלא יקרא בשביל ק"ש של לילה כו'. כן כתב הטור ברמזים¹⁰²². ומש"ש אחר נץ החמה, צ"ע¹⁰²³, דאם כן בלא החזיק בדרך נמי משכחת לה ודו"ק:

נט דין ברכה ראשונה ביוצר

ובו ו' סעיפים

א שבע ברכות תקנו חכמים לקריאת שמע, בשחר שתיים לפניה ואחת לאחריה, ובערב שתיים לפניה ושתיים לאחריה¹⁰²⁴. וסמכו אותן¹⁰²⁵ על פסוק¹⁰²⁶ שבע ביום הללתיך וגו'.

ברכה ראשונה פותחת בברוך¹⁰²⁷ בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חשך¹⁰²⁸. ותקנו להזכיר מדת לילה ביום¹⁰²⁹, להוציא מלב המינים שאומרים שמי שברא אור לא ברא חשך¹⁰³⁰. וחותמת בברוך בא"י יוצר המאורות¹⁰³¹.

ואם טעה ואמר בא"י אמ"ה אשר בדברו מעריב ערבים, ונזכר מיד ואמר יוצר אור עד סיום הברכה¹⁰³², וחתם ביוצר המאורות, יצא¹⁰³³. אבל אם אמר אשר בדברו מעריב ערבים ולא אמר (מיד)¹⁰³⁴ יוצר אור, אע"פ שחתם ביוצר המאורות, לא יצא, שהרי כל פתיחת הברכה לא היתה כתיקונה¹⁰³⁵ (שלא בדרך כלל על יצירת האור, משא"כ כשנזכר מיד ואמר יוצר אור, תיקן טעותו ובירך על יצירת האור). ואם אמר בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חשך אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח כו'¹⁰³⁶, אפילו עד סיום הברכה וחתם ביוצר המאורות, יצא, שכיון שפתיחת הברכה וחתמתה

¹⁰¹⁹ סמ"ק סי' יא הגהה אות מד הובא בב"י סי' קח. פרי חדש סעיף ז.

¹⁰²⁰ ראה המכתם שם. ארחות חיים שם.

¹⁰²¹ כדלעיל סי' נד ס"א. לקמן סי' ס ס"ג. ועיי' תהלי"ד סק"ט. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, נא-ג.

¹⁰²² פרק קמא דברכות סי' ט.

¹⁰²³ ראה מנחת כהן מבוא השמש מאמר שני פי"ד הובא באליה רבה ס"ק ט. וראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, מה.

¹⁰²⁴ משנה ברכות יא, א. רמב"ם פ"א מהל' ק"ש ה"ה. טור רס"י נח.

¹⁰²⁵ ירושלמי ברכות פ"א ה"ה. רש"י ברכות יא, א ד"ה בשחר. טור שם ורס"י רלו. ט"ז שם ס"ק א.

¹⁰²⁶ תהלים קיט, קסד. וראה גם לקמן רס"י נה.

¹⁰²⁷ רמב"ם שם ה"ז. וראה לעיל סי' ו ס"ו וש"נ. לקמן רס"י ס.

¹⁰²⁸ ברכות יא, ב. טור וש"ע ס"א.

¹⁰²⁹ רבא שם.

¹⁰³⁰ הרב רבינו יונה שם ד"ה מדת בשם רבי אליהו הצרפתי. שו"ע שם.

¹⁰³¹ גמרא שם יב, א. טור. לבוש ס"א.

¹⁰³² ראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, נה.

¹⁰³³ ברייתא שם לפי' הרא"ש ברכות פ"א סי' יד. טור וש"ע ס"ב.

¹⁰³⁴ ראה ב"ח. פרישה סוף ס"ק ג. מ"מ וציונים. חקרי הלכות ח"ו כ, ב. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, נו.

¹⁰³⁵ פירוש האי' בב"י בדעת הטור. דרכי משה. שו"ע שם.

¹⁰³⁶ טור וש"ע שם.

כתיקונה, אע"פ שבאמצע שינה ממטבע שטבעו חכמים, יצא בדיעבד¹⁰³⁷. אבל אם חתם המעריב ערבים¹⁰³⁸, אעפ"י שפתח ביוצר אור בלבד¹⁰³⁹ ואמר כל הברכה כתיקונה עד החתימה¹⁰⁴⁰, לא יצא, שכל הברכה¹⁰⁴¹ צריכה להיות פתיחה וחתימה כתיקונה אפילו בדיעבד¹⁰⁴².

וכל מקום שלא יצא, אם לא נזכר שטעה עד שגמר אהבה רבה או אהבת עולם¹⁰⁴³, לא יפסיק לחזור ליוצר אור בינה לקריאת שמע, אלא יאמר יוצר אור אחר תפלת י"ח¹⁰⁴⁴. ואעפ"י שמקדים קריאת שמע לברכת יוצר שתקנו לפניה, אין זה מעכב בדיעבד¹⁰⁴⁵, כמו שיתבאר בסי' ס'¹⁰⁴⁶:

ב יש אומרים¹⁰⁴⁷ שהקדושה שביוצר יכול היחיד לאמרה, שאינה דומה לקדושה שבתפלה שאומרים נקדישך או נקדש¹⁰⁴⁸, שאנחנו מקדישים אותו, ואין רשאי להקדיש בפחות מעשרה¹⁰⁴⁹, אבל קדושה של יוצר, שאין אנו מקדישין אותו אלא מזכירין הקדושה שאומרים לו משרתיו, מותר ביחיד, שאינה אלא כמו סיפור דברים. וכן קדושת ובא לציון, כיון שאינה אלא קריאת פסוקים בעלמא, אין בכך כלום¹⁰⁵⁰. ויש אומרים¹⁰⁵¹ שאין היחיד אומר לא קדושת יוצר ולא קדושת ובא לציון, אלא כשמגיע לקדושה שביוצר יאמר ואומרים ביראה קדוש והאופנים כו' ואומרים ברוך¹⁰⁵². וטוב לחוש לדבריהם וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה¹⁰⁵³. אבל המנהג כסברא הראשונה¹⁰⁵⁴.

וכשעונין קדושה זו¹⁰⁵⁵ בצבור¹⁰⁵⁶, יש לענות בקול רם¹⁰⁵⁷. ויש לומר אותה מיושב¹⁰⁵⁸. ולא שישב אם

---

¹⁰³⁷ ט"ז סוף ס"ק א. והיינו אף דלכתחלה צ"ל מעין חתימה סמוך לחתימה, כדלקמן סי' ושי"נ. וראה גם לקמן סי' סו סי"ב. סי' סח ס"א. סי' קיד ס"ח. סי' קסז סי"ג. סי' קפז ס"ד. סי' קפח ס"ח. מלבד התיבות שפרטו חכמים, כדלקמן סי' סו סי"ב ושי"נ. וראה גם לקמן סי' קכד ס"ב. סי' תפז ס"א וסי"ג. ועיי' סי' קיט ס"א. ואם שינה בפתחת ברכה הסמוכה לחברתה שאינה פותחת בברוך ראה לקמן סי' קיד סוף ס"ח.

¹⁰³⁸ גמרא שם. טור ושו"ע שם.

¹⁰³⁹ רמ"א סעיף ב.

¹⁰⁴⁰ ט"ז שם.

¹⁰⁴¹ אוצ"ל: ברכה.

¹⁰⁴² עיי' דרכי משה.

¹⁰⁴³ כדלקמן סי' ס ס"א ושי"נ.

¹⁰⁴⁴ ראה גם לעיל סי' נח סוף ס"ו.

¹⁰⁴⁵ מ"א ס"ק א.

¹⁰⁴⁶ סעיף ב.

¹⁰⁴⁷ הרב רבינו יונה ברכות כא, ב. רא"ש שם פי"ג סוף סי' יח ומגילה פי"ג סוף סי' ז. תשובות הרמב"ם (מהדורת

בלאו) סי' שיג. טור ודעה האי' שבשו"ע סי"ג.

¹⁰⁴⁸ כדלקמן רס"י קכה. ובסידור הנוסח: נקדישך.

¹⁰⁴⁹ כדלעיל סי' נה ס"ב ושי"נ.

¹⁰⁵⁰ וראה גם לקמן סי' קט ס"ה.

¹⁰⁵¹ תשובת רב נטרונאי גאון (אוצר הגאונים ברכות, חלק התשובות סי' קל-קלו) הובאה בטור. רמב"ם פי"ז מהלי

תפלה הי"ז. שו"ת רשב"א ח"א סי' ז. וראה גם לקמן סי' קכה ס"א.

¹⁰⁵² שבלי הלקט סי' יג בשם ר' ברוך. אגור סי' קב. מ"א ס"ק ג.

¹⁰⁵³ תשובת רב צמח גאון. הובאה בסדר רב עמרם גאון. המנהיג דיני תפלה סי' עו. מחזור ויטרי סי' מו. הפרדס סי'

סא. שו"ת רשב"א שם. תרומת הדשן סי' ת. שו"ע סעיף ג. לבוש סעיף ג.

¹⁰⁵⁴ רמ"א סעיף ג.

¹⁰⁵⁵ ראבי"ה ברכות סי' סו ע"פ תוספתא ברכות פי"א הי"א. הגהות מיימוניות סדר תפלות כל השנה אות ג. רמ"א

שם.

¹⁰⁵⁶ לבוש סעיף ג.

¹⁰⁵⁷ ראה עדי"ז לעיל סי' נו ס"ב. לקמן סי' סא ס"ה.

¹⁰⁵⁸ ספר הקנה. מ"א ס"ק ב.

היה עומד, אלא שאם היה יושב אין לו לעמוד לקדושה זו כמו לקדושה שבתפלה¹⁰⁵⁹ :

ג יש לומר מעריצים ומקדישים וממליכים, הכל במ"ם ולא בנו"ן¹⁰⁶⁰, כי כל נוסח הברכה הוא לשון מקרא, ולשון מקרא הוא במ"ם ולא בנו"ן (ויש נוהגין מטעם הידוע להם לומר בנו"ן¹⁰⁶¹):

ד ברכות אלו של קריאת שמע הש"ץ מוציא את הרבים ידי חובתן¹⁰⁶² אפילו מי שהוא בקי¹⁰⁶³. ואינן דומות לתפלה¹⁰⁶⁴, שאין הש"ץ מוציא אלא מי שאינו בקי¹⁰⁶⁵, לפי שהתפלה בקשת רחמים היא וצריך כל אחד לבקש רחמים על עצמו¹⁰⁶⁶ אם יודע, משא"כ בברכות אלו וכיוצא בהן.

ומכל מקום אינו מוציא אלא ש"ץ את הצבור, דהיינו כשיש שם ט' השומעים ועונין אמן¹⁰⁶⁷. אבל כשאין ט' שומעין, יחיד הוא ואין יחיד, מוציא את היחיד¹⁰⁶⁸ אפילו מי שאינו בקי¹⁰⁶⁹, אלא בברכת הנהנין¹⁰⁷⁰ וברכת המצות¹⁰⁷¹ וכיוצא בהן משאר כל הברכות¹⁰⁷², חוץ מברכת קריאת שמע¹⁰⁷³ וכל ברכת השחר¹⁰⁷⁴ שהן ברכות שבח והודאה¹⁰⁷⁵, ונתקנו לאמרם בפיו או שישמע אותן ברוב עם¹⁰⁷⁶ שהיא הדרת מלך¹⁰⁷⁷ כשט' שומעין, מאחד ועונין אחריו אמן. וברכת המזון¹⁰⁷⁸, אע"פ שהוא גם כן ברכת הודאה על העבר, מכל מקום כיון שהוא ברכת הנהנין¹⁰⁷⁹, הקלו בהן¹⁰⁸⁰.

ומכל מקום הואיל וברכות קריאת שמע הן ארוכות, אין לסמוך על שמיעתן מהש"ץ אפילו בציבור, כי שמא יפנה לבבו באמצע הברכה לדברים אחרים ולא ישמע מהש"ץ, לכן יש לומר כל הברכה בנחת

¹⁰⁵⁹ תשובת רמ"ע סי' קב. הובא בבאר היטב סי"ק ג. אליה רבה סי"ק ה.

¹⁰⁶⁰ דיני מהר"י ווייל סי' לד. מ"א סי"ב. וכ"ה בנוסח הסידור.

¹⁰⁶¹ עטרת זקנים.

¹⁰⁶² **מגילה כג**, ב לפירוש הר"ן ד"ה אבל בשם הגאונים. ריטב"א שם ד"ה ואין עוברין (בשם הרמב"ן). הרב רבינו יונה ברכות כא, ב ד"ה ויש. רמ"א סעיף ד. **עי' ב"י** ריש **סי' סט**. לקמן שם סי"ב ושי"נ. וראה יגדיל תורה (ג.י. ו), נב. ולענין ק"ש עצמה ראה לקמן סי' סא סכ"ה ושי"נ.

¹⁰⁶³ ב"י ד"ה כתב א"א ז"ל. רמ"א ס"ד. וראה רוקח סי' ריח. ריטב"א ר"ה כט, א. הובא בשו"ת מהר"ם אלאשקר סי' י. ועי' לקמן סי' סט סי"ב וסי"ד (אם כו' הוא בקי).

¹⁰⁶⁴ **ב"י** שם. **לבוש** סעיף ד. וראה רוקח שם.

¹⁰⁶⁵ כדלקמן ריש סי' קכד ושי"נ. ועיי"ש סי"ד וסי' רסח סי"ח וסי' תקצא סי"ב שלפעמים מוציא אף את הבקי.

¹⁰⁶⁶ ראה עדי"ז לעיל סוף סי' נח. לקמן סי' קו סי"ב. סי' קח סי"ב וסי"א. סי' תקצד.

¹⁰⁶⁷ ר"ן שם בשם הגאונים. **הרב רבינו יונה** וריטב"א ורמ"א שם. מ"א סי"ק ה.

¹⁰⁶⁸ **רא"ש** בתשובה כלל ד סי' יט. **ב"י** סי' **קכד**. לקמן שם סי' ושי"נ.

¹⁰⁶⁹ מ"א שם. והיינו אף בתפלה, כדלקמן רס"י קכד. ואף כשהש"ץ עדיין לא התפלל לעצמו כדלקמן סי' תקצד.

¹⁰⁷⁰ **כסף משנה** פ"ח מהלכות תפלה ה"ה. וכדלקמן סי' קסז סי"ז. ושם מבוארים גם החילוקים בין ברה"י לברכת המצוות בזה.

¹⁰⁷¹ **ע' שו"ע** סי' **ח ס"ה**. לעיל שם סי"א. לקמן סי' קסז סי"ז. סי' ריג סי"ו.

¹⁰⁷² **מ"א** סי"ק ה.

¹⁰⁷³ וכ"ה בק"ש עצמה, כדלקמן סי' סא סכ"ה.

¹⁰⁷⁴ **לבוש** סי' **ו** סעיף ד. **מ"א** שם סי"ק י. ועי' לעיל סי' מו סי"ג. ולמעשה עי' לעיל סי' ו ס"ד.

¹⁰⁷⁵ לבוש סוף ס"ד. ב"י סו"ס מו. וראה גם לקמן סי' ס"ב. ולענין ברכות השחר ראה לעיל סי' מו סי"ג.

¹⁰⁷⁶ ראה לקמן סי' ריג סי"ו.

¹⁰⁷⁷ משלי יד, כח.

¹⁰⁷⁸ ראה ברכות מה, ב. ועי' לקמן רס"י קצב ורס"י קצג.

¹⁰⁷⁹ ראה לקמן סי' קצז סי"ו ושי"נ.

¹⁰⁸⁰ **כסף משנה** פ"ח מהלכות תפלה ה"ה. הובא **במ"א** סי"ק י.

עם הש"ץ, ואז אע"פ שיפנה לבבו (ויקרא מקצתה בלא כוונה), יצא¹⁰⁸¹ (שהכוונה אינה מעכבת בדיעבד¹⁰⁸² אלא בפסוק ראשון של קריאת שמע¹⁰⁸³ ובברכה ראשונה של תפלת י"ח¹⁰⁸⁴).

ויזהר למהר לסיים הברכה קודם שיסיים הש"ץ, כדי שיענה אמן אחריו¹⁰⁸⁵, כמ"ש בסי' נ"א¹⁰⁸⁶. ויש אומרים¹⁰⁸⁷ שאחר סיום ברכת הבוחר בעמו ישראל באהבה לא יענה אמן, שלא להפסיק בין קריאת שמע לברכה שלפניה, כמו שאסור להפסיק בין כל דבר מצוה¹⁰⁸⁸ או דבר הנאה¹⁰⁸⁹ שמברכין עליו להברכה שלפניו¹⁰⁹⁰. ויש אומרים¹⁰⁹¹ שעונין אמן גם אחר ברכה זו, ואין חשש במה שמפסיק בינה לקריאת שמע, לפי שברכות קריאת שמע¹⁰⁹² אינן דומות לשאר ברכות המצות, שהרי אין מברכין אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרות קריאת שמע, אלא ברכות בפני עצמן הן, ותיקנו לברך אותן קודם קריאת שמע¹⁰⁹³. וכן המנהג פשוט במדינות אלו¹⁰⁹⁴, כמו שיתבאר בסימן ס"א¹⁰⁹⁵:

ה אם טעה הש"ץ בברכת יוצר, בענין שצריך לעמוד אחר תחתיו, אם טעה קודם קדושה הרי זה העומד תחתיו צריך לחזור לראש הברכה, כמו בטועה בברכת התפלה, וכמ"ש בסי' קכ"ו¹⁰⁹⁶. ואם טעה לאחר שענו הציבור קדוש כו', לא יתחיל מראש הברכה, מפני שעניית קדוש חשובה כסיום ברכה לענין זה, ומוהאופנים הוא כמו ראש ברכה אחרת¹⁰⁹⁷, וכן עניית ברוך כבוד כו' הוא כמו סיום ברכה לענין זה, ולאל ברוך הוא כמו ראש ברכה אחרת. לפיכך אם טעה באופנים יחזור ויתחיל זה שתחתיו מוהאופנים, ואם טעה מלאל ברוך נעימות ואילך, יחזור ויתחיל לאל ברוך כו'¹⁰⁹⁸:

ו יש אומרים¹⁰⁹⁹ שאין לומר אור חדש כו', לפי שצריך לומר מעין פתיחה וחתימה סמוך לחתימה¹¹⁰⁰,

¹⁰⁸¹ רא"ש שם הובא בטור. שו"ע סעיף ד. וראה לבוש ס"ד. וראה גם לקמן סי' קפג ס"י לענין ברכת המזון. סי' רפד ס"יא לענין קריאת ההפטרות. סי' תקצא ס"ד לענין חזרת הש"ץ ב"ה.

¹⁰⁸² **עבמ"ש** לקמן בסי' קפה סעיף ב.

¹⁰⁸³ כדלקמן סי' סג ס"ה וש"נ.

¹⁰⁸⁴ כדלקמן ריש סי' קא וש"נ.

¹⁰⁸⁵ רא"ש שם. רמ"א שם.

¹⁰⁸⁶ סעיף ג. וראה גם לקמן סי' קפג ס"י, לענין בהמ"ז בזימון.

¹⁰⁸⁷ רמב"ם הל' ברכות פ"א הי"ז. **רמב"ן** בליקוטים ריש ברכות. **רמ"ה**. הובאו בפ"י תלמידי **רבינו יונה** ברכות מה, ב. שו"ע שם. וראה ארחות חיים דין קדושה מיושב סי' ד.

¹⁰⁸⁸ כדלקמן סי' תלב ס"ו וש"נ.

¹⁰⁸⁹ כדלקמן סי' קסז ס"ט וש"נ.

¹⁰⁹⁰ ראה קובץ הערות וביאורים קעו ע' יח. קעז ע' ז.

¹⁰⁹¹ **רא"ש** שם. רמ"ה הובא בטור סי' סא.

¹⁰⁹² **ב"י** שם. לבוש ס"ד. כדלקמן סי' ס"ב.

¹⁰⁹³ ראה גם לקמן סי' ס"ב. תניא פמ"ט (סט, ב). ועיי' חקרי הלכות ח"א ח, א.

¹⁰⁹⁴ **רמ"א** סי' סא סעיף ג. ומנהג חב"ד שהש"ץ מסיים הבוחר בעמו ישראל באהבה בלחש ואין עונים אמן (ס' המנהגים - חב"ד ע' 11). וראה גם לקמן סי' סא סוף ס"ד.

¹⁰⁹⁵ סעיף ד.

¹⁰⁹⁶ סעיף ב.

¹⁰⁹⁷ **ירושלמי** ברכות פ"ה ה"ג. הובא בתוס' ברכות לד, א ד"ה מהיכן ורא"ש ברכות פ"ה סי' יח. טור ושו"ע ורמ"א סעיף ה. מ"א ס"ק ו.

¹⁰⁹⁸ רבינו יונה ברכות לד, ב ד"ה ומהיכן. **לבוש** שם. **מ"א** ס"ק ז.

¹⁰⁹⁹ **רש"י** הובא בטור סי' נט ובהגהות מיימוניות סדר תפלות כל השנה אות ד בשם תשובת הגאונים. המנהיג הל' תפלה סי' לא בשם רס"ג ורב נטרונאי גאון (אוצר הגאונים ברכות חלק התשובות סי' סג-ו). ובסידור רבנו לא הובא. וראה גם מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקפב.

וזה אינו מעין פתיחה וחתימה, לפי שחכמים סדרו הברכה על אור המתחדש בכל יום, ולא על אור העתיד להתחדש. ויש מישבים¹¹⁰¹ המנהג לומר שהיא מעין פתיחה וחתימה, לפי שיוצר אור זהו האור שברא הקב"ה בו ימי בראשית וגנזו לצדיקים לעתיד לבוא¹¹⁰², ועל אור זה נאמר¹¹⁰³ והלכו גוים לאורך, וזהו שאומר אור חדש שחדש בו ימי בראשית עתיד הקב"ה לחדש לנו:

---

¹¹⁰⁰ פסחים קד, א. וראה גם לקמן סי' סו סי"ב. סי' תעג ס"ט. סי' תפז ס"א וסי"ג. וראה לעיל ס"א ולקמן סי' קיד ס"ח אם מעכב גם בדיעבד.

¹¹⁰¹ רוקח סי' שיט רא"ש בתשובה כלל ד סי' כ הובא בטור שם. שבה"ל סי' יג בשם ר' בנימין. לבוש סי"ג.

¹¹⁰² חגיגה יב, א.

¹¹⁰³ ישע"י ס, ג.

ס דין ברכות לקריאת שמע ואם צריכים כוונה

ובו ה' סעיפים

א ברכה שניה נחלקו חכמים בפתחתה, יש אומרים אהבה רבה ויש אומרים אהבת עולם אהבתנו כו'¹¹⁰⁴. והגאונים הכריעו¹¹⁰⁵ לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם, וכן נוהגין במדינות אלו¹¹⁰⁶.

ולמה אין ברכה זו פותחת בברוך, מפני שהיא סמוכה¹¹⁰⁷ ליוצר אור ודי לה בברוך שביוצר אור¹¹⁰⁸:
ב הברכות אינן מעכבות את קריאת שמע, שאם קראה בלא ברכותיה יצא ידי חובת קריאת שמע¹¹⁰⁹, וחזור וקורא הברכות בלא קריאת שמע¹¹¹⁰, שברכות קריאת שמע אינן כברכות שאר מצות שאין מברכין אותן אלא עובר לעשייתן, שהרי אינו מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו לקרות את שמע¹¹¹¹, וכמו שנתבאר בסי' נ"ט¹¹¹². ואעפ"כ טוב לחזור ולקרות קריאת שמע עם הברכות¹¹¹³. ואם לא חזר וקרא לא הקריאת שמע ולא הברכות, יצא ידי חובת קריאת שמע¹¹¹⁴, בין יחיד שעשה כן בין צבור¹¹¹⁵:

ג סדר הברכות אינם מעכבות, שאם הקדים שניה לראשונה יצא ידי חובת ברכות¹¹¹⁶. ואע"פ שהשניה אינה פותחת בברוך, וכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה¹¹¹⁷, מכל מקום כיון שנתקנה סמוכה לחברתה¹¹¹⁸, אף כשקורא אותה בפני עצמה אין בה שם ומלכות בפתחתה¹¹¹⁹:

ד זכירת מעמד הר סיני¹¹²⁰ ומעשה עמלק¹¹²¹ ומעשה מרים¹¹²² ומעשה העגל¹¹²³, הן מצות עשה של

¹¹⁰⁴ **גמרא** ברכות יא, ב. ראה גם לעיל סי' מז ס"ו. סי' נט ס"א.

¹¹⁰⁵ אוצר הגאונים ברכות חלק התשובות סי' נא-נד. תוס' ברכות שם ד"ה ורבנן. **רא"ש** שם פ"א סי' יב. טור סי' ס.
¹¹⁰⁶ רא"ש וטור שם. רמ"א ס"א. אבל בסידור הנוסח הוא אהבת עולם בין בשחרית בין בערבית (גם בשבת ויו"ט) עפ"י פרי עץ חיים שער הק"ש רפ"ג.

¹¹⁰⁷ ראה לקמן סי' ג. לעיל סי' נח סוף סי"א.

¹¹⁰⁸ **טור ושו"ע** סעיף א. וראה גם רש"י ברכות מו, ב ד"ה ויש מהן. וראה לעיל סי' ו ס"ו וש"נ.

¹¹⁰⁹ **ירושלמי** פ"ב דברכות ה"א. **רא"ש** רפ"ב דברכות. רשב"א ברכות יב, א ד"ה ושמע מינה ובשו"ת ח"א סי' מז וסי' שיט. טור ושו"ע סעיף ב.

¹¹¹⁰ רשב"א שם. שו"ע שם. ועי' חקרי הלכות ח"א ה, א.

¹¹¹¹ שו"ת **רשב"א** שם.

¹¹¹² סעיף ד. וראה גם לעיל סי' מז ס"ג וש"נ.

¹¹¹³ **שו"ע** סעיף ב. וראה תניא פמ"ט.

¹¹¹⁴ **מ"א** ס"ק א.

¹¹¹⁵ **ט"ז** ס"ק א **כרשב"א** ברכות שם.

¹¹¹⁶ **ריש לקיש** ברכות יב, א לפירוש רב האי. הובא ברשב"א וברא"ש שם ובטור. רמב"ם הל' ק"ש פ"א ה"ח. שו"ע סעיף ג. וראה גם לקמן סי' סט ס"א. סי' קפה ס"ב.

¹¹¹⁷ וכיון שאינה סמוכה לחברתה צריכה להתחיל בברוך (כדלעיל ס"א), וכיון שצריכה להתחיל בברוך צריך להזכיר בה מלכות (כדלקמן סי' ריד ס"א).

¹¹¹⁸ ראה גם לעיל סי' נד ס"א. סי' נח סוף סי"א.

¹¹¹⁹ **כסף משנה** פ"א מהלכות ק"ש ה"ח. **מ"א** ס"ק ב. **וכ"כ הרב רבינו יונה ריש פרק קמא ברכות** ד"ה אלא כך.
¹¹²⁰ **רמב"ן בהשגות ספר המצות** שכחת הלאוין ב. פירוש התורה דברים ד, ט. וראה מנין המצות לבה"ג לאוין קע. תורת מנחם חיי"ט ע' 129.

¹¹²¹ סי' המצות להרמב"ם מ"ע קפט. רמב"ן בסי' המצות שכחת העשין ז.

¹¹²² רמב"ן בסי' המצות שם. ופירוש התורה דברים כד, ט.

¹¹²³ רמב"ן בסי' המצות שם.

תורה, וגם זכירת שבת יש אומרים שמצותה בכל יום¹¹²⁴, וטוב לזכרן אצל קריאת שמע¹¹²⁵. שכשיאמר ובנו בחרת יזכור מתן תורה. וקרבתנו להר סיני לשמך הגדול מעשה עמלק, שאין השם שלם עד שימחה זרעו¹¹²⁶. להודות לך, הפה לא נברא אלא להודות ולא לדבר לשון הרע, וזהו זכירת מעשה מרים. וזכרתם את כל מצות ה', זו היא שבת ששקולה כנגד כל המצות¹¹²⁷. ומעשה העגל יש מי שאומר¹¹²⁸ שיזכור כשאומר (ליחדך) באהבה¹¹²⁹, ולא כאותה שעה שעשו את העגל, שלא היה באהבה עם הקב"ה:

ה כל המצות צריכות כוונה לצאת ידי חובה בעשיית אותה מצוה¹¹³⁰. ואם עשאה בלא כוונה לצאת ידי חובתו, אלא כמתעסק בעלמא, או לכוונה אחרת, ולא לשם אותה מצוה, לא יצא ידי חובתו מן התורה¹¹³¹. ויש אומרים¹¹³² שמצות אין צריכות כוונה, ואף המתעסק יצא בדיעבד¹¹³³. והלכה כסברא הראשונה¹¹³⁴. במה דברים אמורים במצות של תורה, אבל בשל דברי סופרים, יש אומרים¹¹³⁵ שהלכה שאינן צריכות כוונה, ויש חולקין¹¹³⁶, כמו שיתבאר בסי' תע"ה¹¹³⁷. וקריאת שמע היא מן התורה¹¹³⁸ וצריכה כוונה לדברי הכל.

ואף להאומרים שאפילו מצות של תורה אינן צריכות כוונה, מכל מקום בקריאת שמע צריך כוונת הלב שיביין מה שהוא אומר בפיו¹¹³⁹. ולא אמרו שאינן צריכות כוונה, אלא בכוונה לצאת ידי חובה, אבל צריך כוונת הענין, כלומר שלא יהרהר בדברים אחרים, כדי שיקבל מלכות שמים בהסכמת הלב. ואינו דומה לשאר מצות שהן מצות עשייה, וכל שעשה מצותה אע"פ שלא כיון לה הרי קיים מצות עשייתה, אלא שאין זה מן המובחר. וכל שכן אם כיון לצאת, אע"פ שהרהר בה באמצע בדברים אחרים יצא, לדברי הכל¹¹⁴⁰. אבל קריאת שמע ותפלה שהן קבלת עול מלכות שמים¹¹⁴¹, או סידור

¹¹²⁴ **רמב"ן בחומש** (שמות כ, ח). וראב"ע שם, ממכילתא שם. ועיי' לקמן סי' רמב ס"י. ולכן אנו אומרים בכל יום שש זכירות אחר התפלה. ראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 18.

¹¹²⁵ **האר"י** (שער הכוונות ענין כוונת יוצר. פע"ח שער קריאת שמע פ"ג). **מ"א** ס"ק ב.

¹¹²⁶ תנחומא סוף פרשת תצא. רש"י על התורה שמות יז, טז.

¹¹²⁷ ירושלמי ברכות פ"א ה"ה. ירושלמי נדרים סוף פרק ג.

¹¹²⁸ **מ"א** שם.

¹¹²⁹ בסידור הנוסח: באהבה כו' וליחדך ולאהבה.

¹¹³⁰ בה"ג ה' ברכות ריש פ"ב ופ"ז. וסוף ה' ר"ה (הובא בטור כאן). **רי"ף** ספ"ג דר"ה. **רמב"ם** הלכות שופר פ"ב ה"ד. **רא"ש** ספ"ג דר"ה ס"י יא (הובאו בטור כאן ובסי' תקפט). **כ"ר** **זירא ר"ה כט**, א. טור וש"ע ס"ד. וראה רש"י ברכות יג, א ד"ה ש"מ וד"ה כוון.

¹¹³¹ עיי' חקרי הלכות ח"ט מט, ב.

¹¹³² **רשב"א** ברכות יג, ב ד"ה שמע ישראל. **ר"ן** ספ"ג דר"ה **בשם הגאונים**. הובאו בב"י או"ח סי' תקפט.

¹¹³³ היינו כשתוקע לשיר או להתלמד וכיו"ב ולא לצאת ידי חובתו, כדלקמן סי' תעה סכ"ח וסי' תקפ"ט ס"ה-ו. וראה רש"י ר"ה כח רע"ב. וראה מהרש"א שם. ועיי' לקמן סי' תפט ס"יב שהמתכוון שלא לצאת אינו יוצא לד"ה. ועיי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ת, סב.

¹¹³⁴ שו"ע ס"ד ובסי' תקפט ס"ח. וראה גם לקמן סי' תעה סכ"ח. סי' תקפט ס"ה.

¹¹³⁵ **רדב"ז** (עיי"ש ח"ד סי' כ) איצד. הובא בכנסת הגדולה סי' תקפט הגהות הטור וב**מ"א** ס"ק ג ובאליה רבה ס"ק ג. משפט צדק ח"ב סי' סב. ב"ח סי' תעה ד"ה ומ"ש הרא"ש. **עסי' תר"ץ ס"ט בב"י** ד"ה וצריך שיכוין. וראה קונטרס אחרון בסופו.

¹¹³⁶ פרי חדש סי' תעה ס"ד וסי' תפט ס"ד.

¹¹³⁷ סעיף כט וש"נ. ומסיים שם: וטוב לחוש לדבריהם. ועיי' לקמן סי' ריג ס"ד. סי' תפט ס"יב.

¹¹³⁸ **עיי' סי' סז**. וראה גם לעיל רס"י נח.

¹¹³⁹ ראה לקמן סי' סב ס"יב. רס"י צח. סי' קפה ס"ב.

¹¹⁴⁰ עיי' חקרי הלכות ח"ט נא, א.

שבחים¹¹⁴², אינו בדין שיהיה לכבו פונה לדברים אחרים¹¹⁴³.

וכל זה בפסוק ראשון של קריאת שמע שהוא שמע ישראל¹¹⁴⁴, שהוא עיקר קבלת מלכות שמים¹¹⁴⁵, וכן בברכה ראשונה של תפלה¹¹⁴⁶. אבל מואהבת ואילך אין הכוונה מעכבת בדיעבד, ואפילו היה קורא בתורה או מגיה הפרשיות אלו¹¹⁴⁷ בעונת קריאת שמע יצא ידי חובתו, אף על פי שלא נתכוין לצאת ידי חובתו¹¹⁴⁸. והוא שנתכוין בפסוק ראשון (א) (מפני שעיקר קריאת שמע אינה אלא פסוק ראשון בלבד¹¹⁴⁹ שהוא מן התורה¹¹⁵⁰, והשאר שתיקנו חכמים לא הצריכו כוונה אלא לכתחלה, אבל אם קרא השאר בלא כוונה אין צריך לחזור ולקרוא, בין שקרא בלא כוונה לצאת בין שלא בכוונת הענין).

ואף להאומרים שאף מצות של דברי סופרים צריכים כוונה לצאת, מכל מקום בקריאת שמע, כיון שאינה מצות עשה אלא קבלת מלכות שמים ועול מצות, שהוא דבר התלוי בכוונת הענין, לפיכך כיון שלא הצריכו לחזור ולקרוא מפני חסרון כוונת הענין, לא הצריכו גם כן לחזור מפני חסרון כוונה לצאת, כי מה בצע שיחזור לדבר בלי לב, ודי במה שהצריכוהו לקרות בכל יום, שעל ידי כן יבא גם כן לקבלה בלב ברוב הפעמים, שהרי לכתחלה הצריכו כוונה, אלא שאם אירע מקרה שלא נתכוין לא הטריחו לחזור¹¹⁵¹.

אבל להאומרים שמואהבת ואילך הוא גם כן מן התורה, צריך כוונה לצאת בכל מה שהוא מן התורה. אבל כוונת הענין די בפסוק ראשון לדברי הכל בדיעבד¹¹⁵²):

קונטרס אחרון

(א) מפני שעיקר קריאת שמע אינה אלא פסוק ראשון כו'. כ"מ בב"י ס"י ס"ג¹¹⁵³, דהא בהא תליא. ואף שכתב כן לכוונת הענין, הרי העתיק שם¹¹⁵⁴ לשון הרשב"א¹¹⁵⁵ דאין לחלק כלל בין פסוק ראשון לשאר פסוקים לענין כוונה לצאת, ועל כרחך צריך לומר בכאן כמ"ש. וכן הוא בהדיא ברשב"א בדף י"ג ע"ב¹¹⁵⁶ לפי דעת הרמב"ם¹¹⁵⁷. ואף להראב"ד¹¹⁵⁸ סגי בכוונת קריאה, שהיא כל דהוא, כמ"ש

¹¹⁴¹ פסוק ראשון של קריאת שמע, כדלקמן סי' סא סי"ד ושי"נ.

¹¹⁴² ברכות ראשונות של תפלה, כדלקמן רס"י קיב ושי"נ.

¹¹⁴³ רשב"א ברכות יג, ב ד"ה שמע. הובא בב"י סי' סג ד"ה כתב הרמב"ם. שו"ת רשב"א ח"א סי' שדמ. רדב"ז שם. מ"א סק"ד. וראה גם רא"ה והשלמה ברכות שם. וראה צמח צדק אה"ע סי' רטז אות ד.

¹¹⁴⁴ ברייתא ברכות יג, ב כר"מ. רמב"ם ה"ל ק"ש פ"ב ה"א. שו"ע סעיף ה וסי' סג סעיף ד. וראה גם לקמן סי' סא סוס"ז. סי"ד. סי' סג ס"ה. סי' קפה ס"ב.

¹¹⁴⁵ לבוש סעיף ה.

¹¹⁴⁶ כדלקמן סי' קא ס"א ושי"נ.

¹¹⁴⁷ שבזה כותב רש"י ברכות יג, א ד"ה בקורא, שאין כאן אפי' כוונת קריאה. ועיי' קונטרס אחרון דהיינו כדעת הרשב"א בברכות שם לדעת הרמב"ם שם. ולדעת הראב"ד והטור סגי עכ"פ בלא כוונה לצאת י"ח.

¹¹⁴⁸ רמב"ם שם. שו"ע סעיף ה. מ"א ס"ק ד.

¹¹⁴⁹ עיי' קונטרס אחרון.

¹¹⁵⁰ עיי' לעיל סי' נח ס"א ושי"נ.

¹¹⁵¹ עיי' סי' סא שו"ע ושוע"ר ס"א ומ"א שם ס"ק יד. לקמן שם סכ"ג. וסי' סג ס"ה. לקמן שם ס"ו.

¹¹⁵² לעיל סי' נח ס"א ושי"נ.

¹¹⁵³ ד"ה וכתב ה"ר יונה.

¹¹⁵⁴ ב"י ד"ה כתב הרמב"ם.

¹¹⁵⁵ ברכות יג, ב ד"ה שמע.

¹¹⁵⁶ שם.

לעיל¹¹⁵⁹. עי' סי' תר"ץ ס"ט¹¹⁶⁰ :

סא דין כמה צריך לדקדק ולכוין בקריאת שמע ובו כ"ה סעיפים

קריאתה בכוונה

א לכתחלה צריך להזהר ולקרוא כל הג' פרשיות של קריאת שמע בכוונה באימה וביראה ברתת ובזיעה¹¹⁶¹, כדרך שבני המדינה קורין פרוטגמא שמסגור להם המלך, דהיינו כתב המלך על¹¹⁶² בני מדינתו, שהם עומדים על רגליהם וקורין אותן באימה וביראה וברתת ובזיעה, וקריאת שמע היא פרוטגמא של הקב"ה לעמו ישראל. ולא הטריח עלינו הקב"ה לקרותה מעומד¹¹⁶³, אלא בלכתך בדרך, אך צריך עכ"פ לקרותה באימה וביראה¹¹⁶⁴ :

ב וצריך שתהיה בעיניו כפרוטגמא חדשה שלא שמעה¹¹⁶⁵ מעולם¹¹⁶⁶. וזהו שאמר הכתוב¹¹⁶⁷ אשר אנכי מצוך היום, כלומר בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, ולא כמו שכבר שמע דבר אחד הרבה פעמים ששוב אינו חביב אצלו ככתחלה :

רמ"ח תיבות

ג בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וחסרו ג' תיבות להשלים רמ"ח¹¹⁶⁸, כנגד אבריו של אדם¹¹⁶⁹, שכל הקורא קריאת שמע כתיקונה כל אבר נוטל תיבה אחת ומתרפא בה. לכן נוהגין שהש"ץ חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת בקול רם¹¹⁷⁰, ובזה כל אדם יוצא, הואיל ושומעין מפיו של ש"ץ ג' תיבות אלו¹¹⁷¹.

וכל הצבור כשקורין לעצמן בלחש אומרים אני ה' אלקיכם אמת, וממתינים על הש"ץ. ואחר כך מתחילין ויציב, ואינן חוזרין ואומרים אמת¹¹⁷², שכל האומר אמת בלי הפסק תיבה אחרת בינתיים כאלו אומר שמע שמע, שמשתיקין אותו אם לא שהה כלל¹¹⁷³ בינתיים, כמו שיתבאר¹¹⁷⁴. ואף

¹¹⁵⁷ פ"ב מהלי ק"ש ה"א, דמפסוק ראשון ואילך סגי אף בקורא להגיה (בלא כוונת קריאה).

¹¹⁵⁸ בהשגות סוף פ"ב דברכות (הובא ברשב"א שם), שצריך כוונה בכל פרק ראשון. ומפרש הרשב"א שם בדעתו דהיינו שצריך עכ"פ כוונת קריאה (אף שלא כיון לצאת ידי חובתו).

¹¹⁵⁹ ברשב"א שם, שדעת הרמב"ם מכאן ואילך אי"צ כוונה כלל ולדעת הראב"ד בעינן עכ"פ כוונת קריאה.

¹¹⁶⁰ אוצ"ל "בטור", שגבי מגילה דרבנן סגי בכוונת קריאה. ראה ב"י שם ד"ה וצריך שיכוין. שו"ע שם סי"ג. ועי' סי' הק"ן ע"י 36. אהלי שם ו, קסא.

¹¹⁶¹ **טור ושו"ע** סעיף א. ועי' לקוטי שיחות חכ"ה עמ' 71.

¹¹⁶² אוצ"ל: אל (לקוטי שיחות שם).

¹¹⁶³ כדלקמן רס"י סג.

¹¹⁶⁴ **מדרש** ויקרא רבה כז, ו. טור שם.

¹¹⁶⁵ **טור בשם רב עמרם** גאון.

¹¹⁶⁶ לבוש ס"א. וראה ברכות סג, ב. פרי חדש ס"ב.

¹¹⁶⁷ דברים ו, ו. ספרי שם הובא בפרש"י שם. **שו"ע** סעיף ב.

¹¹⁶⁸ כמבואר במדרש תנחומא קדושים ס"ו.

¹¹⁶⁹ אהלות פ"א מ"ח.

¹¹⁷⁰ **מדרש הנעלם** (זהר חדש רות ל, ג) הובא בב"י ד"ה יש נוהגים. שו"ע סעיף ג. וכ"ה בסדור ד"ה בק"ש.

¹¹⁷¹ מהר"י אבוהב. הובא בב"י. רמ"א שם. והיינו אפילו אלו שעדיין לא סיימו ק"ש (סדר היום). אגרות קודש חי"ט ע"י תנ).

¹¹⁷² **רבינו ירוחם** נתיב ג ח"ב. הובא בדרכי משה ס"ק ב.

¹¹⁷³ **מ"א** ס"ק ב.

אם שהה קצת אין לכפול לכתחלה בלי הפסק תיבה אחרת בינתיים¹¹⁷⁵. אבל אם רוצה כל יחיד לחזור עם הש"ץ ה' אלהיכם אמת, אין איסור בדבר, מאחר שמפסיק בין אמת לאמת בתיבת ה' אלהיכם¹¹⁷⁶.

והש"ץ יש נוהגין שלא לומר אמת כשקורא בלחש לעצמו, שאם יאמר בלחש אמת וחוזר ואומר אמת בקול רם יהיה רמ"ט תיבות¹¹⁷⁷, ויש נוהגין לומר אמת גם בלחש, שלא להפריד בין ה' אלקיכם לאמת, ואמת השני אינו מן המניין אלא נוסח ברכת אמת ויציב הוא¹¹⁷⁸:

ד ומי שאינו קורא קריאת שמע בצבור, עליו נאמר¹¹⁷⁹ וחסרון לא יוכל להמנות, אלו ג' תיבות שחסרו לו ממנין רמ"ח¹¹⁸⁰.

ואעפ"כ יש לו קצת תקנה לכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב, יש מפרשים¹¹⁸¹ כוונה זו שט"ו ווי"ן עולין צ', והן כנגד ג' שמות הוי"ה שכל אחד עולה כ"ו, וד' אותיותיו הן ל'. ויש מפרשים¹¹⁸² שט"ו ווי"ן עולין צ', ועם הקריאה הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, וכאלו אמר ה' אדנ"י אמת.

ויש אומרים תקנה אחרת¹¹⁸³ לקורא ביחיד¹¹⁸⁴, שיאמר אל מלך נאמן שמע וגו', וג' תיבות אלו משלימין מנין רמ"ח, והן במקום אמן שיש לענות אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה¹¹⁸⁵, כי אמן ר"ת אל מלך נאמן¹¹⁸⁶. ומכל מקום כשקורא בצבור לא יאמר אל מלך נאמן, רק יאמר אמן אחר הש"ץ כשמסיים הברכה, וכן נוהגין במדינות אלו¹¹⁸⁷:

פסוק שמע ישראל

ה נוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם, כדי לעורר הכוונה¹¹⁸⁸. ונוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוין¹¹⁸⁹:

---

¹¹⁷⁴ לקמן סעיף ח.
¹¹⁷⁵ כדלקמן סי' סו ס"ח וש"נ.
¹¹⁷⁶ דרכי משה שם. רמ"א שם. שלכן לא חוששים לזה גם בש"ץ (ב"י שם ד"ה ויש מקשים).
¹¹⁷⁷ מהרמ"ע בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי סי' יז הובא במ"א סי"א א.
¹¹⁷⁸ שו"ת ר"מ אלש[קר] סי' סו. הובא במ"א שם. ושו"ע סעיף ג. וראה גם לקמן סי' סו ס"ז וש"נ. וראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, סג. קובץ הערות וביאורים תלד ע' ט. כפר חב"ד 795 ע' 20. התקשרות ריא ע' 17.
¹¹⁷⁹ קהלת א, טו.
¹¹⁸⁰ מדרש הנעלם (זהר חדש רות ל, ג). הובא בב"י ד"ה יש נוהגים. לבוש ס"ה. ובסידור ד"ה בק"ש: יחיד המתפלל לעצמו יחזיר תיבות אני ה' אלהיכם. ועיי' שער הכולל פ"ב אות ט ופלי"ו אות ד. בדי השלחן סי' יט סי"ק סב. ועיי' אגרות קודש חט"ז ע' רצד לענין ק"ש שעל המטה, ק"ש דתפילין דר"ת ושמור"ר, ושואמרים בבוקר קודם התפלה (בזמנה).
¹¹⁸¹ ב"י ד"ה יש נוהגים. שו"ע סי"ג.
¹¹⁸² דרכי משה סי"א א. רמ"א שם.
¹¹⁸³ תיקוני זהר תיקון י (הובא בב"י שם). רוקח סי' שכ. שבלי הלקט סי' טו בשם רב דניאל גאון וטעמי ר' יהודה החסיד. מנהיג דיני תפלה סי' לג. רמ"א שם.
¹¹⁸⁴ אגור סי' קז. שו"ת מהרי"ק שרש לא. רמ"א שם.
¹¹⁸⁵ ראה לעיל סי' נד סי"א מתי צריך לענות אחרי ברכת עצמו.
¹¹⁸⁶ כדלקמן סי' קכד סי"ב וש"נ.
¹¹⁸⁷ רמ"א שם. ומנהג חב"ד שהש"ץ מסיים הבוחר בעמו ישראל באהבה בלחש ואין עונים אמן (ס' המנהגים - חב"ד ע' 11). וראה לעיל סי' נט סוף ס"ד.
¹¹⁸⁸ טור ושו"ע סעיף ד. וראה גם לקמן סכ"ה.
¹¹⁸⁹ גמרא ברכות יג, ב (גבי רבי), לפי הרא"ש שם פ"ב סימן ג וראבי"ה סי' מו. טור ושו"ע סעיף ה. וראה אגה"ק סי' ט "בעינים סגורות".

ו כל המאריך בדלי"ת של אחד מאריכין לו ימיו ושנותיו¹¹⁹⁰, וגם לא יחטוף בחי"ת¹¹⁹¹ אלא יאריך בה קצת, כדי שימליך הקב"ה בשמים ובארץ¹¹⁹², שז' רקיעים והארץ כמנין חי"ת¹¹⁹³. ולזה רמז החטוטרות שבאמצע הגג של חי"ת¹¹⁹⁴, כלומר חי הוא ברומו של עולם¹¹⁹⁵. אבל בדלי"ת צריך להאריך יותר, כדי שיעור שיחשוב שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בד' רוחות העולם¹¹⁹⁶. ואין צריך להאריך יותר מכשיעור זה¹¹⁹⁷. ויש נוהגין להטות הראש כפי המחשבה מעלה ומטה ולד' רוחות¹¹⁹⁸:

ז צריך להדגיש בדלי"ת¹¹⁹⁹, שלא תהיה כרי"ש¹²⁰⁰, ולא שיקראנה בדגש, שהרי אין בה דגש, אלא שיטעימנה בפה יפה¹²⁰¹. וכל שכן שלא יפה עושים המדגישין ומאריכין יותר מדאי ונראה כאלו הד' נקודה בשו"א¹²⁰². ומה שאמרו להאריך בד' של אחד, לא אמרו להאריך ולמשוך בקריאת הד', שהרי כל אות שבסוף התיבה ואין נקודה תחתיה היא נחטפת לגמרי, אלא יאריך במחשבתו להמליכו בד' רוחות בקריאת הד', ואחריה, בטרם שיתחיל ברוך שם¹²⁰³.

ואף מי שאינו מאריך בד' של אחד, יש לו להפסיק מעט בין אחד לברוך¹²⁰⁴, כי עיקר קיבול מלכות שמים הוא בפסוק ראשון¹²⁰⁵, ויש לו להפסיק בינו לבין שאר דברים:

האומר שמע שמע

ח האומר שמע שמע, משתקין אותו¹²⁰⁶, מפני שנראה כמקבל עליו שתי רשויות¹²⁰⁷. והוא שאומר כל הפסוק וחוזר ואומר שנית, אבל אם כופל כל תיבה, מגונה הוא, אבל אין משתקין אותו, שאין זה דומה למקבל עליו שתי רשויות, אלא כמתלוצץ¹²⁰⁸. ויש אומרים¹²⁰⁹ להיפך, שכשכופל כל תיבה משתיקין אותו, וכשאומר כל הפסוק ושונה אותו אין משתיקין אותו, אבל מגונה הוא. ולדברי הכל

¹¹⁹⁰ **ברייתא** וגמרא ברכות יג, ב. ב"י ד"ה וצריך להאריך.

¹¹⁹¹ **רב אשי שם**.

¹¹⁹² **הרב רבינו יונה** שם ד"ה ובלבד. טור ושו"ע ס"ו.

¹¹⁹³ **סמ"ק** סי' ב. הובא בב"י שם.

¹¹⁹⁴ כדלעיל סי' לו אות ח.

¹¹⁹⁵ **מנחות כט**, ב. טור ושו"ע שם.

¹¹⁹⁶ רש"י ברכות שם ד"ה ובדלי"ת.

¹¹⁹⁷ **ר' חייא בר אבא ברכות שם**. טור ושו"ע שם.

¹¹⁹⁸ טור בשם **הרא"ש** ושו"ע סעיף ו. וראה הרב רבינו יונה שם. רא"ש ברכות פ"ב סי' ג בשם י"א.

¹¹⁹⁹ גירסת הראב"י סי' מו (הובא בטור) **בירושלמי** ברכות פ"ב ה"א.

¹²⁰⁰ טור ושו"ע סעיף ז.

¹²⁰¹ **מ"א** ס"ק ו בשם ר' יוסף קלמנקש.

¹²⁰² **של"ה** במסכת תמיד עניני תפלה ד"ה ז"ל אבא מורי, בשם מהר"ש מלובלין. הובא במ"א שם.

¹²⁰³ **תרומת הדשן** סי' כז. **מ"א** סי' קכח **ס"ק** עג.

¹²⁰⁴ ירושלמי פסחים פ"ד ה"ט. סדר רב עמרם. תוס' מנחות עא, א ד"ה וכורכין. **רוקח** סי' שכ. רמ"א סעיף יד.

¹²⁰⁵ **רש"י סוף פרק ד דפסחים** נו, א ד"ה ולא. **הרב רבינו יונה** ברכות טו, ב ד"ה רבא. **ב"י** ד"ה וצריך להפסיק.

וראה לקמן סי"ד.

¹²⁰⁶ **משנה ברכות לג**, ב. ר' זירא שם. וראה ירושלמי ברכות פ"ה ה"ג. וראה גם לעיל סי"ג. לקמן סי' קכא ס"ב.

¹²⁰⁷ **גמרא שם**. רש"י שם ד"ה מילתא. טור. לבוש ס"ט.

¹²⁰⁸ **גמרא שם לפירש"י ותוס'** לד, ב ד"ה אמר פסוקא.

¹²⁰⁹ **שם לפר"ח וה"ג** הובא בתוס' שם. **ורי"ף** שם **ורמב"ם** פ"ב מה' ק"ש ה"א.

אין משתיקין אותו אלא כשאומר בצבור ובקול רם¹²¹⁰, אבל לכתחלה אסור בכל ענין¹²¹¹, אפילו לקרות כל הפרשה ולחזור ולשנותה מיד¹²¹². אלא אם כן כשקורא קריאת שמע על מטתו, שמותר לו לקרות קריאת שמע כמה פעמים כדי להשתקע בשינה מתוך קריאת שמע¹²¹³. ויש מי שאומר¹²¹⁴ שגם בזה יש ליזהר מלומר פסוק ראשון ב' פעמים, וראוי לחוש לדבריו¹²¹⁵. אבל מה שיש נוהגין לומר שמע בכל פעם שאומרים ויעבור בסליחות, אין בזה שום חשש, שכיון שמפסיק הרבה בינתיים לא נראה כמקבל ב' רשויות¹²¹⁶:

ט האומרים באשמורת בסליחות, וביום הכפורים בתפלת נעילה¹²¹⁷, ב' פעמים פסוק שמע ישראל, יש ללמדן שלא יאמרו, שהרי לדברי הכל עכ"פ מגונה הוא, ויש אומרים גם כן שמשתיקין¹²¹⁸:

י ה' הוא האלקים שאומרים בתפלת נעילה ז' פעמים, מנהג כשר הוא, שמשבחים אותו שדר למעלה מז' רקיעים¹²¹⁹, ואין לחוש בכופלתו לב' רשויות, שהרי מצינו שהוכפל במקרא גבי אליהו¹²²⁰ ויאמרו (כל העם) ה' הוא האלקים וגו'¹²²¹:

יא יש אומרים¹²²² שיש ליזהר שלא לענות אמן אמן משום ב' רשויות, ויש אומרים¹²²³ שאין חשש, שהרי דוד אמר אמן ואמן¹²²⁴, ואין לחלק בין אומר בוא"ו לאומר בלא וא"ו, וכן עיקר¹²²⁵:

ברוך שם כבוד מלכותו

יב מה שנוהגין¹²²⁶ לומר ג' פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בסיום תפלת נעילה¹²²⁷, אין לחוש משום ב' רשויות, שלא חששו אלא בשמע ישראל, שהיא עיקר קבלת מלכות שמים, אבל כשאמרו שמע ישראל פעם אחת אין לחוש בכפילת ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לב' רשויות, שהרי עונין אותו על ה' אחד שבשמע ישראל:

¹²¹⁰ ירושלמי ברכות פ"ה ה"ג. סמ"ג עשין יח. הגהות מיימוניות דפוס קושטא הלכות ק"ש פ"ב הי"א הובא בב"י. ספר חסידים סוף סימן יח. ט"ז ס"ק ג. ב"ח. מ"א סי' סג ס"ק ו. זלא כטור סי' סא וסמ"ק סי' קד. וראה גם לקמן סי' סג ס"ה.

¹²¹¹ שו"ע סעיף ט.

¹²¹² מ"א ס"ק ח.

¹²¹³ ירושלמי ברכות פ"א ה"א. הלכות גדולות הובא בארחות חיים הלכות ק"ש סי' כז. סמ"ג עשין יח. הגהות מיימוניות שם. שו"ע סעיף י. מ"א שם.

¹²¹⁴ מהר"י אבוהב הובא בב"י ד"ה ואם כופל. שו"ע ורמ"א סעיף י.

¹²¹⁵ ב"י שם.

¹²¹⁶ של"ה עניני תפלה (רנג, א) ד"ה האומר. מ"א ס"ק ז.

¹²¹⁷ כדלקמן סי' תרכג ס"י.

¹²¹⁸ תוס' ברכות לד, א ד"ה אמר. רא"ש פ"ה דברכות סי' טז. טור ושו"ע סעיף יא.

¹²¹⁹ ולקמן סי' תרכג ס"י: ללוות השכינה שתעלה ותסתלק עכשיו למעלה משבעה רקיעים.

¹²²⁰ תוס' ורא"ש שם. שו"ע ולבוש סעיף יב. ט"ז ס"ק ד. וראה גם לקמן סי' תרכג ס"י.

¹²²¹ מלכים א יח, לט.

¹²²² אהל מועד שער קריאת שמע דרך א נתיב ז. רמ"א סעיף יב. וראה ירושלמי מגילה פ"ד ה"י.

¹²²³ ב"י ד"ה כתוב באהל מועד.

¹²²⁴ מא, יד. עב, יד. פט, נג.

¹²²⁵ כן משמע במ"א ס"ק י. וראה רבינו בחיי שמות יד, לא.

¹²²⁶ ט"ז ס"ק ד.

¹²²⁷ כדלקמן סי' תרכג ס"י.

יג אחר פסוק ראשון צריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בחשאי, לפי שבשעה שביקש יעקב לגלות הקץ לבניו נסתלקה ממנו שכניה, אמר שמא יש בכם אחד שאינו הגון, פתחו כולם ואמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, כלומר שמע ממנו אתה ישראל אבינו כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד, מיד פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד¹²²⁸. אמרו חכמים היאך נעשה, נאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, לא כתבו משה בתורה, לא נאמר, אמרו יעקב, התקינו לומר בחשאי¹²²⁹. ואם לא אמרו כל עיקר מחזירין אותו¹²³⁰:

דיוקי לשון בקריאת שמע

יד צריך להפסיק מעט בין ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד לואהבת, כדי להפסיק בין קבלת מלכות שמים לשאר מצות, כי שמע ישראל וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד הוא לשון קבלה, שאנחנו מקבלים אלהות ומלכותו, ואהבת הוא לשון צוואה¹²³¹.

ויש להפסיק בפסוק ראשון בין ישראל לה', ובין אלהינו לה' הב', כדי שיהיה נשמע שמע ישראל, כי ה' שהוא אלהינו הוא ה' אחד¹²³²:

טו צריך להפסיק בין היום לעל לבבך, ובין היום ללאהבה, שלא יהיה נראה היום על לבבך ולא למחר¹²³³:

טז צריך להפסיק בין נשבע לה'¹²³⁴, כדי להטעים יפה העי"ן, שלא תהא נראית כה'¹²³⁵, וכאלו אומר נשבע ה' ח"ו¹²³⁶.

צריך להתיז זי"ן של תזכרו¹²³⁷, ושל וזכרתם¹²³⁸, שלא תדמה קריאתה לסמ"ך, כי כל ז' הסמוכה לכ"ף שלאחריה דומה קריאתה לסמ"ך, אם לא מתיזין אותה¹²³⁹:

יז צריך להדגיש¹²⁴⁰ יו"ד של שמע ישראל, שלא תבלע ולא תראה אל"ף, וכאלו אומר ישראל. וכן יו"ד של והיו, שלא יהיה נשמע כאלו אומר והאו:

יח צריך ליתן ריוח בין וחרה לאף, שלא יהיה נראה כאלו אומר וחרף¹²⁴¹:

¹²²⁸ פסחים נו, א. רמב"ם פ"א מהלי ק"ש ה"ד. טור ושו"ע ולבוש סי"ג. ט"ז ס"ק ה. וראה גם לעיל סי' מו ס"ט.

¹²²⁹ ראה גם לקמן סכ"ה. והיינו מלבד ביוהכ"פ כדלקמן סי' תריט ס"ט. עיי"ש שמביא טעם אחר לאמירת ברוך שם.

¹²³⁰ מ"א ס"ק יא. וראה לבוש סי' סג ס"ה. ועיי' פסקי דינים צמח צדק שלט, ד. וראה בדה"ש סי"ט סקל"ח, אם חוזר לשמע או לברוך שם.

¹²³¹ פסחים שם כר' מאיר. רש"י שם ד"ה ולא. טור ושו"ע סעיף יד. ט"ז ס"ק ו. וראה לעיל סוף ס"ז. לקמן סי' סג ס"ה.

¹²³² רוקח סי' שכ. על הכל סי' ב בשם מהר"ם מאיברא. רמ"א סעיף יד.

¹²³³ רבא בפסחים שם. טור ושו"ע סעיף טו. וראה ספר האשכול הלכות קרית שמע וברכותיה.

¹²³⁴ ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד.

¹²³⁵ המנהיג דיני תפלה סי' לח. טור ושו"ע סעיף טז.

¹²³⁶ ערוגת הבושם (לר' אברהם ב"ר עזריאל) ח"ב ע' 28. לבוש סעיף טז.

¹²³⁷ ירושלמי שם. הובא ברי"ף ותוס' ברכות טו, ב ד"ה בין. ורא"ש פ"ב דברכות סי' יב. טור ושו"ע סי"ז.

¹²³⁸ טור בשם הראב"ד. שו"ע שם.

¹²³⁹ רד"ק במכלול שער דקדוק הפעלים. הובא בב"י ד"ה ומ"ש וצריך להתיז.

¹²⁴⁰ ראב"ד הלי ק"ש פ"ב ה"ט. טור ושו"ע סי"ח.

¹²⁴¹ רא"ש פ"ב דברכות סי' יב בשם ירושלמי. שבלי הלקט סי' טו בשם גאונים. תוס' ברכות טו, ב בשם רב אלפס. טור ושו"ע סי"ט.

יט צריך ליתן ריוח בין תיבה שאות שבתחלתה כאות שבסוף תיבה שלפניה, שלא תבלע אות אחת מהן¹²⁴², כגון על לבבך, על לבבכם, ואבדתם מהרה, הכנף פתיל, אתכם מארץ, וכן בכל לבבך, בכל לבבכם¹²⁴³. אלא שבהן צריך שלא יפסיק הרבה, שהרי יש מקף בינתיים, וצריך להסמיכן, ואעפ"כ יתן ריוח והבדל בל', שיהיה נשמע שקורא ב' למדיין¹²⁴⁴:

כ כל תיבה שתחלתה אל"ף וסוף תיבה שלפניה מ"ם, צריך להפסיק מעט ביניהם שלא תבלע האל"ף¹²⁴⁵, כגון ולמדתם אותם, וקשרתם אותם, וראיתם אותם, ושמתם אתם, וזכרתם אתם, ועשיתם אתם, שלא יהיה נראה כקורא מותם מותו מת¹²⁴⁶:

כא ולא בקריאת שמע¹²⁴⁷ בלבד, אלא אף בפסוקי דזמרה¹²⁴⁸ ובתפלה צריך לדקדק בכל זה. והוא הדין הקורא בתורה או בנביאים או בכתובים יש לו ליזהר בכל זה¹²⁴⁹. ומה שהזהירו בקריאת שמע, הוא מפני שכל ישראל קורין אותה פעמים ביום חכמים ועמי הארץ, לפיכך הוצרכו להזהיר מפני עמי הארץ שאינם בקיאים בקריאה¹²⁵⁰:

כב צריך ליזהר שלא ידגיש הרפה ולא ירפה הדגש, ולא יניח שו"א הנע ולא יניע שו"א הנח¹²⁵¹, ואיזה שו"א נע ואיזה שוא נח ידוע להמדקדקים. וכל דקדוקים אלו הם לכתחלה, כמו שיתבאר בסי"ב¹²⁵²:

כג יש מי שאומר¹²⁵³ שצריך לקרות קריאת שמע בטעמים כמו שהם בתורה, וראוי לחוש לדבריו¹²⁵⁴. אבל לא נהגו כן במדינות אלו¹²⁵⁵. וקשה לשנות המנהג בזה, כי הקריאה בטעמים מפסדת הכוונה למי שלא הורגל בה מעודו לכווין בנגינה ובפירוש המלות כראוי. אבל הרוצה להחמיר על עצמו ויודע שיוכל לכווין בשתייהן, יחמיר ותבא עליו ברכה¹²⁵⁶:

כד מנהג יפה הוא למשמש בתפילין ובציצית כשמזכיר מצוותן בקריאת שמע¹²⁵⁷, דהיינו שימשמש בתפילין של יד כשאומר וקשרתם לאות כו', ובתפילין של ראש כשאומר והיו לטוטפת כו', וכשהוא אומר וראיתם אותו ימשמש בכ' ציצית שלפניו¹²⁵⁸ ויסתכל בהן, כמו שנתבאר בסי"ב כ"ד¹²⁵⁹:

¹²⁴² **ברייתא** ברכות טו, ב. רש"י שם ד"ה בין.

¹²⁴³ **רבא שם**. טור ושו"ע סעיף כ. ראה גם לקמן סי' קסז ס"ה.

¹²⁴⁴ **רד"ק** במכלול שער דקדוק הפעלים. הובא בב"י ומ"א ס"ק יב. ועיי' יגדיל תורה (נ.י.) ח, מט.

¹²⁴⁵ **הרב רבינו יונה** בספר היראה. **טור ושו"ע** סכ"א.

¹²⁴⁶ ראה יגדיל תורה (נ.י.) חובי לב ע' סא.

¹²⁴⁷ הרב רבינו יונה **שם**. טור ושו"ע סכ"ב.

¹²⁴⁸ כדלעיל סי' נא ס"ז.

¹²⁴⁹ **רד"ק** במכלול שם הובא בב"י. רמ"א סכ"ב.

¹²⁵⁰ רד"ק שם. **לבוש** סכ"ב.

¹²⁵¹ **רמב"ם** הלי' ק"ש פ"ב ה"ט. טור ושו"ע סכ"ג. ועיי' לעיל סי' נא ס"ב.

¹²⁵² סעיף א.

¹²⁵³ **הרב רבינו יונה** ברכות טו, ב **לפירושו בפסחים שם** נו, א. טור ושו"ע סכ"ד.

¹²⁵⁴ **ב"י** ד"ה כתב ה"ר יונה.

¹²⁵⁵ **רמ"א** סעיף כד.

¹²⁵⁶ **דרכי משה** ס"ק ח. וראה רמ"א שם ומ"א ס"ק יד.

¹²⁵⁷ **ריב"ש** סי' תפו הובא בב"י סי' כד ד"ה והריב"ש.

¹²⁵⁸ **הרב רבינו יונה** בספר היראה. **טור** ושו"ע סכ"ה. מ"א ס"ק טו. וראה גם לעיל סי' כח ס"ב וש"נ.

¹²⁵⁹ סעיף ו. וראה שם סעיף ז וש"נ. ומנהג חב"ד ע' סי' המנהגים - חב"ד ע' 10-11.

כה יש נוהגין לקרות קריאת שמע בקול רם¹²⁶⁰, מלבד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד¹²⁶¹. ויש נוהגין לקרותה בלחש מלבד פסוק ראשון¹²⁶², מפני חשש שמא יבטח אחר על השמיעה ולא יקרא בעצמו, ובאמת אינו יוצא בשמיעה אלא כשט' שומעין מאחד המכווין להוציאם¹²⁶³, כמו שנתבאר בס"י נ"ט¹²⁶⁴:

סב דין מי שלא דקדק בקריאת שמע או לא השמיע לאזנו

וכו ג' סעיפים

א אף על פי שצריך לדקדק באותיותיה¹²⁶⁵, קרא ולא דקדק בהן יצא¹²⁶⁶:

ב יכול לקרותה בכל לשון, שנאמר¹²⁶⁷ שמע, בכל לשון שאתה שומע¹²⁶⁸. ויזהר מדברי שיבוש שבאותו לשון, וידקדק באותיותיו כמו בלשון הקודש¹²⁶⁹. והוא שמבין הלשון¹²⁷⁰. והוא הדין לתפלה¹²⁷¹ וברכת המזון¹²⁷², אבל קידוש¹²⁷³ וברכות המצות¹²⁷⁴ והלל, יוצא אפילו אינו מבין הלשון:

ג צריך להשמיע לאזניו מה שמוציא מפיו, שנאמר שמע השמע לאזניך¹²⁷⁵. ואם לא השמיע לאזניו יצא¹²⁷⁶, ובלבד שיוציא בשפתיו, אבל אם קראה בלבו, לא יצא, שהרהור אינו כדבור¹²⁷⁷. ומכל מקום אם הוא אנוס שאינו יכול להוציא בשפתיו, כגון¹²⁷⁸ שאין המקום נקי, בענין שאינו יכול להוציא

¹²⁶⁰ הרב רבינו יונה ברכות טו, ב. שו"ת רשב"א ח"א סי' תנב. תשובת רב האי גאון (שערי תשובה סי' שמג) הובא בתשובת ר"מ אלשקר סי' י. שו"ע ורמ"א סעיף כו.

¹²⁶¹ כדלעיל סעיף יג.

¹²⁶² כדלעיל סעיף ה.

¹²⁶³ הרב רבינו יונה ברכות כא, ב ד"ה ויש שמקשים. הובא בב"י סי' סט. מ"א סי' נט ס"ק ה.

¹²⁶⁴ סעיף ד (לענין ברכות ק"ש. וראה לקמן סי' סט ס"ב). וראה פרי חדש סי' סב ס"א. אליה רבה שם ס"ק ב.

¹²⁶⁵ כדלעיל סי' סא ס"ט"ו-כב.

¹²⁶⁶ משנה ברכות טו, א. וגמרא שם טו, ב. טור ושו"ע ס"א.

¹²⁶⁷ דברים ו, ד.

¹²⁶⁸ ברייתא שם יג, א. טור ושו"ע ולבוש ס"ב.

¹²⁶⁹ רמב"ם פ"ב מהל' ק"ש הי"י. טור ושו"ע שם.

¹²⁷⁰ תוס' סוטה לב, א ד"ה קרית. מ"א סק"א. וראה לקמן סי' קפה ס"ב דכשאינו מבין אינו יוצא אף בלה"ק, ושזה רק בפסוק ראשון שעד כאן מצוות כוונה (עי' לעיל סי' ס"ה). ועי' שם לענין ברכות ק"ש.

¹²⁷¹ ראה לקמן סי' קא ס"ה. סי' קכד ס"ב. סי' קפה ס"ב.

¹²⁷² ע' תוספות שם. ולקמן סי' קפה ס"א דיי"א שכשאינו מבין אינו יוצא אף בלה"ק.

¹²⁷³ וכ"ה לקמן סי' קפה ס"ב. ועי' לקמן סי' רעא ס"ז, שאם אינה מבינה תאמר בעצמה ולא תצא מבעלה.

¹²⁷⁴ לקמן סי' קפה ס"ב מזכיר ברה"נ וברכת המצוה, ומביא ב' דיעות אם דינם כבהמ"ז. וראה גם סי' רו ס"ד (לענין ברה"נ). סי' תפט ס"י (ספירת העומר).

¹²⁷⁵ ברייתא טו, א. וכו' אלעזר בן עזרי'. טור ושו"ע ולבוש ס"ג. וראה גם לקמן סי' קפה ס"ג, ושם: שנאמר בה ודברת בס והרהור אינו כדיבור.

¹²⁷⁶ משנה שם. וגמ' שם טו, ב. טור ושו"ע שם.

¹²⁷⁷ רב חסדא שם כ, ב. תוס' שם ד"ה ורב חסדא בשם ר"ח. רא"ש פ"ג דברכות סי' יד. טור ושו"ע שם. ולענין ת"ת עי' לעיל סי' מז ס"ב וש"י. ולענין הרהור בידים מטונפות עי' לעיל סי' א' מהדורא קמא ס"ה ומהדורא בתרא ס"ו ובסידור סדר השכמת הבוקר ד"ה לפי. ולענין הרהור במקום ערוה עי' לקמן סי' עג ס"א. סי' עה ס"י. סי' פד ס"א. ולענין הרהור במקומות המטונפים עי' לקמן רס"י פג רס"י פד ורס"י פה. ולענין אם חשיב הפסק בתפלה ראה לקמן סי' סח ס"א. ולענין תפלה ראה לקמן סי' קא ס"ד. ולענין בהמ"ז ושאר ברכות ראה לקמן סי' קפה ס"ג. הלי' שחיטה סי' א ס"ק מד-ה. וראה תניא פל"ז (מז, א) ורפלי"ח (מט, ב).

¹²⁷⁸ הרב רבינו יונה ברכות טו, ב. ורמ"א סעיף ד.

בשפתיו, דהיינו שאין המקום מטונף לגמרי, יש לו להרהר¹²⁷⁹. ואף על פי שאינו יוצא ידי חובה אלא באמירה, יש לו להרהר בלבו¹²⁸⁰, וה' יראה לבכו ויתן לו שכר המחשבה. דאמרינן הכי במדרש¹²⁸¹, אמרי האזינה ה'¹²⁸², אמר דוד, רבונו של עולם, בשעה שאני יכול לדבר, אמרי האזינה, ובשעה שאני יכול לדבר, בינה הגיגי, והגיגי רצה לומר המחשבה, שאם היה רוצה לומר דיבור אפילו לבשר ודם אין לומר בינה בדבר ששומע, אלא מתוך שאינו אלא במחשבה אמר לשון בינה, וכן נראה מהפסוק שאומר¹²⁸³ בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני, דמשמע שהדיבור דבר אחד והמחשבה דבר אחר:

סג לישב בשעת קריאת שמע ושלא יישן

ובו י' סעיפים

עומד יושב ומהלך

א כל אדם קורין קריאת שמע כדרכן¹²⁸⁴, בין עומדין בין יושבין בין שוכבין בין מהלכין בין רוכבין על גבי בהמה¹²⁸⁵, שנאמר¹²⁸⁶ ובלכתך בדרך. אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך, בזמן שבני אדם שוכבין ובזמן שבני אדם עומדין¹²⁸⁷. ומכל מקום פרקדן¹²⁸⁸, דהיינו שהוא מוטל ופניו טוחות בקרקע, או מושלך על גביו ופניו למעלה¹²⁸⁹, אפילו אם הוא בענין שאין איסור בשכיבה זו משום חשש שמא יבא לידי קישוי, כגון שמוטה על צדו מעט¹²⁹⁰, אסור לקרות קריאת שמע עד שיתהפך על צדו לגמרי¹²⁹¹, מפני שמקבל מלכות שמים דרך שררה וגאווה¹²⁹². אלא אם כן היה בעל בשר הרבה ואינו יכול להתהפך על צדו¹²⁹³, או שהוא חולה¹²⁹⁴. ויש אומרים¹²⁹⁵ שאפילו לשוכב על צדו לא התירו לקרות כך, אלא כששוכב ערום תחת סדינו, שלא הטריחו עליו לעמוד וללבוש בגדיו¹²⁹⁶. והעיקר כסברא הראשונה¹²⁹⁷:

¹²⁷⁹ ראה גם לקמן סי' קפה ס"ג. ועי' לקמן סי' עג ס"א ובסי' ע"ה ס"י ובסי' פד ס"א שבמקום ערוה אסור לדבר ד"ת ומותר להרהר.
¹²⁸⁰ ראה פרי"ח ס"ד. אליה רבה ס"ק ב וס"ק ד. וראה גם לקמן סי' צד ס"ז, לענין תפלה. סי' קפה ס"ג, לענין בהמ"ז ושאר ברכות. ועי' תהלי"ד. בדה"ש סמ"ד סק"ח. קובץ כינוס תורה יח, קד.
¹²⁸¹ מדרש תהלים מזמור ה. הובא ברבינו יונה שם. ועי' לקמן סי' צד ס"ז וסי' קפה ס"ג שלמדו כן מהפסוק אמרו בלבבכם גו'.
¹²⁸² תהלים ה, ב.
¹²⁸³ תהלים לט, ד.
¹²⁸⁴ משנה ברכות י, ב.
¹²⁸⁵ ברייתא שם יא, א. רש"י במשנה שם ד"ה כדרכו. רמב"ם הלכות ק"ש פ"ב ה"ב. טור ושו"ע ס"א.
¹²⁸⁶ דברים ו, ז.
¹²⁸⁷ משנה שם. וכדלעיל סי' נח ס"ב.
¹²⁸⁸ רב יוסף שם יג, ב.
¹²⁸⁹ רמב"ם שם.
¹²⁹⁰ גמרא שם.
¹²⁹¹ רמב"ם שם. הרב רבינו יונה ברכות כד, א ד"ה שנים בשם איכא דאמרי. שו"ע שם.
¹²⁹² רש"י שם ד"ה כי מצלי.
¹²⁹³ גמרא שם.
¹²⁹⁴ ר[מב"ם] שם.
¹²⁹⁵ הרב רבינו יונה שם. רמ"א סעיף א.
¹²⁹⁶ לחם חמודות פ"ב דברכות אות טו. מ"א סק"א. ועי' לקמן סי' עד ס"א.
¹²⁹⁷ מ"א שם ממשמעות הגמרא. וכן משמע בט"ז סק"א.

ב מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרונה מעומד, נקרא עבריין, שעובר על דברי חכמים¹²⁹⁸. ואף שהחכמים התירו גם מעומד, מכל מקום כיון שלפי דבריהם אין מעלה כלל במעומד מביושב¹²⁹⁹, שזה שנאמר ובקומך אין הכתוב מדבר כלל בעמידה אלא בזמן קימה¹³⁰⁰, והוא מחמיר לעמוד, הרי נראה שאינו חושש לדבריהם ולפירושם בכתוב, וחייב מיתה¹³⁰¹. ואין דומה כלל לשאר חומרות שאנו מחמירין מאיזה טעם במה שהקילו חכמים, שאף חכמים היו מודים שיש מעלה בחומרא מאותו טעם, אלא שלא רצו להחמיר¹³⁰²:

ג במה דברים אמורים ביושב שעומד. אבל אם היה מהלך ורוצה לעמוד ולקרונה כל הג' פרשיות של קריאת שמע כדי שיוכל לכוין היטב, רשאי, ותבא עליו ברכה, כיון שאינו מתכוין בעמידה אלא בשביל הכוונה, משא"כ ביושב שיוכל לכוין כמו מעומד¹³⁰³. לכן מה שנוהגין לומר ביום הכפורים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד מעומד¹³⁰⁴, מותר לעמוד כשמגיע לקריאת שמע, אע"פ שהיה יושב ויכול לכוין, מכל מקום אינו עושה משום חובת קריאת שמע אלא משום חובת היום:

ד ואם רצה לקרונה כל הג' פרשיות כשהוא מהלך, הרשות בידו, מלבד פסוק ראשון¹³⁰⁵ שצריכין לעמוד מהילוכו¹³⁰⁶ (או לישוב¹³⁰⁷) ולקרונה, כדי לכוין היטב. והוא הדין אם היה רוכב על גבי בהמה, צריך להעמידה, שאינו יכול לכוין כל כך, שהוא טרוד בהליכתה. אבל אם יושב בעגלה אין צריך להעמידה¹³⁰⁸:

הכוונה בפסוק ראשון ובפרשה ראשונה

ה אע"פ שלכתחלה צריך לכוין בכל הג' פרשיות¹³⁰⁹, עיקר¹³¹⁰ הכוונה היא בפסוק¹³¹¹ ראשון שהוא קבלת מלכות שמים¹³¹², והוא הדין לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שהוא גם כן קבלת מלכות שמים¹³¹³. אבל מואהבת ואילך, הוא לשון צוואה¹³¹⁴, לפיכך אם קרא קריאת שמע ולא כיון לבו

¹²⁹⁸ סדר רב עמרם גאון. **טור ושו"ע** סעיף ב.

¹²⁹⁹ **תוספות יום טוב** שבת פ"א מ"ט. **מ"א ס"ק ג**.

¹³⁰⁰ כדלעיל ס"א וסי' נח ס"ב.

¹³⁰¹ משנה ברכות י, ב.

¹³⁰² הרב רבינו יונה ברכות נג, ב ד"ה חד עבד. רא"ש ברכות פ"ח סי' ה. תוספות יו"ט ומ"א שם. וראה גם לעיל סי' לב ס"ח.

¹³⁰³ **ט"ז ס"ק ב**. **וכן משמע מלשון טור ושו"ע**.

¹³⁰⁴ **עטרת זקנים** אות ב בשם **רש"ל** בהגהות לטור. ואין מנהג חב"ד כן, רק בקול רם, כדלקמן סי' תרי"ט ס"ט.

¹³⁰⁵ ראה לעיל סי' ס ס"ה ושי"נ.

¹³⁰⁶ **רי"ף** ברכות יג, ב. **רמב"ם** שם ה"ג. **תוס'** ברכות שם ד"ה על לבבך בעמידה. רא"ש ברכות פ"ב סי' ו. טור ושו"ע שם סעיף ג.

¹³⁰⁷ דברי חמודות פ"ב דברכות אות יא. פרישה ס"ק ז. אליה רבה שם ס"ק ה.

¹³⁰⁸ **ט"ז ס"ק ב** (ע' **מ"א סי' צד ס"ק יד** [אוצ"ל ס"ק ז], שכשהבהמה עומדת מותר ברכוב) **והוא הדין לעגלה אפי' מהלכת**. ע' **ב"י שם** ד"ה ומשמע **וכ"מ בשו"ע שם ס"ה דהרי לא החמיר** [בס"ד שם] **אלא ברכוב** [שצריך לעמוד, דהיינו להעמיד הבהמה] **ולא בעגלה** [שלא הצריך בס"ה אלא לעמוד בתוך העגלה, אף שהיא מהלכת]. וכ"ה לקמן סי' צד ס"ה (שרכוב צריך לעכב הבהמה בברכת אבות) וסי"ו (שסגי בעומד בעגלה המהלכת). וראה לקמן סי' קי ס"ד. סי' קסז סט"ז.

¹³⁰⁹ כדלעיל רס"י סא.

¹³¹⁰ **טור**. **שו"ע** סעיף ד.

¹³¹¹ **ברייתא** ברכות יג, ב.

¹³¹² לבוש סעיף ד. וראה לעיל סי' ס סעיף ה ושי"נ.

¹³¹³ **לבוש** סעיף ה. **מ"א ס"ק ה**.

קבוטל¹³³³:

העוסק במלאכתו

ח היה עוסק במלאכה ורצה לקרות קריאת שמע, יתבטל ממלאכתו, עד שיקרא קריאת שמע פרשה ראשונה¹³³⁴, כדי שלא יהיה כקורא דרך עראי ואפילו יכול לכוין¹³³⁵:

ט האומנין וכן בעה"ב שהיו עושין מלאכה בראש האילן או בראש שורות הבנין, קורין קריאת שמע במקומן, ואין צריכים לירד¹³³⁶. אבל מכל מקום צריכים להתבטל ממלאכתם בפרשה ראשונה¹³³⁷ כמו שנתבאר:

י הכתף, אף על פי שמשאו על כתיפו קורא קריאת שמע, מפני שיוכל לכוין, אבל לא יתחיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק, מפני שאין לבו מיושב¹³³⁸:

קונטרס אחרון

(א) לצורך מצוה קצת כעין מעשה כו'. עיין סעיף ז', וצ"ע. עיין ב"י¹³³⁹ דדמין להדדי, ואפשר דמלאכה דומה למצוה, כמו שנתבאר בסימן ש"ו¹³⁴⁰ וש"א סעיף נ"ח ותרי"ג סעיף א'¹³⁴¹:

סד דין הטועה בקריאת שמע

ובו ד' סעיפים

א קראה למפרע לא יצא¹³⁴², שנאמר¹³⁴³ והיו בהווייתן יהו¹³⁴⁴. במה דברים אמורים בסדר הפסוקים, אבל אם הקדים פרשה לחברתה, אע"פ שאינו רשאי, יצא, לפי שאינה סמוכה לה בתורה¹³⁴⁵:

ב קרא פרשה וטעה בה, אם יודע היכן טעה, כגון שקרא כל הפרשה ודלג פסוק אחד באמצע, חוזר לראש אותו הפסוק¹³⁴⁶ וגומר הפרשה, שאם יקרא הפסוק במקום שנזכר נמצא קוראה למפרע¹³⁴⁷ (ואפילו דילג תיבה אחת¹³⁴⁸ או אות אחת¹³⁴⁹ או ששינה נקודה אחת על דרך שיתבאר בסימן קמ"ב¹³⁵⁰

¹³³³ יומא שם.

¹³³⁴ ברכות טז, א. טור ושו"ע ס"ז. וראה גם לקמן סי' קפג ס"ד.

¹³³⁵ רי"ף ורא"ש ברכות פ"ב סי' יג. טור שו"ע שם.

¹³³⁶ משנה ברכות שם. תלמידי רבינו יונה ברכות שם ד"ה תנו רבנן האומנין. טור ושו"ע ס"ח.

¹³³⁷ גמרא וטור שם. לבוש ס"ח.

¹³³⁸ תוספתא ברכות פ"ב ה"ז. ירושלמי פ"ב דברכות ה"ה. טור ושו"ע סעיף ט. וראה לקמן סי' צז ס"ה.

¹³³⁹ ד"ה הקורא.

¹³⁴⁰ סעיף ו. לקמן שם ס"ג.

¹³⁴¹ אוצ"ל: וש"א ס"ה וס"ו ותרי"ג ס"ה וס"ח. וראה לקמן שם ס"ח וס"יב. תקרי הלכות ח"ו כא, א.

¹³⁴² משנה ברכות טו, א. טור ושו"ע ס"א. וראה לקמן סי' קפג ס"א ההפך בזה בין ק"ש לבהמ"ז.

¹³⁴³ דברים ו, ו.

¹³⁴⁴ גמרא שם יג, א.

¹³⁴⁵ רמב"ם פ"ב מהל' ק"ש הי"א. טור ושו"ע שם.

¹³⁴⁶ משנה שם טו, א. תוספתא שם פ"ב ה"ד. תוס' ברכות טז, א ד"ה הקורא. רא"ש פ"ב דברכות סוף סי' יב. טור

שו"ע סעיף ב.

¹³⁴⁷ אליה רבה שם ס"ק ב. וראה רבינו מנוח הל' ק"ש פ"ב הי"ג הובא בכסף משנה שם.

¹³⁴⁸ תוס' ורא"ש שם.

¹³⁴⁹ ראה רבינו מנוח שם.

¹³⁵⁰ סי' זה בשו"ע"ר לא הגיע לדינו, וראה מ"א ס"ק א דהיינו כשמשנתנה בזה הענין.

צריך לחזור לראש הפסוק שטעה בו¹³⁵¹). ואם אינו יודע היכן טעה, צריך לחזור לראש הפסוק¹³⁵² ממקום שמסתפק בו בטעות¹³⁵³, כגון אם ידוע לו שאמר פסוק שמע בכוונה, חוזר לואהבת, ואם אינו יודע שאמר שמע בכוונה, חוזר לשמע¹³⁵⁴:

ג טעה בין פרשה לפרשה שהוא יודע שסיים פרשה ואינו יודע אם ראשונה ואם שניה, חוזר לסיום פרשה ראשונה ויתחיל והיה אם שמוע¹³⁵⁵:

ד היה עומד בוכתבתם ואינו יודע אם בוכתבתם שבפרשה ראשונה אם בוכתבתם שבפרשה שניה, חוזר לוכתבתם שבפרשה ראשונה¹³⁵⁶. במה דברים אמורים כשלא התחיל למען ירבו ימיכם, אבל אם התחיל למען ירבו ימיכם, אין לו לחוש שמא התחיל כן אחר וכתבתם שבראשונה, לפי שמן הסתם קרא כפי רגילותו שהורגל שלא לומר למען ירבו עד סיום פרשה שניה¹³⁵⁷. ומכל שכן אם מצא עצמו בתיבה אחרת באמצע פרשה, חזקה שאמר כל מה שלמעלה ממנה¹³⁵⁸:

סו הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור קוראין קריאת שמע או שהפסיק בשעת הקריאה

ובו ג' סעיפים

א קראה סירוגין, דהיינו שהתחיל לקרות והפסיק¹³⁵⁹, בין בשתיקה בין בדיבור¹³⁶⁰, וחזר וגמרה, אפילו שהה כדי לגמור את כולה, יצא, אפילו אם היה ההפסק מחמת אונס¹³⁶¹. וכן במגילה ובתקיעת שופר¹³⁶². אבל בתפלה, אם שהה כדי לגמור את כולה מראש עד סוף, צריך לחזור לראש¹³⁶³. ויש אומרים¹³⁶⁴ שאין חילוק בין קריאת שמע לתפלה, ובכל מקום אם שהה מחמת אונס, שאף אם היה רוצה שלא לשהות לא היה יכול, צריך לחזור לראש, אם שהה כדי לגמור את כולה מראש עד סוף, ולא ממקום ששוהה ומפסיק בו עד סוף¹³⁶⁵. ומשערין לפי הקורא, ולא לפי רוב בני אדם¹³⁶⁶. ואפילו בברכת קריאת שמע¹³⁶⁷, אם שהה באמצע הברכה כדי לגמור את כולה מראש לסופה, צריך לחזור לראש¹³⁶⁸. אבל אם הפסיק שלא מחמת אונס, שאם היה רוצה היה קורא, ושהה ברצונו והפסיק בין

¹³⁵¹ עמ"א סי' סו סק"ג [ראה דברי חמודות ברכות פ"ב אות נ שכי"מ מתוס' ורא"ש. אליה רבה סק"ג]. ועיי תהלי"ד.

¹³⁵² ברייתא טז, א.

¹³⁵³ תלמידי רבינו יונה שם.

¹³⁵⁴ ב"ח. מ"א ס"ק א. ועיי בדה"ש סי"ט סקל"ח.

¹³⁵⁵ ברייתא שם. טור ושו"ע סעיף ג.

¹³⁵⁶ ברייתא שם. טור ושו"ע סעיף ד.

¹³⁵⁷ רבי יוחנן שם. טור ושו"ע שם.

¹³⁵⁸ רשב"א ברכות שם. מ"א ס"ק ג.

¹³⁵⁹ רי"ף ברכות כד, ב. רמב"ם הלי ק"ש פ"ב הי"ב. ממסקנא דגמרא ר"ה לד, ב. שו"ע ס"א.

¹³⁶⁰ ראבי"ה סי' מז. הגהות מיימוניות הלי ק"ש פ"ב אות ל. שו"ע שם.

¹³⁶¹ שו"ע שם.

¹³⁶² רי"ף שם. ועיי לקמן סי' תקצ סי"ב וסי"ג.

¹³⁶³ ברכות כג, א. רי"ף ברכות כד, ב. לקמן סי' קד ס"ד. וראה גם לקמן סי' תקצא ס"ג. ולענין פסוד"ז עיי לעיל סי' נג ס"ג. ולענין הלל עיי לקמן סי' תפח ס"ג. ולענין בהמ"ז עיי לקמן סי' קפה ס"ה.

¹³⁶⁴ רבינו שמשון מקוצי בתוס' שם כב, ב ד"ה אלא ורא"ש ברכות פ"ג סי' כג (וסי' מב). טור ורמ"א ס"א. ועיי חיי צמח צדק קצה, ב.

¹³⁶⁵ תוס' בר"ה שם.

¹³⁶⁶ רשב"א ברכות יג, א בשם ירושלמי ברכות פ"ב הי"א. רמ"א סעיף א.

¹³⁶⁷ תוס' ר"ה שם. מ"א ס"ק א. וראה גם לקמן סי' צט ס"א וסי' קפה ס"ה שדינם שוה לכמה דינים.

¹³⁶⁸ עיין סוף סי' סו בהג"ה ודו"ק. ועיי תהלי"ד סק"ב. דרכי החיים הלי ברכת המצות חיי"א סק"א.

בדבור בין בשתיקה אפילו זמן רב, אין צריך לחזור אלא למקום שפסק. וכן יש לנהוג הלכה למעשה¹³⁶⁹, כי כן עיקר¹³⁷⁰.

ואונס זה יש אומרים¹³⁷¹ אפילו אונס לסטים או אונס אחר, כל שלא היה יכול לקרות אפילו אם רצה. ויש אומרים¹³⁷² שאינו חשוב הפסק מחמת אונס לחזור לראש אלא אם כן לא היה יכול לקרות מחמת שהאיש אינו ראוי, כגון שהתחיל לקרות קריאת שמע והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו, והוצרך להפסיק עד שיכלו, או מחמת שהמקום אינו ראוי לקריאה, כגון שקוראה מהלך והגיע למבואות המטונפות והוצרך להפסיק¹³⁷³. אבל אם האיש או המקום ראויין, אלא שאונס אחר מעכבו ומצריכו להפסיק, אפילו שהה זמן רב חוזר למקום שפסק.

ולענין הלכה יש מי שאומר¹³⁷⁴, שבתפלה אפילו באונס אחר חוזר לראש, מאחר שיש אומרים שאפילו בלי אונס כלל חוזר לראש, אבל בקריאת שמע אין צריך לחזור לראש, אלא אם כן האיש או המקום אינו ראוי:

ב קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקורין קריאת שמע, צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו¹³⁷⁵. והוא הדין שאר דבר שהציבור אומרים, כגון תהלה לדוד, צריך לקרוא עמהם, שכן דרך ארץ¹³⁷⁶. והוא הדין אם הוא בבית הכנסת ואומר דברי תחנונים או פסוקים במקום שרשאי לפסוק. אבל אם הוא עסוק במקום שאינו רשאי לפסוק, כגון מברוך שאמר ואילך, לא יפסיק, אלא יאמר התיבות שהוא אומר בשעה שהציבור אומרים פסוק ראשון בניגון הצבור, שיהא נראה כאלו קורא עמהם¹³⁷⁷. ויש אומרים¹³⁷⁸ דמפסיק אפילו באמצע ברכות קריאת שמע לקבל עול מלכות שמים עם הציבור. ויש אומרים¹³⁷⁹ דבפסוקי דזמרה יש להפסיק אבל בברכות שלפני קריאת שמע אין להפסיק כלל בשביל פסוק ראשון של קריאת שמע, אלא יאמר אותן התיבות בניגון כמו שהציבור אומרים קריאת שמע. ולענין הלכה למעשה כסברא הג', דבפסוקי דזמרה יש להפסיק, ובאמצע הברכות של קריאת שמע אין להפסיק, אלא יאמר התיבות בניגון הציבור. ומאן דמפסיק בברכות דקריאת שמע לקרוא פסוק ראשון עם הציבור, ראוי לגעור בו:

ג קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שקורין קריאת שמע טוב שיקרא עמהם כל קריאת שמע ויקבל שכר כקורא בתורה¹³⁸⁰ אבל אינו חייב רק בפסוק ראשון¹³⁸¹ כמו שנתבאר¹³⁸²:

¹³⁶⁹ רמ"א סעיף א.

¹³⁷⁰ רמ"א סי' עח.

¹³⁷¹ מ"א ס"ק ב ממשמעות לשון הטור ותו' ורא"ש ותשובת ר"מ מינץ סי' פה.

¹³⁷² ב"ח סי' קד. הובא במ"א שם.

¹³⁷³ ר' יוחנן ברכות כד, ב.

¹³⁷⁴ מ"א שם.

¹³⁷⁵ הרא"ש ברכות פרק ג סי' יד בשם בה"ג. טור וש"ע סעיף ב.

¹³⁷⁶ שבלי הלקט סי' מד בשם גאון. הובא במ"א ס"ק ג.

¹³⁷⁷ תרומת הדשן סי' ג. שו"ע סעיף ב.

¹³⁷⁸ ב"ח. הובא במ"א ס"ק ד.

¹³⁷⁹ ט"ז ס"ק א. פרי חדש סעיף ב. ועיי' לעיל סי' נא ס"ה לענין הפסקות בפסוד"ז.

¹³⁸⁰ רוקח סי' שכ וש"ע סעיף ג.

¹³⁸¹ ב"י ורמ"א שם.

10 באיזה מקום יכול להפסיק ובאיזה מקום לא יפסיק

ובו י"ג סעיפים

א אע"פ שאסור לספר בברכות קריאת שמע אפילו בדברי תורה¹³⁸³, ואפילו בלשון הקודש¹³⁸⁴, התירו שאילת שלום מפני היראה ומפני הכבוד ומפני דרכי שלום¹³⁸⁵.

כיצד¹³⁸⁶, בין פרק לפרק שואל בשלום אדם נכבד מפני כבודו¹³⁸⁷ ומשיב שלום לכל אדם מפני דרכי שלום¹³⁸⁸. ומותר לשאול בשלום הקורא, אע"פ שיודע שיצטרך להשיב לו¹³⁸⁹. ומי שלא ראינו שיקפיד על חבירו כלל, לא יפסיק אפילו בין הפרקים¹³⁹⁰ (בין להשיב בין לשאול מפני הכבוד). ובאמצע הפרק שואל בשלום אדם מי שהוא ירא ממנו, כגון אביו¹³⁹¹ שנאמר בו¹³⁹² איש אמו ואביו תיראו, או רבו שאמרו בו¹³⁹³ מורא רבך כמורא שמים, ומשיב שלום לכל אדם נכבד.

וכל תלמיד חכם שהוא מופלג בדורו, אע"פ שאינו רבו, הוא גם כן בכלל מורא¹³⁹⁴. ואם אינו מופלג בדורו, רק שהוא גדול ממנו בחכמה, אינו בכלל מורא אלא בכלל כבוד. אבל אם הקורא גדול ממנו, אין מפסיק לו, אלא כמו לשאר כל אדם, אע"פ שהוא תלמיד חכם¹³⁹⁵:

ב כל מקום שיותר להפסיק באמצע הפרק מותר אפילו באמצע הפסוק¹³⁹⁶. חוץ מפסוק שמע ישראל שלא יפסיק בו כלל¹³⁹⁷, אם לא¹³⁹⁸ מפני מי שירא ממנו שמא יהרגנו. והוא הדין לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, שגם הוא בכלל היחוד. ומטעם זה אין להפסיק גם כן בין שמע ישראל לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד¹³⁹⁹.

ויש אומרים¹⁴⁰⁰ שאפילו באמצע שאר הפסוקים לא יפסיק אלא בסיום ענין, אבל לא באמצע הענין, כגון פסוק ושמתם וגו' יכול להפסיק בין נפשכם לוקשרתם שהוא ענין אחר, אבל עד נפשכם לא יפסיק בין תיבה לתיבה שהוא באמצע הענין. ואם פסק חוזר לתחלת הפסוק (שהאיך יתחיל מאמצע

¹³⁸² לעיל סעיף ב.

¹³⁸³ עיין סי' סט.

¹³⁸⁴ תוס' ברכות יג, א. על הכל סי' ג בשם רבינו שמעיה. מ"א בריש הסימן.

¹³⁸⁵ והטעם להיות זה עיי לקמן סי' קפג ס"א. ועיי"ש לענין בהמ"ז. ולענין תפלה עיי לקמן רס"י קד. ולענין פסוד"ז עיי לעיל סי' נא ס"ה. ולענין בין ברכה לאכילה עיי לקמן סי' רו ס"ג. סדר ברה"נ רפ"ט.

¹³⁸⁶ משנה ברכות יג, א. ופירש"י שם. טור ושו"ע ס"א.

¹³⁸⁷ טור. לבוש ס"א.

¹³⁸⁸ לבוש שם.

¹³⁸⁹ מ"א ס"ק ב.

¹³⁹⁰ ספר החינוך מצוה תכ. אליה רבה ס"ק ב.

¹³⁹¹ רשב"א ברכות שם (וארחות חיים הלכות קריאת שמע סי' כו) בשם הגאונים. רא"ש ברכות פ"ב סי' ה. טור ושו"ע שם.

¹³⁹² ויקרא יט, ג.

¹³⁹³ אבות פ"ד מ"ב.

¹³⁹⁴ תרומת הדשן סי' קלח. מ"א סק"ב.

¹³⁹⁵ מ"א שם. ועיי דרכי החיים ברכות ח"ג סק"א.

¹³⁹⁶ ירושלמי פ"ב דברכות סוף ה"א. הובא בתוס' וברא"ש שם. טור ושו"ע ס"א.

¹³⁹⁷ ב"י ד"ה ומ"ש ואפילו. כסף משנה פ"ב מהלכות קריאת שמע ה"ט"ו בשם הרמ"ך. שו"ע שם.

¹³⁹⁸ שו"ע שם. וראה רא"ש שם.

¹³⁹⁹ ב"י שם. וכ"ה בסידור ד"ה וכן אין. ועיי מסגרת השלחן ס"ט"ז סק"ז.

¹⁴⁰⁰ כסף משנה שם בשם רבינו מנוח. מ"א ס"ק ג.

הענין שלא יהיה פירוש כלל לדבריו¹⁴⁰¹.

ולענין מעשה¹⁴⁰² כשמפסיק לעניית קדיש ולקדושה ולברכו כמו שיתבאר¹⁴⁰³, יכול להפסיק אפילו באמצע הענין ולסמוך על בעלי סברא הראשונה¹⁴⁰⁴ שלא חלקו בכך והתירו בכל ענין, וכדאי הם לסמוך עליהם לצורך מצוה רבה כזו, אם אי אפשר למהר להגיע לסיום ענין ולענות עם הצבור, אבל כשחוזר למקום שפסק יש לחוש לסברא האחרונה לחזור לתחלת הפסוק:

ג אם שכח להניח ציצית ותפילין, יש אומרים¹⁴⁰⁵ שיכול להפסיק בין הפרקים להניח ולברך עליהן¹⁴⁰⁶. ויש אומרים¹⁴⁰⁷ שתפילין מפני שחובה לקרות ולהתפלל בהן כדי לקבל מלכות שמים שלימה¹⁴⁰⁸ מפסיק להניח ויברך גם כן¹⁴⁰⁹, אבל ציצית אינה חובת הגוף¹⁴¹⁰, שאם אין עליו טלית פטור מציצית, ויכול לקרות ואינו כמעיד עדות שקר¹⁴¹¹ כיון שאין עליו טלית החייבת בציצית, לפיכך אסור להפסיק בברכתן אפילו בין הפרקים של קריאת שמע וברכותיה, אלא לובשן בלא ברכה¹⁴¹², ולאחר התפלה ימשמש בהן ויברך¹⁴¹³. וכן יש לנהוג הלכה למעשה¹⁴¹⁴:

ד לעניית קדיש וקדושה וברכו¹⁴¹⁵ ומודים¹⁴¹⁶ מפסיק אפילו באמצע הפרק ואפילו באמצע הפסוק¹⁴¹⁷. שאם מפסיק לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד של בשר ודם, ק"ו לכבוד של הקדוש ברוך הוא¹⁴¹⁸. ומטעם זה הוא הדין אם שמע קול רעמים יפסיק ויברך¹⁴¹⁹:

¹⁴⁰¹ עי' תהלי"ד סק"א.

¹⁴⁰² וכ"ה בסידור ד"ה ומכל מקום.

¹⁴⁰³ לקמן סעיף ד.

¹⁴⁰⁴ עי' דרכי החיים ה"י ק"ש ח"ב סק"א.

¹⁴⁰⁵ **שבלי הלקט** סי' טו.

¹⁴⁰⁶ בדק הבית. **שו"ע** סעיף ב.

¹⁴⁰⁷ **הרב רבינו יונה** ברכות טו, א ד"ה והורה (שכותב חילוק זה גבי בין ק"ש לתפלה, כדלקמן סי"א, ומלשונו משמע שכ"ה בכל ברכות ק"ש, גם קודם ק"ש. וכ"מ בתוס' ברכות יד, ב ד"ה ומנח, ובהגהות מיימוניות פ"ג מהל' ק"ש אות ב, שחילוק זה הוא גם קודם ק"ש). **רא"ש** ברכות פ"ב סי' י (שמבאר טעמי החילוק, אף דמייירי בין ק"ש לתפלה) ובתשו' כלל ד סי' א (לברך על התפילין בין אהבה לק"ש, כדלקמן סי' פ ס"ג). ארחות חיים הלכות תפילין סי' יא בשם גאון (כנ"ל). דרכי משה ס"ק א בשם מוהר"א מפראג ובסי' נד ס"ק א בשם אור זרוע (כת"י) בשם תשובת הגאונים (שלא לברך על הציצית בברכות ראשונות של ק"ש).

¹⁴⁰⁸ כדלעיל סי' לח סעיף ז. לקמן סעיף יא ושי"נ.

¹⁴⁰⁹ ארחות חיים שם בשם גאון. שו"ת רא"ש שם. ועי' יגדיל תורה (נ.י.) חוב' ו ע' נא. חוב' עא ע' רכט. אהלי שם ח"ח ע' ר.

¹⁴¹⁰ כדלעיל סי' יז ס"ג. סי' כד ס"א. משא"כ תפילין, כדלעיל סי' יד סי"ב. סי' לח סי"א.

¹⁴¹¹ עי' לעיל רס"י ח ושי"נ. ולענין תפילין, עי' לעיל סי' כה ס"א. סי' לד ס"ה. סי' לח ס"ז.

¹⁴¹² דרכי משה שם בשם מוהר"א מפראג ובשם **אור זרוע** בשם הגאונים. **תשב"ץ** (המובא ב**מ"א** סק"ד) בשם מהר"מ (שו"ת פראג סי' רעג).

¹⁴¹³ ב"י. תוס' ברכות שם ד"ה ומנח תפילין (בשם הר"מ מקוצני). לבוש שם סעיף ב. וראה גם לעיל סי' ח ס"כ.

¹⁴¹⁴ **רמ"א** ס"ב, לפירוש המ"א שם. ואם הגיעו לידיו באמצע פסוד"ז עי' לעיל סי' נג ס"ג. ואם הגיעו לידיו בין ק"ש לתפלה עי' לקמן סי"א.

¹⁴¹⁵ ראבי"ה סי' מז. שבלי הלקט סי' טו. **רא"ש** ברכות פ"ב סי' ה. המאורות ברכות יד, א בשם בעל ההשלמה ורי' יצחק אבן ג'אית.

¹⁴¹⁶ המאורות שם. **הרב רבינו יונה** ברכות יד, א ד"ה ר' יהודה אומר באמצע כו'.

¹⁴¹⁷ על הכל סי' ג. שו"ע סעיף ג [ועי' לחם חמודות ברכות פ"ב אות כד. מירושלמי דלעיל סעיף ב]. והיינו אפילו באמצע ענין כדלעיל סי' טו. וכ"ה בסידור ד"ה וכן אין.

¹⁴¹⁸ ראבי"ה ושבלי הלקט שם. מ"א ס"ק ה. ועי' דרכי החיים ה"י ק"ש ח"ב סק"א. יגדיל תורה (נ.י.) ח, נ.

¹⁴¹⁹ **מ"א** שם.

ה כשמפסיק למודים ישחה ויאמר מודים אנחנו לך, ולא יותר¹⁴²⁰, שבזה די שלא יהיה נראה ככופר במי שחביריו משתחיים ומודים לו¹⁴²¹.

וכשמפסיק לברכו לא יאמר רק ברוך ה' המבורך לעולם ועד, ולא נוסח יתברך וישתבח כו'¹⁴²², שאינו אלא מנהג¹⁴²³. ואפילו בפסוקי דזמרה אין מפסיקין לאמרו¹⁴²⁴.

וכשמפסיקים לקדיש יאמר אמן יהא שמיה רבא עד יתברך¹⁴²⁵, ועד בכלל, וישמע מהש"ץ עד ואמרו אמן, ויענה אמן¹⁴²⁶. כי יש מחלוקת אם חייב לומר כל הנוסח מיתברך ואילך כמ"ש בסי' נ"ו¹⁴²⁷, לכן אין להפסיק באמירתו במקום שאסור להפסיק¹⁴²⁸. ומכל מקום תיבת יתברך צריך לומר מטעם שנתבאר שם. ומתקבל ואילך לא יענה אמן, כי אינה אלא מנהג¹⁴²⁹. וכל שכן הנוהגין לומר ועתה יגדל נא וגו' קודם שמתחיל הש"ץ יתגדל¹⁴³⁰, שאין מפסיקין לאמרו בכל מקום שאסור להפסיק¹⁴³¹.

ובקדושה יאמר רק קדוש וברוך, ולא ימלוך, שימלוך אין אומרים המלאכים, ואינו מעיקר הקדושה¹⁴³². ויש מי שאומר¹⁴³³ שגם ימלוך הוא מעיקר הקדושה. והעיקר כסברא הראשונה¹⁴³⁴. ולדברי הכל נוסח שמוסיפין בשבת אינו מנוסח הקדושה¹⁴³⁵, ואין אומרים אותו במקום שאסור להפסיק¹⁴³⁶.

ועל ברכת התורה יענה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וגם אמן אחר נותן התורה¹⁴³⁷, מפני שברכה זו היא גם כן כמו דבר שבקדושה, שהרי אינה נאמרת על קריאת ספר תורה אלא כשקורין בעשרה¹⁴³⁸.

אבל אחר שאר ברכות אין עונין אמן בקריאת שמע וברכותיה אפילו בין הפרקים, חוץ מן אמן שעונין אחר ברכת האל הקדוש ואמן שאחר שומע תפלה¹⁴³⁹, שיש להם דין דבר שבקדושה¹⁴⁴⁰, עונין אותן

¹⁴²⁰ לבוש סעיף ג. ט"ז ס"ק ג. מ"א ס"ק ו בשם מהר"ם בהקדמת סמ"ק (מהדורת קראקא שני"ו). וראה רבינו יונה שם. וכ"ה בסידור ד"ה כשמפסיק.

¹⁴²¹ כדלקמן סי' קכז סעיף א. ועיי' ברכות כא, ב. רש"י שם ד"ה רב הונא סבר. ותוסי' שם ד"ה עד. טור סי' קט.

¹⁴²² דרכי משה. רמ"א שם סעיף ג.

¹⁴²³ כדלעיל סי' נז סעיף ד ושי"נ. וראה גם לקמן סי' קכד ס"ח.

¹⁴²⁴ דיני ההפסקות בפסוד"ז - לעיל סי' נא ס"ג-ה ושי"נ.

¹⁴²⁵ באר היטב ס"ק ז.

¹⁴²⁶ לחם חמודות ברכות פ"ב אות כג. הובא במ"א ס"ק ו.

¹⁴²⁷ סעיף ז.

¹⁴²⁸ מ"א שם.

¹⁴²⁹ לחם חמודות ומ"א שם. וכמבואר ברמב"ם בסדר תפלות כל השנה נוסח הקדיש.

¹⁴³⁰ כדלעיל סי' נו סעיף ד ושי"נ.

¹⁴³¹ של"ה דין ק"ש של ערבית ובי"ח סי' רלו בשם רש"ל בהגהות הטור. מ"א סי' נו ס"ק ז.

¹⁴³² לחם חמודות שם.

¹⁴³³ הגהת יש נוחלין אזהרת התפלה אות יב.

¹⁴³⁴ מ"א ס"ק ו. ובסידור ד"ה כשמפסיק פסק כסברא השניה. וראה גם לקמן סי' קט ס"ג.

¹⁴³⁵ הגהות יש נוחלין אזהרת התפלה ריש אות יד. מ"א סי' קכה ס"ק א.

¹⁴³⁶ לחם חמודות שם. עטרת זקנים ס"ק ב. וראה גם לקמן סי' קכד ס"א. יגדיל תורה (נ.י.) חוב' לה ע' רמא.

¹⁴³⁷ לחם חמודות שם. מ"א ס"ק ו. וכ"ה בסידור ד"ה ועל ברכות.

¹⁴³⁸ לחם חמודות שם. ועיי' תהלי"ד סק"ג.

¹⁴³⁹ ירושלמי ברכות פ"ד ה"ו. סמ"ק סי' קד הובא בטור. על הכל סי' ג בשם מורו הר"ם מאייורא. תרומת הדשן סי' יא. רמ"א סעיף ג.

¹⁴⁴⁰ דרכי משה. רמ"א שם וסי' קט סעיף א.

אפילו באמצע הפסוק :

ו כהן שהיה קורא קריאת שמע וקראוהו לקרות בתורה, יש אומרים¹⁴⁴¹ שאינו מפסיק, שלא אמרו¹⁴⁴² להקדימו אלא משום כבוד כהונתו, ואם היה פנוי ומקדימין אחר לפניו נמצא מקילין לכבוד כהונתו, אבל זה שאינו יכול לקרות משום קריאת שמע, אין בכאן זלזול לכבוד כהונתו במה שעולה ישראל במקומו. ויש אומרים¹⁴⁴³ שאפילו ישראל שקורא קריאת שמע וקראוהו לעלות לספר תורה מפסיק אפילו באמצע הפרק, ק"ו מכבוד הבריות ויראתם. וכן נוהגין במדינות אלו¹⁴⁴⁴, ואין לשנות המנהג מפני המחלוקת¹⁴⁴⁵.

ומכל מקום לא יקרא עם החזן כלל, ויסמוך על דברי האומרים¹⁴⁴⁶ שיכול לברך על שמיעה מהחזן¹⁴⁴⁷, כמו שיתבאר בסי' קמ"א¹⁴⁴⁸. ומכל שכן שלא יפסיק ויאמר להחזן שיאמר מי שבירך¹⁴⁴⁹.

ואחר כך חוזר למקום שפסק בקריאת שמע. ואין צריך לחזור לראש, אפילו שהיה כדי לגמור את כולה, כיון ששהה ברצונו שזה אינו נקרא אונס כלל¹⁴⁵⁰, ובלא אונס כלל מודים כמו שנתבאר בסימן ס"ה¹⁴⁵¹ :

ז ואלו הן בין הפרקים¹⁴⁵², בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה לשמע, בין שמע לווהיה אם שמע, בין ווהיה אם שמע לויאמר. אבל בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק בשום ענין¹⁴⁵³, שלא להפסיק בין ה' אלקיכם לאמת¹⁴⁵⁴, משום שנאמר¹⁴⁵⁵ וה' אלקים אמת, אלא יאמר¹⁴⁵⁶ אני ה' אלקיכם אמת ואז יפסיק, כדין הפסק באמצע הפרק. ויש ליזהר לומר גם ויציב, לפי שויציב הוא גם כן לשון אמת, על כן אין להפסיק בין [נ] לה' אלקיכם בדיבור אחר, אלא במלת אמת בלבדה¹⁴⁵⁷ :

ח אם פסק מפני היראה או הכבוד¹⁴⁵⁸ אחר שאמר אמת, וכן אם סיים ה' אלהיכם אמת קודם הש"ץ וממתין על הש"ץ שיאמר עמו ברכת אמת ויציב¹⁴⁵⁹, אינו חוזר ואומר אמת¹⁴⁶⁰, אלא מתחיל מויציב

¹⁴⁴¹ שו"ת רשב"א ח"א סי' קפה. הובא בב"י סי' קלה. דעה הב' בשו"ע ס"ד.

¹⁴⁴² גטין נט, ב.

¹⁴⁴³ טור בשם ספר המנהיג. דעה הא' בשו"ע שם.

¹⁴⁴⁴ לבוש סעיף ד.

¹⁴⁴⁵ מ"א ס"ק ח.

¹⁴⁴⁶ זהר ח"ב רו, א.

¹⁴⁴⁷ לחם המודות פ"ב דברכות סוף אות כג. הובא במ"א שם.

¹⁴⁴⁸ סי' זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו וע"ש בט"ז ס"ק ג.

¹⁴⁴⁹ מ"א שם.

¹⁴⁵⁰ מ"א שם.

¹⁴⁵¹ סעיף א.

¹⁴⁵² משנה ברכות יג, א. וגמרא שם יד סע"א. טור ושו"ע סעיף ה.

¹⁴⁵³ תלמידי רבינו יונה ברכות שם ד"ה אלו הן בשם רבני צרפת. רא"ש פ"ב דברכות סי' ח. טור בשם ר"י ושו"ע שם.

¹⁴⁵⁴ גמרא שם יד סע"א ורע"ב. ורש"י שם.

¹⁴⁵⁵ ירמ"י י, י.

¹⁴⁵⁶ רא"ש שם. תלמידי רבינו יונה שם. טור ושו"ע סעיף ה.

¹⁴⁵⁷ ב"י ד"ה וכתב הרמב"ם לדעת הרא"ש. מ"א ס"ק ט.

¹⁴⁵⁸ ראה יגדיל תורה (נ.י.) ח, נ.

¹⁴⁵⁹ הרב רבינו יונה ברכות יד, ב.

¹⁴⁶⁰ רבא שם. טור ושו"ע ס"ו.

או ממקום שפסק:

ט צריך לסמוך גאולה לתפלה¹⁴⁶¹, מטעם שיתבאר בסימן קי"א¹⁴⁶², ולא יפסיק אחר שסיים גאל ישראל אפילו כמו באמצע הפרק¹⁴⁶³.

ולכן יש אומרים¹⁴⁶⁴, שאין עונין אמן אחר גאל ישראל, לא אחר ברכת עצמו, אפילו במקום שנוהגין לענות אחר ברכות עצמו בסיום ב' או ג' ברכות¹⁴⁶⁵, ולא אחר הש"ץ. ויש אומרים¹⁴⁶⁶ שעניית אמן אינה חשובה הפסק כיון שהיא צורך הברכה וסיומה, וכן נוהגין במדינות אלו, לענות אמן בין גאולה לתפלה אחר שמסיים הש"ץ ברכה זו. אבל לא אחר ברכת עצמו¹⁴⁶⁷, כמו שנתבאר בסימן נ"ד¹⁴⁶⁸.

ומי שרוצה לצאת לדברי הכל, יוכל לכוין לסיים עם הש"ץ, ואז אינו מחוייב לענות אמן אחר הש"ץ, לפי מנהגינו שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו אפילו אחר ישתבח וכיוצא בו ממקומות שמותר לענות אמן אחר הש"ץ¹⁴⁶⁹, כמו שנתבאר שם ובסי' נ"א¹⁴⁷⁰.

ויש מדקדקים להמתין בצור ישראל¹⁴⁷¹, כדי לענות אמן אחר הש"ץ¹⁴⁷². (א) ויש אומרים שאסור להפסיק באמצע הברכה בעניית אמן אפילו אמן שאחר ברכה זו בעצמה¹⁴⁷³, אלא באמן שהוא כמו דבר שבקדושה בלבד, כמו שנתבאר למעלה¹⁴⁷⁴ (ולפיכך אין לזוז בזה מהמנהג, או יעשה בענין שיוצא לדברי הכל):

י אין להפסיק לענות קדיש וקדושה בין גאולה לתפלה¹⁴⁷⁵ כמו שאין מפסיקין בתפלה עצמה¹⁴⁷⁶, שמסיום הגאולה הוא התחלת התפלה¹⁴⁷⁷. וכיצד הוא עושה, ממתין בשירה חדשה כדי לענות¹⁴⁷⁸. ואפילו אם שוהה כדי לגמור את כולה, אין בכך כלום, כמו שנתבאר בסי' ס"ה¹⁴⁷⁹:

יא מי שאין לו תפילין והצבור מתפללים, מוטב שיתעכב עד אחר תפלת הצבור לשאול לו תפילין

¹⁴⁶¹ **ברייתא** ברכות ט, ב.

¹⁴⁶² סעיף ב.

¹⁴⁶³ ע' שו"ע **סעיף ט**. ולקמן סי' וסי"א וקו"א ס"ק ג. ועי' פסקי ר' ישעי' אחרון ז"ל פ"ב דברכות הלכה ב אות ב הובא בשלטי הגבורים שם ומ"א ס"ק י.

¹⁴⁶⁴ (**הרר"י**). **ב"י** ד"ה וגומר, על פי הזוהר ח"א רה, ב. וכן הביא באליה רבא ס"ק י בשם מגיד מישרים שאמר המגיד לבית יוסף.

¹⁴⁶⁵ כדלעיל סי' נד סעיף א וש"נ.

¹⁴⁶⁶ **רא"ש** ברכות פ"ז סי' י. וראה שבלי הלקט סי' טז. הרב רבינו יונה ברכות מה, ב.

¹⁴⁶⁷ **רמ"א** סעיף ז.

¹⁴⁶⁸ סעיף א.

¹⁴⁶⁹ **מ"א** ס"ק יא. וכ"ה בסידור ד"ה ועל ברכות. וראה ספר המנהגים - חב"ד ע' 11.

¹⁴⁷⁰ סעיף ג. ועי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, עח.

¹⁴⁷¹ אינו בנוסח סידור רבינו, ולנוסח שלנו היינו להמתין בשירה חדשה.

¹⁴⁷² מ"א שם.

¹⁴⁷³ **הלכה ברורה** ס"ק ד. אליה רבה ס"ק יג. ע' **קונטרס אחרון**. וראה לעיל סי' נא סוף ס"ה.

¹⁴⁷⁴ סוף סעיף ה.

¹⁴⁷⁵ **מהרי"ק** שורש לא הא' ענף ב **מהתוספות** ברכות יג, ב ד"ה שואל **בשם ר"ת**. על הכל סי' ג וארחות חיים הל' ק"ש סי' כז בשם רבינו יצחק. שו"ע ס"ט. וכ"ה בסידור ד"ה וכן אין להפסיק.

¹⁴⁷⁶ כדלקמן סי' קד ס"ה.

¹⁴⁷⁷ **תרומת הדשן** סי' יב.

¹⁴⁷⁸ וכ"ה בסידור ד"ה וכן אין להפסיק.

¹⁴⁷⁹ סעיף א.

מחבירו, כדי שיקרא קריאת שמע ויתפלל בתפילין ויקבל עליו מלכות שמים שלימה¹⁴⁸⁰, ממה שיתפלל עם הצבור בלא תפילין ויעיד עדות שקר בעצמו¹⁴⁸¹.

אבל מי שמתיירא שמא יעבור זמן קריאת שמע עד שימצא תפילין, קורא קריאת שמע בלא תפילין. ואם מתיירא שמא יעבור גם זמן תפלה, מתפלל גם כן, וכשיבואו תפילין לידו אחר כך יניחן במנחה, או יניחן באמצע היום ויאמר בהם איזה מזמור¹⁴⁸².

ואם באו לידו בין קריאת שמע לתפלה¹⁴⁸³, (ב) יש אומרים¹⁴⁸⁴ שאין מפסיקין לברך עליהן אלא בין הפרקים, אבל לא באמצע הפרק. לפיכך מויאמר ואילך יניחן בלא ברכה, ואחר התפלה ימשמש בהם ויברך¹⁴⁸⁵. (ג) ויש אומרים¹⁴⁸⁶ אפילו באמצע הפרק יכול לברך עליהן, אבל לא בין גאולה לתפלה¹⁴⁸⁷, שהרי דינו כמו באמצע התפלה ממש אפילו לענות קדיש או קדושה שהיא מצוה עוברת, וכל שכן בברכת התפילין שיכול לברך אחר כך. וכן יש לנהוג¹⁴⁸⁸.

וכל זה בתפילין שהן חובה לתפלה כדי לקבל מלכות שמים שלימה. אבל ציצית שאין חובת הגוף אלא כשיש עליו טלית החייבת בציצית, לא יפסיק להתעטף בה בין גאולה לתפלה¹⁴⁸⁹, אפילו בלא ברכה¹⁴⁹⁰, שהעיטוף חשוב גם כן הפסק בתפלה עצמה¹⁴⁹¹, כמו שיתבאר בסי' צ"ז¹⁴⁹², והוא הדין בין גאולה לתפלה, כיון שאין בו צורך כל כך לתפלה. אבל קודם שסיים גאל ישראל יכול להתעטף בלא ברכה, אפילו באמצע הפרק, שהרי אפילו לעסוק במלאכתו מותר בעוד שהוא קורא קריאת שמע, חוץ מבפרשה ראשונה כמו שנתבאר בסימן ס"ג¹⁴⁹³.

יב כל מי שלא אמר ברכת אמת ויציב שחרית¹⁴⁹⁴ (כמו שתקנוהו¹⁴⁹⁵), ואמת ואמונה ערבית, אע"פ שיצא ידי קריאת שמע, שהברכות אינן מעכבות את קריאת שמע¹⁴⁹⁶ (אפי' לא אמרן כלל), לא יצא ידי חובת המצוה כתיקונה¹⁴⁹⁷, שנאמר¹⁴⁹⁸ להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות, וברכת אמת ויציב כולה

¹⁴⁸⁰ **גמרא** ברכות יד, סעי'ב וטו רע"א. הרב רבינו יונה שם ד"ה הרוצה. וראה גם לעיל ס"ג. סי' לח ס"ז.

¹⁴⁸¹ **מ"א** ס"ק יב. וכ"ה בסידור ד"ה מי שאין לו.

¹⁴⁸² לבוש סי' נח סעיף ב. מ"א שם. וכ"ה בסדור ד"ה מי שאין לו. וראה לעיל סי' לד ס"ה. עי' חקרי הלכות ח"ו לח, ב.

¹⁴⁸³ אם באו לידו קודם ק"ש עי' לעיל ס"ג.

¹⁴⁸⁴ **ר"מ מקוצי בתוס'** ברכות יד, ב ד"ה מנת. **ב"י** ד"ה ומ"ש רק אם. עי' **קונטרס אחרון**.

¹⁴⁸⁵ כדלעיל סי' ל ס"ג.

¹⁴⁸⁶ (**טור**. **הגהות מיימוניות** הלי ק"ש פ"ג אות ב) **עי' קונטרס אחרון** (סוף ס"ק ב, שמבוארת שיטה זו שמברך על התפילין).

¹⁴⁸⁷ **דרכי משה** ס"ק ה שפירש שב' הדיעות הנ"ל מיירי קודם גאל ישראל. ועי' קונטרס אחרון סק"ב-ג, שמוכיח כדבריו.

¹⁴⁸⁸ **רמ"א** סעיף ח. וכ"פ בסידור ד"ה מי שאין לו. ועי' אהלי שם ח, רא.

¹⁴⁸⁹ **תוס'** שם. **הרב רבינו יונה** שם ד"ה והורה (שבברכות ק"ש לא יברך על ציצית). **רא"ש** פ"ב דברכות סי' י (שלא יפסיק בעטיפת ציצית, והיינו בין גאולה לתפלה). וראה לעיל ס"ג ד"ה דחילוק זה הוא גם קודם ק"ש.

¹⁴⁹⁰ **ב"י** שם. שו"ע סעיף ח.

¹⁴⁹¹ מ"א ס"ק יג.

¹⁴⁹² סעיף ד.

¹⁴⁹³ סעיף ח.

¹⁴⁹⁴ **רב** ברכות יב, א.

¹⁴⁹⁵ **רש"י** שם ד"ה כל מי.

¹⁴⁹⁶ כדלעיל סי' ס ס"ב.

¹⁴⁹⁷ **טור ושו"ע** סעיף י.

הוא על חסד שעשה עם אבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם, וברכת אמת ואמונה מדבר בה גם על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו, כל אלה הניסים התדירים תמיד¹⁴⁹⁹. ובסוף ברכה חוזר לגאולת מצרים כדי לסמוך לגאל ישראל¹⁵⁰⁰, שהוא לשון עבר¹⁵⁰¹. ומה שנוהגים לסיים במערבית¹⁵⁰² מלך צור ישראל וגואלו, אין למחות, מפני שלשון זה כולל גם כן לשון עבר, שלשון גואל כולל עבר והוה ועתיך¹⁵⁰³ (כמו מוציא לחם שכולל גם עבר, כמו שיתבאר בסי' קס"ז¹⁵⁰⁴).

וצריך להזכיר יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות באמת ויציב¹⁵⁰⁵, וכן באמת ואמונה¹⁵⁰⁶. ואם לא הזכיר אחת מהן לא יצא ידי חובתו (ומחזירין אותו¹⁵⁰⁷). אבל שאר הנוסח, אם שינה אותו ולא אמר אותו לשון אלא בנוסח אחר¹⁵⁰⁸, ואפילו אם דילג הרבה, יצא¹⁵⁰⁹. וכן הוא בנוסח שאר כל הברכות הארוכות. ולא אמרו¹⁵¹⁰ שהמשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא, אלא כשמשנה בפתיחתן או בחתימתן, אבל שאר הנוסח אינו מעכב, אלא התיבות שפרטו חכמים שהן מעכבות¹⁵¹¹, כגון אלו שאמרנו (וכגון ברית ותורה ומלכות בברכת המזון¹⁵¹², וגשמים בתפלה¹⁵¹³, וכל כיוצא בהן): יג אם אין פנאי לאדם להתפלל בעונת קריאת שמע ולסמוך גאולה לתפלה¹⁵¹⁴, יקרא קריאת שמע בעונתה בלא ברכותיה¹⁵¹⁵, ואחר כך יקראנה בברכותיה ויסמוך גאולה לתפלה. (ד) ויש אומרים¹⁵¹⁶ שיכול גם כן לומר ברכות שלפניה, ולשייר ברכת אמת ויציב, ואחר כך לסמוך גאולה לתפלה:

קונטרס אחרון

(א) ויש אומרים שאסור להפסיק כו'. הלכה ברורה¹⁵¹⁷. וכ"מ בטור וב"י סי' נ"ט¹⁵¹⁸, שאין דרך לענות

-
- 1498 תהלים צב, ג.
1499 רש"י שם ד"ה שנאמר להגיד.
1500 וכדלעיל סי' נט סי' שצ"ל מעין פתיחה וחתומה סמוך לחתימה.
1501 תוס' שם ד"ה להגיד (דלא כמ"א ריש סי' רלו).
1502 שיש נוהגין לאמרו בליל יו"ט (ראה לקמן סי' תפט סכ"ח. סי' תרמב ס"ב), ואינו בסידור רבינו. וראה מאמרי אדה"ז הקצרים ע' תקפב.
1503 ט"ז ס"ק ו.
1504 סעיף ה.
1505 ירושלמי פ"א דברכות ה"ו. תוספתא ברכות פ"ב ה"א. טור.
1506 עי' סי' סז.
1507 כ"מ ברשב"א ברכות בדף יא, א ד"ה אחת ארוכה דדמי לברית ותורה בסוף סי' קפז. ועי' ירושלמי שם.
1508 כסף משנה הלי ברכות פ"א ה"ו. מ"א סוף סי' סד. עי' סי' נט בט"ז סוף ס"ק א. ולעיל שם ס"א וש"נ.
1509 רשב"א שם.
1510 ברכות מ, ב.
1511 מ"א שם. רשב"א שם. וראה גם לעיל סי' נט ס"א.
1512 כדלקמן סי' קפז ס"ד.
1513 כדלקמן סי' קיד.
1514 מ"א ס"ק טו.
1515 ירושלמי ברכות פ"א ה"ה. ב"י סי' מו. ולעיל שם ס"ט.
1516 רמ"א סעיף י. ע' קונטרס אחרון.
1517 ס"ק ד.
1518 ד"ה כתב א"א.

אלא כמו שעשה הרא"ש¹⁵¹⁹, וכ"פ בשו"ע שם¹⁵²⁰, ובסי' נ"א¹⁵²¹, וכ"מ בהדיא בלבוש סי' נ"ט¹⁵²² שכתב כיצד יעשה כו'¹⁵²³:

(ב) יש אומרים שאין מפסיקין לברך כו'. ר"מ מקוצי¹⁵²⁴ ותוספות¹⁵²⁵ וב"י¹⁵²⁶ ובדרכי משה¹⁵²⁷ שפירש הכל לפני קודם גאל ישראל. ולא קשה מידי כל מה שכתוב באבן העזר¹⁵²⁸. ורבי יצחק ברבי יהודה¹⁵²⁹ לא מסתבר ליה שלעולם¹⁵³⁰ לא היה מברך רב על התפלין בשעת הנחתן שחרית:

(ג) ויש אומרים שאפילו באמצע הפרק כו'. טור, מגמרא¹⁵³¹. ועיין במה שכתוב בסי' נ"ח¹⁵³², שהתוספות¹⁵³³ והרא"ש¹⁵³⁴ ורשב"א¹⁵³⁵ פליגי על רמב"ן¹⁵³⁶ והרב רבינו יונה¹⁵³⁷ ודו"ק¹⁵³⁸:

(ד) ויש אומרים שיכול גם כן לומר כו'. רמ"א¹⁵³⁹. וכן משמע מלשון רוקח¹⁵⁴⁰ שבב"י¹⁵⁴¹ ולא יאמר אמת כו' להרחיק כו'. וכוונת המ"א¹⁵⁴² צ"ע, דהא מדינא אין צריך לחזור ולקרות, כמו שנתבאר בסי' ס' בסעיף ב'¹⁵⁴³, ואם כן הפסיק בין ה' לאמת (וגם אם תמצוי לומר דחייא בר רב דף י"ד¹⁵⁴⁴, איך קרא כך תחלה). ואם ירצה להחמיר לחזור ולקרות כדי לסמוך, גם לרמ"א יעשה כן. ומשום סמיכה לחתימת אהבת אין לחוש, לפי דעת הרשב"א¹⁵⁴⁵ בשם הגאונים, וגם הרוקח סבירא ליה הכי, ומשום

¹⁵¹⁹ למהר לסיים הברכה קודם שיסיים הש"ץ ולענות אמן.

¹⁵²⁰ סעיף ד. ולעיל שם ס"ד.

¹⁵²¹ סעיף ב, ולעיל שם ס"ג.

¹⁵²² סעיף ד.

¹⁵²³ עיי כללי הפוסקים וההוראה כלל ג..

¹⁵²⁴ הובא בתוס' ברכות יד, ב ד"ה ומנח, ובמרדכי רמז נג, ובהגהות מיימוניות פ"ג מהל' ק"ש אות ב.

¹⁵²⁵ אוצ"ל: בתוספות.

¹⁵²⁶ ד"ה ומ"ש רק אם אירעו.

¹⁵²⁷ ס"ק ה.

¹⁵²⁸ סעיף ח. וראה גם לקמן קו"א ס"ק ג.

¹⁵²⁹ שהובא בתוס' ובמרדכי ובהגהות מיימוניות שם, וברבינו יונה שם ד"ה והורה, וברא"ש פ"ב דברכות סי' י, ומתוכן דבריהם נראה (וכן מפורש ברבינו יונה שם, וכן הוכיח בדרכי משה ס"ק ה) שמפרש דברי רב בגמ' שם שמפסיק ומברך (ולמד מזה אף לענין להתעטף בטליתו. ובדרכי משה שם הוכיח שעכ"פ לענין תפילין כן הוא גם דעת כל הפוסקים הנ"ל).

¹⁵³⁰ לתי' הא' בגמ' שם שלעולם היה רב נוהג כן.

¹⁵³¹ ברכות יד, ב - לפירוש רבי יצחק ברבי יהודה וסייעתו (שבקו"א הקודם) דמיירי בברכה.

¹⁵³² לעיל שם סעיף ד.

¹⁵³³ יומא לז, ב. וברכות ט, ב ד"ה לק"ש.

¹⁵³⁴ ברכות פ"א סי' י.

¹⁵³⁵ ברכות ט, ב.

¹⁵³⁶ במלחמות ה' ברכות ח, א.

¹⁵³⁷ ברכות ט, ב שכתב שרק ותיקין היו סומכין גאולה לתפלה אבל אדם אחר אינו חושש לסמיכות גאולה לתפלה.

¹⁵³⁸ שא"כ מוכח כדרכי משה ס"ק ה (שפסק כותיה בפנים) דבין גאולה לתפלה לא יברך על התפילין. וראה גם לעיל ריש ס"ט..

¹⁵³⁹ סעיף י.

¹⁵⁴⁰ סי' שכא (בשם ר' יהודה בן קלונימוס משפירא).

¹⁵⁴¹ ד"ה כתב הרוקח.

¹⁵⁴² ס"ק טו.

¹⁵⁴³ ולעיל שם ס"ב.

¹⁵⁴⁴ ברכות יד, ב: אמר אני ה' אלהיכם צריך לומר אמת לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צ"ל אמת.

¹⁵⁴⁵ ברכות יב, א ד"ה ושמע מינה. שו"ת ח"א סי' מו וסי' שיט.

הכי לא הקפיד אלא על בין ה' לאמת:

טו דין ספק אם קרא קריאת שמע

ובו ב' סעיפים

א ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, צריך לחזור ולקרות¹⁵⁴⁶, מפני שקריאת שמע הוא מן התורה¹⁵⁴⁷ וספק של תורה הוא להחמיר.

ואף להאומרים שפסוק ראשון או פרשה ראשונה בלבד היא מן התורה והשאר תקנת חכמים¹⁵⁴⁸, צריך לחזור ולקרות כל הג' פרשיות, שכך היתה התקנה שכל זמן שיקרא קריאת שמע של תורה יקרא כל הג' פרשיות¹⁵⁴⁹. ומטעם זה צריך גם כן לחזור ולברך הברכות שלפניה ולאחריה אם נסתפק לו אם אמרם¹⁵⁵⁰, אף על פי שהברכות מדברי סופרים¹⁵⁵¹, לפי שכך היתה התקנה, שכל זמן שקורין קריאת שמע של תורה אפילו מפני הספק בלבד קורין אותה בברכותיה. אבל אם יודע שקראה אלא שמסופק אם בירך לפניה ולאחריה, לא יחזור ויברך¹⁵⁵², שספק ברכות להקל¹⁵⁵³.

ואם מסופק גם בפרשת ציצית אם קראה בקריאת שמע אם לאו, צריך לחזור ולקרותה¹⁵⁵⁴, עם ברכת אמת ויציב שלאחריה שהיא גם כן בספק אם אמרה, והוא ספק של תורה¹⁵⁵⁵. והוא הדין לאמת ואמונה של ערבית, שמצות עשה מן התורה לזכור יציאת מצרים בכל יום ביום ובלילה¹⁵⁵⁶, שנאמר¹⁵⁵⁷ למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך, ימי חיך הימים כל ימי חיך להביא¹⁵⁵⁸ הלילות. וכיון שהוא מחויב להזכיר יציאת מצרים מפני הספק, צריך להזכירה בברכה ובנוסח שתקנו לה חכמים שהיא ברכת אמת ויציב¹⁵⁵⁹ (א) (ויש לו לחזור גם פרשת ציצית, שהיא ואמת ויציב הן דבר אחד ומצוה אחת¹⁵⁶⁰).

ואם אמר איזה פסוק של יציאת מצרים או איזה הלכה שנזכר בה יציאת מצרים, יצא ידי חובתו מן התורה, ונעשית ברכת אמת ויציב ספק דברי סופרים ולהקל¹⁵⁶¹. (ב) ויש מי שאומר¹⁵⁶² שמכל שכן אם

¹⁵⁴⁶ ר' אלעזר ברכות כא, א. טור ושו"ע ס"א.

¹⁵⁴⁷ רש"י שם ד"ה חוזר. וראה לעיל רס"י נח ושי"נ.

¹⁵⁴⁸ כדלעיל סי' נח סעיף א ושי"נ.

¹⁵⁴⁹ שו"ת רשב"א ח"א סי' שכ. מ"א ס"ק א. וראה לקמן ס"ב. ועי' חקרי הלכות ח"א ט, א. ח"ט נד, א.

¹⁵⁵⁰ רמב"ם הלכות ק"ש פ"ב הי"ג. ועי' שו"ת צמח צדק חאו"ח סי' ג אות ה. וראה גם לקמן סי' קפה ס"ה. ועד"ז גם לקמן סי' קפד ס"ב (לענין ברהמ"ז). וראה מ"מ וציונים. ועי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, פז.

¹⁵⁵¹ רמב"ם הלכות ברכות פ"ח הי"ב. טור ושו"ע סי' רט סעיף ג.

¹⁵⁵² רמב"ם הלכות ק"ש שם. טור ושו"ע.

¹⁵⁵³ שאלתות דרב אחאי הובא ברא"ש ברכות פ"ג סי' טו ואור זרוע סי' צד. וראה לקמן סי' קסז סי"ב ושי"נ.

¹⁵⁵⁴ חידושי הרשב"א ברכות שם. ב"ח. מ"א שם. ט"ז שם.

¹⁵⁵⁵ שמואל ברכות שם [ע"ש במסורת הש"ס].

¹⁵⁵⁶ משנה ברכות יב, ב כראב"ע. רמב"ם הלי' ק"ש פ"א הי"ג מגמרא שם יד ע"ב והא בעי לאדכורי כו'. וראה גם לקמן סי' ע ס"א וס"ד.

¹⁵⁵⁷ דברים טז, ג.

¹⁵⁵⁸ כ"ה גירסת רבינו במשנה ובנוסח ההגדה. ראה קובץ אור ישראל יט ע' יז.

¹⁵⁵⁹ עי' לחם חמודות ברכות פ"ג ס"ק מ. אל"י רבה ס"ק ב. ועי' חקרי הלכות ח"ו כב, ב. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, פב.

¹⁵⁶⁰ מ"א ועי' קונטרס אחרון.

¹⁵⁶¹ מ"א מגמרא ברכות יד, ב.

¹⁵⁶² מ"א ועי' קונטרס אחרון.

אומר שירת הים שיצא מן התורה :

ב ואם ידוע לו שקרא פסוק ראשון או אפילו פרשה ראשונה ומסופק בשניה, צריך לחזור ולקרואה לדברי הכל, אף להאומרים שהיא מדברי סופרים, לפי שמתחלה כך תקנוה שתהיה כקריאת שמע של תורה, לענין שיחזור לקרואה על הספק כמו קריאת שמע של תורה¹⁵⁶³ :

קונטרס אחרון

(א) ויש לו לחזור כו'. וצ"ע, דמאי שנא כשאומר(ים) עכשיו מכשאמרה תחילה, דנעשית אמת ויציב מדברי סופרים :

(ב) ויש מי שאומר שמכל שכן כו'. וצ"ע, דהא כתיב¹⁵⁶⁴ את יום צאתך. ואף שיש ליישב, קשה לסמוך על זה במצות עשה דאורייתא :

סח שלא להפסיק בפיוטין

ובו ב' סעיפים

א מה שנוהגין במקומות הרבה לומר פיוטים בברכות קריאת שמע, יש אומרים שכל מי שאפשר לו לבטל המנהג שלא על ידי המחלוקת יבטל¹⁵⁶⁵, לפי שהפיוטים שאינן מענין הברכה חשובין הפסק גמור. ואפילו אם הם מענין הברכה, אין לומר, שהוא כמאריך הברכה ומוסיף בה, שהרי אמרו¹⁵⁶⁶ מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך, וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה¹⁵⁶⁷. ועוד שהיא סיבה להפסיק בדברים בטלים כשהשליח צבור אומר הפיוט¹⁵⁶⁸.

ויש אומרים¹⁵⁶⁹ שאין איסור בדבר, שזה שאמרו במקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך לא אמרו אלא¹⁵⁷⁰ בברכות ארוכות שפותחות בברוך וחותמות בברוך אינו רשאי לקצר, שלא לפתוח בברוך או שלא לחתום, ואם שינה הרי זה משנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות¹⁵⁷¹ ולא יצא ידי חובתו. אבל שאר נוסח הברכה¹⁵⁷², לא נתנו בו חכמים שיעור שיאמר כך וכך מלות לא פחות ולא יותר, שאם כן היה להם לתקן נוסח כל ברכה במלות מנויות, וזה לא מצינו בשום מקום, ולא הזכירו אלא המלות שיש הקפדה בהן לבד, כגון יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכות בכורות באמת ויציב¹⁵⁷³, וברית ותורה בברכת הארץ¹⁵⁷⁴, וכיוצא בהן, אבל שאר הנוסח שלא הזכירו שיש הקפדה בו אינו

¹⁵⁶³ מ"א. ועיי' תהלי"ד סק"ב. חקרי הלכות ח"ו כג, ב.

¹⁵⁶⁴ דברים טז, ג.

¹⁵⁶⁵ תשובת רמ"ה בטור. שו"ע. ע' ס"א בטור.

¹⁵⁶⁶ משנה ברכות יא, א.

¹⁵⁶⁷ ברכות מ, ב. רמב"ם הלי' ק"ש פ"א ה"ז, והלי' ברכות פ"א ה"ה.

¹⁵⁶⁸ טור.

¹⁵⁶⁹ הרב רבינו יונה ברכות יא, א ד"ה בשחר מברך בשם ר"ת. רשב"א ברכות שם ד"ה אחת ארוכה. וראה גם שו"ת רשב"א ח"א סי' תסט. רמ"א.

¹⁵⁷⁰ בברכת הפירות והמצות שהן מטבע קצר (ראה לעיל סי' מז ס"ה וש"נ), ואינו רשאי לחתום בהן בברוך, וכן זה שאמרו מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לא אמרו אלא כו'.

¹⁵⁷¹ רמב"ם שם, לפי פי' הכסף משנה הלי' ברכות שם. הובא במ"א סי' סד ס"ק ג. וראה גם לעיל סי' נט ס"א וש"נ.

¹⁵⁷² רשב"א שם.

¹⁵⁷³ כדלעיל סי' סו סי"ב.

¹⁵⁷⁴ כדלקמן סי' קפז ס"ד.

מעכב כלל אם שינה אותו ואמרו בלשון אחר¹⁵⁷⁵, או אפילו לא אמרו כלל¹⁵⁷⁶, והוא הדין אם הוסיף והאריך בו, אפילו התוספות מרובה על העיקר, וכמו שהתירו להוסיף בברכת התפלה מעין כל ברכה וברכה, וכמו שיתבאר בסימן קי"ט¹⁵⁷⁷. וכן נוהגין במדינות אלו. והמקיל ואינו אומרם לא הפסיד¹⁵⁷⁸.

ומכל מקום לא יעסוק בשום דבר, ואפילו בדברי תורה אסור להפסיק לעסוק כל זמן שהצבור אומרים פיוטים, כל שכן לדבר שום שיחה בטילה. ומכל מקום מי שלומד על ידי הרהור, שרואה בספר ומהרהר, אין בזה איסור כלל שהרהור אינו כדבור¹⁵⁷⁹, ואינו חשוב הפסק. אלא שיש לחוש להמון עם¹⁵⁸⁰ שאל יראו מן הלומד בספר ויפסיקו גם כן בדברים אחרים, על כן אין לאדם לפרוש עצמו מהצבור במקום שנהגו לאמרם, ויאמר אותם עמהם¹⁵⁸¹.

ובפסח (א) (שהחזנים מאריכין הרבה בניגונים), מוטב לומר הפיוט קודם שיתחיל הברכה, שהרוב הוא שלא מעין הברכה¹⁵⁸² וחשוב הפסק באמצע הברכה (כששוהין בו כדי לגמור את כולה¹⁵⁸³).

וכל זה בצבור. אבל המתפלל ביחיד אין לו לומר שום פיוט בברכת קריאת שמע¹⁵⁸⁴, אפילו קודם שמתחיל הברכה, שהרי אסור להפסיק בין ישתבח ליוצר¹⁵⁸⁵.

ואפילו בצבור, אם שכח לומר הפיוט עד שגמר הברכה, אסור לאמרו, שכשאמרו באמצע הברכה טעם ההיתר הוא משום שהוא מעין הברכה, אבל בין ברכה לברכה אסור להפסיק¹⁵⁸⁶:

ב וכל זה בברכת קריאת שמע. אבל בתפלת י"ח אין הפיוטים חשובים הפסק¹⁵⁸⁷, שהרי מותר להוסיף מעין כל ברכה וברכה¹⁵⁸⁸. ואפילו בג' ראשונות שאסור לבקש בהן צרכיו, יש מתירין לומר פיוטים, הואיל והן צרכי רבים, כמו שיתבאר בסי' קי"ב. וכן רבי אלעזר הקליר שהיה מאריך ישראל מקרית ספר, ובימיו היו מקדשים על פי הראיה, שהרי לא תיקן שום קרוב"ץ¹⁵⁸⁹ ליום שני, ותנא הוא, והוא תיקן קרוב"ץ לג' ראשונות¹⁵⁹⁰.

ויש נוהגין שלא לומר שום פיוט אפילו שלא בברכת קריאת שמע, אלא מה שסדרו הראשונים כגון

¹⁵⁷⁵ כסף משנה ומ"א שם.

¹⁵⁷⁶ רשב"א שם.

¹⁵⁷⁷ סעיף א.

¹⁵⁷⁸ רמ"א. וראה לקמן שם בסוף הסעיף ובהערה שבשוה"ג. ובסידור אין שום פיוטים ביוצר.

¹⁵⁷⁹ כדלעיל סי' מז ס"ב ושי"נ.

¹⁵⁸⁰ דרכי משה דלא כפרי חדש.

¹⁵⁸¹ מהרי"ל הלכות תפלה ורמ"א שם.

¹⁵⁸² מ"א ס"ק א. ע' קונטרס אחרון.

¹⁵⁸³ עי' מ"א ריש סי' סה. וראה גם לעיל שם ס"א.

¹⁵⁸⁴ ר"מ מינץ סי' פז. מ"א ס"ק א.

¹⁵⁸⁵ מ"א שם. וכדלעיל סי' נד סעיף ג ושי"נ.

¹⁵⁸⁶ מ"א שם.

¹⁵⁸⁷ רא"ש פ"ה דברכות סי' כא. טור סי' קיב - אף שאסרו בברכות ק"ש בסוף סי' שלפנינו. וראה גם שבלי הלקט שהביא מהרבה גאונים לענין ג' ראשונות (ובסוף מביא אחדים גם לענין ברכות ק"ש). ועי' דברי נחמי' סו, ב. יגדיל תורה (נ.י.) חוב' ע' קעט.

¹⁵⁸⁸ כדלקמן סי' קיט סעיף א ושי"נ.

¹⁵⁸⁹ ר"ת קול רנה וישועה באהלי צדיקים (ב"י ד"ה בענין ההפסקה). וראה מעדני יו"ט ברכות פ"ה סי' כא אות א.
¹⁵⁹⁰ רא"ש שם. תוס' רבינו יהודה ברכות יא, א. שבלי הלקט סי' כח. וראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' תסט וטור - שהביאו מרי' אליעזר הקליר גם לענין פיוטים בברכות ק"ש.

הקלירי, שתקנו על דרך האמת¹⁵⁹¹.

אמנם המנהגים שנהגו בשרשי התפלה, אין לשנות ממנהג אבותיו¹⁵⁹², כי י"ב שערים בשמים כנגד י"ב שבטים, וכל שבט יש לו שער ומנהג בפני עצמו¹⁵⁹³, לבד מה שנזכר בגמרא (או בדברי הפוסקים שלמדו דבריהם מהגמרא) הוא שוה לכל:

קונטרס אחרון

(א) ובפסח שהחזנים מאריכים כו'. צ"ע בלאו הכי נמי לתסור. ואין לומר משום ששהה כדי לגמור את כולה דאסור כששוהין במה שאינו מעין הברכה באמירה ובניגון יחד, אבל במעין הברכה אין האמירה מפסקת, ובשלא מעין הברכה נמי שרי בפחות מכדי לגמור את כולה, כיון שמקצתה מעין הברכה. וצ"ע:

סו דין פורס על שמע

ובו ט' סעיפים

א אם יש בני אדם שהתפללו כל אחד בפני עצמו ביחיד ולא שמעו לא קדיש ולא קדושה, עומד אחד מהם ואומר קדיש וברכו וברכה ראשונה של קריאת שמע שהוא יוצר אור פעם שניה¹⁵⁹⁴ (ושאר הצבור שומעין ועונין אמין), (מטעם שנתבאר בסי' נ"ז¹⁵⁹⁵). וענין זה נקרא פורס על שמע¹⁵⁹⁶, פורס מלשון חתיכה כמו פרוסה, שאין אומרין אלא מקצת מברכותיה¹⁵⁹⁷. ולאחר שסיימו ברכת יוצר אור אומר ברכת אבות וגבורות וקדושה ואתה קדוש, וזה נקרא עובר לפני התיבה¹⁵⁹⁸. ואין עושים דברים אלו בפחות מעשרה¹⁵⁹⁹, מפני שהם דברים שבקדושה¹⁶⁰⁰.

והשומעים רשאים ללכת לדרכם אחר קדושה. אבל העובר לפני התיבה צריך לגמור כל התפלה, אע"פ שכבר התפלל לעצמו, שאסור להפסיק בתפלת י"ח¹⁶⁰¹. שאינו דומה לברכין]ת קריאת שמע שהוא מפסיק בהן ואינו אומר אלא ברכת יוצר אור בלבדה, הואיל וכבר קרא לעצמו תחלה קריאת שמע וברכותיה, לפי שברכות קריאת שמע אין להם סדר¹⁶⁰², שסדרן אינו מעכב, לפי שאינן נתלות זו בזו שיצטרך לסדר זו אחר זו, לכן רשאי להפסיק ביניהם אם כבר יצא ידי חובתו. אבל ברכות התפלה

¹⁵⁹¹ האר"י (שער הכוונות ריש ענין נוסח התפלה). מ"א ריש סי' סח. וראה גם לקמן סי' קיט סוף סי' א ובהערה שבשוה"ג.

¹⁵⁹² ראה ירושלמי עירובין פ"ג ה"ט. ולענין שינוי ממנהג אשכנז לנוסח האר"י ראה אגרות קודש חי"ד ע' צא וע' שצא ושי"נ.

¹⁵⁹³ שער הכוונות ומ"א שם. וראה מ"ש בזה בהקדמת שער הכולל.

¹⁵⁹⁴ רש"י ור"ן בפי' המשנה מגילה כג, ב. שו"ע סעיף א. ועיי' יגדיל תורה (נ.י.) ו, נב.

¹⁵⁹⁵ אולי צ"ל: בסי' נה סעיף ז, דהיינו כדי שלא יהיו ברכותיו לבטלה, כדלקמן סי' קכד ס"ו.

¹⁵⁹⁶ משנה מגילה כג, ב. וראה גם לעיל סי' נד ס"ד. ודין קדיש וברכו שבתפלה בצבור נתבאר לעיל סי' נז.

¹⁵⁹⁷ טור ושו"ע שם.

¹⁵⁹⁸ במשנה שם. ודין חזרת הש"ץ שבתפלה בצבור יתבאר לקמן סי' קכד.

¹⁵⁹⁹ משנה שם.

¹⁶⁰⁰ גמרא שם. שו"ע שם.

¹⁶⁰¹ מהר"י אבוהב הובא בב"י סוף הסימן. רמ"א ולבוש סעיף א. וראה המנהיג דיני תפילה סי' כז. ועיי' תהלי"ד

סק"ג.

¹⁶⁰² כדלעיל סי' ס סעיף ג ושי"נ.

יש להם סדר¹⁶⁰³, שתקנו לסדרן זו אחר זו, ואם שינה סדרן צריך לחזור לראש לסדרן על הסדר, לפי שכולן נתלות זו בזו כסדר שקבעו חכמים, לפיכך כיון שהתחיל במקצתן צריך לגמור את כולן כמו שהן סדורות זו אחר זו אע"פ שכבר יצא ידי חובתו:

ב ויש אומרים¹⁶⁰⁴ שהפורס על שמע הוא כשעדיין לא קראו קריאת שמע וברכותיה, שאז אומר אחד מהם קדיש וברכו ומברך ברכות שמע¹⁶⁰⁵, והם שומעין ועונין אחריו אמן ויוצאים ידי חובתן (ולפיכך גם כן לא היה יכול קטן לפרוס על שמע¹⁶⁰⁶, שכל שאינו מחויב אינו מוציא ידי חובה¹⁶⁰⁷). ופורס הוא לשון פרוסה והצעה¹⁶⁰⁸, והוא כנוי לכל מה שפורס ומסדר לפני קריאת שמע (ואחריה), דהיינו קדיש וברכו וברכות קריאת שמע, כי הוא יברך הזבח¹⁶⁰⁹, תרגומו ארי הוא יפרוס זבחה¹⁶¹⁰.

ותקנו כן כדי להוציא את מי שאינו בקי, כמו שתקנו בתפלה¹⁶¹¹. אבל עכשיו שכולם בקיאים וכל אחד מברך לעצמו, די בקדיש וברכו בלבד, וכל אחד מברך לעצמו אחר כך ברכות קריאת שמע¹⁶¹².

ואם כבר קראו קריאת שמע וברכותיה, אין צריך לחזור ולברך אפילו ברכה ראשונה, לא הפורס ולא השומעים (ולפיכך גם כן קטן יכול לפרוס, [כמה שנתבאר בסי' נ"ג¹⁶¹³]). וכן נוהגין במדינות אלו¹⁶¹⁴:

ג יש אומרים¹⁶¹⁵ שפורסין על שמע בערבית כמו בשחרית. ובמדינות אלו נהגו להקל בערבית, לפי שאין אומרים קדיש בערבית קודם ברכו, ומשום ברכו בלבד אין מקפידין כל כך¹⁶¹⁶ (ומכל מקום אם אחד רוצה להחמיר על עצמו ולפרוס בערבית, אין מוחין בידו, ותבא עליו ברכה¹⁶¹⁷):

ד מי שלא שמע קדיש וברכו וקדושה, ורוצה לפרוס על שמע או לירד לפני התיבה, אף על פי שיש בבית הכנסת עשרה, צריך לחזרו¹⁶¹⁸ (ור אחר ששה שלא שמעו עדיין, דהיינו חמשה והוא, כדי שיהיו רוב המנין מאותם שלא שמעו¹⁶¹⁸). ויש אומרים¹⁶¹⁹ שאפילו ט' ששמעו מצטרפים לאחד שלא שמע, שיוכל

¹⁶⁰³ (עי' מ"א ויש סי' תקצג סי"ב ב ולקמן שם סי"א. וע' תוספות ורא"ש ברכות לד, א ד"ה אמצעות). ועיי לקמן סי' קד סי"ד. רס"י קיד. סי' קיט סי"ד. סי' קפה סי"ב. וראה מ"מ וציונים.

¹⁶⁰⁴ **רמב"ם** הלכות תפלה פ"ח ה"ה. **הרב רבינו יונה** ברכות כא, ב ד"ה ויש. ר"ן מגילה שם ד"ה אבל **בשם הגאונים**. ריטב"א שם ד"ה ואין עוברין (בשם הרמב"ן). וראה גם לעיל סי' נט סי"ד.

¹⁶⁰⁵ ולענין ק"ש עצמה ראה לעיל סי' סא סכ"ה וש"נ.

¹⁶⁰⁶ מגילה כד, א. רמב"ם שם הלכה יא. וכדלעיל סי' נג סי"ג.

¹⁶⁰⁷ ר"ה כט, א. רש"י מגילה שם.

¹⁶⁰⁸ **רמב"ם בפ"י המשנה** מגילה פ"ד מ"ג. **וכה"ג פי' הערוך בערך פרס**.

¹⁶⁰⁹ שמואל א ט, יג.

¹⁶¹⁰ ערוך שם. יסוד ר' יהודה בר' ברזילי מובא בהגהות מיימוניות הל' תפלה פ"ח אות ז. ספר האשכול הלכות תפלה. **הרב רבינו יונה** שם. ובתרגום שם: ארי הוא פריס מזונא.

¹⁶¹¹ הרב רבינו יונה שם. ועיי לעיל סי' נט סי"ד שבזה יכול להוציא אף הבקי.

¹⁶¹² דרכי משה. רמ"א סי"א.

¹⁶¹³ סעיף יג. עיין גם אליה רבה סי"ק א.

¹⁶¹⁴ רמ"א שם.

¹⁶¹⁵ ר"ן מגילה שם. ר' נתן בר' יהודה בספר המחכים הובא בארחות חיים הלכות תפלה סי' עד. **כלבו** סי' יא הובא בדרכי משה. רמ"א סי"א.

¹⁶¹⁶ דרכי משה שם. רמ"א שם. מ"א סי"ק ג. ובסידור סידר אמירת קדיש בערבית קודם ברכו. וראה דרכי החיים ברכות ח"ד סק"א-ב.

¹⁶¹⁷ **כ"מ מלשון ד"מ ע"ש**. **וכ"מ ברמ"א שם בהג"ה ב** ולקמן סי"ז.

¹⁶¹⁸ **רמב"ם** הלכות תפלה פ"ח ה"ד. **ר"ת** [הובא בהגהות מיימוניות שם אות ו. ר"ן במגילה שם. עיי גם רא"ש מגילה פ"ג סי' ז]. שו"ע סעיף א.

¹⁶¹⁹ **רש"י** [הובא בתוד"ה ואין מגילה כג, ב]. **רא"ש** שם.

לפרוס ולירד לפני התיבה. שכיון שהם שומעים לדבר שבקדושה שמוציא בפיו ועונין אחריו, הרי הוא מקדש ה' בעשרה. ולענין מעשה יש לחזו(ו)ר לכתחלה אחר ששה שלא שמעו, ואם אינם נמצאים, יש לסמוך על סברא האחרונה¹⁶²⁰.

ולדברי הכל אין צריך שמי שלא שמע יפרוס בעצמו¹⁶²¹, אלא אפילו מי ששמע כבר יכול לפרוס¹⁶²² ולעבור לפני התיבה בשבילו¹⁶²³, כמו שהוא בכל המצות התלויות בדבור או בשמיעה, שכל מי שמחוייב בדבר, אע"פ שיצא כבר ידי חובתו יכול להוציא אחרים ידי חובתן, שיאמר הוא, והם ישמעו ממנו¹⁶²⁴, ששומע כעונה¹⁶²⁵.

ומכל מקום אם אותו שלא שמע הוא בקי לפרוס ולעבור לפני התיבה, מוטב שיפרוס ויעבור הוא משיפרוס ויעבור אחר שכבר שמע ויצא ידי חובתו¹⁶²⁶, כמ"ש בסי' רע"ג¹⁶²⁷, לענין קידוש. ועכשיו נהגו שלעולם האבלים פורסים שמע, ואפילו שמעו ויש אחר שלא שמע ויודע לפרוס בעצמו. ואין מנהג זה נכון¹⁶²⁸.

ויש מקומות שנוהגין שהש"ץ אומר ברכו בכל יום אחר קדיש האחרון¹⁶²⁹, כדי להוציא מי שמתאחר לבא לבית הכנסת ולא שמע עדיין ברכו. ואף אם אירע שלא בא אדם לבית הכנסת אחר ברכו, אין מדקדקים בכך, לבד משבתות ויו"ט כמו שיתבאר בסי' קל"ג¹⁶³⁰. ואין לבטל מנהגם בבית הכנסת מפני המחלוקת. אבל בבית המדרש שאין לחוש למחלוקת, יש לנהוג שלא יאמר הש"ץ ברכו אלא אם כן בא אחד אחר ברכו¹⁶³¹.

אבל כל מי שהיה בשעת אמירת ברכו ושמע וענה עם הצבור, אף שלא בירך יוצר אור עם הצבור, מפני שהאריך בסדר התמיד ובפסוקי דזמרה, ויצטרך לומר יוצר אור ביחיד, אע"פ שאינו רשאי, שהיה לו לדלג פסוקי דזמרה כדי להתפלל עם הצבור¹⁶³², אין לש"ץ לומר ברכו בשבילו (אם הוא עדיין לא הגיע ליוצר אור), הואיל והוא כבר שמע וענה אחר ברכו עם הצבור. והוא הדין אם שמע ברכו מאחד מהעולים לקרות בספר תורה ביום הכניסה וענה אחריו, דיו, ואין הש"ץ חוזר בשבילו (אם לא הגיע עדיין ליוצר אור). אבל כשמגיע ליוצר אור, יכול לומר קדיש וברכו, אם מזמין לו ט' שישמעו ויענו אחריו. ואע"פ שכבר שמע וענה עם הצבור (וגם הם שמעו וענו), מכל מקום כיון

¹⁶²⁰ ב"י ושו"ע שם. ועיי' שאלו ציון תנינא סי' ט.

¹⁶²¹ עיי' ב"י שם.

¹⁶²² רש"י [הובא בתוס' ורא"ש שם].

¹⁶²³ שו"ע שם. מ"א שם ס"ק ד.

¹⁶²⁴ ר"ה כט, סע"א. רמב"ם הלי' ברכות פ"א ה"י.

¹⁶²⁵ כדלעיל סי' ח ס"א ושי"נ.

¹⁶²⁶ ב"י. שו"ע שם.

¹⁶²⁷ סעיף ו. ועמ"ש לקמן סי' קסז סכ"ג דקידוש דמי לשאר ברכת המצות שאם הוא כבר בירך אינו מוציא אלא מי שאינו בקי מטעם ערבות, כדלעיל סי' ח ס"א. אבל ברכות ק"ש מהני אף בבקי כדלעיל סי' נט ס"ד, אלא שלכתחלה אין מנהג זה נכון.

¹⁶²⁸ מ"א ס"ק ה.

¹⁶²⁹ שו"ת ריב"ש סי' שלד [הובא בב"י סי' קלג. דרכי משה]. ולא יאמר קדיש נוסף קודם ברכו, כדלעיל סי' נד ס"ד. ואין מנהג חב"ד כן. עיי' אגרות קודש ח"י ע' רצו.

¹⁶³⁰ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, וראה שו"ע ורמ"א סי' קלג.

¹⁶³¹ רמ"ע מפאנו סי' פד. הובא במ"א בריש הסימן.

¹⁶³² כדלעיל סי' נב ס"א.

שעכשיו הוא בא לסמוך ליוצר אור, יכול לחזור ולאמרו (והוא הדין שאם הגיע ליוצר אור כשהש"ץ הגיע לקדיש אחרון, חוזר הש"ץ ברכו בשבילו)¹⁶³³. וכן צריך לזוהר במדינות אלו שהאבלים פורסים שמע, שלא יפרסו בשביל מי ששמע ברכו, אפילו מהאחד העולין לספר תורה (אלא אם כן בא לסמוך ברכו ליוצר אור).

נוהגין לפרוס שמע אחר תפלת י"ח בלחש, מטעם שנתבאר בסי' נ"ד¹⁶³⁴. וכל אותם שלא שמעו ברכו מתקבצים אז לפתח בית הכנסת אצל האבלים שהם פורסים שמע. ונמשך מזה קלקול, שעדיין מקצת הקהל מתפללים, ואלו עוברין לפניהם, ואסור לעבור כנגד המתפללין¹⁶³⁵, על כן צריך לזוהר בזה¹⁶³⁶:

ה אעפ"י שאפילו יחיד שהתפלל כבר בפני עצמו, אלא שלא שמע קדושה, יכול לירד לפני התיבה ולחזור ולהתפלל כל התפלה בשביל הקדושה, מכל מקום אם לא התפלל עדיין, אין לו להתפלל בלחש תחלה, אלא אם כן יש ששה שהם רוב מנין¹⁶³⁷ שלא התפללו עדיין, שאז הם כמו צבור גמור ומתפללים בלחש תחלה ואחר כך חוזר אחד מהם התפלה בקול רם, אם יש ט' שישמעו ויענו אמן¹⁶³⁸. אבל בפחות משהה שלא התפללו, לא יתפלל הש"ץ בלחש תחלה, אפילו הש"ץ הוא מאותן שלא התפללו עדיין, אלא יתחיל מיד בקול רם, שהרי עיקר הכוונה הוא בשביל הקדושה¹⁶³⁹ (ומטעם זה לא יאמר בקול רם אלא עד האל הקדוש ולא יותר, שלא התירו להשמיע קולו בתפלתו¹⁶⁴⁰ אלא בחזרת הש"ץ בלבד, וזה אינו ש"ץ כיון שאינו רשאי לחזור התפלה, ואינו מתפלל אלא פעם אחת בשביל חובת עצמו בלבד¹⁶⁴¹):

ו מי שנתאחר לבא לבית הכנסת ולא שמע לא ברכו ולא קדושה, וחושש שמא לא יהיו עשרה בבית הכנסת כשיגיע לתפלה, יש מתירין¹⁶⁴² שיפרוס ויעבור לפני התיבה להתפלל שמונה עשרה מיד, ואחר כך יקרא קריאת שמע וברכותיה, ולא יחזור להתפלל. ואף על פי שאינו סומך גאולה לתפלה, אין בכך כלום, הואיל וכוונתו לומר קדושה בעשרה. ואין להקל בזה לכתחלה, אלא יתפלל כסדר ויסמוך גאולה לתפלה, ואם יהיה עשרה בבית הכנסת יאמר קדושה¹⁶⁴³, (א) שאין להפסיק¹⁶⁴⁴ בין גאולה לתפלה משום קדושה (כמו שנתבאר בסי' ס"ו¹⁶⁴⁵):

ז אסור לש"ץ או לאחר להפסיק בין גאולה לתפלה של שחרית, או בקריאת שמע וברכותיה, כדי לפרוס על שמע לאותם שבאו לבית הכנסת לאחר שענו הקהל קדיש וברכו והתחיל כבר הש"ץ

¹⁶³³ רמ"ע מפאנו ומ"א שם.

¹⁶³⁴ סעיף ד וש"נ.

¹⁶³⁵ כדלקמן סי' קב סעיף ד.

¹⁶³⁶ ט"ז סק"א.

¹⁶³⁷ ראה אגרות קודש ח"ג ע' תנט. חט"ז ע' שיב.

¹⁶³⁸ כדלעיל סי' נה סעיף ז וש"נ.

¹⁶³⁹ מ"א ס"ק ד.

¹⁶⁴⁰ ראה לקמן סי' קא ס"ב.

¹⁶⁴¹ ע' סי' קכז ס"ב בהג"ה ולקמן שם ס"ג. וי"ל וצ"ע. ועיי' תהלה לדוד סק"ד. אמרי יושר ח"ב ס"ט סק"א.

חקרי הלכות ח"ו כד, א.

¹⁶⁴² רמ"א סעיף א. מהר"י אבוהב הובא בב"י ד"ה וכתוב בספר המנהיג.

¹⁶⁴³ מ"א ס"ק ו.

¹⁶⁴⁴ עיי' בקונטרס אחרון.

¹⁶⁴⁵ סעיף י. וראה שם קו"א ס"ק ג.

בברכת יוצר אור¹⁶⁴⁶. אבל אם עדיין לא התחיל, חוזר ואומר ברכו פעם שנית בשביל אותם שבאו לאחר שענו הקהל ברכו¹⁶⁴⁷. אבל בין גאולה לתפלה של ערבית, מותר להפסיק להוציא אחרים ידי חובתן בברכו, שהרי בלא זה מפסיקין בין גאולה לתפלה בפסוקים¹⁶⁴⁸ וקדיש, הואיל ותפלת ערבית רשות, כמו שיתבאר בסי' רל"ו¹⁶⁴⁹:

ח יש מי שאומר¹⁶⁵⁰, שאם התפללו צבור בבית הכנסת, ובאו צבור אחר לחזור ולהתפלל כסדר תפלת צבור, שיעבור אחד מהם לפני התיבה להוציא אחרים ידי חובתן בדברים שבקדושה, אין לש"ץ השני לעמוד במקום שעמד הראשון, אם הראשונים עדיין בבית הכנסת אלא שהשלימו סדרם, כי זה גנאי לראשונים, כאילו לא יצאו ידי חובתן בראשונה ועומד זה להוציאם ידי חובתן. אבל אם יצאו הראשונים מבית הכנסת אין לחוש לזה¹⁶⁵¹.

ואם אין ש"ץ לאחרונים, יכול אפילו ש"ץ הראשונים לירד לפני התיבה שנית להוציאם ידי חובתן¹⁶⁵² (בדברים שבקדושה, ויכול לחזור ולהתפלל להם כל תפלת י"ח בשביל הקדושה שבה, כמו שנתבאר¹⁶⁵³. אבל לא תפלת לחש ולא ישתבח וברכות קריאת שמע, שכולם בקיאים וכל אחד מברך לעצמו).

ואם הראשונים הוציאו ספר תורה וקראו בו, נוהגים בקצת מקומות שאין האחרונים מוציאים ספר תורה שנית לקרות באותו בית הכנסת¹⁶⁵⁴. ויש שנתנו טעם למנהגם¹⁶⁵⁵ שהוא משום פגמו של ספר תורה, שמא יאמרו שמצאו פסול בספר תורה ראשונה ומפני כך הוציאו ספר תורה שניה. ואף אם הוא ספר תורה הא' עצמו, מכל מקום הראשונים אין מכירין אותה ושמה יאמרו שהיא ספר תורה אחרת שהוציאו משום פסול שמצאו בראשונה (אבל מן הדין אין שום איסור בדבר, שאין לחוש לפגמו של ראשונה אלא כשעולה לקרות בשניה מי שעלה כבר בראשונה. וגם בזה אין לחוש אלא כשעולה וקורא בשניהם זה אחר זה מיד בלי הפסק איש בינתיים, כמו שיתבאר בסי' קמ"ד¹⁶⁵⁶, וכל שכן כאן שמפסיקין בינתיים הרבה, וגם הוא צבור אחר, שבודאי אין לחוש לכלום):

ט סומא, אע"פ שלא ראה מאורות מימיו, יכול לפרוס על שמע¹⁶⁵⁷, אפילו בזמן שהפורס היה מברך גם יוצר המאורות להוציא אחרים ידי חובתן¹⁶⁵⁸, מפני שגם הוא חייב בברכת יוצר המאורות כמו אחרים הפקחים¹⁶⁵⁹, לפי שהוא נהנה במאורות שרואין הפקחין שיוכלו לראותו ולהורות אותו הדרך

¹⁶⁴⁶ סדר רב עמרם גאון. ספר המנהיג דיני תפלה סי' כז בשם הגאונים. רמ"א סעיף א.

¹⁶⁴⁷ ספר המנהיג שם. לבוש סעיף א. מ"א ס"ק ז.

¹⁶⁴⁸ ספר המנהיג, סדר רב עמרם ורמ"א שם. מ"א ס"ק ח. ובסידור (בערבית שבת) כי שהנוהגין שלא לומר מפני חשש הפסק אין להפסיק בפסוקים.

¹⁶⁴⁹ סימן זה חסר בשו"ע רבינו. וראה לקמן ריש סי' פט.

¹⁶⁵⁰ ר"י מינץ סי' טו. הובא בדרכי משה.

¹⁶⁵¹ רמ"א סעיף א.

¹⁶⁵² לבוש סעיף א.

¹⁶⁵³ לעיל סעיף ה.

¹⁶⁵⁴ משפטי שמואל סי' ג בשם ה"ר בנימין ב"ר שמרי"י. מ"א ס"ק ט. כנה"ג סי' קמד הגה"ט.

¹⁶⁵⁵ משפטי שמואל שם.

¹⁶⁵⁶ סי' זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו וראה שו"ע שם סעיף ד ובמ"א שם ס"ק ט.

¹⁶⁵⁷ משנה מגילה כד, א. תשובת הרא"ש כלל ד סי' כא. טור ושו"ע ס"ב.

¹⁶⁵⁸ טור בשם הרא"ש.

¹⁶⁵⁹ בי"ח. ועיי' לעיל סי' נג ס"י"ח.

אשר ילך בה¹⁶⁶⁰ :

קונטרס אחרון

(א) שאין להפסיק כו'. ומהרי"א סבירא ליה כהרוקח¹⁶⁶¹ שבב"י¹⁶⁶², וכמ"ש בתרומת הדשן¹⁶⁶³ שדברים אלו מגומגמים כו', ועיי"ש בטור¹⁶⁶⁴.

ע מי הם הפטורים מקריאת שמע

ובו ה' סעיפים

נשים ועבדים

א נשים ועבדים פטורים מקריאת שמע¹⁶⁶⁵, מפני שהוא מצות עשה שהזמן גרמא¹⁶⁶⁶, שאין מצותה אלא בזמן שכיבה ובזמן קימה¹⁶⁶⁷. ומכל מקום נכון הוא ללמדם שיקבלו עליהם עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון¹⁶⁶⁸. וכן פטורין מברכות קריאת שמע, שיש להם גם כן זמן קבוע, של ערב עד נץ החמה ושל שחר עד ד' שעות¹⁶⁶⁹, כמו שנתבאר בסי' נ"ח¹⁶⁷⁰. ומכל מקום חייבין בזכירת יציאת מצרים, שהוא מצות עשה שלא הזמן גרמא, שמצותה ביום ובלילה¹⁶⁷¹, לפיכך יש להם לברך הברכה שנתקנה על יציאת מצרים שהוא אמת ויציב, וכיון שהם חייבים בתפלת י"ח, כמו שיתבאר בסי' ק"ו¹⁶⁷², יש להם גם כן לסמוך גאולה לתפלה (ואם (א) רצו¹⁶⁷³ לברך גם שאר ברכות של קריאת שמע וגם פסוקי דזמרה וברכותיה הרשות בידם¹⁶⁷⁴):

קטנים

ב קטנים פטורים מקריאת שמע¹⁶⁷⁵, אע"פ שיש בה קבלת מלכות שמים, כמו שפטורים משאר כל המצות¹⁶⁷⁶. והוא שלא הגיע לחינוך¹⁶⁷⁷. ויש אומרים¹⁶⁷⁸ שאפילו הגיע לחינוך לא הטילו על אביו

¹⁶⁶⁰ **ברייתא שם**, ב. טור ושו"ע שם.

¹⁶⁶¹ סי' שכא.

¹⁶⁶² סי' סו ד"ה כתבו התוספות.

¹⁶⁶³ סי' יב. הובא בב"י שם.

¹⁶⁶⁴ סי' סו.

¹⁶⁶⁵ **משנה ברכות כ**, א. טור ושו"ע סי"א.

¹⁶⁶⁶ רש"י שם. גמרא כ, ב.

¹⁶⁶⁷ משנה ברכות י, ב. וראה מ"מ וציונים.

¹⁶⁶⁸ **אוהל מועד** שער קריאת שמע דרך ב נתיב ג. **שו"ע** ורמ"א סעיף א.

¹⁶⁶⁹ **מ"א** סי"ק א.

¹⁶⁷⁰ סעיף ט-י.

¹⁶⁷¹ כדלעיל סי' סז סי"א. ועיי' קובץ כינוס תורה כ, ריח.

¹⁶⁷² סעיף ב. ועיי' לעיל רס"י יז (לענין ציצית). סי' לח סי"ג (תפילין). סי' מז סי"י (תורה). לקמן רס"י קפו (בהמ"ז). סי' רעא סי"ה (קידוש). סי' רצא (גי' סעודות בשבת). סי' רצו סי"ט (הבדלה). סי' תפט סי"ב (ספירת העומר). סי' תקפח סי"ו (שופר). סי' תרמ סי"א (סוכה).

¹⁶⁷³ **רשב"א בגיטין דף מ**, א ד"ה אמר ריב"ל. **עיי' בקונטרס אחרון**. וראה שו"ת צמח צדק או"ח סי' ג סי"ה.

¹⁶⁷⁴ **עיי' סי' מז במ"א** סי"ק יד **וט"ז** סי"ק י **מוכח דאין חייבין בפסוקים אלו**.

¹⁶⁷⁵ **במשנה** שם. טור ושו"ע סי"ב. אבל משיתחיל לדבר אביו מלמדו פסוק שמע, כמבואר בהל' ת"ת רפ"א.

¹⁶⁷⁶ לבוש סעיף ב. חגיגה ב סע"ב. אבות סוף פרק ה.

¹⁶⁷⁷ **ר"ת בתוס'** ברכות שם **ורא"ש** פ"ג דברכות סי' יג. דעה הא' בטור ושו"ע שם.

¹⁶⁷⁸ **רש"י** ברכות שם. הובא בטור. דעה הב' בטור ושו"ע שם. ועיי' משנה ברורה בה"ל ד"ה קטנים.

לחנכו בקריאת שמע וברכותיה, לפי שאין מצוי אצלו בזמן קריאת שמע בערב, וישן הוא בבקר, וראוי לנהוג כסברא הראשונה¹⁶⁷⁹. ולדברי הכל חייב לחנכו בתפלה אם הגיע לחינוך, כמו שיתבאר בסי' ק"ו¹⁶⁸⁰:

חתן

ג הכונס את הבתולה פטור מקריאת שמע וברכותיה¹⁶⁸¹ ומן התפלה (עיין סימן ק"ו¹⁶⁸²) כל ג' ימים אחר כניסתו לחופה, אם לא עשה מעשה¹⁶⁸³, מפני שהוא טרוד במחשבתו טרדת מצוה, שמחשב על עסק הבתולים¹⁶⁸⁴. וג' ימים אלו הם לבד מיום החופה, כגון אם היתה החופה ביום ד', פטור מקריאת שמע מליל ד' עד ליל מוצאי שבת ולא עד בכלל¹⁶⁸⁵, מפני שלאחר ג' ימים כבר נתקררה דעתו ואין טרוד עוד במחשבתו¹⁶⁸⁶.

במה דברים אמורים בזמן הראשונים שהיו מכוונים היטיב בקריאת שמע. אבל עכשיו שגם שאר בני אדם אינם מכוונים כראוי, גם הכונס את הבתולה קורא קריאת שמע וברכותיה¹⁶⁸⁷ ומתפלל¹⁶⁸⁸, כשאר בני החופה שאינם פטורים אלא בשעת המשתה, כמו שנתבאר בסי' ל"ח¹⁶⁸⁹.
ודין שכור לקריאת שמע, יתבאר בסי' צ"ט¹⁶⁹⁰:

עוסק בצרכי צבור

ד היה עוסק בצרכי רבים והגיע זמן קריאת שמע, לא יפסיק, אלא יגמור עסקיהם, ואחר כך יקרא, אם נשאר עת לקרות¹⁶⁹¹.

במה דברים אמורים בדורות הראשונים שהיו עוסקים עמהם לשם שמים. אבל עכשיו אין לפטור מקריאת שמע, אלא אם כן אין מי שישתדל אלא הוא, שאז אפילו עוסק בהצלת ממונם לבד, עוסק במצוה הוא, ולא יפסיק¹⁶⁹².

ומכל מקום טוב שיקרא פסוק ראשון וברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אם אפשר לקרות במקום

¹⁶⁷⁹ שו"ע סעיף ב.

¹⁶⁸⁰ סעיף ג.

¹⁶⁸¹ ברייתא ברכות יא, א וש"נ. טור ושו"ע ס"ג.

¹⁶⁸² סעיף א שכל הפטורים מק"ש [ובטור שם נוסף: כגון שעוסקין במצוה או בטרדת מצוה] פטורים מתפלה.

¹⁶⁸³ משנה שם טז, א. תלמידי רבינו יונה שם. טור ושו"ע שם.

¹⁶⁸⁴ רש"י ברכות יא, א.

¹⁶⁸⁵ כ"מ בשו"ע שם ורמב"ם ה"ל ק"ש פ"ד ה"א ובספר הנר ברכות שם בשם ר' ברוך ספרדי (מארץ יון). מעדני יו"ט ברכות פ"ב סי' טו אות ת.

¹⁶⁸⁶ רמב"ם שם. לבוש סעיף ג.

¹⁶⁸⁷ תוספות שם יז, ב. טור בשם מהר"מ מרוטנבורג. טור ושו"ע שם.

¹⁶⁸⁸ תרומת הדשן סי' ז. מ"א ס"ק ג.

¹⁶⁸⁹ סעיף ו.

¹⁶⁹⁰ סעיף א. ודין שתוי - לקמן סי' קפה ס"ה.

¹⁶⁹¹ רמב"ם ה"ל ק"ש פ"ב ה"ה. שו"ע סעיף ד. וראה ירושלמי ברכות פ"ה ה"א. ועיי לעיל סי' לח ס"ז. לקמן סי' צג ס"ד.

¹⁶⁹² כסף משנה שם בשם רבינו מנוח. הובא במ"א ס"ק ד.

שהוא עוסק, שלא יצטרך להפסיק עסקיהם¹⁶⁹³.

ועכ"פ חייב להזכיר יציאת מצרים אפילו לאחר שעבר זמן קריאת שמע, שזו היא מצוה בפני עצמה ומצוה כל היום, ולכן לאחר שגמר עסקיהם יאמר איזה פרשה שיש בה יציאת מצרים, אם כבר עברה שעה ד'¹⁶⁹⁴, שאינו אומר עוד ברכת אמת ויציב, כמו שנתבאר בסי' נ"ח¹⁶⁹⁵:

עוסק באכילה, דין, מרחץ, תספורת או מלאכה

ה היה עוסק באכילה¹⁶⁹⁶ (אפילו בסעודה קטנה¹⁶⁹⁷), או שהיו עוסקים בדין (אפילו בגמר דין¹⁶⁹⁸), או שהיה במרחץ (ואפילו להזיע בעלמא¹⁶⁹⁹), או שהיה עוסק בתספורת, או שהיה מהפך בעורות וכל כיוצא בעסקים אלו¹⁷⁰⁰, שיש לחוש שמא ימשך בהם, כמו שיתבאר בסי' רל"ב¹⁷⁰¹, צריך להפסיק ולקרית, אע"פ שיש שהות לקרות לאחר שיגמור עסקים אלו, גזירה שמא ימשוך בהם ויעבור זמן קריאת שמע.

ואינה דומה לתפלה שאם התחיל אין צריך להפסיק, כמו שיתבאר שם, לפי שקריאת שמע הוא מן התורה החמירו בה יותר. לפיכך קוראה בלא ברכותיה¹⁷⁰², שברכותיה הם גם כן מדברי סופרים.

במה דברים אמורים, כשהתחיל באיסור¹⁷⁰³, דהיינו שהתחיל לאכול תוך חצי שעה לעלות השחר¹⁷⁰⁴, או שנכנס למרחץ או להסתפר (או לבורסקי) להפך בעורות¹⁷⁰⁵ או מלאכה אחרת כיוצא בהן לאחר שעלה עמוד השחר, שקודם עלות השחר מותר ליכנס למרחץ או להסתפר אפילו בסמוך לעלות השחר ממש, כמו שיתבאר בסי' פ"ט¹⁷⁰⁶ (אבל לאחר שעלה עמוד השחר אסור להתעסק בצרכיו עד שיתפלל, כמו שיתבאר שם, ואפשר דהוא הדין לקריאת שמע שהיא קבלת מלכות שמים, ולא דמי לאכילה, דהיינו טעמא שיתפלל על דמו[ן]). אבל אם התחיל בהיתר¹⁷⁰⁷, אין צריך להפסיק אפילו לקרות קריאת שמע, אם יש שהות לקרות לאחר שיגמור. ואם היה מתיירא¹⁷⁰⁸ שמא ימשוך ויעבור זמן קריאת שמע ופסק וקרא קריאת שמע, הרי זה משובת. ואינו דומה לתפלה שהוא צורך הדיוט¹⁷⁰⁹,

¹⁶⁹³ לבוש סעיף ד. לחם חמודות ברכות פ"ב אות נח. מ"א ס"ק ה. ועיי לקמן סי' קו ס"ד.

¹⁶⁹⁴ מ"א שם.

¹⁶⁹⁵ סעיף י.

¹⁶⁹⁶ ראב"ד הלי ק"ש פ"ב ה"ו מגמרא סוכה לח, א. ט"ז סוף ס"ק ב.

¹⁶⁹⁷ עיי' סי' רלב סעיף ב.

¹⁶⁹⁸ מ"א שם ס"ק ז.

¹⁶⁹⁹ מ"א שם ס"ק ה.

¹⁷⁰⁰ מ"א שם ס"ק ו.

¹⁷⁰¹ סי' זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. וראה שו"ע שם ס"ב.

¹⁷⁰² עיי' מ"א סי' פט ס"ק טו. שו"ע סי' רלה סעיף ב.

¹⁷⁰³ ר"ן שבת ט, ב ד"ה ומיהו וסוכה לח, א ד"ה הלכך. מ"א ס"ק ו.

¹⁷⁰⁴ ר"ן סוכה שם. רמ"א סוף סי' תרנב. מ"א סי' תלא ס"ק ח (דלא כמשמעות שו"ע סי' רלה סעיף ב).

¹⁷⁰⁵ בתהלה לדוד ובקונטרס השלחן (ובמ"מ וציונים) הגיהו: "לאכול או להפך בעורות או מלאכה אחרת כיוצא בהן תוך חצי שעה לעלות השחר או שנכנס למרחץ או להסתפר לאחר". ועיי לקמן סי' פט ס"ח.

¹⁷⁰⁶ סעיף ח ושי"ן.

¹⁷⁰⁷ ר"ן סוכה שם (וראה שו"ע סי' רלה סעיף ב). רמ"א סי' תרנב סעיף ב. וראה גם לקמן סי' רעא ס"א.

¹⁷⁰⁸ רמב"ם הלכות ק"ש פ"ב ה"ו. וכן משמע במ"א ס"ק ו וב"ח.

¹⁷⁰⁹ ראה ירושלמי שבת פ"א ה"ב.

כמו שיתבאר בסי' רל"ב¹⁷¹⁰.

ויש אומרים¹⁷¹¹ שהעוסק באכילה צריך להפסיק לתפלת השחר אפילו התחיל בהיתר, הואיל ואיסור אכילה קודם התפלה הסמיכוהו על לא תעשה שבתורה, שנאמר¹⁷¹² לא תאכלו על הדם, לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם¹⁷¹³, כמו שיתבאר בסי' פ"ט (וכיון (ב) שצריך להתפלל צריך גם כן לקרות קריאת שמע וברכותיה, כדי לסמוך גאולה לתפלה¹⁷¹⁴). וכן עיקר, כמו שיתבאר שם:

קונטרס אחרון

(א) ואם רצו כו'. עי' סי' י"ז¹⁷¹⁵ ובסי' תכ"ו¹⁷¹⁶, ובשו"ע¹⁷¹⁷ מבואר דאין לחלק בין וצונו לשאר ברכות, ובלאו הכי נמי כל שכן הוא¹⁷¹⁸:

(ב) וכיון שצריך כו'. ואפשר בלאו האי טעמא אסור גם קודם קריאת שמע, שהוא עיקר קבלת מלכות שמים, ויש בה משום ואותי השלכת כו'¹⁷¹⁹:

עא אבל והעוסקים במת פטורים מקריאת שמע

ובו ו' סעיפים

א מי שמת לו מת שחייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקבורו¹⁷²⁰, כגון שמתה אחותו נשואה שבעלה חייב בקבורתה¹⁷²¹, או אפילו יש לו מי שישתדל בשבילו לעסוק בצרכי הקבורה, או אפילו כבר עסק כל צרכו¹⁷²², פטור מקריאת שמע ותפלה ומכל הברכות¹⁷²³, ואפילו מעניית אמן¹⁷²⁴, ומכל המצות האמורות בתורה¹⁷²⁵. ואפילו אם רצה להחמיר על עצמו ולקרו, או אפילו לענות אמן, שאינו מתבטל בשבילו מצרכי המת¹⁷²⁶, אסור מדברי סופרים¹⁷²⁷, מפני כבודו של מת¹⁷²⁸ שיהיה לבו פנוי¹⁷²⁹ לחשב בצרכי המת ויחשוב בהם תמיד. ואפילו הוא בעיר אחרת ונודע לו קודם הקבורה, אסור, שלא

¹⁷¹⁰ סי' זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו, ועי' מ"א שם ס"ק ט.

¹⁷¹¹ רא"ש פרק קמא דברכות סי' י בשם ר"י. הובא בטור סי' פט.

¹⁷¹² ויקרא יט, כו.

¹⁷¹³ ברכות י, ב.

¹⁷¹⁴ עי' בקונטרס אחרון. ועי' מ"א ס"ק ו.

¹⁷¹⁵ סעיף ב בהג"ה. וראה לעיל סי' יז ס"ג.

¹⁷¹⁶ עייש במ"א בריש הסימן [דאי לאו הטעם שהם גרמו הפגם היו מברכות]. ועי' גם לקמן סי' רצו ס"ט.

¹⁷¹⁷ ראה מ"מ וציונים.

¹⁷¹⁸ ראה מ"מ וציונים.

¹⁷¹⁹ מלכים א יט, ד (ואותי השלכת אחרי גויך). ובמסכת ברכות י, ב: (אל תקרי גויך אלא גיאך) אמר הקב"ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים.

¹⁷²⁰ רא"ש ברכות פ"ג סי' ג. טור ושו"ע סעיף א.

¹⁷²¹ רא"ש שם. לבוש ס"א. ט"ז ס"ק א.

¹⁷²² רא"ש שם סי' א.

¹⁷²³ מלבד ברכת דיין האמת וכו'. עי' סדר ברה"נ פ"ב ה"ח.

¹⁷²⁴ ירושלמי ברכות פ"ג ה"א.

¹⁷²⁵ משנה ברכות יז, ב. עולת תמיד ס"ק ג.

¹⁷²⁶ תוס' שם ד"ה ואינו ורא"ש שם סי' א מירושלמי שם.

¹⁷²⁷ ב"י.

¹⁷²⁸ מסכת שמחות פרק י. תוספות רבינו יהודה ברכות יז, ב ד"ה אוכל. אור זרוע ח"ב סי' תיז. רא"ש מו"ק פ"ג סי'

נד. לבוש סעיף ב בהג"ה.

¹⁷²⁹ רא"ש מו"ק פ"ג סי' נד (הובא בב"י ד"ה ומ"ש רבינו ואפילו יש לו). לבוש שם.

חילקו חכמים¹⁷³⁰. ויש מתירים¹⁷³¹ אם יש לו מי שיתעסק בשבילו, ואין צריך לומר אם הוא בעיר אחרת שאינו יכול להתעסק. ונוהגין כסברא הראשונה¹⁷³² (ולדברי הכל בן שהוא אונן על אביו, יכול לילך לבית הכנסת ולומר קדיש על אביו, כי זהו כבודו של אביו¹⁷³³).

וכל זה קודם הקבורה. אבל מיד שמתחילין להשליך עפר על המת, חייב בקריאת שמע, אם לא עבר זמנה¹⁷³⁴. ותפלת י"ח בלבדה יכול להתפלל אפילו אחר זמנה שהוא שלישי היום, אם לא עבר עדיין חצות היום¹⁷³⁵. אבל אחר כך לא יתפלל מנחה שתים לתשלומין של שחרית, כיון שהיה פטור בשחרית¹⁷³⁶. ומטעם זה לא יאמר כל ברכות השחר, אפילו נקבר קודם שעבר זמן קריאת שמע ותפלה, כיון שבשעה שחל חיוב הברכות, דהיינו כשקם ממטתו היה פטור מהן, אין צריך להשלימן אחר כך, ואם מברך ברכה לבטלה היא¹⁷³⁷:

ב וכל זה בחול. אבל בשבת¹⁷³⁸, כיון שאי אפשר לעסוק בצרכי המת בקבורתו¹⁷³⁹, ואין אנינות נוהגת כלל, חייב בקריאת שמע ותפלה ובכל המצות האמורות בתורה כל היום.

ולעת ערב, אם הוא מחשיך על התחום להתעסק בצרכי הקבורה¹⁷⁴⁰, פטור. אבל אם אינו מחשיך על התחום, חייב גם לעת ערב בכל המצות¹⁷⁴¹.

ויש לו גם כן לקרות קריאת שמע של ערבית מבעוד יום, אע"פ שאין הקהל קורין במוצאי שבת עד הלילה¹⁷⁴², מכל מקום זה שיהיה פטור בלילה לא יבטל ממנו עול מלכות שמים כל שיכול לקרות קודם הלילה, שהרי רוב הקהל קורין כל ימות השבוע מבעוד יום, אם כן יכול זה לסמוך על זה באותו שבת¹⁷⁴³. ואין צריך לומר שיש לו להתפלל תפלת ערבית של מוצאי שבת מבעוד יום, מפלג המנחה ולמעלה, שהוא לילה גמור לענין תפלה לר' יהודה¹⁷⁴⁴. ואף מי שנהג לעולם כחכמים¹⁷⁴⁵, יכול לסמוך על דברי רבי יהודה אפילו במוצאי שבת, במקום איזה אונס שאי אפשר לו להתפלל בלילה, כמו

¹⁷³⁰ רא"ש שם סי' נה (וראה רא"ש ברכות פ"ג סי' ג). שו"ע יו"ד סי' שמא סעיף א. ט"ז כאן ס"ק א דלא כב"ח כאן ובי"ד שם (הובא בש"ך שם ס"ק ה).

¹⁷³¹ ראב"י סי' נח. מרדכי ברכות פ"ג. שו"ע סעיף א. ולענין להצטרף לזימון עיי' לקמן סי' קצט ס"ה.

¹⁷³² רש"ל בתשובה סי' ע. ט"ז ס"ק ב (וס"ק ג). ועיי' אגרות קודש ח"ו ע' קד.

¹⁷³³ ט"ז ס"ק ב (ובי"ד סוף סי' שעו (ס"ק ד) סותר לזה ועיי' בנקודת הכסף וצ"ע). ועיי' אגרות קודש ח"ג ע' קצט. ח"ד ע' קז. חקרי הלכות ח"ו כה, ב.

¹⁷³⁴ מהרי"ל הלכות שמחות. הובא במ"א ס"ק א. ועיי' לעיל סי' נח סעיף ח.

¹⁷³⁵ מ"א שם. והיינו בלא תפילין, כדלעיל סי' לח ס"ה.

¹⁷³⁶ תשובות הרא"ש כלל כז סי' א. טור ושו"ע יו"ד סי' שמא סעיף ב. וראה מהר"ם בהלכות שמחות שלו מובא ברא"ש ברכות פ"ג סי' ב.

¹⁷³⁷ מ"א שם. ועיי' לעיל סי' מו ס"ג. וראה תהלי"ד סק"א. מנחת פתים, שירי מנחה סק"א. בירור הלכה תנינא. חקרי הלכות ח"ו כו, א.

¹⁷³⁸ ברייתא שם יח, א. טור ושו"ע סעיף ב.

¹⁷³⁹ רא"ש מו"ק פ"ג סי' נד. לבוש סעיף ב ובהג"ה.

¹⁷⁴⁰ כדלקמן סי' שו ס"ו.

¹⁷⁴¹ רא"ש שם מירושלמי ברכות פ"ג ה"א. שו"ע סעיף ב.

¹⁷⁴² ב"י סוף ד"ה ומ"ש ואפילו. מ"א ס"ק ג.

¹⁷⁴³ ט"ז ס"ק ד. וראה גם לקמן סי' עב ס"ב.

¹⁷⁴⁴ הלכה ברורה ס"ק ג. (שו"ת ב"י סי' שמא) [שו"ת שבות יעקב ח"א סי' ח בשם מורה אחד]. וראה גם לקמן סי' רסז ס"ב. סי' תפט סוסי"ב. ועיי' חקרי הלכות ח"ו כז, א.

¹⁷⁴⁵ עיי' לקמן סי' צ ס"י.

שיתבאר בסי' רצ"ג¹⁷⁴⁶ :

ג יו"ט שני דינו כחול¹⁷⁴⁷, שהרי יכול לקברו היום כמו בחול¹⁷⁴⁸. ויום טוב ראשון, אם רוצה לקברו בו ביום על ידי נכרים¹⁷⁴⁹, דינו כחול, שהרי צריך להמציא להם ארון ותכריכין. ואם אינו רוצה לקברו בו ביום, דינו כמו בשבת.

ודין ליל יו"ט במקום שאין קוברין מת בלילה, וכן ביום במקום שאי אפשר לקברו מחמת איזה אונס, יתבאר בסי' תקמ"ח¹⁷⁵⁰ :

ד המשמר את המת, אע"פ שאינו מתו, פטור מקריאת שמע ומתפלה ומכל מצות האמורות בתורה¹⁷⁵¹, מפני שהוא עוסק במצוה¹⁷⁵², וכל העוסק במצוה לא הטריחתו תורה לטרוח במצות אחרות אע"פ שיכול¹⁷⁵³, כמו שנתבאר בסי' ל"ח¹⁷⁵⁴. היו שנים משמרים זה משמר וזה קורא ואחר כך משמר זה וקורא זה¹⁷⁵⁵ :

ה וכן החופר קבר למת פטור מכולן¹⁷⁵⁶, אפילו בשעת נוחו¹⁷⁵⁷, כמו ש[נ]תבאר שם. היו חופרים שנים או יותר, כל הצרכים לצרכי החפירה בבת אחת פטורין¹⁷⁵⁸. ואם יש נוספין, נשמטין וקורין, וחוזרין אלו הנוספים ומתעסקים, והאחרים נשמטין כמספר הנוספין, וקורין וחוזרין להתעסק, ונשמטים אחרים, עד שנמצא שקראו כולם ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל (אפילו רגע)¹⁷⁵⁹ :

ו אסור לקרות קריאת שמע¹⁷⁶⁰ תוך ד' אמות של מת או תוך ד' אמות של קבר¹⁷⁶¹, משום לועג לרש חרף עושהו¹⁷⁶². ואם קרא לא יצא¹⁷⁶³, וצריך לחזור ולקרות¹⁷⁶⁴, שקנסוהו חכמים על שעבר על דבריהם, ואפילו היה שוגג¹⁷⁶⁵.

ובית הקברות המוקף מחיצה, מותר לקרות חוץ למחיצה, אפילו סמוך לה ובתוך ד' אמות

¹⁷⁴⁶ סעיף ב. ויוכל אף להבדיל אז, כדלקמן שם.

¹⁷⁴⁷ רא"ש מו"ק שם (הובא בב"י שם). שו"ע ולבוש סעיף ב.

¹⁷⁴⁸ כדלקמן סי' תקכו סעיף ו.

¹⁷⁴⁹ כדלקמן סי' תקכו ס"ב.

¹⁷⁵⁰ סי' זה בשו"ע"ר לא הגיע לידינו, ועי' מ"א סי' תקמח ס"ק ח.

¹⁷⁵¹ ברייתא ברכות יח, א. טור ושו"ע סי"ג.

¹⁷⁵² רש"י שם.

¹⁷⁵³ ר"ן סוכה כה, א (הובא בב"י).

¹⁷⁵⁴ סעיף ז.

¹⁷⁵⁵ ברייתא שם. טור ושו"ע ס"ד.

¹⁷⁵⁶ ברייתא ברכות יד, ב. טור ושו"ע ס"ה.

¹⁷⁵⁷ ר"ן שם (הובא בב"י שם).

¹⁷⁵⁸ רמב"ן בספר תורת האדם (הובא בטור יורה דעה סי' שסה). שו"ע סעיף ו.

¹⁷⁵⁹ ב"י. שו"ע שם.

¹⁷⁶⁰ גמרא ברכות יח, א. טור ושו"ע סעיף ז.

¹⁷⁶¹ ב"ח סוף הסימן. ט"ז ס"ק ה.

¹⁷⁶² משלי יז, ה. וראה לעיל סי' כג סעיף א. סי' מה סעיף א.

¹⁷⁶³ שו"ע שם.

¹⁷⁶⁴ רמב"ם הלכות ק"ש פ"ג ה"ב.

¹⁷⁶⁵ כסף משנה שם. הובא במ"א ס"ק ה.

לקברות¹⁷⁶⁶. אבל בתוך המחיצה יש למנוע אפילו חוץ לד' אמות, שמא יתקרב לד' אמות של איזה קבר בלי דעת. ואם קרא יצא כיון שאינו איסור ברור אלא משום חשש לבד¹⁷⁶⁷:

עב דין נושאי המטה והמנחמים והמלוין

ובו ה' סעיפים

א נושאי המטה וחילופיהם וחילופי חילופיהם, בין אותם שלפני המטה בין אותם שלאחריה, מאחר שיש למטה צורך בהם לשאת אותה¹⁷⁶⁸, כגון בעיר שיש בה חבורה המזומנת לכך וכל בני החבורה מחליפין לשאת¹⁷⁶⁹, לפי שכולם חפצים לזכות בו¹⁷⁷⁰, כולם פטורים מקריאת שמע (לפי שהם טרודים טרדת מצוה¹⁷⁷¹). אבל שאר המלוין את המת שאין למטה צורך בהן, חייבים בקריאת שמע¹⁷⁷² (ואע"פ שהלוית המת הוא בכלל גמילות חסד, וגמילות חסד הוא מן התורה¹⁷⁷³, מכל מקום הם אינם טרודים כלל, ויכולין לקרות פסוק ראשון בכוונה ובעמידה¹⁷⁷⁴, והשאר כשהם מהלכין¹⁷⁷⁵). אבל פטורים מהתפלה כמו שיתבאר בסי' ק"ו¹⁷⁷⁶:

ב אין מוציאים את המת סמוך להתחלת זמן קריאת שמע¹⁷⁷⁷ בענין שאין שהות להוציאו ולקברו קודם שיגיע זמן קריאת שמע¹⁷⁷⁸, שמא יתעכבו בקבורתו עד שיעבור זמנה. ואם התחילו להוציאו (אפילו לאחר שהגיע זמן קריאת שמע¹⁷⁷⁹), אין מפסיקין כדי לקרות אלא אותם שאין למטה צורך בהם בלבד¹⁷⁸⁰.

במה דברים אמורים, בקריאת שמע של שחרית, אבל סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית מותר להוציאו, אף על פי שאין שהות לקברו קודם זמן קריאת שמע, לפי שאם לא יקברנו היום יעבור על לא תלין¹⁷⁸¹ (ואף אם יוכל בלילה לקברו, יעבור על מצות עשה¹⁷⁸² כי קבור תקברנו ביום ההוא¹⁷⁸³,

¹⁷⁶⁶ ע"י בני"ד סוף סי' ש"ז.

וכן הוא לעיל סי' מה ס"א (אבל חוץ למחיצה מותר אפילו בסמוך לה, אף על פי שהוא תוך ד' אמות להקברות, מפני שהמחיצה מפסקת, ואינו נראה כלועג לרש).

¹⁷⁶⁷ ט"ז סי' מה ס"ק א וכאן ס"ק ה.

וכן הוא לעיל סי' מה ס"א (ובית הקברות שהוא מוקף מחיצה, יש להחמיר שלא ליכנס בתוכו כלל בתפילין שבראשו, אפילו רחוק הרבה מן הקברות, שמא יתקרב בתוך ד' אמות של איזה קבר בלי דעת).

¹⁷⁶⁸ משנה ברכות יז, ב. טור ושו"ע ולבוש סעיף א.

¹⁷⁶⁹ לחם חמודות ברכות פ"ג סי' ט אות כב. מ"א ס"ק א.

¹⁷⁷⁰ רש"י במשנה שם ד"ה וחלופיהן.

¹⁷⁷¹ רש"י ורע"ב שם במשנה ד"ה פטור מק"ש. פי' רבינו ברוך ספרדי (הובא בספר הנר).

¹⁷⁷² ע"י לקמן רס"י קו.

¹⁷⁷³ ע"י תוי"ט.

¹⁷⁷⁴ כדלעיל סי' נח סעיף ו-ז וש"נ.

¹⁷⁷⁵ ע' הרב רבינו יונה ברכות שם ומ"א ריש סי' קו וצ"ע.

¹⁷⁷⁶ סעיף א.

¹⁷⁷⁷ ברייתא ברכות יט, א. טור ושו"ע ס"ב.

¹⁷⁷⁸ הרב רבינו יונה שם. רא"ש שם פ"ג סי' ט. טור ושו"ע ולבוש שם.

¹⁷⁷⁹ פרי חדש סעיף ב. באר היטב ס"ק ג.

¹⁷⁸⁰ ב"י ד"ה והא דאמרינן. לבוש שם. וראה לקמן סי' תמג ס"ה.

¹⁷⁸¹ מ"א ס"ק ב.

¹⁷⁸² עבמ"ש (ס"י) לקמן בקו"א סי' תצה ס"ק ג. סי' תקכו ס"א. וראה לקוטי שיחות ח"ז ע' 328. וע"י תהלי"ד

סק"א. חקרי הלכות ח"ו כז, א.

¹⁷⁸³ דברים כא, כג.

אם לא יקברנו קודם שקיעת החמה). ומכל מקום אם הוא מפלג המנחה ולמעלה, שיש אומרים שהוא זמן קריאת שמע, כמו שיתבאר בסימן רל"ה¹⁷⁸⁴, טוב לחוש לדבריהם ולקרות קריאת שמע תחלה ולקברו אחר כך¹⁷⁸⁵ (כיון שרוב העולם נוהגים כסברא זו, אע"פ שהעיקר כדברי החולקים, כמו שיתבאר שם):

ג העם העוסקים בהספד, בזמן שהמת מוטל לפניו נשמטין אחד אחד וקורין¹⁷⁸⁶ ומתפללין¹⁷⁸⁷, שאי אפשר שיקראו כולם כאן אצל המת משום לועג לרש¹⁷⁸⁸. אין המת מוטל לפניו אלא בבית אחר¹⁷⁸⁹, הם קוראין ומתפללין, והאונן יושב ודומם ואין עונה אחריהם כלום, מטעם שנתבאר בסי' ע"א¹⁷⁹⁰:

ד קברו את המת וחזרו האבלים לקבל תנחומין, וכל העם הולכים אחריהם ממקום הקבר למקום שעומדים שם האבלים לעשות שורה לקבל תנחומין, אם יכולים העם להתחיל ולגמור¹⁷⁹¹ אפילו פרק אחד ואפילו פסוק אחד¹⁷⁹² עד שלא יגיעו לשורה, יתחילו ויקראו כל מה שיוכלו¹⁷⁹³, ואם לאו לא יתחילו, אם יש שהות לקרוא אחר כך¹⁷⁹⁴. אבל אם יעבור זמן קריאת שמע יקראו קריאת שמע תחלה, כיון שעדיין לא התחילו במצות תנחומין¹⁷⁹⁵:

ה העומדים בשורה לנחמו, הפנימים הרואים פני האבל פטורים, והחיצונים שאינן רואים פני האבל חייבים¹⁷⁹⁶:

עג הישן עם אשתו ובניו איך יתנהג

ובו ג' סעיפים

א שנים שהם ישינים ערומים ומתכסים בטלית אחד ובשר שניהם נוגעים זה בזה, לא יקרא קריאת שמע, אלא אם כן היתה טלית מפסקת ביניהם¹⁷⁹⁷ ממתניהם ולמטה¹⁷⁹⁸, מפני שנגיעת בשרם ממתניהם ולמטה מביאה אותו לידי הרהור¹⁷⁹⁹ בשעת קריאתו, (א) ואסור משום¹⁸⁰⁰ ולא יראה בכך ערות דבר¹⁸⁰¹

¹⁷⁸⁴ סיי זה בשוע"ר לא הגיע לידינו, ועיי מ"א סיי רלה ס"ק ב. לקמן סיי תפט סוסי"ב.

¹⁷⁸⁵ מ"א ס"ק ב. וראה גם לעיל סיי עא ס"ב.

¹⁷⁸⁶ **ברייתא שם יט, א.** טור ושו"ע ס"ג.

¹⁷⁸⁷ **הרב רבינו יונה שם.** ב"י ושו"ע שם.

¹⁷⁸⁸ כדלעיל סיי עא ס"ו ושי"נ.

¹⁷⁸⁹ רש"י שם ד"ה אין המת מוטל לפניו. **עיי בש"ך יו"ד סיי שמד ס"ק יא בשם המרדכי.**

¹⁷⁹⁰ סעיף א.

¹⁷⁹¹ **משנה ברכות יז, ב.** רמב"ם הלי ק"ש פ"ד ה"ו. טור ושו"ע סעיף ד.

¹⁷⁹² **ברייתא ברכות יט, סע"א.**

¹⁷⁹³ טור יו"ד סיי שעו. **ב"ח בסוף הסימן.** מ"א ס"ק ג.

¹⁷⁹⁴ ב"י ממשמעות **הרמב"ם** שם. רמ"א סעיף ד.

¹⁷⁹⁵ מ"א ס"ק ד.

¹⁷⁹⁶ **במשנה שם יז, ב.** ברייתא שם יט, ב. רמב"ם פ"ד מהלי ק"ש ה"ו. פסקי ריא"ז ברכות פ"ג הלכה א אות ה. טור

ושו"ע סעיף ה.

¹⁷⁹⁷ **ברייתא ברכות כד, א.** טור ושו"ע סעיף א.

¹⁷⁹⁸ **רמב"ם** הלי ק"ש פ"ג ה"ח. שו"ע שם.

¹⁷⁹⁹ כסף משנה שם. לבוש סעיף א.

¹⁸⁰⁰ **עיי בקונטרס אחרון.**

¹⁸⁰¹ דברים כג, טו.

ואף על פי¹⁸⁰² שאין הכתוב מדבר אלא בערותו ממש כשהיא מגולה ונראית, כמו שיתבאר שם¹⁸⁰³, מכל מקום מדברי סופרים, בשעה שה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך, דהיינו כשעוסק בקריאת שמע או בתפלה או בתלמוד תורה, כמו שיתבאר בסי' ע"ד¹⁸⁰⁴, כל דבר שמביא לידי הרהור נקרא ערוה, כמו שאמרו¹⁸⁰⁵ טפח באשה ערוה, כמו שיתבאר בסי' ע"ה¹⁸⁰⁶.

ואף על פי (ב)¹⁸⁰⁷ שאפילו לערוה ממש מועיל כיסוי, כאן אין כיסוי מועיל, כיון שמכל מקום הוא בא לידי הרהור על ידי שמרגיש נגיעת בשר חבירו בבשרו ממתנים ולמטה. ומטעם זה אסרו שמיעת קול זמר אשה, שהיא ערוה, אף על פי שהקול אינו נראה אלא נשמע לו, מביאו לידי הרהור, כמו שיתבאר בסימן ע"ה¹⁸⁰⁸.

(במה דברים אמורים (ג)¹⁸⁰⁹, כשקורא קריאת שמע או מתפלל או מדבר בדברי תורה בפיו, אבל להרהר בדברי תורה מותר אפילו כשערוהו ממש מגולה, מטעם שיתבאר בסימן ע"ה¹⁸¹⁰. כל שכן ששומע קול אשה, או ששוכב עם אשתו בקירוב בשר, אפילו שלא בחזרת פנים, אע"פ שאסור לקרות בפיו, כמו שיתבאר. ומטעם זה מותר להרהר בדברים שבקדושה בשעת תשמיש¹⁸¹¹, שהרהור אינו כדיבור לענין זה, אע"פ שהוא כדיבור לענין להרהר במבואות המטונפות¹⁸¹²):

ב היתה אשתו ישנה עמו, אין צריך להפסקת טלית בינו לביתה, מפני שאשתו כגופו¹⁸¹³, שהואיל שרגיל בה לא יבא לידי הרהור¹⁸¹⁴. אבל מכל מקום אינו קורא אלא בחזרת פנים ממנה, דהיינו שיחזירו שניהם אחוריהם זה לזה¹⁸¹⁵, כדי שלא יהיה בשרה נוגע בערותו או בשרו בערותה ויבא לידי הרהור¹⁸¹⁶. ויש מי שאוסר¹⁸¹⁷ אף באשתו שלא בהפסקת טלית, ונכון לחוש לדבריו¹⁸¹⁸:

ג היה ישן עם בניו בעודם קטנים, מותר לקרות¹⁸¹⁹ בחזרת פנים בלא הפסקת טלית¹⁸²⁰, שאין לחוש שמא יבא לידי הרהור מחמת נגיעת בשר הקטנים בבשרו¹⁸²¹, כל שאין בשרו נוגע בערותו ולא בשרם

¹⁸⁰² אוצ"ל תיבות "ואף על פי ... סופרים" לקמן אחרי תיבות "בשעה ... בסי' ע"ד".

¹⁸⁰³ לקמן סי' עד סעיף א.

¹⁸⁰⁴ סי' א ושי"נ. וראה גם קונטרס אחרון ס"ק א.

¹⁸⁰⁵ ברכות כד, א.

¹⁸⁰⁶ סעיף א.

¹⁸⁰⁷ עי' בקונטרס אחרון. ועי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, צה.

¹⁸⁰⁸ סעיף ו. ועי' קונטרס אחרון ס"ק א ושי"נ.

¹⁸⁰⁹ עי' בקונטרס אחרון.

¹⁸¹⁰ סעיף י. ועי' קו"א ס"ק א.

¹⁸¹¹ עי' ראשית חכמה שער הקדושה פט"ז.

¹⁸¹² כדלקמן ריש סי' פה ושי"נ.

¹⁸¹³ רב יוסף בברכות שם. פי' רבינו חננאל (הובא באור זרוע ח"א סי' קלג). רי"ף ורמב"ם שם. דעה האי בטור ושו"ע ס"ב.

¹⁸¹⁴ רש"י שם ד"ה אשתו כגופו.

¹⁸¹⁵ כסף משנה הלכות ק"ש פי"ג הי"ח. מ"א ס"ק א.

¹⁸¹⁶ רש"י שם ד"ה ואפילו אשתו (וראה עטרת זקנים ריש סי' עד).

¹⁸¹⁷ רא"ש ברכות פי"ג סי' לה בשם רבינו יצחק. תוספות רבינו יהודה ברכות שם ד"ה היכא דאתמר.

¹⁸¹⁸ שו"ע שם.

¹⁸¹⁹ בריתא שם. טור ושו"ע סעיף ג.

¹⁸²⁰ רמב"ם הל' ק"ש פי"ג הי"ח. טור ושו"ע שם.

¹⁸²¹ לבוש סעיף ג.

בערותו¹⁸²². ואם הם גדולים צריך להפסקת טלית.

עד כמה הם חשובים קטנים. התינוק עד שיהיה לו י"ב שנה, והתינוקת עד שתהיה לה י"א שנה¹⁸²³. ואפילו הביאו ב' שערות בתוך זמן הזה אינן כלום. ובשנת י"ג לתינוק ושנת י"ב לתינוקת, אם הביאו ב' שערות אסור בלא הפסקת טלית, ואם לאו מותר¹⁸²⁴. ומשנת י"ג ואילך לתינוק וי"ב לתינוקת, אפילו לא הביאו ב' שערות אסור בלא הפסקת טלית¹⁸²⁵:

קונטרס אחרון

(א) ואסור משום ולא יראה כו'. כן משמע ממה שאמר¹⁸²⁶ טפח באשה וקול ערוה, ואיסורן אינן אלא משום הרהור, כמ"ש הרשב"א¹⁸²⁷, עיין ב"י¹⁸²⁸ (ומשום חשש הרהור אסור אפילו בתלמוד תורה¹⁸²⁹, כמבואר מב"י¹⁸³⁰, שהעתיק לשון המרדכי¹⁸³¹ ולשון הראב"ד). ולהרהר (בדברי תורה¹⁸³²) נגד טפח, פשיטא דשרי¹⁸³³:

(ב) ואע"פ שאפילו לערוה ממש מועיל כיסוי כו'. אבל אין לומר דמשום הרהור לחוד אסור, דאם כן בחורים דבסי' ל"ח¹⁸³⁴ למה לא אסרם בקריאת שמע, עיין שם בב"י דמהרהרים בקריאת שמע, ומאי שנא קריאת שמע מתפילין ודו"ק:

(ג) במה דברים אמורים כשקורא קריאת שמ כו'. צ"ע אם אפשר להרהר ב' הרהורים בבת אחת. ואי לאו, אין מקום לדברים אלו ודו"ק¹⁸³⁵:

עד שלא לברך כשאבריו רואים את הערוה

ובו ז' סעיפים

לבו רואה את הערוה

א כתוב בתורה¹⁸³⁶ ושבת וכסית וכו' כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגו' והיה מחניך קדוש ולא

¹⁸²² ב"י דלא כהג"א [ברכות פ"ג סי' לה בשם אור זרוע (ח"א סי' קלג בשם תוספות רבינו יהודה ברכות שם ד"ה היכא דאתמר)]. וכ"כ מ"א סוף סי' עד.

¹⁸²³ (רב חסדא) בגמרא שם וכלישנא בתרא. רי"ף ורא"ש שם. טור ושו"ע ס"ד.

¹⁸²⁴ הרב רבינו יונה ברכות כד, א. רא"ש שם. שו"ע שם.

¹⁸²⁵ רמב"ם הלי ק"ש פ"ג הי"ט. טור ושו"ע שם.

¹⁸²⁶ ברכות כד, א.

¹⁸²⁷ בחידושו לברכות שם ד"ה אמר רב חסדא (וד"ה והא דאמר רב יצחק בשם הראב"ד). וראב"ה סי' עו (נעתק בהגהות מיימוניות פ"ג מהלי ק"ש אות ס).

¹⁸²⁸ סי' עה ד"ה טפח.

¹⁸²⁹ כדלקמן בפנים.

¹⁸³⁰ שם.

¹⁸³¹ ברכות פ"ג (רמז פ) בשם רא"ש בספר יראים סי' שצב.

¹⁸³² בדפו"ר ליתא.

¹⁸³³ כדלקמן בפנים. עי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, צו.

¹⁸³⁴ בב"י ד"ה וכתב עוד הכל בו בשם מהר"ם. לעיל שם ס"ד.

¹⁸³⁵ עי' תהלי"ד סק"ב. קוני השלחן מבוא סק"י. אפרקסתא דעניא סי' פז סק"ב. חקרי הלכות ח"ו כת, א. קובץ דברי תורה (נ.י.) א, מ.

¹⁸³⁶ דברים כג, יד-טו.

יראה בך ערות דבר וגו', מכאן למדו חכמים¹⁸³⁷ שבכל מקום שה' אלהינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בקריאת שמע¹⁸³⁸ ובתפלה¹⁸³⁹ או בדברי תורה¹⁸⁴⁰, צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגולה שם¹⁸⁴¹, ושלא יראה ה' בנו ערות דבר, דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם¹⁸⁴² הקורא או מתפלל כמלא עיניו¹⁸⁴³, מפני שעיקר מחנהו של אדם הוא כנגד פניו¹⁸⁴⁴, וצריך שיהיה מחנה זה קדוש שלא יראה בו ה' ערות דבר. ואיסור זה הוא מן התורה¹⁸⁴⁵.

והחכמים הוסיפו, שהמקומות אשר ה' שוכן בהם בקרבנו, שהם ראשו ולבו של אדם הקורא או מתפלל, צריך גם כן שלא יהיו רואים את הערוה, דהיינו שלא יהיה עם הערוה תחת מכסה אחד בלי הפסק וחציצה ביניהם¹⁸⁴⁶ (אע"פ שמן התורה אין בזה משום ולא יראה בך כו', כיון שערוהו מכוסה נגד בני אדם¹⁸⁴⁷). לפיכך אם היה ישן ערום ומתכסה בטליתו, אע"פ שהוציא ראשו חוץ לטליתו שלא יהיה עם ערוהו תחת מכסה אחד, הרי זה לא יקרא עד שיחוץ בטליתו על לבו להפסיק בין לבו לערוה, שלבו רואה את הערוה אסור¹⁸⁴⁸. והוא הדין אם לבו רואה את ערות חברו¹⁸⁴⁹, דהיינו שאין הפסק בין לבו לערות חברו¹⁸⁵⁰, כגון ששניהם שוכבים ערומים ומתכסים בטלית אחד, והם רחוקים זה מזה שאין בשרם נוגע, אלא שפניהם זה כנגד זה¹⁸⁵¹:

ערוהו מגולה לאחרים

ב אפילו אם לבו מכוסה בבגד להפסיק בינו לערוה, צריך שתהא ערוהו גם כן מכוסה. ואם הוא מגולה, אסור לקרות מן התורה, אפילו אם החזיר פניו ממנה שלא יראנה, או שעצם עיניו¹⁸⁵² שהרי לא נאמר לא תראה ערות דבר, אלא לא יראה בך, כלומר שתהא מכוסה בענין שלא תהא נראה לאחר העומד אצלו¹⁸⁵³, לפיכך העומד בבית ערום והוציא ראשו חוץ לחלון שלא יראה ערוהו¹⁸⁵⁴, אף על פי

¹⁸³⁷ רבא בברכות כה, ב.

¹⁸³⁸ ברכות כד, א. כה, א-ב.

¹⁸³⁹ רמב"ם הל' תפלה פ"ד ה"ח. **רבינו ירוחם** נתיב ג ח"ד. טור ושו"ע סי' צ סעיף כו. וראה גם לקמן סי' עה ס"א וס"ו.

¹⁸⁴⁰ **מרדכי** פרק ג דברכות (רמז פ) בשם רא"ם (בספר יראים סי' שצב). הרב רבינו יונה שם ד"ה אבל צלולין. וראה גם לעיל סי' עג ס"א וקו"א ס"ק א. לקמן סי' עה ס"ו. ולענין תפילין מגולים ע"י לעיל סי' מג ס"ו. ולענין ספרים מגולים ע"י סידור (הל' תפילין). ולענין ברכות ע"י לקמן סי' צא ס"ב. סי' רו ס"ו. ובחיו"ד סי' א ס"ק נב.

¹⁸⁴¹ ראה ברכות כה, א-ב. וכדלקמן סי' עו-פג.

¹⁸⁴² שם כה, ב.

¹⁸⁴³ שם כו, א.

¹⁸⁴⁴ ע"י ב"ח ומ"א סוף סי' עה.

¹⁸⁴⁵ ט"ז בי"ד סי' ר ס"ק ג. **וכ"מ בגמרא** שבת קנ, א.

¹⁸⁴⁶ **ברייתא** ברכות כד, ב.

¹⁸⁴⁷ **מדשרי תנא קמא**.

¹⁸⁴⁸ **ברייתא שם כיש אומרים**. שו"ע סעיף א.

¹⁸⁴⁹ תוספות רבינו יהודה ברכות כד, א ד"ה היכא דאתמר. **טור** ורמ"א סעיף א. ע"י **עטרת זקנים** ס"ק א.

¹⁸⁵⁰ מ"א ס"ק א.

¹⁸⁵¹ תוספות רבינו יהודה שם. עטרת זקנים שם.

¹⁸⁵² מ"א ס"ק ח.

¹⁸⁵³ **ראב"ד** הובא ברשב"א ברכות כד, א ד"ה והא איכא.

¹⁸⁵⁴ **ברייתא סוכה דף י ע"ב**. ע"י **מ"א ס"ק ח** וריש הסי'.

שכיסה לבו בבגד, הרי זה לא יקרא, כיון שערותו מגולה ונראית בבית¹⁸⁵⁵.

אבל הישן ערום בכילה שאינו גבוה י' טפחים, והוציא ראשו חוצה לה¹⁸⁵⁶, וגם כיסה בבגד על לבו¹⁸⁵⁷, אע"פ שערותו מגולה בכילה, הרי זה כמכוסה בטלית¹⁸⁵⁸, שכיון שאין הכילה גבוה י' טפחים, שם כסוי עליה, ואינה דומה לבית שהוא חלוק רשות לעצמו, וכיון שהערוה נראית בתוכו אסור:

מים בין לבו לערוה

ג מים אפילו הן צלולין, חשובים כסוי לערוה¹⁸⁵⁹. ובלבד שיוציא ראשו ולבו חוץ למים¹⁸⁶⁰, שלא יהיה עם ערותו תחת מכסה אחד, כמ"ש סעיף א'. ואם לבו תוך המים, אם הם צלולים, אסור משום לבו רואה את הערוה, ואם הן עכורים, שאין איבריו נראים בהם, מותר לקרות בתוכם¹⁸⁶¹, והוא מפני שהם חשובים הפסק בין לבו לערוה. והוא שלא יהיה ריחם רע¹⁸⁶², שאז צריך להרחיק מהם ד' אמות, כמ"ש לקמן¹⁸⁶³. ומים צלולים שעל גבי קרקע, עוכרן ברגליו ומותר¹⁸⁶⁴. והרוחץ במים צלולים שבכלי,, אי אפשר לעכרן ורוצה לשתות, אם לבו תוך המים, יכסה בבגד ממטה ללבו ויברך¹⁸⁶⁵.

אבל אם כסהו בידו אינו חשוב כיסוי, שהלב והיד גוף אחד הן, ואין הגוף יכול לכסות את עצמו¹⁸⁶⁶. והוא הדין אם מכסה את ראשו בידיו, אינו חשוב כיסוי שיוכל לברך כך בגילוי הראש¹⁸⁶⁷, כמ"ש לקמן בסי' צ"א¹⁸⁶⁸:

ידו בין לבו לערוה

ד אם האדם מחבק גופו בזרועותיו, הרי זו חשובה הפסקה בין לבו לערוה¹⁸⁶⁹, שאף שהיד אינה חשובה כיסוי, חשובה הפסקה, כיון שמכל מקום אין לבו רואה את הערוה¹⁸⁷⁰:

ערוה בנשים

ה יש אומרים¹⁸⁷¹ שהנשים יכולות לברך ולהתפלל כשהן לבושות החלוק, אע"פ שאינן מפסיקות

¹⁸⁵⁵ מ"א שם.

¹⁸⁵⁶ שמואל סוכה שם.

¹⁸⁵⁷ ראה מ"מ וציונים.

¹⁸⁵⁸ רשיי שם ד"ה וקורא. מ"א שם.

¹⁸⁵⁹ משנה ברכות כב, ב. ט"ז יו"ד סי' ר ס"ק ג וש"ך שם.

¹⁸⁶⁰ רמ"א סעיף ב. ועיי תהלי"ד סק"א.

¹⁸⁶¹ גמרא ברכות כה, ב.

¹⁸⁶² משנה שם. טור וש"ע סעיף ב.

¹⁸⁶³ סימן פו וש"י.

¹⁸⁶⁴ גמרא ברכות שם. מ"א ס"ק ד.

¹⁸⁶⁵ ר"ת בתוס' רבינו יהודה ברכות שם ורא"ש ברכות פ"ג סי' לו.

¹⁸⁶⁶ תשובת אור זרוע נעתק בתרומת הדשן סי' י. שו"ע ס"ב.

¹⁸⁶⁷ רמ"א ס"ב.

¹⁸⁶⁸ סעיף ד. ולענין כיסוי הראש בלא ברכה מהני כדלעיל סי' ב מהדורא בתרא ס"ו. ולענין נפילת אפים ראה לקמן סי' קלא ס"א.

¹⁸⁶⁹ הרב רבינו יונה ברכות שם אבל בשם רבני צרפת.

¹⁸⁷⁰ ב"י ד"ה וכתב ה"ר יונה.

¹⁸⁷¹ ארחות חיים הובא בב"י כאן. רא"ש בטור יו"ד סי' ר. עיי' ש"ך שם וט"ז שם ס"ק ג.

למטה מלבן, לפי שערוֹתן למטה מאד ואין לבם רואה את הערוה. ומכל מקום אם הן ערומות, כיון שערוֹתן מגולה ונראית לאחרים, אסור¹⁸⁷² משום ולא יראה כך ערות דבר וגו'. ואם היא יושבת, שאז אין פניה של מטה נראית, מותרת לברך אע"פ שהיא ערומה, כמ"ש בסי' ר"ו¹⁸⁷³:

אבריו נוגעים בערוה

ו שאר איבריו רואים את הערוה, מותר¹⁸⁷⁴. אבל אם איזה מאיבריו נוגע בערותו או בערות חבירו, אסור לקרות¹⁸⁷⁵ או להתפלל¹⁸⁷⁶. ויריכותיו שהערוה שוכבת עליהן, צריך להפסיקן בבגד¹⁸⁷⁷ או להרחיקן בענין שלא יגע הגיד בהן. אבל בכיס אין לחוש אם נוגע בהן¹⁸⁷⁸, לפי שלא אסרו אבריו נוגעים בערותו אלא משום גזירה אטו ידו¹⁸⁷⁹ נוגעת בערותו, שאז יבא לידי הרהור, לפיכך בכיס שאין לחוש בו משום הרהור, אף אם היתה נוגעת בו, אין לגזור בו משום אבריו רואים את הערוה, אעפ"י שהוא ערוה גמורה¹⁸⁸⁰ לענין שאם הוא מגולה אסור לקרות כנגדו משום ולא יראה כך וגו'¹⁸⁸¹:

כיסוי לבו בתפלה

ז היתה טליתו חגורה לו על מתניו לכסותו ממתניו ולמטה, אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערום, מותר לקרות קריאת שמע, כיון שערוֹתו מכוסה, וגם הטלית מפסקת בין לבו לערוה¹⁸⁸². אבל להתפלל אסור עד שיכסה לבו¹⁸⁸³, לפי שבתפלה צריך לראות את עצמו כעומד לפני המלך ומדבר עמו, שצריך לעמוד באימה. אבל בקריאת שמע אינו מדבר עם המלך¹⁸⁸⁴:

עה להזהר מגלוי ושער [וקול אשה] בשעת קריאת שמע וכן שלא לקרותה כנגד הערוה

ובו י' סעיפים

א טפח מגולה באשה¹⁸⁸⁵ במקום שדרכה לכסות¹⁸⁸⁶ ערוה הוא, אפילו היא אשתו¹⁸⁸⁷, מפני שמביא לידי הרהור¹⁸⁸⁸ כשמסתכל בו, ולכן אסור לקרות ולהתפלל¹⁸⁸⁹ כנגדו¹⁸⁹⁰ (כמו כנגד ערוה ממש, עד

¹⁸⁷² ט"ז ס"ק ג. ש"ך יו"ד שם.

¹⁸⁷³ סעיף ו. וראה גם לקמן סי' עה ס"ב.

¹⁸⁷⁴ **גמרא** ברכות כה, ב. טור ושו"ע סעיף ה.

¹⁸⁷⁵ הרב רבינו יונה שם. רא"ש ברכות פ"ג סי' נ. ספר המכתם ברכות שם וטור בשם הראב"ד. שו"ע שם.

¹⁸⁷⁶ **רבינו ירוחם** נתיב ג ח"ד. שו"ע שם.

¹⁸⁷⁷ **ארחות חיים** הלכות קריאת שמע סי' לו **בשם הראב"ד**. שו"ע שם.

¹⁸⁷⁸ **ב"י** ד"ה ושאר אבריו. לבוש ס"ה.

¹⁸⁷⁹ **תוספות** שם ד"ה והלכתא.

¹⁸⁸⁰ **רש"י** ברכות כד, א ד"ה אבל לא האיש.

¹⁸⁸¹ **רש"י** שם. **רע"ב פ"ב דחלה** מ"ג.

¹⁸⁸² **רב הונא** ברכות כד, ב ופירש"י שם. טור ושו"ע סעיף ו.

¹⁸⁸³ **ברייתא** שם כה, א. וכן בשאר גופו, כדלקמן סי' צא ס"ה.

¹⁸⁸⁴ **רש"י** שם ד"ה אבל. ועי' לעיל רס"י סא.

¹⁸⁸⁵ **ר' יצחק שם** כד, א.

¹⁸⁸⁶ **ראב"ד** הובא בהשלמה ו**ברשב"א** שם. הרב רבינו יונה ברכות כה, ב בשם רב האי גאון. רא"ש ברכות פ"ג סי'

לז. טור ושו"ע סעיף א.

¹⁸⁸⁷ טור ושו"ע שם.

¹⁸⁸⁸ לבוש סעיף א.

¹⁸⁸⁹ כדלעיל רס"י עד שדין תפלה שוה בזה לק"ש.

שיחזור פניו לצד אחר¹⁸⁹¹).

ויש מתירין (א)¹⁸⁹² אם אינו מסתכל בו, אפילו רואה אותו בהעברה בעלמא, כיון שאינו ערוה אלא משום שמביא לידי הרהור, ואין לחוש להרהור אלא כשמסתכל בו¹⁸⁹³ ולא בראיה בעלמא. וכל שכן אם מעצים עיניו ואינו רואהו כלל, שמותר, ואין צריך להחזיר פניו (ויש לסמוך על דבריהם כשאי אפשר בענין אחר).

(ויש אומרים (ב)¹⁸⁹⁴ דלפי סברא הראשונה¹⁸⁹⁵, לא אמרו טפח אלא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח אסור, ואין דבריהם עיקר).

אבל פניה וידיה שדרכן להיות מגולים, מותר לקרות כנגדן, שכיון שרגיל בהן אינו בא לידי הרהור¹⁸⁹⁶.

אבל כנגד שוקה אסור¹⁸⁹⁷. אע"פ שהשוק אינו מקום צנוע באיש שדרכו להיות מגולה (במקומות שהולכין בלא אנפלאות¹⁸⁹⁸), כיון שהוא מקום צנוע באשה ערוה היא¹⁸⁹⁹. ויש אומרים¹⁹⁰⁰ שאפילו פחות מטפח שמגולה בשוקה ערוה היא, אפילו באשתו. ונכון לחוש לדבריהם:

ב וכל זה לאנשים. אבל האשה עצמה, אפילו היא ערומה מותרת לקרות ולהתפלל, אם היא יושבת, שאין פניה שלמטה נראין¹⁹⁰¹, כמ"ש בסי' ע"ד¹⁹⁰², ואין בגילוי כל גופה משום ולא יראה כן ערות דבר, לפי שאינה ערוה אלא לאנשים¹⁹⁰³, ומשום הרהור. ולפיכך אף אשה אחרת מותרת לקרות ולהתפלל כנגד אשה ערומה אם אין פניה שלמטה נראין¹⁹⁰⁴. ויש מי שאוסר לאשה אחרת¹⁹⁰⁵ (והעיקר כסברא הראשונה¹⁹⁰⁶):

---

¹⁸⁹⁰ אף אם אינו מסתכל בו, שמא יסתכל ויהרהר. וצ"ע במרדכי ברכות פ"ג רמז עו וב"ח ד"ה טפח. עיי' עטרת זקנים ס"ק ב. ובשו"ת צמח צדק חאה"ע ס"י קלט ס"ב (עה, ג) ובחי' ד, ד דאיסור זה הוא דוקא בטפח מגולה הן באשתו והן באחרת.

¹⁸⁹¹ כדלקמן ס"ט.

¹⁸⁹² עיי' בקונטרס אחרון.

¹⁸⁹³ שאז אסור באשתו בטפח בשעת ק"ש ובאחרת אפילו פחות ואפילו שלא בשעת ק"ש. ראה צמח צדק שם ושם.

¹⁸⁹⁴ רמ"א ס"א, עפ"י ראב"י ס"י עו (הובא בהגהות מיימוניות ה"י ק"ש פ"ג אות ס) בשם הלכות גדולות. וראה גם פ"י רבינו חננאל ברכות שם הובא באור זרוע ח"א ס"י קלג.

¹⁸⁹⁵ היינו אם נפרש דבריו דהיינו אפילו כשאינו מסתכל, כדברי סברא הראשונה. עיי' בקונטרס אחרון, שפירוש זה בשיטה זו צ"ע. ואם נפרש דרמ"א מייירי כשמסתכל, עיי' בקונטרס אחרון סוף ס"ק א, שלפירוש זה צ"ע מ"ש הרמ"א.

¹⁸⁹⁶ ראב"ד רשב"א ורבינו יונה שם.

¹⁸⁹⁷ רב חסדא שם.

¹⁸⁹⁸ עיי' ס"י ד סעיף כא. וראה לעיל מהדורא בתרא ס"י ב ס"ב.

¹⁸⁹⁹ ראב"ד ורשב"א שם. ב"י בריש הסימן.

¹⁹⁰⁰ ב"ח. ט"ז ס"ק א. עטרת זקנים ס"ק א.

¹⁹⁰¹ רשב"א ברכות שם. רא"ש ברכות פ"ג ס"י לו.

¹⁹⁰² סעיף ה וש"נ.

¹⁹⁰³ רשב"א שם.

¹⁹⁰⁴ אליה רבה ס"ק ב.

¹⁹⁰⁵ רמ"א סעיף א ממשמעות רא"ש הנ"ל (ולפי גירסת הב"י לא מוכח מידי).

¹⁹⁰⁶ פרי חדש. וכ"מ בב"י ואליה רבה שם.

ג אם לכושה דק ונראה בשר מתוכה, אסור¹⁹⁰⁷, כמו בערוה בעששית כמו שני[תבאר¹⁹⁰⁸ :

ד שער של אשה שדרכה לכסותה, ערוה היא¹⁹⁰⁹, מפני שמביא לידי הרהור¹⁹¹⁰, ואסור לקרות או להתפלל כנגדה על דרך שנתבאר, אפילו היא אשתו¹⁹¹¹. (ג) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות ראש¹⁹¹², וכן שערות של נשים שרגילין לצאת מחוץ לצמתן¹⁹¹³ בקצת ארצות¹⁹¹⁴, מותר לקרות כנגדן¹⁹¹⁵, שכיון שרגילין בהן אינן מביאין לידי הרהור. ופאה נכרית, אפילו דרכה לכסותה מותר לקרות כנגדה, וגם מותר לגלותה¹⁹¹⁶, ואין בה משום יוצאה וראשה פרועה שהוא אסור מן התורה באשת איש¹⁹¹⁷ :

ה שער של ערות איש יוצא דרך נקב שבכגדו, מותר לקרות כנגדו¹⁹¹⁸ :

ו קול¹⁹¹⁹ זמר¹⁹²⁰ של אשה, בין בפנויה¹⁹²¹ בין באשת איש, אפילו של אשתו¹⁹²², הוא ערוה, ואסור לקרות קריאת שמע כשומעו¹⁹²³. והוא הדין להתפלל¹⁹²⁴ או לדבר בדברי תורה¹⁹²⁵. אבל קול דבורה¹⁹²⁶, כיון שרגיל בו, אינו ערוה¹⁹²⁷, אפילו של אשת איש¹⁹²⁸. ואפילו קול זמר אם יכול לכיון לכו לתפלתו בענין שאינו שומעו ואינו משים לב אליו, מותר¹⁹²⁹ :

ז ערות בהמה אינו נקרא ערוה, ומותר לקרות כנגדה¹⁹³⁰. אבל הגויים, אע"פ שנאמר בהם¹⁹³¹ בשר חמורים בשרם, ערותם נקרא ערוה¹⁹³², שנאמר¹⁹³³ וערות אביהם לא ראו וגו', ואסור לקרות כנגדם.

¹⁹⁰⁷ הלכות גדולות ברכות סוף פ"ג. מ"א ריש הסימן.

¹⁹⁰⁸ לקמן סעיף ח. ועיי לעיל סי' מ ס"ה.

¹⁹⁰⁹ רב ששת ברכות שם. טור ושוי"ע ס"ב.

¹⁹¹⁰ ראב"ד מובא בהשלמה וברשב"א שם.

¹⁹¹¹ רמ"א סעיף ב.

¹⁹¹² רא"ש ברכות פ"ג סי' לז. ראב"ה סי' עו. עיין בקונטרס אחרון.

¹⁹¹³ ראב"ד מובא בהשלמה וברשב"א שם (וראה שלטי גבורים שבת (כט, א אות א). רמ"א שם.

¹⁹¹⁴ ראה מ"א שם ס"ק ד.

¹⁹¹⁵ ובשו"ת צמח צדק חאה"ע סי' קלט ס"ב חילק בזה בין אשתו לאשה אחרת. וכן משמע בארחות חיים הלכות קריאת שמע סי' לו. וראה גם שו"ת צמח צדק שם סי' שסג.

¹⁹¹⁶ שלטי גבורים שם. רמ"א שם ומ"א ס"ק ה. ועיי חדות יהושע.

¹⁹¹⁷ כתובות עב, סע"א. ועיי מ"א ס"ק ג.

¹⁹¹⁸ רב פפא שם כד, א. מ"א ס"ק ב.

¹⁹¹⁹ שמואל שם.

¹⁹²⁰ ספר יראים סי' שצב (הובא במרדכי פ"ג דברכות). הרב רבינו יונה ברכות כה, ב ד"ה ערוה בעששית. שו"ע סעיף ג.

¹⁹²¹ מ"א ס"ק ו.

¹⁹²² אוהל מועד שער קריאת שמע דרך ה נתיב ה. רמ"א סעיף ג.

¹⁹²³ (עיי' דרכי משה וכ"פ בשו"ע סעיף ב גבי שער). ועיי יגדיל תורה (נ.י.) יח, שלב.

¹⁹²⁴ הרב רבינו יונה שם. וראה גם לעיל סעיף א. ובסי' עד ס"א וש"נ.

¹⁹²⁵ מרדכי פרק ג דברכות (רמז פ) בשם רא"ם (בספר יראים סי' שצב). וראה גם לעיל סי' עד ס"א וש"נ.

¹⁹²⁶ הרב רבינו יונה שם. לחם חמודות ברכות פ"ג אות ק"ז.

¹⁹²⁷ ראב"ה סי' עו (מובא בהגה"מ פ"ג מהל' ק"ש אות ס). רמ"א שם.

¹⁹²⁸ מ"א ס"ק ו.

¹⁹²⁹ הרב רבינו יונה שם.

¹⁹³⁰ גמרא ברכות כה, ב.

¹⁹³¹ יחזקאל כג, כ.

¹⁹³² רב יהודא שם. טור ושוי"ע ס"ק ד.

וכן כנגד ערות קטן אפילו בן יומו¹⁹³⁴. ויש מתירין¹⁹³⁵ כנגד ערות קטן כל זמן שאינו ראוי לביאה, דהיינו עד שיהיה בן ט' שנים ויום אחד¹⁹³⁶. וכן עיקר¹⁹³⁷. ולכן אין צריך לכסות ערות הקטן בשעת ברכת המילה¹⁹³⁸. ויש מי שאומר¹⁹³⁹, שמכל מקום לא יאחז המוהל הערוה בידו בשעת ברכה:

ח ערוה בעששית ונראית דרך דפנותיה, אסור לקרות כנגדה. ואפילו היא בבית אחר ונראית דרך עששית שבחלון. לפי שכראיה תלה הכתוב, שנאמר ולא יראה בך וגו', והרי היא נראית¹⁹⁴⁰:

ט היתה ערוה כנגדו והחזיר פניו ממנה¹⁹⁴¹ עם כל גופו¹⁹⁴², עד שנעשית לו מן הצד, אע"פ שעומד בסמוך לה מן הצד תוך ד' אמות¹⁹⁴³, מותר לקרות אצלה. ואף על פי שנאמר והיה מחניך קדוש ולא יראה בך וגו', ומחנהו של אדם הוא ד' אמות מכל צד, כמ"ש בסי' ע"ט¹⁹⁴⁴, מכל מקום כיון שאמרה תורה ולא יראה בך, תלה הכתוב בראיה, ולא אסר אלא ערוה הנראית. ומכל מקום אם יכולה להיות נראית, אלא שהוא עוצם עיניו מראות ברע, או שהוא סומא, או בלילה, אין זה מועיל כלום¹⁹⁴⁵, שהרי לא נאמר¹⁹⁴⁶ לא תראה, אלא לא יראה, כמ"ש בסימן ע"ד¹⁹⁴⁷. ויש מתירין¹⁹⁴⁸ בזה, לפי שמלא יראה בך וגו', אין ללמוד אלא לערות עצמו, שכשערוהו מגולה אסור לקרות אפילו עוצם עיניו או סומא או בלילה, שנאמר ולא יראה בך וגו', אבל לא לערות חברו¹⁹⁴⁹. והעיקר כסברא הראשונה¹⁹⁵⁰:

י מותר להרהר בדברי תורה כשהוא ערום¹⁹⁵¹, ואין צריך לומר כנגד ערוה אחרת, שנאמר ערות דבר, דיבור אסור הרהור מותר. (ד) ומכל מקום אין לו לשמוע ברכה מחבירו (ולצאת ידי חובתו), (כי אי אפשר לומר) שומע כעונה¹⁹⁵² (כיון שאי אפשר לו לענות)¹⁹⁵³:

-
- 1933 בראשית ט, כג.
1934 **רמב"ם** הלי ק"ש הט"ז. שו"ע שם.
1935 **בעל העיטור** הלכות מילה שער ג (הובא בטור יו"ד סי' רסה. ב"י או"ח סוף הסימן). רמ"א סעיף ד.
1936 כל בו סי' עג בשם הר"ף. מ"א ס"ק ח.
1937 **רמ"א** שם.
1938 בעל העיטור שם. סי' האשכול הלכות מילה.
1939 **מ"א** שם. **עמ"א סס"י ע"ד דתלי ברואה וצ"ע**.
1940 **רבא שם**. טור ושו"ע סעיף ה. ועיי תהלי"ד סק"א.
1941 **רמב"ם** הלכות ק"ש פ"ג הט"ז. שו"ע סעיף ו.
1942 **ט"ז** ס"ק ב.
1943 פרי חדש סעיף ו.
1944 סעיף א.
1945 **ב"ח**. **מ"א** ס"ק ט. **ט"ז** שם. וראה גם לעיל ס"א.
1946 **ראב"ד** מובא ברשב"א ברכות כד, א ד"ה והא איכא עגבות.
1947 סעיף ב.
1948 **ב"י**. שו"ע שם.
1949 **מ"א** סי' עד ס"ק חי"ת.
1950 **עיי שבת קנ, א ודו"ק**.
1951 **שבת דף קנ, א**. **מ"א** סי' פה ס"ק ב. פרי חדש סעיף ג. ועיי לעיל רס"י עג. לקמן רס"י פד.
1952 ראה לעיל סי' ח סיי"א וש"נ.
1953 **עיי בקונטרס אחרון**. ועיי לקמן הלי שחיטה סי' א סקנ"ב. חיי צמח צדק קצה, ב. הלי שחיטה עם ביאורי הלכות ע"סג.

קונטרס אחרון

(א) **ויש מתירין אם אינו מסתכל כו'.** הרב רבינו יונה¹⁹⁵⁴ ב"י¹⁹⁵⁵ רמב"ם¹⁹⁵⁶. וכן משמע בהדיא בגמרא¹⁹⁵⁷, מדלא משני הכא במאי עסקינן כשאינו מסתכל ולא רואה כלל, ולא קשה מידי ודו"ק. ולפי זה צ"ע מ"ש רמ"א¹⁹⁵⁸ ויש אומרים כו', פשיטא דלכו"ע אסור בלא קריאת שמע משום הסתכלות, ואפילו במקומות המטונפות¹⁹⁵⁹:

(ב) **ויש אומרים דלפי סברא הראשונה כו'.** צ"ע לפי זה¹⁹⁶⁰, גם במקומות המגולים ליתסר, כיון שיכול לבוא להרהור אם יסתכל, שכל גוף אשה אינה ערוה אלא מהאי טעמא:

(ג) **אבל בתולות כו'.** רא"ש¹⁹⁶¹ לפי דעת הרר"י¹⁹⁶², צריך לומר שמותר להסתכל בשער. וברא"ש ריש פ"ב דקדושין¹⁹⁶³ לא משמע כן:

(ד) **ומכל מקום אין לו לשמוע כו'.** עיין פרישה¹⁹⁶⁴ וש"ך¹⁹⁶⁵ וט"ז¹⁹⁶⁶, שהפכו האיסור שם, דלא כמ"א¹⁹⁶⁷. וכן משמע בתוס' דף כ' ע"ב¹⁹⁶⁸, ודו"ק היטב:

עו להזהר מצואה בשעת קריאת שמע

ובו י"א סעיפים

א צואה בעששית, מותר לקרות כנגדה, אע"פ שרואה אותה דרך דפנותיה, לפי שבצואה תלה הכתוב בכיסוי, שנאמר¹⁹⁶⁹ ושבת וכסית את צאתך, והרי היא מכוסה¹⁹⁷⁰:

ב צואה בגומא מניח סנדל על גבי הגומא וקורא, שעל ידי כן חשובה כמכוסה¹⁹⁷¹. והוא שאין ריח רע מגיע אליו¹⁹⁷², כמו שיתבאר בסי' ע"ט¹⁹⁷³. ואין אומרים שהסנדל בטל לגבי רגלו ואינו חשוב כיסוי

¹⁹⁵⁴ ברכות כה, ב ד"ה ערוה בעששית.

¹⁹⁵⁵ ד"ה וכתב הרא"ש עוד, בשם הרב רבינו יונה.

¹⁹⁵⁶ הלכות ק"ש פ"ג הט"ז.

¹⁹⁵⁷ ברכות כד, א. וכן הוכיח בלחם משנה שם. באר היטב ס"ק ג. וראה גם שו"ת צמח צדק חאה"ע סי' קלט ס"ב (עה, ג) ובחיי ד, ד. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קד.

¹⁹⁵⁸ בסעיף א. ואם נפרש דבריו כשמסתכל אי"כ צ"ע, דפשיטא דלכו"ע אסור כו'. ואם נפרש דבריו אף שאינו מסתכל (כסברא הראשונה) - ראה קו"א ס"ק ב. וראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קד.

¹⁹⁵⁹ ראה חקרי הלכות ח"ו ל, א. קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קה.

¹⁹⁶⁰ שאוסרים אפי' בלי הסתכלות (כסברא הראשונה) בפחות מטפח כיון שיכול לבוא להרהור כשיסתכל, אם ליתסר גם במקומות המגולים. וראה קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קה.

¹⁹⁶¹ ברכות פ"ג סי' לז.

¹⁹⁶² ברכות כה, ב ד"ה ערוה בעששית.

¹⁹⁶³ אולי צ"ל: דכתובות (סי' ג). ועיי בדרישה אבן העזר סי' סה ס"ק ב.

¹⁹⁶⁴ יו"ד סי' א ס"ק לו.

¹⁹⁶⁵ שם ס"ק לז.

¹⁹⁶⁶ שם ס"ק יט.

¹⁹⁶⁷ סי' פה ס"ק ב.

¹⁹⁶⁸ ד"ה כדאשכחן בסיני.

¹⁹⁶⁹ דברים כג, יד.

¹⁹⁷⁰ **רבא** ברכות כה, ב. טור ושו"ע סעיף א.

¹⁹⁷¹ **רבא שם**. טור ושו"ע סעיף ב.

¹⁹⁷² תלמידי רבינו יונה שם ד"ה צואה. שו"ע שם.

¹⁹⁷³ סעיף ב וסעיף ו.

כמו שהרגל עצמה אינה מועלת לכסות צואה שתחתיה בגומא, משום דאין זה מחניך קדוש כיון שאין הפסק כיסוי בין גוף האדם לצואה שבגומא, אלא הסנדל הוא חשוב כיסוי והפסק ביניהם¹⁹⁷⁴.

ומכל מקום (א) בטל הוא לגבי רגלו לענין שצריך שלא יהיה נוגע בצואה שבגומא¹⁹⁷⁵, שאם הוא נוגע בה, יש להסתפק¹⁹⁷⁶ ולומר שהרי זה כאלו נוגע ברגלו, מפני שהסנדל הוא טפל ומשמש לרגלו בנגיעה זו שהרגל נוגע בצואה על ידי הסנדל, שהיא מעמידה את הסנדל על הצואה וחשובה כאלו היא עצמה נוגעת בצואה. ואף להמתירים בצואה על בשרו ומכוסה בבגדו¹⁹⁷⁷, אין הסנדל נחשב כיסוי לצואה שעליו, ואין זה מחניך קדוש. וספיקא של תורה לחומרא¹⁹⁷⁸.

אבל צואה שעל בגדיו מבפנים, כיון שהוא מכוסה בבגדיו, הרי זה מחניך קדוש¹⁹⁷⁹, ואין אומרים שהבגד בטל לגבי גופו, וכאילו גופו נוגע בצואה על ידי הבגד, כיון שאין הבגד משמש לגוף בנגיעה זו שהבגד נוגע בצואה¹⁹⁸⁰, כיון שאין ריח רע מגיע אליו, מותר לקרות ולהתפלל כשהוא לבוש בבגדים אלה. ומכל מקום מדת חסידות להחליפם בשעת התפלה, כמו שיתבאר בסימן צ"ח¹⁹⁸¹:

ג צואה, אפילו היא עוברת¹⁹⁸², כגון שצפה על פני המים¹⁹⁸³, או שאחד נושא גרף של רעי ומעבירו¹⁹⁸⁴ לפני הקורא או המתפלל¹⁹⁸⁵, צריך להפסיק עד שתעבור מכנגד פניו ד' אמות לצדדין, או לפניו כמלא עיניו, כמו בצואה מונחת¹⁹⁸⁶, כמו שיתבאר בסי' ע"ט¹⁹⁸⁷. לפיכך פי חזיר אסור לקרות קריאת שמע כנגדו, אע"פ שהוא עובר, מפני שהוא כצואה עוברת¹⁹⁸⁸. ואפילו הוא עולה מן הנהר, אין הרחיצה מועלת לו¹⁹⁸⁹, מפני שהוא כגרף של רעי, שאסור לקרות כנגדו אע"פ שאין בו רעי, הואיל והוא מיוחד לכך¹⁹⁹⁰, כמו שיתבאר בסי' פ"ז¹⁹⁹¹:

ד היתה צואה על בשרו¹⁹⁹² ומכוסה בבגדיו¹⁹⁹³, אפילו הבגד נוגע בה¹⁹⁹⁴, וכן אם הכניס ידו לבית

¹⁹⁷⁴ רא"ש פ"ג דברכות סי' נא.

¹⁹⁷⁵ מ"א ס"ק ו. עי' בקונטרס אחרון.

¹⁹⁷⁶ מר בריה דרבינא שם.

¹⁹⁷⁷ לקמן ס"ד.

¹⁹⁷⁸ רא"ש שם.

¹⁹⁷⁹ לכל הדיעות דלקמן ס"ד. רא"ה ושיטה להר"א אלשבילי ברכות כה, א. מ"א שם.

¹⁹⁸⁰ ראה חקרי הלכות ח"ו ל, ב.

¹⁹⁸¹ סעיף ד. ועי' לקמן סי' צא סעיף ו,

¹⁹⁸² רבא ברכות שם ע"א.

¹⁹⁸³ רמב"ם הלי' ק"ש פ"ג הי"ג.

¹⁹⁸⁴ רש"י שם.

¹⁹⁸⁵ עי' רמב"ם הלי' תפלה פ"ד ה"א. שו"ע סי' צ סעיף כו.

¹⁹⁸⁶ ב"י. ט"ז ס"ק ב.

¹⁹⁸⁷ סעיף א. ועי' חקרי הלכות ח"ו לג, א.

¹⁹⁸⁸ רב פפא שם. וראה גם סידור הלכות תפילין.

¹⁹⁸⁹ גמרא שם.

¹⁹⁹⁰ הרב רבינו יונה שם ד"ה ופי'.

¹⁹⁹¹ סעיף א.

¹⁹⁹² רב הונא שם כה, א.

¹⁹⁹³ תוספות רבינו יהודה ורבינו יונה ורא"ה ברכות כה, א (וראה השגת הראב"ד על בעל המאור, וספר ההשלמה שם). רא"ש ברכות פ"ג סי' מה. טור ושו"ע ס"ד.

¹⁹⁹⁴ ראה לעיל ס"ב.

הכסא ואינו מריח ריח רע¹⁹⁹⁵, וכגון שיש מחיצה בינו לבין מחיצות בית הכסא והכניס ידו לבית הכסא דרך חור שבמחיצות, דאם לא כן אסור משום בית הכסא עצמו אף על פי שיש לו מחיצות¹⁹⁹⁶, כמו שיתבאר בסי' פ"ג¹⁹⁹⁷, אבל עכשיו שאין לאסור אלא משום היד בלבדה שהיא בבית הכסא, או משום אותו מקום בבשרו שהצואה מונחת עליו תחת בגדיו, שאותו מקום אין אני קורא בו והיה מחניך קדוש וגו', (ו)יש אומרים¹⁹⁹⁸ שאין לאסור בשבילם לקרות ולהתפלל, שנאמר¹⁹⁹⁹ כל הנשמה תהלל יה, הפה והחוטם הם בכלל ההילול ולא שאר איברים²⁰⁰⁰. ואף על פי שאינם נקיים, מותר. ויש אוסרים²⁰⁰¹, משום שנאמר²⁰⁰² כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. ויש אומרים²⁰⁰³ שלא התירו המתירים בצואה שעל בשרו אלא במקום שהיא נכסית מאליה בלא מלבוש, כגון בין אצילי ידיו. ולענין מעשה נכון לעשות כדברי האוסרים בכל ענין²⁰⁰⁴.

ואפילו בשכבת זרע שעל בשרו נכון להחמיר בה, כמו בצואה, אע"פ שהיא מכוסה בבגדו²⁰⁰⁵, אע"פ שמעיקר הדין אינה כצואה כלל²⁰⁰⁶. ומכל מקום אין צריך לרחוץ במים, אלא אם כן היא יבשה כבר, אבל אם עדיין היא לחה מקנחה במפה ודיו²⁰⁰⁷. במה דברים אמורים כשהיא על בשרו, אבל על בגדו ומכוסה, שיותר אפילו בצואה כמו שנתבאר לעיל²⁰⁰⁸, כל שכן בשכבת זרע, שאינו כצואה כלל מן הדין²⁰⁰⁹. ומכל מקום מקצת חסידים הראשונים היו משמשים מטותיהם ערומים, שלא תדבק שכבת זרע בחלוקיהן, אע"פ שהוא מכוסה מלמעלה²⁰¹⁰. וכך היו מחמירים על עצמן שלא יהיה על בגדיהם אפילו טיפי מימי רגלים, וכל שכן טיפות צואה²⁰¹¹:

ה מי שידי מוטונפות מקינוח בית הכסא, אם אין בהם ממשות צואה אלא לכלוך בעלמא והיא יבשה והלך ריחה, מותר לקרות אע"פ שהיא מגולה על ידיו²⁰¹²:

ו צואה במקומה, היינו בנקב פי הטבעת, אפילו היא מכוסה אסור לקרות לדברי הכל, שאף המתירים

¹⁹⁹⁵ רא"ש שם. טור ושו"ע שם. השלמה ותלמידי רבינו יונה שם. טור ושו"ע שם.

¹⁹⁹⁶ רש"י. רז"ה שם. מ"א ס"ק ד. מ"א סי' פג ס"ק א.

¹⁹⁹⁷ סעיף א.

¹⁹⁹⁸ רי"ף שם. רמב"ם הלכות ק"ש פ"ג הי"א. כרב הונא שם.

¹⁹⁹⁹ תהלים קנ, ו.

²⁰⁰⁰ רש"י שם ד"ה כל הנשמה. מ"א ס"ק ה.

²⁰⁰¹ רבינו חננאל (ותוספות רבינו יהודה) שם. אור זרוע ח"א סי' קלא (הובאו ברא"ש שם) כרב חסדא שם.

²⁰⁰² תהלים לה, ו.

²⁰⁰³ הרב רבינו יונה שם (בשם יש מפרשים). רא"ש שם (בשם י"א). וראה פירוש רבינו יהונתן שם.

²⁰⁰⁴ רמב"ם הל' ק"ש פ"ג הי"א. שו"ע סעיף ד.

²⁰⁰⁵ מהרי"ל הלכות יום כיפור. רמ"א שם. וכן משמע ברמב"ם הלכות שביתת עשור פ"ג הי"ג ושו"ע סוף סי' תריג.

²⁰⁰⁶ הגהות מיימוניות הלכות שביתת עשור פ"ג אות ו. ב"י דרכי משה סוף סי' תריג. ע"י לעיל סי' מ ס"ט. וע"י תהלי"ד סק"א.

²⁰⁰⁷ רמב"ם שם. שו"ע שם. והיינו אף ביוחכ"פ, כדלקמן סי' תריג ס"ט.

²⁰⁰⁸ סעיף ב.

²⁰⁰⁹ מ"א ס"ק ז.

²⁰¹⁰ ספר חסידים סי' תקט. וראה אליה רבה ס"ק ז בשם שלי"ה סי' סו.

²⁰¹¹ ספר היראה. ע"י לקמן סי' צח סעיף ד וש"נ.

²⁰¹² הרב רבינו יונה ברכות כה, א ד"ה והריא"ף. מ"א ס"ק ג. וראה ספר המכתם וחיודשי הרשב"א שם בשם הראב"ד.

בצואה מכוסה על בשרו, מודים בצואה במקומה, מפני שזוהמתה מרובה²⁰¹³, שחמה היא ולא יצאה לאויר ואין ריחה מתפזר²⁰¹⁴. והוא שאם היה עומד היתה נראית, ואפילו לא היתה נראית כשהוא עומד אלא כשהוא יושב, אבל אם לא היתה נראית כלל, מותר, מפני שלא נתנה תורה למלאכי השרת²⁰¹⁵. וכל זה לאותו אדם עצמו אבל אחר מותר לקרות אצלו כשהוא מכוסה בבגדיו²⁰¹⁶:

ז מי שיש לו חולי הטחורים וזב ממנו דם תמיד, ואגב הדם יוצא ממנו ליחה סרוחה ומעופשת, ויש לה ריח רע, אסור בכל דבר שבקדושה כל זמן שליחה סרוחה שותת ממנו²⁰¹⁷. ואם אין שם ריח רע, אם הדם או הליחה יוצא בדרך דחייה בסירוגין, מן המעיים הם, ויש לו תקנה לרחוץ מקום הזוהמא. ואם שותת ויורדת תמיד מעצמה שלא בדרך דחייה, מפי הטבעת היא, ואין צריך תקנה דהוי כדם מכתו²⁰¹⁸:

ח היה לפניו מעט צואה, יכול לבטלה ברוק שירוק בה, ויקרא²⁰¹⁹. והוא שיהיה הרוק עבה²⁰²⁰, שלא תהא הצואה נראית²⁰²¹. וכן מים שעל גבי צואה²⁰²² אינם חשובים כיוסוי²⁰²³, אלא אם כן הם עכורים שאין הצואה נראית מתוכם. ואין ביטול הרוק מועיל אלא לפי שעה, אבל אם לא יקרא מיד והרוק נימוח ונבלע בה, לא בטלה²⁰²⁴:

ט ספק אם צואה בכית, מותר לקרות²⁰²⁵, שחזקת בית שאין בו צואה²⁰²⁶. ספק אם צואה באשפה, אפילו אם הוא בכית אסור, שחזקת אשפה שיש בה צואה²⁰²⁷. ואפילו במקום [אחר] שספק אם יש שם צואה, כגון לפני הבתים שדרך להיות שם צואה, אסור, וכל שכן בחצר, אלא אם כן ידוע שאין דרך להיות שם צואה²⁰²⁸. אבל ספק מי רגלים, אפילו באשפה מותר, מפני שלא אסרה תורה לקרות כנגד מי רגלים, אלא כנגד עמוד של קילוח, אבל לאחר שנפלו לארץ מותר לקרות אצלן מן התורה, אע"פ שהם מגולים, שנאמר²⁰²⁹ ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ, ולא הצריכן כסוי כמו בצואה, שנאמר בה וכסית את צאתך, אלא שחכמים גזרו עליהן גזירה משום צואה, ולא גזרו אלא בודאן, אבל

²⁰¹³ **רב פפא יומא ל**, א. טור ושו"ע סעיף ה.

²⁰¹⁴ **רש"י** שם ד"ה במקומה.

²⁰¹⁵ **גמרא שם**. ועיי לעיל סי' ג מהדורא קמא סכ"ה ומהדורא בתרא ס"ח. סידור (סדר הנטילה ד"ה הנפנה).

²⁰¹⁶ באר היטב ס"ק ב. וראה חמד משה שם אות ב.

²⁰¹⁷ שו"ת **רדב"ז** ח"א סי' שטו. הובא בכנסת הגדולה הגהות טור. **מ"א** ס"ק ח.

²⁰¹⁸ כ"ה בדפוס זיטאמיר תר"ז ואילך (כבתשובת הרדב"ז שם). ובדפוס ראשון: "ואין לו תקנה ברחיצת הזוהמא מבחוץ כיון שנשאר ממנה בנקב הטבעת והיתה נראית כשהיה יושב ערום". וכ"ה בח"י צמח צדק בהערות לפסקי הרא"ש (קצה, ג) סוף סי' מה. והוא כהעתקת כנסת הגדולה הנ"ל ומ"א שם "ואין לו תקנה". ועיי חקרי הלכות ח"ו לג, ב.

²⁰¹⁹ **אבני שם** בברכות כה, ב. טור ושו"ע סעיף ו.

²⁰²⁰ **רבא שם**.

²⁰²¹ פסקי **רי"א** ברכות פ"ג הלכה ד אות ז.

²⁰²² רא"ה ברכות שם. שיטה להר"א אשבילי שם (הובא בכנסת הגדולה). **מ"א** ס"ק ט.

²⁰²³ (**עמ"א סס"י עה וש"ך** ביו"ד סי' ר ס"ק א. **וט"ז סי' ר** ס"ק ג **וצ"ע**) [וראה מ"מ וציונים].

²⁰²⁴ **ירושלמי** ברכות פ"ג ה"ה. ראב"ד הלי ק"ש פ"ג ה"א. תלמידי רבינו יונה ברכות כה, ב; ורשב"א שם בשם הראב"ד; ורא"ש ברכות פ"ג סי' נא. טור ושו"ע שם.

²⁰²⁵ **רב יהודה שם** כה, א. טור ושו"ע שם סעיף ז.

²⁰²⁶ רש"י שם ד"ה בבית. רבינו חננאל שם (מובא באור זרוע סי' קלא ובספר הנר שם). שו"ע שם.

²⁰²⁷ רבינו חננאל שם. רמב"ם הלי ק"ש פ"ג הט"ו.

²⁰²⁸ **ט"ז סי' עט** ס"ק א.

²⁰²⁹ דברים כג, יד.

לא בספק²⁰³⁰:

י מצא צואה בין בבית בין באשפה, וספק אם היא צואת אדם או של כלבים, תולין במצוי בין להקל בין להחמיר²⁰³¹, שאם מצויין בה תינוקות²⁰³² יותר מכלבים, אפילו בבית אסור, ואם אפילו באשפה מצויין כלבים יותר, תולין בכלבים:

יא קרא קריאת שמע או התפלל במקום שראוי להסתפק בו בצואה, ומצאה שם אחר כך, צריך לחזור ולקרוא ולהתפלל²⁰³³, לפי שפשע במה שלא בדק המקום קודם שקרא או התפלל, והריני קורא בו וזבח רשעים תועבה²⁰³⁴ (ואם בירך ברכת המזון או שאר ברכות, יתבאר בסי' קפ"ה²⁰³⁵). אבל אם אין המקום ראוי להסתפק בו בצואה, אין צריך לחזור ולקרוא ולהתפלל²⁰³⁶. ואם מצא מי רגלים, אפילו במקום שראוי להסתפק בהם, אין צריך לחזור ולקרוא ולהתפלל, הואיל ואין איסורן אלא מדברי סופרים²⁰³⁷:

קונטרס אחרון

(א) ומכל מקום בטל הוא כו'. מ"א²⁰³⁸. ותירוץ הב"י²⁰³⁹ אי אפשר לומר כלל לשיטת הרא"ש²⁰⁴⁰, ודו"ק. עיין השגת הראב"ד²⁰⁴¹, דדבוקה דוקא, ולא קאי אגומא, ומשום הכי כתב הרשב"א²⁰⁴² על הראב"ד חילוק זה²⁰⁴³. וכן דעת הרז"ה²⁰⁴⁴:

עז שלא לקרות כנגד מי רגלים

ובו ב' סעיפים

א מי רגלים לאחר שנפלו לארץ, כיון שאין איסורן אלא מדברי סופרים²⁰⁴⁵, יכול לבטלם²⁰⁴⁶ על ידי שישפוך עליהם רביעית מים²⁰⁴⁷, ואפילו הם בכלי מטיל עליהם רביעית מים²⁰⁴⁸, בין שהיו הם תחלה בכלי ונותן עליהם רביעית מים בין שנותן תחלה המים בכלי²⁰⁴⁹. ובלבד שלא יהיה כלי המיוחד למי

²⁰³⁰ גמרא שם. טור ושו"ע שם.

²⁰³¹ מ"א ס"ק י. ועיי חקרי הלכות ח"ו לג, ב.

²⁰³² שיכולים לאכול כזית דגן, כדלקמן רס"י פא.

²⁰³³ רבא ברכות כב, ב (לענין תפלה) טור ושו"ע ולבוש סעיף ח. וראה גם לקמן סי' פ"א ס"ג. ועיי חקרי הלכות ח"ו לד, ב.

²⁰³⁴ משלי כא, כז.

²⁰³⁵ סעיף ה.

²⁰³⁶ תוס' ברכות כב, ב ורא"ש פ"ג דברכות סי' כב בשם ר"י. תוספות רבינו יהודה שם. טור ושו"ע שם.

²⁰³⁷ תוספות עירובין סד, א. שו"ע שם. מ"א ס"ק יג. ואם נודע ועבר וקרא עיי לקמן סי' פג ס"ג.

²⁰³⁸ ס"ק ו.

²⁰³⁹ ד"ה היתה צואה על בשרו, בשם הרשב"א בשם הראב"ד, דזימנין דמיגליא כשהוא הולך.

²⁰⁴⁰ ברכות פ"ג סי' נא. לכן נתבאר בפנים החילוק לשיטת הרא"ש.

²⁰⁴¹ הלכות ק"ש פ"ג הי"א.

²⁰⁴² ברכות כה, א ד"ה צואה על בשרו.

²⁰⁴³ וראה גם השגת הראב"ד על בעל המאור ברכות כה, א ד"ה במקום קינוח.

²⁰⁴⁴ בהמאור הקטן שם ד"ה איתמר צואה על בשרו.

²⁰⁴⁵ כדלעיל סי' עו סעיף ט מגמרא ברכות כה, א.

²⁰⁴⁶ רשב"א ברכות כה, ב.

²⁰⁴⁷ ברייתא כה, ב.

²⁰⁴⁸ רש"י שם ד"ה ומי רגלים. טור ושו"ע סעיף א. ועיי חקרי הלכות ח"ו לה, ב.

²⁰⁴⁹ רב יוסף שם.

רגלים²⁰⁵⁰, שאז אפילו אין בו מי רגלים כלל אסור לקרות כנגדן, ואין מועיל בנתינת המים להכשיר הכלי עצמו²⁰⁵¹, כמו שיתבאר סימן פ"ז²⁰⁵²:

ב רביעית שאמרו למי רגלים של פעם אחד²⁰⁵³, בין שהשתין הרבה או מעט²⁰⁵⁴. ולשל ב' פעמים ב' רביעית, ולשל ג' פעמים ג', וכן לעולם²⁰⁵⁵. וכל זה כשהם בעין, אבל אם נבלעו בכגד, אע"פ שהוא טופח על מנת להטפית, אם חוזר ומטפיתו במים דיו. ובשבת מנגב בו ידיו²⁰⁵⁶, כמ"ש בסי' ש"ב²⁰⁵⁷. וכן בארץ²⁰⁵⁸:

עח מי שנצטרך להטיל מים בשעת קריאה

ובו ד' סעיפים

א היה קורא קריאת שמע והתחילו מי רגליו שותתין על ברכיו, פוסק עד שיכלו לשתות וחוזר לקרות²⁰⁵⁹, אפילו נפלו על בגדיו ויש בהם טופח על מנת להטפית²⁰⁶⁰, כיון שהם מכוסין בבגד העליון²⁰⁶¹. ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש²⁰⁶², כמ"ש בסי' ס"ה²⁰⁶³:

ב ואם נפלו מי רגלים בארץ, מרחיק מהם ד' אמות²⁰⁶⁴. ואם הוא מקום שיכולין ליבלע בקרקע במהרה, יכול להמתין עד שיבלעו²⁰⁶⁵. ואין חוששין שמא ישהה בהמתנה זו כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש, לפי שאף אם יהיה כן אין כאן איסור במה שקורא קריאת שמע ב' פעמים, מפני שהוא כקורא בתורה²⁰⁶⁶ (ומכל מקום לכתחלה אין לשהות כל כך, כמ"ש בסי' פ"ה). אבל אם אירע כן כשעומד בתפלה²⁰⁶⁷, לא ימתין עד שיבלעו, כי שמא ישהה כדי לגמור את כולה ויצטרך לחזור לראש ויגרום ברכה שאינה צריכה, אלא ירחיק ד' אמות, או יצא לחדר אחר ויגמור שם תפלתו²⁰⁶⁸:

ג במה דברים אמורים כשבגדו העליון נקי ומכסה על מי רגלים שנפלו על בגדים התחתונים. אבל אם לכלוך מי רגלים שבבגדיו הוא מגולה, שאף אם ירחק ד' אמות לא יתפלל בנקיות²⁰⁶⁹, לא יפסיק

²⁰⁵⁰ רשב"א שם. טור ושו"ע שם.

²⁰⁵¹ רשב"א שם. ב"י שם.

²⁰⁵² סעיף א.

²⁰⁵³ רמב"ם הל' ק"ש פ"ג ה"י. טור ושו"ע ס"ב.

²⁰⁵⁴ כסף משנה שם. מ"א ס"ק א.

²⁰⁵⁵ תלמידי רבינו יונה שם. רא"ש ברכות פ"ג סי' נג. שו"ע ורמ"א שם.

²⁰⁵⁶ מ"א סי' שב ס"ק כה.

²⁰⁵⁷ סעיף כא.

²⁰⁵⁸ עיי' ברכות כה, א. ועיי' לקמן סי' פב סעיף ב' ושי"נ.

²⁰⁵⁹ ברייתא ברכות כב, ב. טור ושו"ע.

²⁰⁶⁰ תוספות רבינו יהודה שם כג, א. רא"ש ברכות פ"ג סי' כג. טור ושו"ע.

²⁰⁶¹ שו"ע שם. וראה ב"י. רא"ה ברכות כב, ב (וספר המכתם שם בשם יש אומרים). ראבי"ה סוף סי' סח.

²⁰⁶² טור ורמ"א.

²⁰⁶³ סעיף א.

²⁰⁶⁴ שו"ע שם. וראה הרב רבינו יונה ברכות כב, ב ד"ה היה. הג"מ הל' תפלה פ"ד אות י. עטרת זקנים.

²⁰⁶⁵ הרב רבינו יונה שם ד"ה היה בשם יש מתרצים. רבינו יהונתן שם.

²⁰⁶⁶ מ"א ס"ק ב. ועיי' תהלי"ד סי' סה סק"ד.

²⁰⁶⁷ עיי' מ"א סוף סי' צ ובלבוש שם סעיף כז.

²⁰⁶⁸ רוקח סי' שכד. ב"י סוף סי' צ. וראה גם לקמן סי' צ סכ"ה. סי' צב ס"ב.

²⁰⁶⁹ לבוש סוף סי' צ.

תפלתו כלל²⁰⁷⁰, אלא גומרה במקום שעומד שם²⁰⁷¹, אע"פ שמי רגליו מגולין²⁰⁷², ואין צריך להחליף בגדיו אפילו יש לו, שכיון שלאחר שנפלו ממנו מי רגליו אין איסורן אלא מדברי סופרים, לא הטריחוהו להפסיק תפלתו²⁰⁷³ וללבוש בגדים אחרים, כיון שהוא עומד כבר בתפלתו, שאסור להפסיק בה בלבישת הבגד²⁰⁷⁴, וגם אם בא להחמיר על עצמו אינו רשאי²⁰⁷⁵. משא"כ בהרחקת ד' אמות כשבגדו העליון נקי אין בה טורח כלל (וגם אינה חשובה הפסק כל כך כמו בבישת בגד²⁰⁷⁶):

ד מי שיש לו חולי שמטפטף תמיד מי רגלים לאונסו, ואם כן לא יוכל להתפלל לעולם, יעשה לו בגד סביב איברו כדי שבגדים העליונים יהיו נקיים, ויכנס לבית הכנסת ויתפלל, ובשעת הטפת מי רגלים יפסוק, ואחר כך יחזור למקום שפסק. רק יזהר שלא יתחיל להתפלל כשהוצרך כבר לטפטף. ואע"פ שיודע שבתוך תפלתו יצטרך לטפטף, אין בכך כלום, כיון שאי אפשר לו להמתין עד שיטהר²⁰⁷⁷ (עי' סי' פ'²⁰⁷⁸):

עט מי שנזדמן לו צואה בשעת קריאה

ובו י"א סעיפים

א היתה צואת אדם מאחריו, אפילו אין לה ריח²⁰⁷⁹, צריך להרחיק ממנה ד' אמות²⁰⁸⁰, שנאמר והיה מחניך קדוש²⁰⁸¹, ומחנהו של אדם, דהיינו חנייתו, היינו ד' אמות לכל רוח²⁰⁸² (שזהו מקומו של אדם כשישכוב ויפשוט ידיו ורגליו²⁰⁸³, כמ"ש סי' שמ"ט²⁰⁸⁴). חוץ מכנגד פניו, ששם עיקר חנייתו, וצריך להיות מחנהו קדוש²⁰⁸⁵ כמלא עיניו²⁰⁸⁶. ואפילו בלילה שאינו רואה אותה²⁰⁸⁷, או שהוא סומא²⁰⁸⁸, צריך להרחיק עד מקום שהפיקח לא יוכל לראותה ביום. וצדדים שלפניו הרי הם כלפניו, ושלאחריו כלאחריו²⁰⁸⁹ (וצדדין ממש יתבאר בסימן פ"א²⁰⁹⁰):

ב ואם יש לה ריח, צריך שלא יהיה ריחה בתוך ד' אמות שלאחריו וצדדין, שאם לא כן אין מחנהו

2070

2071 הרב רבינו יונה שם. רא"ש ברכות פרק ג סי' כג. רשב"א ברכות שם. וראה גם לקמן סי' צב ס"ב.

2072 ב"י. מ"א ס"ק א.

2073 תוס' ברכות כב, ב ד"ה ממתין. הרב רבינו יונה שם. ועי' חקרי הלכות ח"ו לו, ב.

2074 כדלעיל סי' סו ס"א. לקמן סי' צז ס"ד.

2075 רשב"א שם. ב"י.

2076 מ"א סי' צ ס"ק מ. וראה תלמידי רבינו יונה ריש פרק אין עומדין ד"ה ואפילו.

2077 רמ"א בתשובה סי' צח. מ"א ס"ק ב. וראה אגרות קודש ח"ט ע' קכג לענין קאטעטאר.

2078 סעיף א.

2079 עי' סי' פב סעיף א. רא"ה ברכות כה, א. וראה רא"ש ברכות פ"ג סי' מו.

2080 משנה ברכות כב, ב.

2081 דברים כג, טו.

2082 רשב"א ברכות כה, א.

2083 לבוש.

2084 סעיף א.

2085 רא"ש ברכות פ"ג סי' מו (ראה מ"מ וציונים).

2086 ברייתא כה, א. רב הונא שם כו, א.

2087 ירושלמי ברכות פ"ג ה"ה. הובא ברא"ש וברשב"א ותלמידי רבינו יונה ברכות כה, א. טור ושו"ע שם סעיף א.

2088 רשב"א ברכות כה, א. שו"ת רשב"א ח"א סי' קסח. הרב רבינו יונה ברכות כו, א.

2089 מ"א ס"ק ב. וראה גם לקמן סי' קכח ס"ז. ועי' חקרי הלכות ח"ו לו, א.

2090 סעיף ג.

קדוש, לפיכך צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח²⁰⁹¹. ואפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח למי שמריח²⁰⁹² (אבל מלפניו אין צריך להרחיק מלא עיניו ממקום שכלה הריח, אלא כיון שאינו יכול לראותה הרי מחנהו קדוש):

ג ש"ץ המתפלל וצואה בבית הכנסת, או באיזה בית שמתפלל שם, אפילו הוא לאחריו בכל הבית, צריך הוא לשתוק עד שיוציאוהו, מאחר שמוציא רבים ידי חובתן, ואי אפשר שלא יהיה אחד מן הקהל בתוך ד' אמות²⁰⁹³ ממקום שכלה הריח²⁰⁹⁴, ואי אפשר לו לכוין ולשמוע מהש"ץ, ואין הש"ץ מוציאו ידי חובתו אלא אם כן שומע ממנו²⁰⁹⁵. ואם הוא בפסוקי דזמרה שאינו מוציא אחרים ידי חובתן, מותר לש"ץ לומר כדרכו, אם הוא חוץ לד' אמות²⁰⁹⁶. ובמי רגלים שאין להם ריח, יכולים כל הקהל להרחיק ד' אמות, ויכול הש"ץ לומר כדרכו בכל ענין²⁰⁹⁷:

ד היתה במקום גבוה י' טפחים או נמוך י' טפחים, הרי זה רשות לעצמו, ונקרא מחנהו קדוש²⁰⁹⁸, אע"פ שיושב בצדה ורואה אותה וקורא²⁰⁹⁹. והוא שאין ריחה מגיע אליו²¹⁰⁰. ויש אומרים²¹⁰¹ שצריך שיהיה רוחב מקום ההוא ד' טפחים על ד' טפחים, ואז הוא מקום חשוב לחלוק רשות לעצמו, כמו ברשויות של שבת²¹⁰². ויש לחוש לדבריהם להחמיר בשל תורה:

ה וכן אם היתה בחדר אחד והוא קורא בחדר אחר²¹⁰³, אפילו הפתח פתוח ביניהם והוא יושב אצל הפתח בסמוך לה ורואה אותה, מותר²¹⁰⁴, אם אין ריחה מגיע אליו²¹⁰⁵, לפי שהפתח היא כסתום²¹⁰⁶, כיון שיש לה גיפופים מכאן ומכאן המבדילים בין חדר לחדר²¹⁰⁷. ויש מי שאוסר²¹⁰⁸ מי שרואה אותה אע"פ שהיא ברשות אחרת, והעיקר כסברא הראשונה²¹⁰⁹, שכיון שהיא ברשות אחרת, אע"פ שרואה אותה, הרי זו כצואה בעששית²¹¹⁰, שאין איסור כלל בראייתה²¹¹¹. ואעפ"כ טוב לחוש לדבריו. ואם

²⁰⁹¹ רב חסדא שם כה, א.

והיינו כשהצואה עדיין שם. אבל אם העביר הצואה בבית ונשאר הריח, יתבאר לקמן ס"ו (מי שאינו מריח מותר לקרות בזה כיון שאין צואה בבית).

²⁰⁹² רא"ש ברכות פ"ג סי' מו. טור ושו"ע סעיף א.

²⁰⁹³ שלטי גבורים על המרדכי ברכות פ"ג אות ה. רמ"א סעיף א.

²⁰⁹⁴ ט"ז ס"ק ב.

²⁰⁹⁵ עיי לעיל סי' עה ס"י.

²⁰⁹⁶ מ"א ס"ק ד.

²⁰⁹⁷ ט"ז שם.

²⁰⁹⁸ ברייתא שם כה, א. טור ושו"ע ס"ב. ראה גם סידור הל' תפילין ד"ה המהלך. לעיל סי' מ ס"ג. לקמן סי' שטו ס"ג.

²⁰⁹⁹ רא"ש ברכות פ"ג סי' מו. טור ושו"ע שם. פסקי ריא"ז ברכות פ"ג הלכה ד אות א.

²¹⁰⁰ רמב"ם הל' ק"ש פ"ג ה"ט. ב"י. שו"ע סעיף ב. אלי' זוטא ס"ק ג.

²¹⁰¹ ב"ח. מ"א ס"ק ה.

²¹⁰² כדלקמן סי' שמה.

²¹⁰³ רא"ש ברכות פ"ג סי' מו. טור ושו"ע ס"ב. מ"א ס"ק ו.

²¹⁰⁴ מ"א ס"ק ז.

²¹⁰⁵ רא"ש שם. הרב רבינו יונה ברכות כה, א.

²¹⁰⁶ רא"ש שם.

²¹⁰⁷ עיי לקמן סעיף ז וש"נ.

²¹⁰⁸ רשב"א ברכות שם ובשו"ת ח"א סי' תעד. הובא בשו"ע שם.

²¹⁰⁹ ב"י. עטרת זקנים ס"ק ב.

²¹¹⁰ רא"ש שם.

מעצים עיניו או בלילה, מותר בזה לדברי הכל, כיון שהיא ברשות אחרת וגם אינו רואה אותה²¹¹²:

ו אם העבירו צואה בבית ונשאר עדיין ריח רע בבית יש להחמיר שלא לקרות בו עד שיכלה הריח אע"פ שהצואה כבר חלפה ועברה ומכל מקום מי שאינו מריח מותר לקרות בזה כיון שאין צואה בבית²¹¹³:

חצר קטנה שנפרצה לגדולה

ז חצר קטנה שנפרצה במילואה לגדולה²¹¹⁴, ובגדולה יש גיפופים העודפים על הפרצה מכאן ומכאן²¹¹⁵, הקטנה אינה חשובה כבית בפני עצמה אלא הוא כקרן זווית של הגדולה²¹¹⁶, הואיל ונפרצה לה במילואה, והגדולה היא כבית בפני עצמה, הואיל ונשתתרו בה גיפופים מכאן ומכאן. לפיכך אם צואה בגדולה אסור לקרות בקטנה (א) (עד שירחיק כשיעור²¹¹⁷), אבל אם צואה בקטנה מותר לקרות בגדולה בלא הרחקה, כיון שהוא כבית בפני עצמו. רק שלא יהיה ריחה מגיע אליו²¹¹⁸, וגם שלא יראנה לדברי האוסרים לעיל סעיף ה' (במה דברים אמורים כשכותלי אורך הקטנה נכנסים לתוך הגדולה ומופלגים שם ג' טפחים מכותלי אורך הגדולה, שאל"כ אף הקטנה היא כבית בפני עצמה על ידי גיפופי הגדולה, משום נראה מבחוץ ושוה מבפנים²¹¹⁹, כמו שיתבאר בסי' ש"ס²¹²⁰):

צואת בעלי חיים

ח צואת כלב או חזיר, אם נתן בהם עורות, מרחיק מהם כמו מצואת אדם²¹²¹, ואם לאו, דינן כמו צואת שאר בהמה חיה ועוף שאין צריך להתרחק מהם כלל, אם אין בהם ריח²¹²², ואם יש בהם ריח, אין צריך להרחיק אלא עד שיכלה הריח ולא יותר²¹²³. חוץ מצואה רכה של חמור הבא מן הדרך²¹²⁴, ומצואת חתול ונמיה²¹²⁵, שהן כצואת אדם, לפי שסתמן ריחן רע, ולכן אפילו יזדמן פעם אחת שאין להם ריח, אסרו כצואת אדם²¹²⁶. ואם יש להם ריח צריך להרחיק ד' אמות ממקום שיכלה הריח. וכן הדין בנבלה מסרחת. ומכל מקום ההולך בדרך אע"פ שרואה צואת בהמה כנגדו, אם אין הריח בא לו,

²¹¹¹ כדלעיל סי' עו סעיף א.

²¹¹² מ"א ס"ק ח.

²¹¹³ מ"א ס"ק ט.

אף שכשהצואה בבית גם זה אסור, כדלעיל ס"ב (ואפילו אם יש לו חולי שאינו מריח, צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח למי שמריח).

²¹¹⁴ עירובין צב, א-ב. טור ושו"ע סעיף ג. וראה גם לעיל סי' נה ס"ח.

²¹¹⁵ ע"י רש"י שם במשנה.

²¹¹⁶ רמב"ם ה"ל תפלה פ"ח ה"ז.

²¹¹⁷ ע"י קונטרס אחרון.

²¹¹⁸ רמב"ם שם ה"ח.

²¹¹⁹ ע"ש בתוס' ד"ה גפנים. וראה גם לעיל סי' נה סעיף כ.

²¹²⁰ סעיף ז.

²¹²¹ ברייתא ברכות כה, א. טור ושו"ע סעיף ד.

²¹²² טור ושו"ע שם.

²¹²³ טור. מ"א ס"ק יג. וראה גם חדושי הגהות לטור שם ס"ק א בשם מהר"ח.

²¹²⁴ ירושלמי ברכות פ"ג ה"ה, הובא בהרב רבינו יונה ברכות כה, א ורא"ש שם.

²¹²⁵ תלמידי רבינו יונה ורא"ש שם.

²¹²⁶ מ"א ס"ק יב.

אינו חושש למיעוט לתלותה בשל חמור²¹²⁷. אבל בסמוך לעיר, יש אומרים²¹²⁸ שיש לחוש, לפי שרוב בהמות המצוים שם הם חמורים, במקומות שהחמורים מצוים²¹²⁹:

ט יש אוסרין לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך²¹³⁰, וכנגד צואת תרנגולים אדומים²¹³¹ (שקורין ענגלי"שן הא"ן²¹³² בל"א או אינדי"ק), שתרגולין אלו צואתן מסרחת מאד (ולכן היא כצואת אדם, שאע"פ שיזדמן שאין לה ריח רע אסור, ואם יש לה ריח צריך להרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח, כמו בצואת אדם, ולא כצואת שאר עופות שיש להן ריח). אבל צואת שאר תרנגולים ההולכים בבית, דינו כדין צואת שאר עופות. אבל הלול שלהם יש בו סרחון לרוב, ולכן דינו כצואת אדם²¹³³:

י אסור לקרות קריאת שמע כנגד אשפה שריחה רע²¹³⁴ (אפילו אין הריח מצואה מגולה שעליה אלא מהטמונה ומכוסה) או מצואה שחלפה ועברה ונשאר ריחה שם²¹³⁵ (והוא שהריח מגיע אליו²¹³⁶):

ריח שאין לו עיקר

יא ריח רע שאין לו עיקר²¹³⁷, כגון שיצא ממנו רוח מלמטה²¹³⁸, גזרו עליו חכמים משום ריח רע שיש לו עיקר²¹³⁹, ואסור בדברי תורה עד שיכלה הריח, ואין צריך להרחיק כלום²¹⁴⁰. ואם יצא מחבירו, מותר בדברי תורה, מפני שהוא דבר שאי אפשר ליזהר ממנו, שהתלמידים שבבית המדרש קצתם גורסים בלילה וקצתם ישנים²¹⁴¹ ומפיחים בתוך השינה, לפיכך לא גזרו על של חבירו לדברי תורה. ולכן אפילו אם לומד ביחיד, ואפשר לו לצאת למקום אחר, אינו צריך לצאת, כיון שלא גזרו על זה כלל לדברי תורה. אבל לקרות קריאת שמע (או להתפלל²¹⁴²) גזרו אפילו על של חבירו עד שיכלה הריח, כיון שלעולם אפשר לו לילך למקום אחר לקרות או להתפלל שם²¹⁴³:

קונטרס אחרון

(א) עד שירחיק כשיעור. וצ"ע מאי שנא מגפנים, עיי"ש ברש"י²¹⁴⁴ ותוספות²¹⁴⁵:

²¹²⁷ הרב רבינו יונה שם. טור ושו"ע סעיף ה.

²¹²⁸ הרב רבינו יונה שם. טור ושו"ע שם.

²¹²⁹ רמ"א שם.

²¹³⁰ ירושלמי ברכות פ"ג ה"ה מובא בהשגות הראב"ד הלי ק"ש פ"ג ה"ו. שו"ע ס"ו.

²¹³¹ ירושלמי שם מובא בתוס' רבינו יהודה ברכות כה, א וברשב"א שם. שו"ע שם.

²¹³² ב"ח. מ"א ס"ק יד. ט"ז ס"ק ד.

²¹³³ תוס' ברכות שם. רא"ש שם. סמ"ג עשין כא (וסמ"ק סי' נז) בשם ר"י. טור ושו"ע ס"ז.

²¹³⁴ ברייתא שם כה, א. שו"ע ס"ח.

²¹³⁵ עב"י ומ"א ס"ק ט.

²¹³⁶ ע"י סי' עו סעיף ב וצ"ע. ועי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קו.

²¹³⁷ גמרא ברכות שם. טור ושו"ע סעיף ט. וראה גם לקמן סי' פו. רס"י קג.

²¹³⁸ רש"י שם (ד"ה שיש לו עיקר).

²¹³⁹ ע"י מ"א ס"ק טו. וראה מ"מ וציונים.

²¹⁴⁰ רא"ש בתשובה כלל ד סוף סי' א. ועי' לקמן רס"י קג.

²¹⁴¹ ע"י הלי ת"ת פ"ד הי"ב.

²¹⁴² ע"י סי' צ סעיף כד.

²¹⁴³ מ"א ס"ק טו.

²¹⁴⁴ עירובין צב, א ד"ה אסור לזרוע.

²¹⁴⁵ שם, ב ד"ה שאלמלי.

פ מי שאינו יכול להשמר מהפיח

ובו ג' סעיפים

א מי שמתוידלד לו רוח בבטנו ומוציא רוחות בבקר, וברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפיח²¹⁴⁶ עד שיגמור כל תפלת י"ח²¹⁴⁷, מוטב שיעבור זמן התפלה²¹⁴⁸ ממה שיתפלל בלא גוף נקי, שהתפלה יש לה תשלומין, שאם נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתיים²¹⁴⁹, וזה גם כן אנוס הוא, שאי אפשר לו להתפלל י"ח בלא גוף נקי, שגנאי גדול הוא להפיח כשעומד לפני המלך ומדבר עמו²¹⁵⁰, וכדי בזיון וקצף, שהרי הצריכו להרחיק ד' אמות כשמבקש להפיח בתפלה, ואי אפשר לו לעמוד על עצמו, כמו שיתבאר בסימן ק"ג²¹⁵¹:

ב וכיון (א)²¹⁵² שאינו מתפלל תפלת י"ח של שחרית, לא יאמר גם כן פסוקי דזמרה, אלא אם כן יאמר בלא ברכותיה, כקורא בתורה, שהם נתקנו בברכה כדי לסדר שבחיו של הקב"ה קודם התפלה, כמ"ש בסימן נ"א²¹⁵³ נ"ב²¹⁵⁴:

ג אבל (ב)²¹⁵⁵ קריאת שמע וברכותיה צריך לומר בזמן אפילו בלא גוף נקי, שאינו נקרא מדבר עם המלך אלא כשעומד לפניו בתפלת י"ח, כמ"ש בסימן ע"ד²¹⁵⁶. ואף שיקרא קריאת שמע בלא תפילין, שהתפילין צריכין גוף נקי²¹⁵⁷, לא ימתין ויעבור זמן קריאת שמע כדי לקרותה בתפילין, כמ"ש בסי' ס"ו²¹⁵⁸. ואם יראה לו שיוכל לעמוד על עצמו בשעת קריאת שמע, יניח תפילין בין אהבה לקריאת שמע, ויברך עליהן, ואחר כך יחלצם מיד²¹⁵⁹. אבל הטלית יכול ללבוש ולברך קודם שיתחיל הברכות, שאין צריך גוף נקי לציצית²¹⁶⁰:

קונטרס אחרון

(א) וכיון שאינו מתפלל י"ח כו'. והרא"ש²¹⁶¹ שלא הזהיר על זה, לשיטתיה²¹⁶² אזיל, דסבירא ליה בסימן נ"ב²¹⁶³ שאפשר אחר התפלה יאמרם בברכותיה, עיי"ש ובטור²¹⁶⁴:

²¹⁴⁶ רא"ש בתשובה כלל ד סי' א.

²¹⁴⁷ כ"ה בשאלה ע"ש.

²¹⁴⁸ כ"ה בתשובת הרא"ש.

²¹⁴⁹ רמ"א בתשובה סי' צח. כדלקמן סי' קח סעיף א ושי"נ.

²¹⁵⁰ עי' פרי חדש.

והיינו אף אם רוצה להתפלל בלא תפילין, שצריכין גוף נקי שלא יפיח בהן, כדלקמן סי' (והערה 2157).

²¹⁵¹ סעיף ב.

²¹⁵² עי' בקונטרס אחרון.

²¹⁵³ סעיף א.

²¹⁵⁴ סעיף א.

²¹⁵⁵ עי' קונטרס אחרון.

²¹⁵⁶ סעיף ז ושי"נ.

²¹⁵⁷ כד לעיל סי' לו ס"ב (שצריכין גוף נקי, שלא יפיח בהן). וראה לעיל סי' לח סעיף א.

²¹⁵⁸ סעיף יא.

²¹⁵⁹ תשובת הרא"ש שם. טור ושו"ע.

²¹⁶⁰ ט"ז.

²¹⁶¹ בשו"ת כלל ד סי' א.

²¹⁶² רא"ש פ"ה דברכות סי' ו.

²¹⁶³ לעיל שם סעיף א.

²¹⁶⁴ לעיל שם סעיף א.

(ב) אבל ק"ש וברכותיה כו'. כ"מ מפרי חדש²¹⁶⁵ ותשובת רמ"א²¹⁶⁶, וכ"מ בהדיא ממ"ש²¹⁶⁷ ואם יראה לו כו', ומאי שנא קריאת שמע מברכותיה, אדרבה כקורא בתורה הוא, ומצות עשה דאורייתא היא, איך יבטלנה מחשש שלא נזכר בגמרא ושום פוסק, וכן משמע מלשון מוטב, וצ"ע:

פא דין צואת קטן

ובו ג' סעיפים

א קטן שיכול לאכול כזית דגן²¹⁶⁸ שהם ה' מיני תבואה²¹⁶⁹, שצואת מינים אלו מסרחת, אפילו אינו יכול לאכול אלא על ידי בישול²¹⁷⁰, כגון דייסא וכיוצא בה, אם אין צריך לשהות מתחלת כזית זה עד סופו יותר ממה שגדול בינוני שוהה באכילת פרס²¹⁷¹ ממאכל זה²¹⁷², צריך להרחיק מצואתו וממי רגליו כמו משל גדול. אבל אם צריך לשהות יותר מכאן, הרי זה כאוכל עכשיו חצי זית ולמחר חצי זית, שכן הלכה למשה מסיני שאין אכילה מצטרפת לשהייה ארוכה כזו²¹⁷³. ושיעור כזית יתבאר בסימן תפ"ו²¹⁷⁴, ושיעור פרס בסי' תרי"ב²¹⁷⁵:

ב ואם הקטן הוא חלש ואינו יכול לאכול כזית בכדי אכילת פרס, אף על פי שהגיע לשנים שאחר כיוצא בו יכול לאכול, אין צריך להרחיק מצואתו וממי רגליו, אפילו הוא בן ג' וד' שנים²¹⁷⁶. (א) (והוא שעדיין²¹⁷⁷ לא היה יכול לאכול מימיו כזית דגן בכדי אכילת פרס), אבל אם היה יכול לאכול פעם אחת ואחר כך נחלש ואינו יכול, דינו כגדול שצריך להרחיק מצואתו²¹⁷⁸ וממי רגליו (ואפילו אינו יכול), ואפילו לא אכל דגן מימים רבים, ואפילו לא אכל מעולם. שאף שצואה זו אינה מדגן, מכל מקום (כל שהיה יכול לאכול כזית דגן בכדי אכילת פרס), בני מעיים מסריחים כל מיני מאכל שיאכל²¹⁷⁹. וכל זה מן הדין, אבל טוב וישר לקרות ולהתפלל במקום שהוא נקי לגמרי אפילו מצואת תינוק בן יומו²¹⁸⁰ (אם אפשר בקל, אע"פ שאין איסור בדבר²¹⁸¹):

ג אם היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו²¹⁸² ברחוק ד' אמות (ואינו יכול לחזור פניו ממנה מפני

²¹⁶⁴ ס"י נב.

²¹⁶⁵ ס"י פ.

²¹⁶⁶ ס"י צח.

²¹⁶⁷ בתשובת הרא"ש כלל ד סוף ס"י א. וטור ס"י פ.

²¹⁶⁸ **ברייתא סוכה מב**, ב. טור.

²¹⁶⁹ רש"י שם ד"ה כזית. והם ה' מינים דלקמן רש"י תנג.

²¹⁷⁰ **רש"י** שם ד"ה מרחיקין. **ט"ז** ס"ק ב.

²¹⁷¹ **רב חסדא שם**. רש"י שם ד"ה בכדי.

²¹⁷² **מ"א** ס"ק ב. ועיי לקמן ס"י תריח ס"י ד. סדר ברכת הנהנין פ"ח ה"ב. ובתורת מנחם שם ובהנסמן שם. גולת עליות פ"י משנה ז פסקא א.

²¹⁷³ רש"י שם.

²¹⁷⁴ סעיף א.

²¹⁷⁵ סעיף ד. ועיי גם בתורת מנחם על סדר נט"י לסעודה הי"ח ובהנסמן שם.

²¹⁷⁶ **מ"א** ס"ק א.

²¹⁷⁷ **עיי בקונטרס אחרון**.

²¹⁷⁸ **רב חייא בריה דרב ייבא שם**.

²¹⁷⁹ **ט"ז** ס"ק א.

²¹⁸⁰ **מ"א** ס"ק א. ועיי יגדיל תורה (נ.י.), ח, נה.

²¹⁸¹ עיי ש"ך יו"ד ס"י רסה ס"ק יט.

²¹⁸² **ברייתא ברכות כב**, ב. טור ושו"ע ס"ב.

שצריך להחזיר פניו כנגד בית קדשי קדשים²¹⁸³), ילך לפניו, כדי שיזרקנה מאחריו ד' אמות. ואם אי אפשר, כגון שיש לפניו נהר²¹⁸⁴ או דבר אחר המעכב²¹⁸⁵, ילך בכדי שיניחנה לצדדים ד' אמות. וכן בקריאת שמע²¹⁸⁶, אם אי אפשר לו. ואינו צריך לחזור אלא למקום שפסק, ולא לראש התפלה או הקריאת שמע, אע"פ שהתפלל וקרא כנגד הצואה²¹⁸⁷, לפי שאין זה זבח רשעים תועבה²¹⁸⁸, כיון שלא היתה ד' אמות סביבו, שבהן לבדם הוא שמחויב לבדוק שלא תהא בהם צואה אם הוא מקום שראוי להסתפק בצואה, ואם לא בדק בהן פושע הוא ותפלתו תועבה²¹⁸⁹, אבל לא הטריחו לבדוק לפניו כמלא עיניו, אע"פ שהוא במקום הראוי להסתפק בו בצואה²¹⁹⁰:

קונטרס אחרון

(א) והוא שעדיין לא כו'. כן משמע מט"ז²¹⁹¹, דשוה לגמרי. ואי לא תימא הכי איזה שיעור יש לגדול דלא תני הכא בכ"מ:

פב דין צואה יבשה

ובו ב' סעיפים

א צואה אפילו יבשה כחרס ואין בה ריח כלל אסור לקרות כנגדה²¹⁹² מן התורה²¹⁹³. ואפילו יבשה כל כך שאם יזרקנה נפרכת²¹⁹⁴, יש להסתפק ולאסור²¹⁹⁵, שספק של תורה להחמיר. עד שיתפרך על ידי גלילה, שיותר בקל נפרכת על ידי זריקה מעל ידי גלילה, אבל כשהיא נפרכת על ידי גלילה אזי היא כעפר ומותר לקרות כנגדה²¹⁹⁶, אף על פי שלא נתפרכה עדיין²¹⁹⁷. אבל אם תשבר לשנים על ידי גלילה אין זה מועיל²¹⁹⁸. ובזמן הקור שהצואה נקרשת הרבה כאבן, יש להסתפק אם מועיל לקרות כנגדה, כי שמא אף ע"פ שנקרשת עדיין שם צואה עליה ואסור מן התורה, כמו בית הכסא שאין בו צואה שאסור מפני שעדיין שמו עליו, כמ"ש בסי' פ"ג²¹⁹⁹, וכל שכן זו שיכולה לחזור לקדמותה על ידי חום, וספק של תורה להחמיר²²⁰⁰:

²¹⁸³ מ"א ס"ק ג. וכדלקמן רס"י צד.

²¹⁸⁴ רש"י שם.

²¹⁸⁵ אור זרוע ח"א סי' קלא.

²¹⁸⁶ טור ושו"ע שם. עי' מ"א ס"ק ג.

²¹⁸⁷ רשב"א ברכות שם. ב"י וכ"מ בשו"ע שם.

²¹⁸⁸ רש"י שם.

²¹⁸⁹ כדלעיל סי' עו סי"א ושי"נ.

²¹⁹⁰ ב"י. מ"א ס"ק ד.

²¹⁹¹ ס"ק א.

²¹⁹² רבא ברכות כה, א. מ"א ס"ק ב.

²¹⁹³ הרב רבינו יונה שם ד"ה היכי דמי. הובא בב"י וכסף משנה ה"ל ק"ש פ"ג ה"ז.

²¹⁹⁴ גמרא שם לפרש"י.

²¹⁹⁵ רא"ש ברכות פ"ג סי' מט.

²¹⁹⁶ טור. רמ"א סעיף א.

²¹⁹⁷ ראה מ"מ וציונים.

²¹⁹⁸ כסף משנה ה"ל ק"ש פ"ג ה"ז בשם רבינו מנוח. מ"א ס"ק א.

²¹⁹⁹ סעיף א.

²²⁰⁰ מ"א ס"ק ב. ועי' אליה רבה ס"ק ב. וראה חקרי הלכות ח"ו לט, ב.

ב מי רגלים שנבלעו בקרקע, אם הם מרטיבין היד שנוגעת בהן, אסור לקרות כנגדן.²²⁰¹ ויש אומרים²²⁰² שאינו אסור אלא בטופח על מנת להטפית, כגון שאם מניח ידו עליהם תעלה בה ליחות שאם יניחנה על דבר אחר יקבל ממנה ליחות, ואם אין ליחות כל כך מותר. ויש לסמוך על דבריהם²²⁰³ להקל בדברי סופרים²²⁰⁴:

פג דיני בית הכסא בקריאת שמע

ובו ה' סעיפים

א כשם שאסור לקרות קריאת שמע כנגד הצואה מן התורה²²⁰⁵, כך אסור לקרות כנגד בית הכסא ישן²²⁰⁶, דהיינו שנשתמש בו כבר פעם אחת בעשיית צרכיו²²⁰⁷, ואפילו אם פינה ממנו²²⁰⁸ הצואה אחר כך, שכיון שחל עליו שם בית הכסא פעם אחד, מאוס הוא, ואין זה מחנה קדוש, ואסור מן התורה²²⁰⁹. ואפילו הוא ממחיצות גבוהות י' טפחים שהן חולקות רשות לעצמן לכל מה שבתוכן, ונמצא שהצואה שבתוכן היא ברשות בפני עצמו, מכל מקום המחיצות עצמן, כיון שהם מיוחדים לכך הם מאוסין²²¹⁰, כמו גרף של רעי²²¹¹, וצריך להרחיק מהם ד' אמות ולפניו כמלא עיניו²²¹² אפילו פינו ממנו הצואה. ולכן צריך ליזהר שלא לקרות או להתפלל או להרהר בדברי תורה²²¹³ בחצר כנגד בית הכסא כמלא עיניו, אף על פי שהוא סגור, ואי אפשר לראות הצואה שבו²²¹⁴.

במה דברים אמורים כשעשה בחצירו חדר מיוחד לזה. אבל אם עשה בית הכסא במחיצות של בית או חצר, אין על המחיצות אלו דין בית הכסא, אע"פ שהן גם כן מחיצות של בית הכסא, (ו) כיון שאינן מיוחדות לו בלבד. [ו] מותר לקרות אפילו בסמוך להן ממש²²¹⁵ (רק שלא יהיה סמוך להחלל שביניהם שנפלה²²¹⁶ שם, ולא כנגדו מלא עיניו)²²¹⁷:

ב הזמין מקום או חדר לבית הכסא ועדיין לא נשתמש בו²²¹⁸, אסור לקרות בתוכו²²¹⁹ מדברי סופרים²²²⁰, הואיל ונקרא עליו שם בית הכסא יש בו בזיון לקריאה שבתוכו. אבל מותר לקרות

²²⁰¹ רבא שם. רמב"ם הלי ק"ש פי"ג הי"ז. שו"ע ס"ב. וכן בנבלע בבגד עיי' בדה"ש סיי' י סק"י"ט.
²²⁰² רא"ש ברכות פי"ג סיי' מט בשם גאון (ורבינו חננאל מובא בספר הנר וראב"ה סיי' עה ואור זרוע ח"א סיי' קלא)
²²⁰³ כתנא קמא דר' יוסי שם. טור ורמ"א ס"ב.
²²⁰⁴ רמ"א סעיף ב.
²²⁰⁵ דרכי משה.
²²⁰⁶ ברכות כה, א. וראה גם לעיל סיי' עו ס"ט. סיי' פב ס"א. לקמן ס"ה. סיי' פז ס"א.
²²⁰⁷ גמרא שם כו, א. טור ושו"ע ס"א.
²²⁰⁸ עיי' משנ"ב בה"ל ד"ה הזמינו. ועיי' זקן אהרן ח"א ס"א. ארץ צבי סיי' קי. חקרי הלכות ח"ו מב, א.
²²⁰⁹ ר' יוסי בר חנינא שם. טור ושו"ע שם.
²²¹⁰ הרב רבינו יונה שם. ב"י.
²²¹¹ ט"ז סייק א. מ"א סייק א.
²²¹² ראה לקמן סיי' פז סעיף א ושי"נ.
²²¹³ עיי' מ"א סוף סייק ה. תהלי"ד סק"ב.
²²¹⁴ כדלקמן סיי' פה סעיף א ושי"נ.
²²¹⁵ ט"ז שם. ועיי' חיי צמח צדק קצה, ב.
²²¹⁶ ט"ז שם.
²²¹⁷ אולי צ"ל: שנפנה.
²²¹⁸ עיי' חקרי הלכות ח"ו מא, א.
²²¹⁹ כ"ה לפ"ד השו"ע סעיף ב.
²²²⁰ בעיני דרבינא שם.
²²²⁰ רא"ש ברכות פי"ג סיי' נז. וראה תלמידי רבינו יונה ברכות שם.

כנגדו²²²¹, אפילו בסמוך לו תוך ד' אמות²²²², שאין קריאת השם בלבד כדאי לאסור חוצה לו:

ג היו לפניו ב' חדרים ואמר חדר זה יהיה לבית הכסא וגם זה, הרי שניהם אסורים לקרות²²²³ בתוכם²²²⁴. אבל אם אמר על השני וחדר זה, ולא אמר וגם זה, הרי השני ספק אם הזמין²²²⁵ לכך אם לא. לפיכך אין קורין לכתחלה, ואם קרא יצא²²²⁶. אבל אם קרא במקום שאסור לקרות בודאי, אפילו אין איסורו אלא מדברי סופרים, צריך לחזור ולקרות²²²⁷, כמ"ש בסי' ע"א²²²⁸:

ד בית הכסא שהוא בחפירה²²²⁹, ופיו ברחוק ד' אמות מן הגומא²²³⁰, והוא עשוי במדרון בענין שהרעי מתגלגל ונופל מיד למרחוק, וכן המי רגלים יורדין מיד לגומא²²³¹, הרי הוא כסתום, וכאלו אין שם בית הכסא כלל חוץ לגומא²²³² (בין שיש לו מחיצות בין שאין לו²²³³), ומותר לקרות שם, אם אין שם ריח רע²²³⁴ וגם אין משתינים חוץ לגומא²²³⁵.

אבל אם משתינים שם לפעמים²²³⁶ (ורגילים בכך²²³⁷), אסור להרהר שם בדברי תורה²²³⁸, ואין צריך לומר לקרות קריאת שמע (ואפילו בשעה שאין שם מי רגלים²²³⁹), לפי שיש שם בית הכסא על מקום זה שחוץ לגומא שמשתינים שם, וצריך להרחיק ממקום זה ד' אמות ולפניו כמלא עיניו. (א) (ומכל מקום אם יש לו מחיצות²²⁴⁰, אין להם דין מחיצות בית הכסא להרחיק מהן, כיון שאין המחיצות אלא לבית הכסא של הטלת מי רגלים, שאין אסורין אלא מדברי סופרים אחר שנפלו לארץ²²⁴¹, שהצואה שבגומה כסתום דמי, ואין מחיצות אלו נקראים בשבילה מחיצות בית הכסא):

ה בני אדם שיש להם ספסל נקוב שנפנים עליו²²⁴², וכן באותם בתים שיש בתוכם כסאות קטנים נקובים לצורך הילדים קטנים שבבית²²⁴³, צריך ליזהר שיהיו מכוסים בשעת קריאת שמע ותפלה

2221 גמרא שם.

2222 פרישה ס"ק ד, וכ"מ ממ"א ס"ק ה.

2223 גמרא נדרים ז, א. רמב"ם הלי' ק"ש פ"ג ה"ג. טור ושו"ע ס"ג.

2224 כדלעיל סעיף ב.

2225 בעיני דרבינא שם. רמב"ם שם.

2226 רמב"ם שם.

2227 עי' לבוש סעיף ב. וראה גם רמב"ם הלי' ק"ש פ"ג ה"ב. רמ"א סעיף ה.

2228 סעיף ו.

2229 רבא ברכות כו, א ורש"י שם ד"ה דפרסאי. טור ושו"ע סעיף ד.

2230 טור בשם רש"י.

2231 הרב רבינו יונה שם ד"ה בתי בשם רב האי גאון.

2232 מ"א ס"ק ד.

2233 ט"ז סוף ס"ק א.

2234 רא"ש ברכות פ"ג סי' נו. ספר הנר ברכות שם בשם רבינו ברוך ספרדי.

2235 רא"ש והרב רבינו יונה שם. שו"ע סעיף ד.

2236 רמ"א שם.

2237 תוספות רבינו יהודה ברכות שם. רא"ש שם. טור. ב"י.

2238 רמ"א שם. וראה רמב"ם הלי' ק"ש פ"ג ה"ד. הגהות מיימוניות שם אות ג. פסקי תוס' סנהדרין פ"ב אות מח.

2239 (שאל"כ תיפוק לי' משום מי רגלים עב"י).

2240 ט"ז ס"ק ב. עי' קונטרס אחרון.

2241 כדלעיל סי' עז סעיף א.

2242 מ"א ס"ק ה.

2243 ט"ז ס"ק ג.

ודברי תורה, או יוציאם מהחדר שמתפלל או לומד בו, אפילו הם נקיים בתוכם ועל גבם, שכיון שהם מיוחדים לפנות עליהם הרי הם כבית הכסא²²⁴⁴, שאפילו אין בו צואה צריך להרחיק ממנו ד' אמות ולפניו כמלא עיניו מן התורה²²⁴⁵:

קונטרס אחרון

(א) ומכל מקום אם יש לו מחיצות. ט"ז²²⁴⁶. ואי לא תימא הכי, פליג על הרא"ש²²⁴⁷. ואף גם זאת צ"ע ממ"ש הרא"ש²²⁴⁸ גבי עביט. ועייין ב"י סי' פ"ז²²⁴⁹ בשם הרמב"ם²²⁵⁰, וצ"ע:

פד אם מותר לקרות במרחץ

ובו סעיף אחד

א מרחץ חדש שלא רחצו בו, מותר לקרות בו²²⁵¹, שאין קריאת שם אוסרתו כמו שאוסרת בבית הכסא, לפי שבית הכסא הוא מאוס ביותר²²⁵².

ומרחץ ישן, בבית החיצון שכל העומדים שם הם לבושים, מותר לקרות שם קריאת שמע ולהתפלל²²⁵³.

ובאמצע, שקצת מן העומדים שם הם לבושים וקצתם ערומים, יש שם שאילת שלום, אבל לא קריאת שמע ותפלה ודברי תורה (א), אפילו בשעה שאין שם אדם ערום²²⁵⁴. אבל מותר להרהר שם בדברי תורה²²⁵⁵ אפילו כשיש שם ערומים²²⁵⁶. ומותר לפסוק שם דין, ובלבד שלא יאמר טעמו של דבר, שזה אינו אלא כמו הרהור בדברי תורה שמחשב הטעם בלבו²²⁵⁷.

והבית הפנימי, שכל העומדים שם הם ערומים, אפילו שאילת שלום אסור, כי שלום הוא שמו של הקדוש ברוך הוא²²⁵⁸, שנאמר²²⁵⁹ ויקרא לו ה' שלום. והוא הדין שאסור ליתן שלום לחבירו במבואות המטונפות²²⁶⁰.

ואדם ששמו שלום, יש אוסרין²²⁶¹ לקרות בשמו אלא בלשון (לע"ז). ויש מתירין²²⁶², כיון שאין

²²⁴⁴ ראה רא"ש ברכות פ"ג סי' נד.

²²⁴⁵ כדלעיל סעיף א.

²²⁴⁶ ס"ק ב.

²²⁴⁷ ברכות פ"ג סי' נו.

²²⁴⁸ שם סי' נד.

²²⁴⁹ ד"ה גרף של רעי.

²²⁵⁰ הלי ק"ש פ"ג הי"ב.

²²⁵¹ רב אדא בר אהבה שבת י, א ורש"י שם ד"ה בחדתי. טור ושו"ע.

²²⁵² גמרא שם (סעי"א ורע"ב).

²²⁵³ ברייתא שם (ע"א). ורש"י שם. וראה לעיל סי' מה סעיף ג.

²²⁵⁴ ב"ח. עולת תמיד ס"ק ב. עי' בקונטרס אחרון.

²²⁵⁵ ר"ן שבת שם ועבודה זרה מד, ב.

²²⁵⁶ כדלעיל ריש סי' עג. סי' עה ס"י. ועיי' לעיל סי' מז ס"ב ושי"נ.

²²⁵⁷ ר"ן שם. עטרת זקנים ס"ק ב. רמ"א סוף סי' פה.

²²⁵⁸ גמרא שם י, ב. וראה גם לקמן סי' פה ס"ג. סי' פט ס"ג. סי' קכח סני"ח.

²²⁵⁹ שופטים ו, כד.

²²⁶⁰ מ"א ס"ק ב.

²²⁶¹ ב"ח. מ"א שם.

מתכוין על ענין השלום אלא להזכרת שמו של אותו אדם (ובדברי סופרים הלך אחר המיקל²²⁶³). וכן נוהגין).

ואסור לענות שם אמן²²⁶⁴, ולא להרהר בשום דבר שבקדושה²²⁶⁵. ואם שאל לו אדם דבר הלכה, אסור לומר לו אין משיבין במרחץ. אבל בבית האמצעי מותר לומר לו כך²²⁶⁶:

קונטרס אחרון

(א) אפי' בשעה שאין שם כו'. ב"ח²²⁶⁷ עולת תמיד²²⁶⁸ עטרת זקנים²²⁶⁹. וכן משמע במ"א כאן סק"א, ובס"י מ"ה²²⁷⁰. דלפי מ"ש שם על כרחך מיירי שאין אדם באמצעי, שאם לא כן צריך לחלוץ תפלין. וכן משמע מדאצטריך לאשמועין בשו"ע²²⁷¹ שאין שם קריאת שמע, תיפוק לי' משום ערום, דלא היו מכסים ערותם, עיין אה"ע סי' כ"ג²²⁷², ומשום דר' יוסי בר חנינא מפרש בהדיא נקט ליה²²⁷³:

פה באיזה מקומות אסור לקרות קריאת שמע

ובו ד' סעיפים

א לא ילך אדם במבואות המטונפות ויניח ידיו על פיו ויקרא קריאת שמע²²⁷⁴, ואפילו אם היה קורא ובא צריך להפסיק כשיגיע למבואות המטונפות²²⁷⁵, ואם לא פסק עליו הכתוב אומר²²⁷⁶ כי דבר ה' בזה וגו' הכרת תכרת וגו'²²⁷⁷. וכשיוצא משם חוזר למקום שפסק, אם לא שהה כדי לגמור את כולה²²⁷⁸, כמ"ש בסי' ס"ה²²⁷⁹.

ולא קריאת שמע בלבד, אלא כל ענין שהוא מדברי הקודש אסור לאמרה במקום הטינופת, דהיינו במקום שיש בו צואה או מי רגלים או בבית הכסא או בבית המרחץ²²⁸⁰, ואפילו לאמרו בלשון

²²⁶² ט"ז ס"ק ג.

²²⁶³ עבודה זרה ז, א.

²²⁶⁴ ר"ן שבת מ, ב מירושלמי שם פ"ג ה"ג. רמ"א סוף הסימן.

²²⁶⁵ רמב"ם פ"ג מהלי ק"ש ה"ד. ב"י סי' פה.

²²⁶⁶ עבודה זרה דף מד, ב. מ"א סוף הסימן.

²²⁶⁷ ד"ה מרחץ.

²²⁶⁸ ס"ק ב.

²²⁶⁹ ס"ק א.

²²⁷⁰ סעיף ב.

²²⁷¹ סי' פד סעיף א.

²²⁷² ברמ"א סעיף ו.

²²⁷³ בגמרא שבת י, א.

²²⁷⁴ רב חסדא ברכות כד, ב (רבי אבהו הוה קא אזיל בתריה דרבי יוחנן, והוה קא קרי קריאת שמע, כי מטא במבואות המטונפות אשתיק).

והיינו דוקא בתפלה, אבל לענין תפילין שעל ראשו, נתבאר לעיל סי' מג ס"ז (מותר לילך בתפילין שעל ראשו במבואות המטונפות, אע"פ שהצואה נראה לעין, ואין צריך לכסות התפילין של ראש מן הדין. ואעפ"כ טוב לכסות בכובע), ושם נסמן. טור ושו"ע ס"א.

²²⁷⁵ ברייתא שם.

²²⁷⁶ במדבר טו, לא. ר' אדא בר אבהה שם.

²²⁷⁷ ע' הר"י.

²²⁷⁸ ר' יוחנן שם. טור ושו"ע שם.

²²⁷⁹ סעיף א ושי"נ.

²²⁸⁰ רמב"ם הלי ק"ש פ"ג ה"ד. ב"י.

חול²²⁸¹.

ולא לאמרו בלבד, אלא אפילו להרהר בלבו אסור²²⁸², אפילו בדברי תורה שחייב להגות בה יומם ולילה²²⁸³. ולכן כשנכנס לבית הכסא טוב לחשוב חשבונותיו, שלא יבא לידי הרהור תורה²²⁸⁴. ובשבת שאסור לחשבם²²⁸⁵, יפנה לכו להרהר בציורים ובנינים נאים וכיוצא²²⁸⁶ בדמיונים אלו המושכים ומפנים לכו מלבא לידי הרהור דבר שבקדושה²²⁸⁷. ואפילו הלכות בית הכסא אסור ללמוד בבית הכסא, וכן הלכות בית המרחץ בבית המרחץ²²⁸⁸:

ב אבל דברים של חול מותר לאומרם שם בלשון הקודש²²⁸⁹, אלא שמדת חסידות הוא להחמיר²²⁹⁰.

וכן הכינויים²²⁹¹, כגון רחום וחנון ונאמן²²⁹² וכיוצא בהם, מותר לאמרם שם מן הדין, לפי שגם בני אדם מכונים בהם לפעמים²²⁹³ כמו שנאמר²²⁹⁴ חנון ורחום וצדיק:

ג שמות המיוחדין להקב"ה, והן ז' שמות שאינן נמחקין, אסור להזכירן שם²²⁹⁵, (א) אפילו בלשון חול²²⁹⁶, דהיינו שם שהקב"ה נקרא בפי כל עם ולשון שיהיה (כגון גא"ט בל"א או בוג"א בלשון פולין ורוסיה). שאף ששם זה אין בו קדושה באותיות כתיבתו ומותר למחקן²²⁹⁷, מכל מקום יש בו משום בזיון בהזכרתו במקום טינופת. כמו בהזכרת שלום, שמותר גם כן למחקן²²⁹⁸ ואעפ"כ כיון שהקב"ה נקרא בו, אף על פי שאינו מיוחד לו, אסור להזכירו כשמתכוין על ענין השלום, כמו שנתבאר סימן פ"ד (ב)²²⁹⁹. כל שכן שמות המיוחדים לו בלשונות הנכרים, שלכמה דברים דינם כשמות שבלשון הקודש (ג)²³⁰⁰, כגון לענין שבועה, ולענין הזכרת שם שמים לבטלה²³⁰¹, ולענין קללת חבירו בשם (ענין ח"מ סי' כ"ז²³⁰²), (ולענין ברכת השם ענין ביו"ד סי' ש"מ סל"ז):

²²⁸¹ **אביי שבת מ, ב.**

²²⁸² **ר' יוחנן שם.** שו"ע ס"ב. וראה גם לעיל רס"י פג ורס"י פד. ולענין הרהור בשאר ההלכות עיי' לעיל סי' מז ס"ב וש"נ.

²²⁸³ עיי' לקמן סי' קנו סעיף א. סי' קפה ס"ג.

²²⁸⁴ **ספר חסידים** סי' תקמו. מ"א ס"ק א. ועיי' הלי' ת"ת פ"ג ה"ח.

²²⁸⁵ כדלקמן סי' שז ס"ג. וראה גם סי' שו סכ"א. ועיי' תהלי"ד.

²²⁸⁶ באר היטב ס"ק א בשם שלי"ה שער האותיות ערך קדושה (בהגה"ה).

²²⁸⁷ **ספר היראה** [בשינוי לשון קצת].

²²⁸⁸ **ארחות חיים** הובא בב"י בשם רמב"ן שבת מ, ב. ר"ן שם הובא בדרכי משה.

²²⁸⁹ **אביי שם.** שו"ע ס"ב.

²²⁹⁰ **ספר חסידים** סי' תתקצד. מ"א ס"ק ב.

²²⁹¹ **רמב"ם** הלכות ק"ש פ"ו ה"ה. שו"ע שם.

²²⁹² **שבת י, ב.** רמב"ם שם. ועיי' ארץ צבי סי' נא. חקרי הלכות ח"ו מד, ב.

²²⁹³ **הרב רבינו יונה** ברכות כו, א. הובא בכסף משנה שם. ט"ז סי' פד ס"ק ג.

²²⁹⁴ תהלים קיב, ד.

²²⁹⁵ רמב"ם הלי' ק"ש פ"ג ה"ה. שו"ע סעיף ב. והם השמות המנויים בשבועות לה, א. רמב"ם הלי' יסוה"ת פ"ו ה"ב.

²²⁹⁶ לבוש סעיף ב. ב"ח סי' פד. **עולת תמיד** ס"ק ו. **עטרת זקנים** סי' פד ס"ק ג. **עיי' בקונטרס אחרון.**

²²⁹⁷ ש"ך יו"ד סי' קעט ס"ק יא. תשב"ץ ח"א ס"ב (מובא בשו"ת זרע אמת ח"ב רי' ש סי' קכ).

²²⁹⁸ עיי' שו"ע יו"ד סי' רעו סעיף ט.

²²⁹⁹ **עיי' בקונטרס אחרון.**

²³⁰⁰ **עיי' בקונטרס אחרון.**

²³⁰¹ **הגהת יש נוחלין.** וראה גם סדר ברה"נ פ"ג ה"ד.

²³⁰² סעיף א.

ד אם נזדמן לו להפריש מדבר איסור במרחץ או בבית הכסא, מפריש²³⁰³ אפילו בלשון הקודש ובענין קודש²³⁰⁴, דהיינו לומר לו אפילו בלשון הוראה שאסור לעשות כך, ואין צריך לדקדק ולומר אל תעשה כך, בלי לשון איסור²³⁰⁵. והוא הדין אם נכנסה אשה בלבו, מותר להרהר בדברי תורה, מפני שהוא כמו להפריש מדבר איסור, שהתורה מצלת מהרהורים רעים²³⁰⁶. ואפילו שלא להפריש מאיסור מותר לומר לחבירו עשה לי כך וכך, אפילו אם הוא בענין שממילא הוא הוראה שבזה מורה לו שהוא מותר לו לעשות כך, כיון שאינו אומר בלשון הוראה²³⁰⁷:

קונטרס אחרון

(א) אפי' בלשון חול. ב"ח²³⁰⁸ עולת תמיד²³⁰⁹ עטרת זקנים²³¹⁰. וגם הש"ך סי' קע"ט²³¹¹ מודה הכא, משום דשלוש יוכיח, שאם כן יש תפלה בב"ה שנאמרת בכל לשון, ואין קדושה בתיבות. ועיין פרש"י סנהדרין [נ]ו²³¹² דכינוי דגבי ברכת השם הוא שאינן נמחקין, דלא כרמב"ם בפירוש המשנה פ"ד דשבועות²³¹³. וגבי קריעה הזכירו כינוי שם, ואפילו הכי קורע על שמות הנכרים, כמ"ש ביו"ד סי' ש"מ סל"ז]:

(ב) כל שכן שמות המיוחדים כו'. וכן משמע מברכת המזון, שנאמר בה²³¹⁴ וברכת את ה', וכל ברכה שאין בה ה' כו'²³¹⁵, ואפילו הכי נאמרת בכל לשון²³¹⁶:

(ג) כגון לענין שבועה כו'. עיין ש"ך סי' רל"ז²³¹⁷. ואף אם תמצי לומר שהם ככינויים, וכתרוצא דאביי בשבועות דף ל"ה²³¹⁸, מכל מקום אף בכינויים היינו טעמא דשרי משום דצדיק נקרא כן (וצ"ע מגמרא שבועות שם), (משא"כ בשמות אלו):

פו שצריך להרחיק מן מים סרוחים

ובו סעיף אחד

א מים סרוחים²³¹⁹, או מי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס שסתמן מסריחין²³²⁰, צריך להרחיק מהן

²³⁰³ שבת מ, ב. רמב"ם הלי ק"ש פ"ג ה"ה. שו"ע ס"ב.

²³⁰⁴ רמב"ם שם.

²³⁰⁵ כסף משנה שם. מ"א ס"ק ה.

²³⁰⁶ ספר חסידים סי' כח. מ"א ס"ק ד.

²³⁰⁷ ר"ן שבת שם. מ"א ס"ק ה.

²³⁰⁸ סי' פד ד"ה מרחץ.

²³⁰⁹ סי' פה ס"ק ו.

²³¹⁰ סי' פד ס"ק ג.

²³¹¹ יו"ד סי' קעט ס"ק יא.

²³¹² ע"א ד"ה ואלבא.

²³¹³ משנה יג.

²³¹⁴ דברים ח, י.

²³¹⁵ כדלקמן רס"י ריד וש"נ.

²³¹⁶ כדלקמן רס"י קפה וש"נ.

²³¹⁷ יו"ד סי' רלז ס"ק ב (מתשובת הריצב"א בשו"ת מהר"ם דפוס פראג סי' ו).

²³¹⁸ ע"ב.

²³¹⁹ משנה ברכות כב, ב. פי' רבינו חננאל שם כה, ב (הובא באור זרוע ח"א סי' קל).

²³²⁰ רש"י שם כה, ב ד"ה מי המשרה.

ד' אמות ממקום שכלה הריח²³²¹, ולפניו כמלא עיניו²³²², כמו מן הצואה:

פז כמה צריך להרחיק בשעת קריאת שמע מן גרף של רעי

ובו ד' סעיפים

א גרף של רעי ועביט של מי רגלים צריך להרחיק מהם²³²³ ד' אמות ולפניו כמלא עיניו²³²⁴, כמו מן הצואה ומי רגלים עצמן²³²⁵, אע"פ שאין בהן כלום, ואפילו אין בהם ריח רע²³²⁶, שכיון שהם מיוחדים לכך הרי הם כמחיצות של בית הכסא²³²⁷ שאסור מן התורה²³²⁸, משום והיה מחניך קדוש. ולכן אין הטלת רביעית מים או יותר מועלת כלום בגרף של רעי ועביט, כמו שמועלת במי רגלים עצמן²³²⁹. לפי שמי רגלים לאחר שנפלו לארץ אין איסורן אלא מדברי סופרים²³³⁰, לפיכך הקילו בהן לבטלם במים, משא"כ בגרף ועביט שאיסורן מן התורה. ועוד שמי רגלים הם צלולין ומתערבין עם רביעית מים שנותן בהם ומתבטלים בהם, אבל גרף ועביט, אין מה שבלוע בהם מתערב במים שיתבטל בהן²³³¹:

ב גרף ועביט, שניהם של חרס הם, אלא שהמיוחד לרעי נקרא גרף והמיוחד למי רגלים נקרא עביט²³³², והוא הדין אם הם של עץ, מפני שהחרס או עץ של גרף ועביט הוא מובלע בתוכו הרבה, ומלא זוהמא ומאוס כבית הכסא²³³³. אבל אם הם של מתכת²³³⁴ או של זכוכית²³³⁵ או של חרס מצופה²³³⁶ (א) בזכוכית²³³⁷ (או בבדיל ועופרת), כיון שאינן מובלעים ומלאים זוהמא כל כך, מותר לקרות כנגדן²³³⁸ אם הם רחוצים יפה²³³⁹, ובלבד שלא יהיה בהן ריח²³⁴⁰.

ואפילו של חרס או של עץ, אם הם מיוחדים גם כן לתשמיש אחר, כגון לשפוך לתוכן שופכין, אינן דומין לבית הכסא, ואם אין בהם צואה ולא ריח מותר. והוא הדין אפילו כלי המיוחד להשתין בלבד,

²³²¹ **טור**. רא"ה ברכות כה, ב. וראה גם לעיל סי' עד ס"ג. ואפי' ריח שאין לו עיקר, כדלעיל סי' עט ס"א. לקמן רס"י קג.

²³²² רבינו חננאל שם. טור.

²³²³ **ברייתא** ברכות כה, ב. טור ושו"ע ס"א.

²³²⁴ **טור**. אהל מועד הלי ק"ש דרך ה נתיב ג.

²³²⁵ הרב רבינו יונה ברכות שם. רא"ה שם.

²³²⁶ **רא"ש** ברכות פ"ג סי' נד. רמב"ם הלי ק"ש פ"ג הי"ב ורש"י ברכות שם.

²³²⁷ ע"ש ברמב"ם וברא"ש. ועי' מ"א סי' פג ס"ק א וט"ז שם.

²³²⁸ **הרב רבינו יונה** שם. וכדלעיל רס"י פג.

²³²⁹ ראה ספר המאורות ורשב"א ברכות שם דכן מוכח בגמרא שם.

²³³⁰ כדלעיל סי' עז סעיף א.

²³³¹ **ב"י**.

²³³² **רש"י** שם ד"ה גרף.

²³³³ **רא"ש** שם.

²³³⁴ תלמידי רבנו יונה (בשם רבני צרפת) ורשב"א שם. אהל מועד שם. (טור ו) שו"ע סעיף ב.

²³³⁵ רשב"א שם. אהל מועד שם. רא"ש שם (וראה תוספות ותוס' רבינו יהודה שם ותלמידי רבנו יונה שם). טור

ושו"ע שם.

²³³⁶ **טור**.

²³³⁷ **ב"י**. עי' קונטרס אחרון.

²³³⁸ ראה ב"י.

²³³⁹ **אהל מועד** שם. שו"ע סעיף א.

²³⁴⁰ אהל מועד שם. מ"א ס"ק ג.

אלא שבכל פעם שמשתיך נותן בתוכו רביעית מים לבטלם²³⁴¹ :

ג גרף ועביט שכפה עליהם כלי אחר, מותר²³⁴², שכיסוי מועיל להם כמו לצואה ומי רגלים²³⁴³. אבל אם כפה הגרף או העביט עצמו, לא הועיל כלום, שכיין שהוא בלוע בתוכו הרי ברו כתוכו²³⁴⁴. אבל של מתכת וזכוכית שאינו רחוק מתוכו, מועלת לו כפייה, כיון שאין איסורו אלא מתוכו²³⁴⁵ :

ד בית שיש בו צואה או מי רגלים או גרף או עביט, מותר לקרות בו כשמרחיק מהם ד' אמות מלאחריו²³⁴⁶, ואין אומרים שכל הבית הוא כדי[ן] ד' אמות²³⁴⁷.

ואם יש בבית מטה²³⁴⁸ גבוה י' טפחים²³⁴⁹, ומחיצותיה מגיעות²³⁵⁰ (לפחות מג' טפחים²³⁵¹ סמוך) לארץ, והגרף והצואה הם אחורי המטה, הרי המטה חשובה כמחיצה להפסיק בינו לביניהם, ואין צריך להרחיק מהם ד' אמות. והוא שתהיה המטה חוצצת מכותל לכותל, ואם לאו אינה חשובה כמחיצה, שהיא בטלה לגבי הבית²³⁵² (אבל אם עשה מחיצה לשם כך, אין צריך לחצוץ מכותל לכותל, אפילו היא מחיצת עראי, כגון מחצלת או סדין) (עס"י שט"ו²³⁵³). ואם הניחם תחת המטה, אע"פ שאינו גבוה י' טפחים, אם מחיצותיה מגיעות עד פחות מג' טפחים סמוך לארץ [מותר], שכסתומים ומכוסים הם במחיצות המטה²³⁵⁴, שכל פחות מג' טפחים כלבוד הוא²³⁵⁵.

והוא הדין אם נפל עליהם כלי ויש אויר קצת בין הכלי לקרקע, כגון שהכלי בולט קצת מצד אחד, אם הוא אויר פחות מג' טפחים בגובה, כלבוד הוא. אבל אם הכלי פתוח למעלה, אפילו פחות מג' טפחים אסור, מפני שצריך שיהיה מכוסים ולא מגולים²³⁵⁶ :

קונטרס אחרון

(א) בזכוכית כו'. ב"י²³⁵⁷. ובסי' תנ"א²³⁵⁸ אינו אלא מנהג לכתחלה, עיי"ש בב"י²³⁵⁹ ומ"א²³⁶⁰. וגם אין

²³⁴¹ מ"א ס"ק א.

²³⁴² אהל מועד שם. שו"ע סעיף ג. לבוש סעיף ב. וראה דברי חמודות ברכות פ"ג (סיי נח) אות קנט.

²³⁴³ רמב"ם הל' ק"ש פ"ג ה"ט. ברכות כה, א.

²³⁴⁴ טור ושו"ע סעיף ב וט"ז ס"ק ד. וראה ראבי"ה סי' עד (ומרדכי ברכות ס"י פב) בשם יש אומרים.

²³⁴⁵ מ"א ס"ק ד.

²³⁴⁶ תוספות רבינו יהודה ברכות כה, ב. אור זרוע ח"א סי' קל. פסקי ריא"ז ברכות פ"ג ה"ד אות ט. טור שו"ע סעיף

ג.

²³⁴⁷ רבא ברכות שם. רי"ף שם ותוס' רבינו יהודה והרב רבינו יונה שם. רא"ש פ"ג דברכות ס"י נד.

²³⁴⁸ ברייתא שם.

²³⁴⁹ אביי שם.

²³⁵⁰ הרב רבינו יונה שם לפ"ד רב האי גאון. ב"ח סוף הסימן הובא במ"א ס"ק ד.

²³⁵¹ פסקי ריא"ז ברכות פ"ג הלכה ד אות ט. עי' מ"א סי' תקב ס"ק ט וסי' פז ס"ק ד.

²³⁵² מ"א ס"ק ד כת"ק דלא כב"י ודו"ק.

²³⁵³ סעיף ג.

²³⁵⁴ רב יוסף שם לפירש"י. מ"א ס"ק ד. פסקי ריא"ז שם.

²³⁵⁵ ראה לקמן סי' שטו ס"ח-טו. סי' שמה ס"ג-ד.

²³⁵⁶ מ"א שם.

²³⁵⁷ ד"ה ומ"ש שאם הן של חרס מצופין.

²³⁵⁸ סעיף כו בהגהת הרמ"א.

²³⁵⁹ ד"ה וכל כלי השתייה.

²³⁶⁰ ס"ק מט.

ראיה כלל משם, דאין החומרא משום שבליעתו מרובה מכלי מתכת, שכלי עץ לפי דעת השו"ע ויכחו, אלא משום שבליעתן חזקה ואינן יוצאין מדופיין אלא באור, כמ"ש התוס' בחולין דף ח'²³⁶¹ בכלי חרס דדמי לכלי שתשמישו באור, שאם לא כן אין ראיה מכלי חרס עיי"ש:

פח בעל קרי מותר בקריאת שמע

ובו ב' סעיפים

א כל הטמאים, אפילו טומאה יוצא עליהם מגופן כגון זב וזבה וכיוצא בהן, קורין קריאת שמע ומתפללין²³⁶², חוץ מבעל קרי, שהוציאו עזרא מן כלל הטמאין²³⁶³, ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפלה²³⁶⁴, כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולים²³⁶⁵. ולא פשטה תקנה זו ברוב ישראל²³⁶⁶. ואחר כך בטלה אותה תקנה לגמרי²³⁶⁷, משום ביטול תורה, ומשום ביטול פריה ורביה²³⁶⁸, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה בט' קבין²³⁶⁹. וכן פשט המנהג.

ואף בזמן שנהגו בטבילה, לא הצריכוהו אלא לבריא ששמש מטתו, אבל חולה שראה קרי לאונסו, פטור מכלום²³⁷⁰. (וחולה ששמש מטתו²³⁷¹) ובריא לאונסו, דיו בט' קבין שישפוך עליו מכלי אחת, או אפילו מב' וג'²³⁷², אבל מד' כלים אין מצטרפין²³⁷³. והוא שיתחיל השני עד שלא פסק הראשון, וכן השלישי עד שלא פסק השני²³⁷⁴. ותשעה קבין אלו אינן מטהרין אלא כששופכין עליו, אבל לא כשטובל בהם²³⁷⁵, בין שהם בכלי בין בקרקע, עד שיהיה ארבעים סאה (בקרקע²³⁷⁶), ואז מועילים לטבול בהם אפילו לבריא ששמש מטתו, אפילו הם שאובים²³⁷⁷:

²³⁶¹ עיי"א ד"ה שלבנה באור.

²³⁶² רי"ף ורא"ש פי"ג דברכות ס"י נח ממשנה שם כו, א. רמב"ם הל' ק"ש פי"ד הי"ח. טור ושו"ע. ועיי' לקמן ס"י תרו ס"יא. לקוטי שיחות ח"ז ע' 315.

²³⁶³ ב"ק פב, רע"ב. רמב"ם שם. שו"ע.

²³⁶⁴ בדבור. ולענין הרהור (לפני ביטול התקנה) עיי' לקמן ס"י קפה ס"ג.

²³⁶⁵ גמרא ברכות כב, א. רמב"ם הלכות תפלה פי"ד הי"ד. שו"ע.

²³⁶⁶ רמב"ם הל' ק"ש שם. הל' תפלה פי"ד הי"ה.

²³⁶⁷ רב נחמן בר יצחק ברכות שם. שו"ע. וראה לקמן ס"י שכו ס"ז. ס"י תריג ס"י"ט. אגרות קודש חי"ד ע' תז. חי"ח ע' קנג. ולענין טבילה לתוס' טהרה ראה שם חי"ט ע' רג ועי' רנט. חי"ג ע' תא. חי"כ ע' צג ועי' רנב. ועיי' חקרי הלכות חי"ו מה, ב.

²³⁶⁸ מ"א ס"ק א. עיי' גמרא שם.

²³⁶⁹ טור ושו"ע. ירושלמי יומא פי"ח הי"א.

²³⁷⁰ רבא שם כב, ב.

²³⁷¹ רשב"א בחידושי לברכות כב, ב. ב"י סד"ה ומ"ש רבינו (ודלא כחידושי הגהות שם). וכ"מ במשנה פי"ג דמקואות מ"ד ובגיטין דף טז ע"א ודו"ק. ועיי' קובץ הערות וביאורים (ירות"ו) ח, קיא.

²³⁷² משנה מקואות פי"ג מ"ד.

²³⁷³ כן הוא בלוח התיקון שבסוף הל' שבת דפו"ר. וכ"ה בדפוס זיטאמיר תר"ז ואילך (עיי' המשנה הנ"ל ופיה"מ להרמב"ם שם. וב"י). וראה לקמן ס"י תרו ס"יא. אבל בדפוס ראשון: "מב' וג' ודי' כלים מצטרפין" (עיי' פי"ז ט"ז ס"ק א "ואפילו מג' או ד' כלים", אבל בהמשך הטי"ז: "אבל מד' ולמעלה אין מצטרפים כלל". וראה פרי מגדים משבצות זהב שם ומחצית השקל על המ"א ס"ק א בסופו ואליה רבה ס"י תרו ס"ק יא).

²³⁷⁴ בדפוס ראשון נוסף: "וכן הרביעי אבל יותר מד' אין מצטרפין". וראה הערה הקודמת.

²³⁷⁵ ר' זירא שם (ברכות כב, א). ב"י. ועיי' לקמן ס"י תר"ו ס"יא לענין צירוף ב' או ג' כלים ולענין חציו במקוה וחציו בשפיכה.

²³⁷⁶ רמב"ם הל' מקואות פי"א הי"א כת"ק שם (ברכות כב, ב). מ"א ס"י תרו ס"ק ט. וראה ב"י.

²³⁷⁷ משנה פי"ח דמקואות מ"א. ב"י שם. וראה מ"א ס"ק א. וראה גם לקמן ס"י קנט סכ"ג. ס"י תרו ס"יא.

ב נהגו הנשים טהרה ופרישות בעצמן²³⁷⁸ שלא ליכנס לבית הכנסת ושלא לראות ספר תורה²³⁷⁹ בשעת נידותן, וגם כשמתפללין אינן עומדות בפני חברותיהם. ומשום מנהג וכבוד עושין כן, ולא משום איסור²³⁸⁰. ובימי ליבונן, לא נהגו להחמיר²³⁸¹. ובימים נוראים²³⁸², מיום א' של סליחות ואילך²³⁸³, שרבים מתאספים לילך לבית הכנסת, מותרות לילך לבית הכנסת אף בימי נידותן כשאר נשים, כי יהיה להן לעצבון גדול שהכל מתאספין והן יעמדו חוץ, וכן כל כיוצא בזה²³⁸⁴, כגון שמשיאה את בנה או בתה, או שהיא בעצמה יולדת שהולכין לבית הכנסת²³⁸⁵ אחר ד' שבועות, מותרת אפילו היא נדה.

וכל זה לילך לבית הכנסת²³⁸⁶. אבל להתפלל בביתה²³⁸⁷, ולברך כל הברכות²³⁸⁸, ובפרט ברכת המזון²³⁸⁹ וקידוש²³⁹⁰ שהן מן התורה, חייבות לכולי עלמא אפילו בשעת נידותן. ומה שנוהגין שלא להזכיר את השם בשעת נידותן²³⁹¹, או שלא ליגע בספר²³⁹², אין מנהג זה עיקר²³⁹³. ועל כל פנים תשמע ברכת המזון וקידוש מאחרים²³⁹⁴. ואם אין אחר, תקדש ותברך בעצמה בלחש כל הברכות שחייבת בהן²³⁹⁵:

(סליק הלכות קריאת שמע וברכותיה בעזרת השם יתברך)

פסקי הסידור

הלכות ברכות השחר

כל הברכות הללו מברך אפילו לא נתחייב בהן²³⁹⁶, כגון שניעור כל הלילה ולא פשט בגדיו ולא לבש אחרים. אלא שאם ניעור כל הלילה ולא נתחייב בהן, אינו מברך אלא אחר שיעלה עמוד השחר, אבל אם ישן בלילה ונתחייב בהן, יכול לברך מיד שנתחייב בהן²³⁹⁷, ובלבד שיהיה מחצות לילה ואילך.

²³⁷⁸ ראבי"ה סי' סח. הגהות מיימוניות ה' תפלה פ"ד אות ג.

²³⁷⁹ שו"ת בנימין זאב סי' קנג (הובא במ"א סי' ב). רש"ל בניאור סמ"ג. ט"ז ס"ק ב.

²³⁸⁰ שו"ת בנימין זאב שם. הובא במ"א (שם).

²³⁸¹ רמ"א.

²³⁸² תרומת הדשן ח"ב סי' קלב. רמ"א שם.

²³⁸³ מ"א סי' ג בשם מעגלי צדק (ח"ב סוף סליחות ליום ראשון).

²³⁸⁴ מ"א שם.

²³⁸⁵ עיי' סדר ברכת הנהנין פ"ג ה"ג. אגרות קודש ח"כ ע' קב.

²³⁸⁶ מ"א סי' ב.

²³⁸⁷ ראבי"ה שם. הגהות מיימוניות שם. בנימין זאב שם. פרי חדש.

²³⁸⁸ ועיי' לקמן סי' רסג ס"ה, לענין ברכת נרות שבת.

²³⁸⁹ מ"א סי' ב. ועיי' לקמן רס"י קפו.

²³⁹⁰ עיי' לקמן סי' רעא ס"ה.

²³⁹¹ רמ"א.

²³⁹² אור זרוע ח"א סי' שס. רמ"א.

²³⁹³ מ"א סי' ב.

²³⁹⁴ וראה לקמן סי' קפה ס"ד. סי' רעא ס"ז.

²³⁹⁵ מ"א שם.

²³⁹⁶ היינו מברכת הנותן לשכוי עד ברכת התורה. וכ"ה בשוע"ר סי' מו ס"ז וש"נ. ולענין ברכת נט"י וברכת אלהי נשמה עיי' לעיל (בסידור) ד"ה אם ניעור. שוע"ר סי' ד מהדורא קמא ס"ג. אגרות קודש ח"ג ע' ד.

²³⁹⁷ ראה שוע"ר סי' מז ס"ט וש"נ.

ואם נייעור כל הלילה²³⁹⁸ ושמע קול תרנגול מחצות ואילך, יכול לברך הנותן לשכוי בינה. אבל על שמיעה שקודם חצות לא יברך, אלא ימתין עד אחר שיעלה עמוד השחר:

בתשעה באב וביום הכפורים אין אומרים ברכה זו²³⁹⁹ [שעשה לי כל צרכי]:

ברכת התורה צריך לזוהר בה מאד²⁴⁰⁰, ואסור לדבר ולהוציא דברי תורה מפיו עד שיברך. ומי שישן בלילה מברך בקומו מחצות הלילה ואילך²⁴⁰¹. ואם נייעור כל הלילה, מברך כשיאור היום, כמו כל ברכת השחר:

נכון לומר קודם התפלה²⁴⁰²: הריני מקבל עלי מצות עשה של ואהבת לרעך כמוך:

ביום שאין אומרים תחנון, אין אומרים זה²⁴⁰³: אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו כו', רבנו של עולם כו', יהי רצון מלפניך כו', רבון העולמים כו'.

נכון מאד לומר בכל יום פרשת תרומת הדשן וסידור המערכה²⁴⁰⁴. ויכול לאומרה אפילו קודם אור היום²⁴⁰⁵ בחורף. ובקיץ יאמרנה קודם פרשת התמיד:

אין אומרים מזמור לתודה בשבת וביום טוב, ולא בערב פסח ובחול המועד של פסח, ולא בערב יום כיפורים²⁴⁰⁶:

בעשרת ימי תשובה, מיום א' דראש השנה עד אחר יום הכיפורים, קודם חצי קדיש יאמר זה²⁴⁰⁷: שיר המעלות ממעמקים גו'.

גם בשבת ויום טוב אומרים אהבת עולם, ולא אהבה רבה²⁴⁰⁸.

הלכות קריאת שמע

מי שאין לו תפילין, והצבור מתפללין, מוטב שיתעכב אחר תפלת הצבור לשאול לו תפילין מחברו כדי שיקרא קריאת שמע ויתפלל בתפילין, ממה שיתפלל עם הצבור בלא תפילין. אבל מי שמתירא שמא יעבור זמן קריאת שמע עד שימצא תפילין, קורא קריאת שמע בלא תפילין. ואם מתירא שמא יעבור גם זמן תפלה מתפלל גם כן, וכשיבואו תפילין לידו אחר כך, יניחן במנחה או יניחן באמצע היום ויאמר בהן איזה מזמור²⁴⁰⁹. ואם באו לידו בין קריאת שמע לתפלה, אפילו באמצע הפרק, יכול

²³⁹⁸ ובשוע"ר שם פסק דגם בהשכים יש חילוק בין ברכת הנותן לשכוי שמברך רק כשמע לשאר הברכות שמברך מיד כשקם. ועי' בדה"ש סי' ה סק"ד וסקט"ו. וראה רבינו מנוח הלכות תפלה פ"ז ה"ח. פרי עץ חיים שער הברכות פ"ד.

²³⁹⁹ שער הכונות ענין ברכת השחר. ובס' המנהגים – חב"ד ע' 59 (אין מברכים שעשה לי כל צרכי, עד למחה).

²⁴⁰⁰ וכ"ה בשוע"ר סי"י מז וש"נ.

²⁴⁰¹ וכ"ה בשוע"ר סי' מז ס"ז וש"נ.

²⁴⁰² וכ"ה בשוע"ר סי' מז ס"א.

²⁴⁰³ ראה אצל למנצח יענך גו'.

²⁴⁰⁴ וכ"ה בשוע"ר סי' א מהדורא קמא סי"ט וש"נ.

²⁴⁰⁵ וכ"ה בשוע"ר מהדורא קמא סי' א סי"ג וש"נ.

²⁴⁰⁶ וכ"ה בשוע"ר סי' נא ס"א וש"נ.

²⁴⁰⁷ פע"ח שעה ר"ה פ"ז. וראה שער הכולל פ"ו אות טו

²⁴⁰⁸ ראה שוע"ר סי' ס וש"נ. שער הכולל פ"ז סי"י.

²⁴⁰⁹ וכ"ה בשוע"ר סי' סו סי"א וש"נ.

לברך עליהן²⁴¹⁰. אבל לא בין גאולה לתפלה, אלא לובשן בלא ברכה:

וכן אין להפסיק לענות קדיש וקדושה וברכו ומודים בין גאולה לתפלה²⁴¹¹. כיצד הוא עושה, ממתין בשירה חדשה, שלעניית קדיש וקדושה וברכו ומודים מפסיק אפילו באמצע הפרק, ואפילו באמצע הפסוק²⁴¹², חוץ מפסוק שמע ישראל, והוא הדין לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד²⁴¹³. וכן אין להפסיק גם כן בין שמע ישראל לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ומכל מקום יזהר לכתחלה להמתין באיזה סיום ענין, שלא להפסיק באמצע ענין, כגון פסוק ושמתי וגו' יכול להפסיק בין נפשכם לוקשרתם, שהוא ענין אחר, אבל עד מלת נפשכם לא יפסיק בין תיבה לתיבה. אך אם אי אפשר לו יכול להפסיק ולענות אפילו באמצע ענין, וכשחוזר חוזר לתחלת הפסוק²⁴¹⁴:

כשמפסיק למודים, ישחה ויאמר מודים אנחנו לך, ולא יותר. וכשמפסיק לקדיש יאמר אמן יהא שמיא רבא עד יתברך, ועד בכלל, וישמע מהש"ץ עד ואמרו אמן, ויענה אמן. ומתקבל ואילך לא יענה אמן, שאינו אלא מנהג²⁴¹⁵. ובקדושה יאמר רק קדוש וברוך, וגם ימלוך הוא מעיקר הקדושה²⁴¹⁶, אבל נוסח שמוסיפין בשבת אינו מנוסח הקדושה, ואין אומרים אותו במקום שאסור להפסיק²⁴¹⁷. וכשמפסיק לברכו לא יאמר רק ברוך ה' המבורך לעולם ועד בלבד, ולא יענה אמן אחר ברוך ה' המבורך לעולם ועד שאומר הש"ץ, כי אין צריך כלל לענות אמן זה²⁴¹⁸, שאין הש"ץ אומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד אלא כדי לכלול עצמו עם הצבור, לכן אין להש"ץ להמתין מלומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד עד שיסיימו הצבור, אלא עונה עמהם ביחד:

ועל ברכות התורה יענה ברוך ה' המבורך לעולם ועד²⁴¹⁹, וגם אמן אחר נותן התורה. אבל אחר שאר ברכות אין עונין אמן בקריאת שמע וברכותיה, אפילו בין הפרקים, חוץ מאמן שעונין אחר ברכת האל הקדוש ואמן שאחר שומע תפלה, שיש להם דין דבר שבקדושה, ועונין אותו אפילו באמצע פסוק. אבל בפסוקי דזמרה מבורך שאמר ועד ישתבח, מותר לענות אמן אפילו באמצע פרק²⁴²⁰. ואסור להפסיק באמצע הברכה של קריאת שמע אפילו בעניית אמן שאחר ברכה זו עצמה²⁴²¹, ולכן אין להמתין בשירה חדשה לענות אמן על גאל ישראל. אלא אם רוצה לצאת כל הדעות, שיש אומרים שאין לענות אמן אחר שאמר גאל ישראל שלא להפסיק בין גאולה לתפלה, ויש אומרים לענות, ויכול לכוין לסיים עם הש"ץ, ואז אינו מחויב לענות אמן אחר הש"ץ לפי מנהגינו שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו:

²⁴¹⁰ כדעה הב' בשוע"ר שם.

²⁴¹¹ וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"י וש"נ.

²⁴¹² וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"ד וש"נ.

²⁴¹³ וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"ב וש"נ.

²⁴¹⁴ וכ"ה בשוע"ר שם וש"נ.

²⁴¹⁵ וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"ה וש"נ.

²⁴¹⁶ כדעה הב' בשוע"ר שם.

²⁴¹⁷ שוע"ר שם.

²⁴¹⁸ ע"י שוע"ר סי' נז ס"ב-ג.

²⁴¹⁹ וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"ה וש"נ.

²⁴²⁰ וכ"ה בשוע"ר סי' נא ס"ה וש"נ.

²⁴²¹ וכ"ה בשוע"ר סי' סו ס"ט וש"נ.

גם בשבת ויום טוב אומרים אהבת עולם, ולא אהבה רבה²⁴²²:

בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות, וחסרו ג' תיבות להשלים מנין רמ"ח תיבות, לכן נוהגין שהש"ץ חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת²⁴²³:

יחיד המתפלל לעצמו, יחזור תיבות אני ה' אלהיכם²⁴²⁴:

זמן קריאת שמע של שחרית, שהוא רביע היום, צריך ליזהר במאד בקיץ ביותר שלא לעבור הזמן, כי הוא יותר מוקדם בקיץ, שבמדינות אלו נץ החמה²⁴²⁵ בקיץ הוא בערך ג' שעות ומחצה אחר חצות לילה, ורביע היום ארבע שעות ורביע, נמצא כלה הזמן בג' רביעי שעה שמינית:

ולפי שמורי השעות אין כולם הולכים באמת, והוא ספק של תורה, וגם אין ראוי לצמצם, לכן צריך ליזהר לגמור קריאת שמע בסוף שעה שביעית בקיץ:

---

²⁴²² עיי' שוע"ר רס"י ס ושי"נ. וראה שער הכולל פ"ו אות טו.

²⁴²³ שוע"ר סי' סא ס"ג ושי"נ.

²⁴²⁴ עיי' בהנסמן בשוע"ר סי' סא ס"ד.

²⁴²⁵ היינו ששעות זמניות מתחילים למנות מנה"ח. שלטי הגבורים על המרדכי פ"ד אות ג. לבוש סי' רלג ס"א. סי' רסז ס"ב. וראה שוע"ר סי' נח ס"ג ושי"נ.